ISTORIA TIMPULUI PREZENT

ISTORIA TIMPULUI PREZENT

ISTORIA TIMPULUI PREZENT

ISTORIA TIMPULUI PREZENT

ISTORIA TIMPULUI PREZENT

DUMITRU POPESCU

Artele
în mecenatul etatist

Cronos

autodevorându-se...

MEMORII
III

Curtea veche

Dumitru Popescu

Cronos autodevorându-se...

Artele în mecenatul etatist

MEMORII III

CURTEA VECHE PUBLISHING
2013

ISTORIA
TIMPULUI
PREZENT

Colecţie coordonată de
ADRIAN CIOROIANU

CRONOS AUTODEVORÂNDU-SE…

Artele în mecenatul etatist. Memorii III

Dumitru Popescu

© CURTEA VECHE PUBLISHING, 2006, 2013

pentru prezenta ediție

CURTEA VECHE PUBLISHING

str. Aurel Vlaicu, nr. 35, București

tel.: (021)260 22 87, (021)222 57 26

redacție: 0744 55 47 63

fax: (021)223 16 88

distribuție: (021)222 25 36

e-mail: redacție@curteaveche.ro

internet: www.curteaveche.ro

ISBN ePUB: 978-606-588-613-1

ISBN PDF: 978-606-588-614-8

ISBN Print: 973-669-221-3

Editor: Grigore Arsene

Coperta: Dan Stancu

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright și este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informației, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsește penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare

Lectura digitală protejează mediul

Versiune digitală realizată de elefant.ro

Dumitru Popescu (n. 18 aprilie 1928, la Turnu Măgurele). Prozator, poet şi eseist. Licenţiat în ştiinţe economice în anul 1951. Intră în presă în anul 1950, ca redactor la *Contemporanul*. În 1956 urmează şcoala Superioară de Partid „A. Jdanov" de perfecţionare a ziariştilor. Este redactor-şef al cotidianului *Scînteia Tineretului* (1956–1960), director general la Agerpres (1960–1962), adjunct al ministrului Culturii (1962–1965), redactor-şef al ziarului *Scînteia* (1965–1968), preşedinte al Consiliului Culturii şi Educaţiei Socialiste (1971–1976) preşedinte al Consiliului Naţional al Radioteleviziunii (1969–1971; 1976–1981). Din 1981 până la căderea regimului comunist, rector la Academia „Ştefan Gheorghiu".

A ocupat următoarele funcţii politice: membru al Biroului CC al UTM (1956–1960); membru CC al PCR (1965–1989); membru CPEx (1969–1989); secretar CC al PCR (1968–1981); deputat de Banat, Arad, Alba, Mureş şi Iaşi (1965–1989).

Implicat, după 1989, în procesul CPEx, a fost condamnat, achitat şi iarăşi condamnat, beneficiind în cele din urmă de graţierea prezidenţială. În toţi anii ulteriori n-a mai participat sub nicio formă la viaţa politică, dedicându-se în exclusivitate scrisului.

Debutează cu versuri şi proză în *Teleormanul liber*, în 1949.

Înainte de 1989 au apărut:

- volume de publicistică: *Impresii de călător* (1962), *Drumuri europene* (1965);
- eseistică: *Biletul la control!* (1968), *Ieşirea din labirint* (1973);
- poezie: *Pentru cel ales* (1968), *Un om în Agora* (1972), *Gustul sîmburelui* (1974), *Raza de cobalt* (1979), *Insomnia dragonului* (1989);
- romane: trilogia *Pumnul şi palma* (*O dimineaţă înşelătoare* — 1980, *Ochiul ciclonului* – 1981, *Marşul cariatidelor* — 1982), *Muzeul de ceară* (1984), *Vitralii incolore* 1985, *Cenuşa din ornic* (1988).

În intervalul scurs de la căderea regimului comunist publică mai multe cărţi:

- memorialistică: *Timpul lepros — jurnalul unui deţinut politic postdecembrist* (1992, reeditat în 2004 cu sprijinul Ministerului Culturii şi Cultelor), *Am fost şi cioplitor de himere* (1993), *Elefanţii de porţelan* (1996), *Cronos autodevorându-se. Memorii vol. I–VI* (Curtea Veche, 2005–2007);
- eseistică: *Eclipsă în Cetatea Soarelui* (1994), *Spaţiile dintre negru şi alb* (2012), *Diformitatea liniilor în portret* (2012);
- poezie: *Ieslea minotaurului*, conţinând versuri scrise în închisoare (1993);

- romane: *Focul de paie* (1999), *Pasajul* (2002), *Omul zăpezilor* (2003), *Atelierul de vară* (2009), *Cândva după izgonirea din Paradis* (2010), *Artemis sau uzurparea sentimentului* (2013).

Aria priorităţilor în cultură

M-am instalat în biroul unde, cu aproape şapte ani în urmă, mai intram încă, la o zi sau două o dată, pentru a da raportul şefei mele directe, sau a-i cere dezlegări, nu fără plăcere, dar şi cu o involuntară strângere de inimă, ştiind că voi avea parte de o oră de dialog subtil, însă că va trebui să mă descurc în continuare de capul meu, pe proprie răspundere. Chiar şi micul peisaj al lui Petraşcu, pe care îmi odihneam privirile în timp ce Constanţa Crăciun răspundea la telefon „pe scurt", se afla la locul lui. Ea plecase de câţiva ani buni, însă succesorul nu simţise nevoia să schimbe ambianţa, astfel că am regăsit până şi pick-up-ul la care asculta discurile ei rare, cu muzică preclasică şi cu simfonii germane moderne. L-am dat, fiindcă eu nu aveam timp să fac audiţie, în biroul de la CCES venind de două-trei ori pe săptămână doar câteva ore, şi atunci trebuind să rezolv toate problemele adunate de adjuncţi, concentrat, la obiect, fără echivocuri. L-am trimis şi pe Petraşcu la muzeu, de unde fusese luat în custodie, mai mult fiindcă avea o înrâurire dezenergizantă asupra mea, îndemnându-mă la melancolie, şi am adus câteva pânze stenice achiziţionate de minister de la tinerii în ascensiune.

A trebuit să-mi recompun programul de seară – nu chiar ca pe vremea când eram vicepreşedinte – pentru a mă ţine la curent cu evenimentul artistic prin prisma omului cu răspunderi directe, şi să-mi programez întâlniri cu oamenii de artă atât ca urmare a cererilor de audienţă, cât şi în virtutea nevoilor instituţiei. Practic, mi se adăugase un volum considerabil de muncă minuţioasă, dar, subiectiv, datorită posibilităţii de a glisa dintr-un loc într-altul, de a „schimba aerul", simţeam presiunea mai uşoară. Nu mai eram solicitat atât de sufocant la CC, între

mine şi Cabinetul unu interpunându-se acum un teritoriu neutru; se ştia că pot fi „dincolo”, sau la un spectacol, şi chestiunile foarte urgente mă mai ocoleau.

Cred că în aceste împrejurări am schimbat şi şeful de cabinet, devenit o mică piatră de moară pentru mine, dar mai ales un inexplicabil filtru de pâslă pentru cei cu care lucram. M.H. Simionescu nu ştiuse să se facă folositor, transformându-se într-un instrument – strict formal – de întârziere a hârtiilor. Stătea toată ziua în biroul lui – eu aş fi preferat să lipsească – şi din aceasta nu se alegea nimeni cu nimic. Gurile rele susţineau că lucra pentru sine, n-am controlat, dar măcar astfel şederea lui acolo s-ar fi justificat într-un fel. La un moment dat, l-am orientat spre urmărirea rezoluţiilor date de mine pe cererile scriitorilor şi artiştilor, dar lăsa să treneze disperant replica instituţiilor solicitate. Poate că public, poziţia de om pus să alerge pentru artişti o fi creat reprezentări eronate. Unii şi-or fi închipuit că el „îi ajută” şi aceasta putea reieşi nu neapărat dintr-o prezentare tendenţioasă a lucrurilor, ci din gângăveală. Căci mai avea o meteahnă: se bâlbâia. Nu părea emotiv, mai degrabă nu-şi ordona ideile, şi în ritmul în care lucram, decât să aştept minute în şir conturarea unei idei, sau măcar a unei fraze coerente, preferam să-l ocolesc. E puţin nostim, dar mă vedeam adesea silit să fug de el. Pe atunci, când voiai să te dispensezi de cineva, fără să-i faci nici cel mai mic rău, era strict necesar să-i mai faci încă un bine. Aşa a ajuns M.H. Simionescu în posturi proeminente ale sistemului culturii, culminând cu aceea de director al Operei Române (oferită în temeiul cronichetelor muzicale publicate cândva în *Scînteia*). A clacat, dând vina mereu pe instanţele superioare care nu-l asistau suficient. Totuşi, din această odisee birocratică se pare că a ieşit ceva: un scriitor. Dacă meteorica traiectorie prin scaune directoriale prea mari a avut o contribuţie la respectiva naştere, înseamnă că a folosit la ceva. Nu ştiu dacă prin „opere” se regăseşte acreala acumulată în acea

perioadă, dar din interviuri şi memorialistică răzbat o ingratitudine şi o lipsă de eleganţă descalificante moral. Omul se leapădă de imaginea profitorului unui regim generos cu cine nu era cazul – şi pe care nu i-o reproşează nimeni – şi-şi încropeşte una de oropsit şi revoltat – nici aceasta cerută – doar pentru că aşa-i dictează caracterul.

Cel care i-a luat locul, Gheorghe Stroia, conferenţiar universitar de estetică, a reabilitat ideea şefiei de cabinet, o funcţie în măsură să ia de pe umerii unor demnitari părţi ale poverii. Superior sub raportul înţelegerii răspunderii de factor public, cu o minte vie, ordonată şi calmă, ilustrând fericit combinaţia dintre probitate şi protecţie pentru omul încredinţat lui să-l susţină, mi-a fost „micul înger păzitor administrativ" un întreg deceniu. Când am părăsit Comitetul Central nu l-am luat după mine doar fiindcă n-ar mai fi beneficiat integral de drepturile lui.

Dar să ne întoarcem la Consiliul Culturii. Ce se putea face acolo, în plus decât se făcuse? Mi-am întocmit o agendă. Editurile scoteau pe piaţă destulă maculatură. Era de rezistat presiunilor de tot felul şi de impus un regim mai ferm al exigenţei calitative. Băteam monedă pe această temă, dar vedeam că aparatul editorial îşi înfundă urechile, şi nu numai din lenea de a apăra o ştachetă mai înaltă a valorii, ci pentru că e teribil de greu să opreşti valul veleitarismului literar. În al doilea rând, se ocoleau lucrări dificile, de amploare, din patrimoniul literar occidental modern. Îmi aduc aminte că într-o şedinţă cu editurile am dat exemplul cărţii lui Joyce, *Ulise*, de care nu se apropiase nici un traducător român, şi care nu apărea nici măcar în proiectele viitorului îndepărtat. Profesorul Romul Munteanu mi-a replicat atunci că nu a primit niciodată încurajări în acest sens şi s-a oferit pe loc să ducă la bun sfârşit greaua misiune. Peste ani, când nu mai lucram în mecanismul administrativ al culturii, am primit versiunea românească a romanului cu dedicaţia lui Mircea Ivănescu, autorul acestei întreprinderi literare

monumentale, el găsindu-mi în cele câteva rânduri meritul de a fi urnit din loc bolovanul. Dacă nu mă înşel, atunci s-a dat start şi la *Omul fără însuşiri* al lui Musil – una dintre lucrările care au îmbogăţit colecţia pieselor grele ale vitrinei literare.

Cinematografia rămânea o artă destul de timidă, deşi lumea teatrală îi punea la dispoziţie o adevărată mină de aur. Producţia de filme nu dădea marilor interpreţi posibilitatea să-şi măsoare forţa creatoare, precum nu ştia să contureze genul specific de actorie pentru peliculă, rămânând tributară teatralismului, adaptându-se greu economiei de mijloace ale artei prin excelenţă vizuală. În cele din urmă, a fost mai uşor să extindem investiţia, ajungând la douăzeci şi cinci – treizeci de pelicule artistice de lung metraj pe an, decât să înlăturăm lacunele de stil cinematografic. De vină erau scenariştii, tentaţi să lase dialogul să treneze şi să dilueze scenele, nepricepuţi să construiască replici esenţiale şi momente psihologice memorabile, concentrându-se ori aspra unei acţiuni banale, ori asupra trăirilor minore (umflate prin teatralitate). Actorii se voiau mai degrabă auziţi, ca pe scenă, unde vocea e vioara întâi a rolului, şi percepuţi prin mobilitate, decât văzuţi cu ajutorul microscopului artistic în universul lor emoţional. Regizorii exersau tot felul de poante şi se dădeau în vânt după scene ambigue, dar şterse, în loc să creeze eroi cinematografici cu statură şi să adâncească valoarea emoţională a tăcerilor, vorbelor rare şi dramei umane. Funcţionau tot felul de mobiluri extraartistice: câştigul uşor, acroşarea spectatorului nepretenţios, „de galerie”, cochetarea cu mode minore, ori invers, cultivarea abisalităţii, din păcate neinteligibilă, neconsubstanţială temei.

Erau multe lucruri de făcut în cinematografie, dar funcţiona o pluralitate de „centre de putere” care nu permitea mesajului să se închege. Nu prevala nici suveranitatea producătorului, ca în marea întreprindere comercială, nici a regizorului, ca în filmul de autor, experimental sau de stil consacrat, nici a actorului, ca în peliculele „de vedetă”. Hotărau

toţi şi nimeni, se trăgea în toate direcţiile şi, cu unele excepţii, filmului îi lipsea personalitatea. Ar fi un motiv de mândrie să evocăm lărgirea şantierului producţiei la douăzeci şi cinci – treizeci de piese anual, într-o perioadă când abia mai avem una sau două premiere, dar e mai curând regretabil că nu s-au putut folosi condiţiile pentru conturarea unei şcoli moderne, măcar la nivelul celei poloneze sau cehe, pentru a ne menţine comparaţia cu Estul nostru socialist.

După 1989 s-au aruncat pe piaţă câteva şarje vitriolante la adresa degringoladei sociale, dar cu un caracter imediat, de scheci satiric, fără gravitatea calmă a artei perene. Din nefericire, lipseşte acum şi calmul apreciativ al spectatorului – dramă trăită şi în alte arte –, singurul, alături de criticul profesionist şi conştiincios, în măsură să confirme valabilitatea unei orientări, să dea girul unor veritabile reuşite.

Teatrul nu ridica pe atunci probleme de nici un fel, el îşi urma cursul prestigios, escavând cu unelte perfecţionate în minereul preţios al dramaturgiei româneşti şi universale. Spectacolele-eveniment veneau de la sine ca rod al conlucrării armonioase între toţi factorii concurenţiali uniţi printr-o fericită tradiţie. Totul era să ferim instituţia de ingerinţe exagerate: ale economicului (ce-i dădea târcoale sub forma ideii, pe atunci aproape absurde, a eficienţei financiare), ale politicului, ce o hărţuise pe la începuturile regimului, şi ale administrativului birocratic. Muzica îşi cânta partiturile într-o discreţie lăudabilă, afirmându-şi valorile, consacrând generaţii, umplând sălile de concert şi de teatru liric şi desfăşurând cu somptuozitate ceremonia marilor festivaluri naţionale şi internaţionale. Artele plastice îşi aveau ritmicitatea lor periodică de manifestare publică, în galerii personale şi naţionale, trăind materialiceşte modest, dar sigur, dintr-o onorabilă sponsorizare şi dintr-o preţuire obştească necunoscute în trecut.

Mi s-a părut că se deschide un drum întemeietor în muzeistica românească. Tocmai trăind atunci o

resuscitare a istoriei naţionale – în contextul polemicii cu tabăra antinaţională din lagărul socialist, şi cu tradiţionalii contestatari ai tezelor noastre ştiinţifice privitoare la constituirea statului şi naţiunii române în graniţele lor fireşti –, am găsit stringent necesară crearea muzeelor de ţinuturi, ca pledoarie documentară savantă, şi plastică în acelaşi timp, pentru teoriile noastre fundamentale. Nu era o treabă simplă, necesita fonduri, asistenţă de stat, profesionalism în materie, entuziasm organizatoric şi o emulaţie de masă a factorului local. Dând iniţiativei putere de lege prin texte adecvate, determinând planificarea fondurilor, antrenând câteva organe de stat regionale şi găsind omul potrivit pentru a valorifica toate acestea, am pornit la drum.

Cenuşăreasa ministerului rămânea, ca şi până atunci, direcţia aşezămintelor culturale, nu pentru că am fi considerat-o în sine nesemnificativă, ci invers, ca s-o ferim de o nejustificată gomflare, într-un context principial fals, venind de la Cabinetele unu şi doi. N.C. avea încredinţarea că producţia folclorică e un fenomen inepuizabil în timp, o vână groasă care ţâşneşte şi va ţâşni în toate epocile şi în toate mediile sociale, cu atât mai vârtos cu cât e băgată în seamă, stimulată şi dirijată. Plutea în aer pericolul unei folclorizări a culturii, ideea năstruşnică a aţâţării competiţiei între „poporul inspirat” şi profesioniştii artelor năzuroşi, mai puţin receptivi la entuziasmul politic şi, poate, în ultimă instanţă, mai puţin dotaţi. Trebuia să ţinem în frâu această eronată propensiune, obligând folclorul să stea în aria lui istorică, şi aducându-l la rampă ca mărturie a procesului decantator prin care trecuseră talentele veritabile provenite din mase, lipsite de posibilitatea manifestării individuale.

După cinci ani, când am plecat din instituţie, stăvilarul s-a spart şi pe arena publică au năvălit viiturile unui hibrid în care, alături de perlele străvechii noastre arte populare, aproape înăbuşite, s-au exhibat producţii recente de prost gust,

improvizaţia facilă, de comandă, a mărunţilor veleitari eşuaţi, puşi să trăiască o afirmare târzie, adesea ridicolă. Această inundaţie calpă m-a surprins pe când mă reîntorsesem la uneltele mele, migălind asupra presei şi radioteleviziunii; tot ce am mai putut face a fost să valorific disponibilitatea poetului gazetar Adrian Păunescu de a contracara efectul nociv al modelului ieftin printr-o puternică ofensivă televizată (de aproximativ un an de zile) având în centru corectul concept folcloric, şi mai ales comoara inestimabilă conţinută de arta populară autentică, realizată în condiţii istorice adecvate şi irepetabile. Era o polemică publică acerbă, căreia nu i-ar fi lipsit, pentru a produce scandal şi consecinţe funeste, decât contestarea expresă a asurzitorului şi neîntreruptului festival „Cântarea României". Deşi întâmpina rezistenţă şi în instituţia televiziunii şi în ierarhia birocratico-politică judeţeană, una conformistă, rutinară, a miopiei şi lipsei de discernământ, emisiunea, realizată cu elan conştient, rigurozitate şi, nu în ultimul rând, cu sudoare, a jucat în epocă, pentru cine avea ochi de văzut şi urechi de auzit, un rol salutar.

Privilegiul calităţii colaboratorilor

La Ministerul Culturii, botezat de Nicolae Ceauşescu odată cu trecerea subsemnatului acolo, Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste, am fost întâmpinat de o echipă vie, receptivă la modernitate, străină şi de vechile poncife culturalizator-didactice, şi de o pretinsă emancipare occidentalistă (în realitate, aliniere la curente comerciale pe atunci promoţionate peste ocean), dornică să se consacre unei afirmări româneşti de substanţă. Îi am în vedere pe Ion Brad, Dumitru Ghişe şi Ion Dodu Bălan. După Congresul al IX-lea se făcuse şi aici un experiment, să-i zicem „curajos", de cadre, cu oameni de catedră „onorabili" din toate punctele de vedere, valori incontestabile în specialităţile lor, dar mai puţin eficienţi în condiţiile statului „paternalist", când administratorul cultural asigura existenţa materială a tuturor instituţiilor şi, individual, a creatorilor de artă, printr-o distribuire, bine cântărită, cât mai puţin subiectivistă, a fondurilor, urmărind totodată împlinirea a o sumedenie de exigenţe de ordin artistic, social şi moral. Componenţii actualei echipe erau şi ei onorabili în profilurile lor, dar mobili pe o paletă variată de atribuţii, sociabili, şi în acelaşi timp exersaţi în rigorile raporturilor oficiale.

Pe Ion Brad îl ştiam de pe când îşi aducea versurile la *Contemporanul*. Ne-am reîntâlnit apoi în staff-ul cultural al UTM-ului, făcând împreună prima ieşire peste graniţă, în pomenita deplasare a delegaţiei jurnaliştilor de tineret invi-taţi în URSS. În 1958 am intrat apoi amândoi deodată în tirul dogmatic, din nou proletcultist, al justiţiarismului politic de moment, fiind puşi la zid într-o plenară a UTM-ului. El a fost „luat pe făraş", cum se spune, în timp ce eu, ca prin minune, am „supravieţuit", tocmai bine ca să pot reclama, într-o fericită

împrejurare, în cabinetul lui Nicolae Ceauşescu, secretarul organizatoric al partidului de atunci, reabilitarea tânărului poet trimis „să ispăşească” într-o redacţie culturală. Am găsit audienţa necesară la viitorul şef al partidului, convins probabil de la început că Ion Brad nu merita un asemenea tratament, dar acceptând apăsarea pe pedală în scopuri „educative” (în esenţă, înspăimântarea intelectualilor militanţi). Corectitudinea şi plăcerea de a evidenţia un merit mă obligă să recunosc, de asemenea, că o vorbă bună a pus în respectiva împrejurare şi Ion Iliescu, pe atunci preşedinte al studenţilor, aflat în cabinetul lui N.C. cu aceeaşi treabă ca şi subsemnatul. La scurt timp, poetul a fost reprimit în partid şi numit secretar al Uniunii Scriitorilor.

Menţionez această funcţie nu în sine, ci în perspectiva rodnicei colaborări avute instituţional cu poetul, după numirea mea ca vicepreşedinte al CSCA. În 1963 sau 1964, nu ţin minte exact, în calitatea de coordonator al Consiliului Muzicii, am fondat „Festivalul de la Mamaia”. În pregătirea primei ediţii a prestigioasei şi longevivei manifestări, făcută cu ambiţia atingerii succesului, am apelat şi la Uniunea Scriitorilor, pentru ameliorarea textelor de muzică uşoară, de departe latura cea mai slabă a competiţiei. Împreună cu Ion Brad am improvizat un fel de atelier poetic, pentru ca măcar formal, tehnic, versurile să devină prezentabile.

Îmi amintesc de un moment, elocvent pentru mine care eram străin de dedesubturile acestei ramuri artistice. Compozitorul H. Mălineanu adusese câteva melodii purtând semnul indubitabil al talentului, dar conştient de carenţele literare ale textelor, cerea o mână de ajutor. „De ce nu colaboraţi cu poeţii?” l-am întrebat. A ridicat braţele cu o expresie de excedat. „Nu pot! a mărturisit oftând. Am început cu ei. Vă daţi seama ce dramă ar fi? Aha, acum te-ai ajuns, noi nu mai suntem buni. Pe vremuri eram?” „E o jertfă conştientă?” m-am mirat. A dat din umeri. În anul următor şi-a pus melodiile pe propriile texte,

incomparabil mai curate. Era tot ce putea face, riscând şi aşa.

După Congresul al IX-lea, Ion Brad a fost promovat şef adjunct la Secţia culturală a Comitetului Central, iar la desfiinţarea acesteia, viceministru al culturii, în echipa lui Pompiliu Macovei pe care, cu onestitatea şi imparţialitatea-i bine cunoscute, îl aprecia sub raportul probităţii morale şi al orizontului cultural. Pe seama ministrului, artiştii răutăcioşi făceau glume, obişnuind să-ţi şoptească la ureche, chipurile strict confidenţial, că demnitarul arhitect n-a proiectat în viaţa lui nici măcar un coteţ. Pe la sfârşitul anilor ’90, cred, am citit în nu ştiu ce publicaţie o convorbire cu fostul diriguitor al treburilor culturii, nonagenar acum. Reieşea că originala artistă ce-i fusese soţie (Ligia Macovei) şi dăduse rezonanţă numelui său, pierise, lăsându-l singur cu meticulosul lui mod de a-şi consuma viaţa – o viaţă frumoasă până la urmă, cel puţin prin contingenţa permanentă cu cei inspiraţi.

Dumitru Ghişe îmi fusese consilier la Comitetul Central. Singurul om din câţi am cunoscut în stare să dea oricărei relaţii de muncă şi chiar simplelor raporturi de ordin social o încărcătură amicală, chiar afectivă. Acesta făcea agreabilă colaborarea cu el şi uşura rezolvarea problemelor. Era consecinţa firii lui blânde, calme, raţionale, a măgulitoarei convingeri că are de-a face numai cu oameni bine intenţionaţi, animaţi de aceeaşi sinceritate constructivă. Chiar dacă presupunerile nu i se adevereau întru totul, iar câte cineva îi contrazicea aşteptările de o manieră netă, nu făcea o dramă, lua cazul ca pe o excepţie, rămânând credincios regulei după care se călăuzea, un fel de principiu al prezumţiei cinstei în viaţa civilă. Deşi existenţial era atins de aripa scepticismului filosofic, privind cu o blândă îngăduinţă zădărnicia vieţii, în muncă îl anima o inteligenţă pozitivă, optimistă. Sfaturile lui sunau întremător, părând că vin de la o rudă apropiată, protectoare. Ca vicepreşedinte la cutură, reprezenta

întruchiparea liniştii mobilizate, sau a mobilizării liniştite. Adică a omului programat funciarmente să nu streseze, în timp ce totuşi activa şi îi antrena şi pe ceilalţi. Arta lui de a fi consta în refuzul de a trasa o graniţă între persoana oficială şi persoana privată. Această perpetuă ambivalenţă era odihnitoare şi pentru el şi pentru ceilalţi, reconstituind cu simplitate omul complet, lipind la loc jumătăţile mutilate, invalide, stângace. Găseam la el ceva din gesticulaţia aeriană, şi totuşi producătoare de atâtea efecte, a iluzionistului.

Ion Dodu Bălan se afla la antipod. Pedagog de carieră cu o bogată experienţă de catedră, inclusiv în străinătate, solid pregătit profesional, impunea printr-o sobrietate interiorizată şi o constantă preocupare pentru concizie expresivă. Exigenţa lui profesională se manifesta în exercitarea autorităţii oficiale nu prin combativitatea tipică a vremii, ci prin laconice ironii muşcătoare, strecurate când ascultătorii nu se aşteptau, şi care, pentru o ureche neatentă, puteau trece neobservate. Nu acţiona formal, din obligaţie de serviciu, ci din convingere, slujind un crez de seriozitate, competenţă şi probitate, cu o ţinută demnă de un timp al marilor răspunderi.

Printre directorii cu greutate se numărau poetul Vasile Nicolescu, profesorul de artă Vasile Drăguţ, diplomatul Iliasa, istoricul Iulian Antonescu. Pe cel din urmă l-am ales eu, într-o deplasare prin Moldova, în timpul discuţiilor cu activul local de intelectuali pe marginea ideii muzeelor de istorie. Ascultându-l, cunoscându-l, am avut revelaţia găsirii omului potrivit pentru pornirea acestei campanii. Împătimit al istoriei româneşti, învăţătătă nu din tratate, ci dintr-o puzderie de documente clasice şi izvoare inedite, vizionar de o rară plasticitate a epocilor, adevărat pictor de istorie animată, temperament patriotic ardent, dispus să-şi consume viaţa într-un entuziasm creator, a îndeplinit cu asupra de măsură aşteptările. A construit cu mâna lui, stând zi şi noapte în adevărate bivuacuri de front, acele instituţii de istorie imagistică la care aspiram, deschis la orice

critică şi orice sugestie, fericit că proiectele prind viaţă şi că viaţa lui devine folositoare la nivel naţional. A trăit cinci ani de satisfacţie maximă, de împlinire aproape suprarealistă şi de glorie gustată cu o modestie exemplară. După care, căzând pe mâna unor oameni reci, insensibili şi opaci, s-a îmbolnăvit de inimă rea şi a murit. Un suflet mare, aflat într-o eflorescenţă care-l făcea spectaculos dar şi vulnerabil, sub curenţi neprielnici s-a chircit şi a sucombat.

Sub presiunea educaţionalismului

Programul meu de administrare a culturii începea să se deruleze, dar aveam să constat că nu se suprapunea conceptului de îndrumare nutrit de cuplul prezidenţial, în cel mai bun caz putând fi acceptat ca latură secundară a orientării centrale. Nicolae Ceauşescu, şi cu deosebire soţia sa, aşteptau din partea mea materializarea ideii educaţionale, în maniera pseudoculturală, de campanie, chinezo-coreeană. Laitmotivul discuţiilor cu şeful statului, la care se asocia Elena Ceauşescu, dacă nu cumva erau determinate chiar de ea, devenea aşa-zisul rol activ al Consiliului în promovarea operelor model. Pârghii? Fondurile de stat. Să nu mai fie irosite la întâmplare, să susţină comanda socială. Să se facă o listă cu autori, cu subiecte, să se stabilească termene. Dacă e nevoie să se iniţieze şi concursuri pe genuri, să se premieze reuşitele pentru a determina un curent de interes în direcţia respectivă. Şi aşa mai departe. Vedeau romane de mare întindere, piese de teatru, filme, opere, oratorii şi cantate, mozaicuri, fresce, monumente şi pânze – închinate eroului comunist, cel ce s-a jertfit în ilegalitate şi a dobândit dimensiuni demiurgice în revoluţie şi în edificarea lumii elibeate de exploatare.

Le explicam mereu că la diferitele întâlniri colocviale cu scriitorii şi oamenii de artă se etalau tematici preferenţiale, aceasta având mai mult decât valoare de îndemn, angajând sponsorul în cazul găsirii amatorilor. Firește, în limitele reuşitei, pentru că epoca supraestimării temei şi a subestimării valorii artistice fusese depăşită de mult. Nu, nu asta! Aveau în vedere încheierea de contracte cu stipularea subiectului, cu răspunderi ferme de ambele părţi, Consiliul angajându-se să-i ajute pe creatori, să le furnizeze documentare, să le pună la dispoziţie

specialişti. O întreagă nebunie! Probabil, dacă am fi luat ideea în serios, până la urmă s-ar fi găsit câţiva şmecheri dispuşi să încaseze aconturi grase, invocând apoi tot felul de greutăţi neprevăzute de realizare sau depunând ceva născut mort. Chiar făceam aluzie la mai vechi proiecte ratate, dar N.C. recurgea imediat la argumentul marilor pictori renascentişti tocmiţi de biserică sau de prinţi să lucreze pe teme date.

Ştiam şi eu că în arta plastică funcţionează comanda (pictori de biserici există şi azi, nu numai în Renaştere), şi din când în când a dat rezultate şi în muzica simfonică, dar nu în sensul că cineva le băga pe gât artiştilor subiectele. Un margraf german putea comanda simfonii, un rege plătea portretul propriu, un conte pe al amantei, nu ştiu ce papă cerea o „Judecată de apoi" pe un perete de dom. Dar N.C. voia altceva: capodopere cu eroi comunişti – pe care nu-i avea nimeni în cap ca atare, nici măcar într-o plăsmuire categorială veridică. Şi dacă-i venea greu pictorului să imagineze o scenă plauzibilă cu acest erou, în unică imagine colorată, cum ar fi putut-o face un constructor de lumi, cum e romancierul, sau dramaturgul, în absenţa oricărei experienţe de viaţă sau a unei documentări factologice convingătoare! Nu-i puteam face să renunţe, de aceea îi lăsam să spere, să aştepte, şi cu timpul să se demobilizeze singuri. Mai uitau de marotă, dar tot felul de evenimente le redeşteptau obsesia şi redeschideau subiectul cu aerul că-şi pierd răbdarea.

La aniversarea Teatrului Naţional s-a prezentat un spectacol de gală cu o dramă a lui Baranga consacrată subiectului mult dorit: eroina comunistă din ilegalitate. Interpreta Marcela Rusu, soţia dramaturgului. Cei doi, prezenţi la „madrigalul" jubiliar, au mimat cu sobrietate tot interesul şi au adresat felicitări, dar în forul intim îi vedeam lipsiţi de entuziasm. Nu era ce şi-ar fi dorit. Drama intimă a unei ilegaliste era percepută probabil de N.C. ca falsă, iar de soţia sa ca netipică (ea personal având cu totul alt destin). Într-o zi, N.C. m-a întrebat dacă

Baranga n-ar putea scrie altă dramă, mai elaborată – el însuşi se oferea să-i furnizeze sugestii, chiar material viu, din propriile amintiri. Mi-am exprimat scepticismul, Baranga epuizase acest filon, iar producţiile lui de dinainte căzuseră în desuetudine. A făcut apoi aluzie la Titus Popovici, în care vedea scriitorul angajat, cel puţin în calitatea lui de membru al Comitetului Central şi deputat în Marea Adunare Naţională. A spus ceva din care am dedus că va sta personal de vorbă cu scriitorul. Spre surprinderea mea, a pomenit şi numele lui Paul Everac, dramaturg reputat în epocă, dar străin de acest perimetru. I-am spus că el tratează conflicte sociale postrevoluţionare. Îi cunoşteam bine pe cei trei, şi simpla lor evocare mi-a confirmat cât de închisă era perspectiva ambiţiilor lui N.C.

Ipotetici dar imposibili creatori de „opere model”

Aurel Baranga a fost un personaj aproape neverosimil al culturii comuniste. Din 1962 şi până când s-a stins, m-am tot frecat de el – nu în sens conflictual, ci al inevitabilei colaborări cu unul dintre cei mai fecunzi şi jucaţi autori dramatici români. Prin anii ’60 i se puneau în scenă două categorii de piese: cele dedicate eroismului pregătirii şi înfăptuirii revoluţiei (de tipul *Pentru fericirea poporului* şi *Arcul de triumf*) şi cele ce mimau conflicte sociale presupus tipice pentru societatea comunistă. Şi unele, şi celelalte erau minate de artificialitate, dimensiunile revoluţiei – evaluată după varianta istorică oficială – fiind inventate, iar conflictele sociale postrevoluţionare exprimând blândeţea toleranţei faţă de contradicţii, ori neînţelese ori trecute sub tăcere (un personaj pozitiv naiv, dar vânjos, se ambiţiona şi scotea din scenă un negativ irecuperabil, atrăgându-i de partea binelui pe negativii receptivi la educaţie şi idealuri). Culmea e că aceste scheme treceau drept artă dramatică veritabilă, atrăgeau spectatori şi cucereau ropote de aplauze. Aici intervenea dibăcia lui Baranga – om inteligent, plin de vervă, instruit până peste cap în materie de tehnică teatrală, cu un simţ excepţional al poantei populare încărcate de echivoc mărunt, a cărui capsă exploda imediat. Nu ştiu dacă o mai fi existat pe undeva un meşter atât de abil, în stare să scoată din povestioare însăilate pe deasupra realităţii efecte atât de vii şi proaspete, potolind setea de mişcare în scenă şi de vorbe în doi peri sau cu haz a galeriei. Se dovedeşte că teatrul se pretează de minune la manipularea spiritelor superficiale, dornice să se distreze oricum, de care e plină lumea.

Dar dincolo de cazna artizanală în atelierul intim, Baranga depunea o strădanie neobosită, perseverentă şi îndârjită în calitate de impresar al propriei opere. Asista la toate punerile în scenă şi, unde putea, la toate reprezentaţiile – cel puţin de început –, nu pentru a-i superviza pe regizori şi artişti, ci ca să audă cum sună textul în gura interpreţilor şi în urechea spectatorilor. Îşi adapta replicile din mers, conferindu-le cea mai bună sonoritate, cel mai savant impact, probându-le forţa din cuvinte, din silabe şi sunete. Când operaţia finisării pe viu era terminată, trecea la valorificarea în stil mare a succesului, la lansarea operei pe scară naţională.

Nu exista undeva dezbatere pe marginea vieţii teatrale la care să nu fie prezent şi să nu se producă spectaculos. Era cel mai temut debater de şedinţă. Nu avea conflicte cu autorităţile, ci cu teatrele, mai ales pentru că primele nu-i făceau greutăţi şi şi le dorea aliate în determinarea conducerii teatrelor să-l includă în repertoriu. Le făcea celor ce-l ignorau, măcar un an, rechizitorii înspăimântătoare, tăvălindu-i atât în mujdeiul principiilor timpului, partizane ale dramaturgiei naţionale, cât şi în sosul unei batjocuri de mare efect comic. Ştia ce face, nimănui nu-i convenea să se pună cu el. Era jucat în toată ţara, la zeci de teatre deodată – şi aici ajungem la mobilul mlădioasei şi vehementei sale strădanii: Baranga încasa fabuloase drepturi de autor, despre el spunându-se la un moment dat că e omul cel mai bogat din România. De altfel, nici nu ascundea acest lucru; nu trebuia decât să treci pe la „Athenée Palace”, între anumite ore ale serii, şi să arunci o privire la masa unde lua cina, într-o discreţie sobră, cu actriţa Marcela Rusu, pe care o aştepta la terminarea spectacolului.

Ştia să-şi întreţină ca nimeni altul imaginea în ochii persoanelor influente. Intra pe uşă ras proaspăt la orice oră, cu părul grizonat (nu l-am cunoscut altfel), având impregnat în hainele bine croite, călcate impecabil, un suav parfum de tabac scump. Nu fuma pipă, dar îşi alegea cu grijă ţigaretele, pe

care le fuma numai pe jumătate, aprinzându-şi mereu altele cu gesturi scurte şi armonioase de expert. Avea fie introduceri de principiu, plecând de la ultima teză oficială de partid, fie de efect teatral, improvizând anecdote suculente pe marginea pretinselor întâmplări la care tocmai asistase în drum spre întâlnire. Ochii lui albaştri, deşi apoşi, aveau o vioiciune de rozător de pădure. Puteai citi în ei toate undele electrice care-l traversau în căutarea răspunsului cel mai suplu, când se afla în defensivă, sau în încordarea arcului, când se găsea în atac pentru recuperarea unei cât de mici poziţii pierdute. Nu turna pe nimeni, dar îşi manifesta îngrijorarea faţă de noile curente artistice radicale. La accentele de critică socială nu marşa, abţinându-se într-o obstinaţie opacă a ochilor deveniţi imobili. Era la curent cu modele literare occidentale, dar nu le comenta, oferindu-se în schimb să furnizeze informaţii şi interpretări despre viaţa culturală interbelică şi personajele ei pitoreşti. Se asigura că e în graţii, încă bine cotat, şi că uşa îi rămâne deschisă.

La un moment dat, a devenit extrem de prudent, prin şedinţe nu-şi mai făcea vechiul show, când era nevoit să ia cuvântul se manifesta economic, ba chiar zgârcit, spunând strictul necesar, şi de o manieră albă, lipsită de nuanţe, de ironie sau umor. După moartea lui Zaharia Stancu mi-a făcut impresia că s-a abstras şi din activitatea Uniunii, plasându-se voluntar într-un amurg şi apoi într-o eclipsă totală. Am cunoscut-o şi pe soţia lui într-o călătorie de serviciu în străinătate (m-am referit la vizita în Anglia cu actori şi regizori) şi m-am întrebat care sunt legile după care se armonizează oamenii în cuplu. Ea făcea roluri puternice, dar mi se părea că din viscere, cu ajutorul temperamentului, nu al talentului şi subtilităţii scenice. Ca personaj ea însăşi, aveam impresia că-şi spun cuvântul în fizionomia intelectuală mai mult instinctul şi şcoala vieţii decât reflecţia şi inspiraţia. Mi-a plăcut cu adevărat, părându-mi-se atunci altcineva, într-un interviu acordat nu ştiu cărei televiziuni, în ultimii ani, cu

puţin înainte de a muri, când gândea într-un spirit original, susţinându-şi ideile curajos şi aprofundat.

În ce-l priveşte pe Titus Popovici, acesta mi-a fost prieten, sau cel puţin aşa m-a lăsat să cred multă vreme. Mă vizita des, ne-am plimbat şi prin parcuri împreună, am avut nenumărate discuţii confidenţiale, critice la adresa anomaliilor sociale, a cuplului prezidenţial şi a altor vârfuri ierarhice. Avea o sumedenie de calităţi: inteligent, cultivat, plin de talent, harnic atunci când trebuia, bolnav în mod diplomatic ori de câte ori voia să se menţină în umbră. Din când în când, făcea crize de impulsivitate, devenind rău faţă de colegi, iar curiozitatea scriitoricească îl împingea spre bârfă, temperată doar de propriul simţ al dreptăţii, ce-l făcea să dea până la urmă fiecăruia ceea ce se cuvenea. A fost măcinat de drama unei opţiuni greşite între genurile literare. S-a lansat cu succes în tinereţe ca romancier, şi cred că vocaţia lui a fost proza epică, dar posibilitatea unui câştig mai rapid şi substanţial l-a împins către scenariul cinematografic. Practica acest gen cu real profesionalism, dând cinematografiei câteva din piesele ei grele, dar a rămas cu nostalgia romanului. Proiecta câte ceva în această direcţie, poate şi începea, fiindcă de-a lungul anilor mi-a relatat subiectele câtorva romane de amploare la care lucra, dar totul rămânea în fază intenţională. Cinematografia, şi mai ales nevoile financiare, îl tiranizau.

Cred că i-a fost şi frică, întrucâtva, de rigorile prozei de largă respiraţie, nu din punct de vedere tehnic, ci al nevoii de a fora critic realitatea socială. Nu-şi mai putea permite licenţele de tinereţe faţă de adevărul istoric şi nu vedea nici modalitatea de a-şi camufla în proză, ca în cinematografie, aluziile şi săgeţile polemice. Iar ca să atace frontal defectele de sistem, în literatură, nu avea curajul, fiind paralizat – ca noi toţi, de altfel, pe diferite planuri – de o doză bună de oportunism politic. Aceasta l-a făcut să sufere, să tânjească, să se simtă neîmplinit şi să-şi rumege mărunt nemulţumirea în critici de surdină, cu

prieteni de încredere şi uneori chiar cu cine se nimerea.

Cea mai îndrăzneaţă întreprindere a lui pe tărâmul filmului, pentru care mi-a cerut expres ocrotirea, a fost serialul de televiziune *Lumini şi umbre*. Văzând că „merge", proiectase – cerându-mi mereu sfatul – să-l ducă departe, dar după trecerea mea la Consiliul Culturii, rămas fără protecţie, serialul s-a frânt. I s-a cerut să reteze vârfurile de lance, el a refuzat şi, excedat, a abandonat munca la ceea ce considera a fi opera lui de prestigiu. Şi alte filme ale sale au avut nevoie de o umbră protectoare, inclusiv ultimul, *Vlad Ţepeş*, despre care se tot spunea că „ridică probleme". Ascunse în iţele politice ale vremii, se regăseau, ici-colo, nu prea bine camuflate, problemele României actuale. Am reuşit să-l facem să treacă. Atât cât a putut, marcat de frică şi de tot felul de complexe, Titus Popovici a mobilat cinematografia cu lucrări de substanţă, ce nu se mulţumeau să epuizeze corect o temă, ci dădeau de gândit, reuşind de regulă să facă să funcţioneze vasele comunicante ale istoriei, ducând idei dinspre prezent spre trecut, şi dinspre trecut spre prezent.

Pentru că l-am pomenit mai sus, voi spune câteva cuvinte şi despre dramaturgul Paul Everac. Cu o minte atent lucrată, sagace şi spontană, ce dubla meşteşugarul înzestrat şi exigent (un fel de neamţ mioritic, dacă s-ar putea concepe aşa ceva), deasupra căruia trona chiţibuşarul sarcastic, P.E. nu constituia un interlocutor prea comod. Am avut împreună dese conciliabule, plecând evident de la piesele oferite spre reprezentare (de regulă, întâmpinate, dacă nu cu obiecţii, cu mârâituri) şi ajungând la „teoria chibritului", ca să definesc generic tăierea firului în patru ridicată la pătrat şi plasată în câmpul generalizărilor abstracte. Îmi făcea plăcere să mă întreţin cu acest partener de disecţie, şi ajungeam de multe ori la un „modus vivendi", chiar la o concluzie comună, de natură să satisfacă „şi capra, şi varza". Numai că avea obiceiul să se răzgândească. Şi n-o făcea din inconsecvenţă – când gândea, mai ales cu

voce tare, o făcea în deplină siguranţă –, ci din orgoliu.

Aşa ceva era departe de a mă încânta. Pierdeam amândoi timp şi energie, apoi ne înseninam, găsind în final un rost raţional şi pozitiv acestui consum. Dar deodată, în clipa plecării, ori a doua zi, ştergea totul cu buretele. Nu-mi era uşor să găsesc o motivaţie nouă pentru reluarea maratonului, devenit corvoadă – însă de regulă, ca o recompensă, pe al doilea pact îl respecta. Nu ceda în discuţii decât milimetru cu milimetru – după ocoluri în care treceai mereu prin punctul iniţial –, convins că eşti încredinţat de ce spui şi că obţine şi el un folos. Era atât de tăios în expresie şi în judecată, încât dacă ar fi trebuit să-i compun caricatura, l-aş fi înfăţişat sub forma unui brici deschis, purtând pe lamă un zâmbet maliţios, de mare sardonic binecrescut.

Piesele lui aveau vână, nerv, ritm, crescendo, replică impecabilă şi finaluri cel puţin biunivoce. Atrăgea spectatorii, nu pe cei facili, şi se bucura de elogiul criticii serioase. Îl vedeam ca pe o cariatidă a dramaturgiei româneşti. Dar ca să-i comand, prin absurd, lui Paul Everac, o piesă, nu zic pentru preamărirea eroului comunist al lui Nicolae Ceauşescu, ci despre cultivarea morcovilor, ca să aleg un subiect mai puţin controversabil, ar fi trebuit, cred, să mă pun mai întâi sub protecţia unei armate de psihiatri. I l-aş fi oferit cu dragă inimă lui N.C. să-i anime zilele lui cele mai plicticoase. Paul Everac nu era străin de universul ideatic al acelei societăţi, piesele lui cădeau atât pe conturul problematic de actualitate, cât şi pe aspiraţiile de bun simţ din epocă, dar nu din interiorul militant, ci din afară, fără ardoare, cu o obiectivitate neutrală, nepăsătoare, chiar rece, dar exactă şi incitantă.

Mă gândeam că cineva care ar fi avut temeritatea să şi-l facă prieten, dacă n-ar fi fost înzestrat cu nervi de oţel, ar fi trebuit să aibă virtuţi de geolog. Fiindcă, dincolo de scorţoşenia ucigătoare, la o privire atentă se putea ghici un spirit ofertant, plin de umanitate, dar hotărât să-şi vândă foarte scump orice dram de

afectivitate şi să ia pe ea mai multă dobândă decât un cămătar.

După 1989 l-am văzut un timp pe caii cei mari ai propagandei culturale, apoi intrat în anonimat şi din nou revenit la rampă în calitate de moralist ironic în publicaţii culturale. Am făcut schimb de cărţi, citindu-ne unul pe altul cu interes, şi ne-am propus, ipotetic deocamdată, o întâlnire, dar fără un corp delict sub lupă.

Ţinând piept unui pericol: supremaţia „folclorului nou”

Încet-încet, cum mă aşteptasem, obsesia lui Ceauşescu pentru eroul comunist transpus în artă a pălit. Viaţa îl solicita pe alte coordonate, mai acute, îşi găsea satisfacţii în realizări autentice, neîmplinirea din artă punând-o pe seama veşnicei „rămâneri în urmă” a conştiinţei faţă de baza materială şi, în acest cadru, a lentoarei adaptării creatorilor de ficţiune la cadenţa societăţii. Ici-colo, mai ales prin judeţe, i se vorbea de cărţi, de spectacole, dar nu avea timp să citească sau să se ducă la teatru (vedea numai filmele româneşti înainte de a fi difuzate), ca atare nu putea controla personal, şi în recomandările activiştilor nu prea mai credea.

Îi rămăsese o rezervă, amatorii, dar arta populară nu-l pasiona cine ştie ce. În spectacolele festive de stadion exista întotdeauna o repriză de hore şi cântece, fireşte uzate, bătătorite, care nu-i mai spuneau mare lucru. (În materie de muzică uşoară, prefera romanţele şi cântecele de pahar din perioada copilăriei şi tinereţii lui.) Am observat că nici interpretările folclorice de mare clasă nu-i reţineau atenţia.

Într-un an, la o plenară de vară, pe litoral, N.C. a oferit un prânz Comitetului Central, pe comeseni distrându-i atunci câteva tarafuri de primă mână. Organizatorii, printre care şi inspectori ai Consiliului Culturii, ne-au făcut o surpriză: l-au introdus în program şi pe naistul Gheorghe Zamfir, venit din Franţa să-şi petreacă vacanţa la Marea Neagră. S-a produs cu numere cunoscute ale repertoriului său: doine şi bocete, piese de mare expresivitate, prilejuind artistului o demonstraţie de virtuozitate. E drept, în marea sală de la club, tocmai se mâncau

sarmale şi mămăligă şi grija multora se concentra asupra savuroaselor bucate încă fierbinţi. Nici cuplul prezidenţial nu se număra printre amatorii de audiţie. Mi-a fost ruşine de naist şi m-am dus să-i atrag atenţia lui N.C., făcându-i şi lui, bineînţeles, un serviciu, dacă nu în sensul de a-l ajuta să beneficieze de înălţătoarea artă, în acela de a nu-l lăsa să se compromită faţă de reputatul interpret. Era hărmălaie şi nu m-a înţeles, cerându-mi să repet. Cu gura plină, a alertat-o apoi pe consoartă. „Auzi dragă, ăsta e Zamfir. Cântă la televiziunea franceză." S-au oprit câteva momente amândoi din mestecat, el încordându-şi auzul cu expresia controlorului nemulţumit de puţina preţuire acordată valorilor consacrate, ea neconvinsă, privind spre artist întrebător, dubitativ. Trăgând cu ochiul, unii i-au imitat, ceea ce a făcut să se audă mai bine dialoguri situate în afara oricărei disponibilităţi pentru hrană spirituală.

O dovadă de minimalizare a folclorului – într-una din expresiile lui cele mai concentrate şi savant evidenţiate în cultura română – a fost şi atitudinea cuplului (nu-mi face nici o plăcere să folosesc acest termen, dar din nefericire într-o serie de cauze urâte se coalizau, intrând în concurenţă doar pentru titlul de cel mai penibil), aşadar, atitudinea faţă de Muzeul Satului. Într-o zi, mai pe ocolite şi nebulos, mi-au făcut cunoscută ideea potrivit căreia un muzeu ţărănesc n-ar avea ce căuta în Capitală. Nu am înţeles ce vor să spună, am crezut că e vorba de un capriciu de moment al inculturii. Dar subiectul a fost reiterat, tot atât de prolix şi alambicat, astfel că n-am ajuns la miezul ideii. Cu prilejul nu ştiu cărei recepţii restrânse de la Palatul Elisabeta, N.C. m-a chemat însă în faţa unei ferestre şi mi-a arătat, la distanţă de numai câţiva zeci de metri dincolo de gard, un acoperiş de paie. „Se uită străinii ăştia la noi, mi-a spus cu amărăciune, şi-şi închipuie că tot ţară de ţărani am rămas". M-am luminat. Era vorba de o neînţelegere, prin urmare. „Păi n-avem decât să le spunem că aici nu e o comună rurală suburbană, ci

muzeu naţional. Şi încă de talie mondială.” „Nu e vorba de ce le spunem noi, a ricanat nemulţumit că n-am prins dintr-odată substratul, e vorba de ce impresie îşi fac ei şi ce spun când se duc acasă.” „Putem acoperi fereastra aceasta, am sugerat o soluţie practică a problemei. Dar ideea cea mai bună e să introducem în programul vizitelor o oră pentru Muzeul Satului.” Prelungeam discuţia şi el nu avea timp. Printr-un gest mi-a dat să înţeleg că vom relua subiectul. Şi, într-adevăr, l-am tot reluat ani de zile, cât am stat eu la Consiliu.

Înţelesesem, în sfârşit, ce era în capul lor: Muzeul Satului ne trăgea, pasămite, imagistic înapoi din punct de vedere istoric, oferea cartea de vizită a vechii Românii ţărăneşti, în timp ce ţara se schimbase. Explicaţiile culturale nu puteau ţine piept „greutăţii” tezei politice, de aceea am schimbat tactica. Aduceam în sprijin opiniile de specialitate ale forurilor internaţionale, ce calificau respectiva instituţie ca o capodoperă a genului, şi pe Gusti, iniţiatorul ei, drept geniu sociologic, invocând, în ultimă instanţă, chiar înalta protecţie a UNESCO. S-au lăsat păgubaşi, dar cu regret, cu amărăciune nevindecabilă şi cu o durabilă antipatie faţă de persoana mea.

În judeţe, primeau uneori cadouri lucrate de meşteri populari – de obicei portrete pictate sau sculptate după fotografie – şi acestea le făceau plăcere, chiar îi emoţionau. Mai vedeau şi tapiţerii reprezentându-l pe N.C. în mijlocul mulţimilor, la mitinguri, la tribune (reproduceri naturaliste ale pozelor de ziar). Pe aici, prin această zonă, i-ar fi plăcut să se organizeze ceva. Producţiile erau însă strânse şi depozitate prin magazii, doar primii-secretari judeţeni găsindu-le merite şi fabulând în jurul „autorilor din popor”.

Vedeam că-i sclipesc ochii după improvizaţiile stângace, chiar grosiere, contemplându-le dacă nu cu admiraţie, fiindcă realiza imperfecţiunea lor, măcar cu interes „sociologic obiectiv”, ca pe un fenomen original în plină evoluţie. Prin cuvântări spontane

strecura aluzii la geniul creator inepuizabil al poporului — faimoasa fântână cu apă vie din care s-ar fi cuvenit să soarbă fiecare artist — şi la o nouă generaţie de valori folclorice răsărită sub ochii noştri nu îndeajuns de înţelegători. Câte cineva, neiniţiat în preferinţele sale de ultimă oră, strâmba din nas sau arunca „operelor" o privire severă, încărcată de reproşuri şi dezaprobare, nu atât la adresa bieţilor „împătimiţi", cât la a celor ce le dădeau girul şi-i puneau în circulaţie. Cu spiritul său de observaţie ascuţit, N.C. sesiza imediat antipatia sau ostilitatea faţă de sacrul talent nativ, pus cu generozitate în slujba progresului contemporan, şi lua apărarea, nu atât a obiectelor în cauză, cât a principiului. Sancţiona drastic aroganţa ciocoiască, incompatibilă cu spiritul democratic al socialismului, aşa-zisa subţirime elitistă, după el nimic altceva decât atitudine reacţionară faţă de un timp al suveranităţii, genialităţii şi grandorii Măriei Sale Poporul. Noi, cei de la Consiliu ne feream să vehiculăm asemenea obiecte—descurajând eventualele intenţii ale „Aşezămintelor culturale"—şi ne abţineam să le comentăm, ceea ce, evident, lui N.C. nu-i scăpa. Probabil că îl irita rezerva mea faţă de aşa-zisa creaţie folclorică nouă (nu exclud să fi înţeles că nu e vorba de folclor, ci de încercări amatoristice ale unor persoane cu identitate, dar nu găsea altă încadrare teoretică valabilă pentru luarea lor în considerare), aşa cum îl nemulţumea şi lipsa de entuziasm pentru ideea capodoperelor pe subiecte date, însă n-a provocat conflict deschis pe aceste teme. Fie nu credea că e momentul, fie nu se simţea stăpân pe motivaţiile principale ale preferinţelor sale.

Simţeam cum aceste insatisfacţii sapă în zăcământul încrederii faţă de persoana mea. De fapt, singura linie de colaborare serioasă între noi — după repartizarea presei altcuiva din secretariat — rămăsese redactarea documentelor de partid. Nu ştiu dacă pe el îl deranja această relaţie, percepând-o ca pe o dependenţă indezirabilă, pe Elena Ceauşescu însă cu siguranţă, şi într-un grad foarte înalt. N.C. se

învăţase cu mine; sentimental vorbind, m-ar fi înlocuit fără nici o ezitare, dar era conştient că greu s-ar fi putut adapta cineva la stilul lui. Când deţinea tema, nu avea răbdare să-şi expună ideile metodic şi aprofundat, să le contureze clar într-o înlănţuire logică. Emitea jumătăţi sau sferturi de idei, trecând fără legătură de la una la alta, întorcându-se — convins că restul se completează în mintea mea. Aşa era, învăţasem cu timpul să-i descifrez hieroglifele verbale, prima experienţă determinantă parcurgând-o pe vremea când îi pregăteam noaptea, la *Scînteia*, rezumatele stenogramelor de la adunările judeţene, pentru numărul de a doua zi — după Congresul al IX-lea şi după conflictul cu sovieticii. Ştiam ce vrea să spună chiar şi dacă, din grabă sau oboseală, nu reuşea să închege decât o propoziţiune stâlcită şi eliptică, la auzul căreia alţii ar fi rămas interzişi. Elenei Ceauşescu i-au trebuit zece ani să-şi convingă soţul că se poate dispensa de persoana mea — de la momentul când ea însăşi şi-a instalat un birou la Comitetul Central, şi până în 1981, când am plecat cu arme şi bagaje în cartierul Militari, la Academia de Studii Social-Politice.

În perioada la care mă refer, tot ce reuşise ea să obţină fusese aducerea lui Constantin Mitea în sediu, pe post de consilier prezidenţial de presă. Lui N.C. îi plăcea de Mitea, împăcându-se de minune cu maleabilitatea, zgârcenia la vorbă şi modestia proaspătului redactor-şef de la *Contemporanul*, dar nu-l folosea la mai mult decât mesajele ocazionate de aniversări în ţară sau străinătate, sau spiciurile rostite la primirea scrisorilor de acreditare ale ambasadorilor. La documentele de greutate, Mitea, ca şi alţii, lucra alături de mine.

Prietenul de taină

La începutul deceniului al optulea, N.C. a operat unele modificări în organele superioare de partid. Printre altele, a fost adusă în sediu Elena Ceauşescu, iar secretariatul şi CPEx s-au îmbogăţit cu două persoane în măsură să anuleze statutul meu de cel mai tânăr membru al conducerii partidului. Era vorba de Ştefan Andrei şi Cornel Burtică, plecaţi din mişcarea de tineret şi pregătiţi câţiva ani buni, primul în domeniul politicii externe, celălalt în comerţul exterior. Aveau doar trei–patru ani mai puţin ca mine, erau intelectuali, Ştefan Andrei cu lecturi bogate, Cornel Burtică rodat în importante funcţii diplomatice, la Paris şi Roma, ambii luminaţi şi autonomi în gândire, critici şi animaţi de frumoase aspiraţii. Îi cunoşteam de mult, cu Andrei având ocazia să călătoresc de câteva ori în străinătate, în grup sau în doi, şi promovarea lor am găsit-o de bun augur. Inclusiv pe plan strict personal, punând capăt senzaţiei de singurătate şi izolare resimţită în acea clădire austeră, rece şi la propriu, şi la figurat, unde nu găsisem nici un culoar de comunicare şi apropiere. Cei doi au devenit prietenii mei de la CC, colegii cu care, în sfârşit, puteam vorbi degajat, fără dubii şi mai ales fără cifru, schimbând replici destul de tendenţioase, atât în birourile noastre, cât şi pe faimosul „scurt”, ţinut fără îndoială sub supraveghere. Sunt convins că anumite dialoguri „interpretabile” sau chiar mai mult, au ajuns sub ochii lui N.C., sau cel puţin ai curioasei consoarte, însă au fost taxate cu indulgenţă ca pălăvrăgeli libertine de intelectuali limbuţi (ceea ce, în esenţă, şi erau).

Dintre cei doi, prietenul de taină a devenit Ştefan Andrei. Sinceritatea lui avea rădăcini adânci într-o conştiinţă, construită în întregime pe ideea morală.

Mă convinsesem că orice s-ar fi întâmplat, Şt. Andrei n-ar fi avut de unde să-şi scoată o a doua faţă. Putea să-i mai pună amortizor universului interior sau să-l eclipseze pentru moment, în raport de imperativele vieţii politice, dar altul nu avea. Putea spune vorbe de complezenţă, ca noi toţi, el mai abil, mai elastic, în spiritul legilor internaţionale ale diplomaţiei, dar în esenţă nu ceda, gândul şi simţirea îi rămâneau neschimbate. În ruptul capului nu-şi putea trăda sau vinde amicul. Avea o volubilitate reconfortantă, nu obositoare, fiindcă era expresia unui entuziasm al ideilor nutrite în intimitate, neuzate în consumul public, şi cel mai atrăgător, efervescenţa lui spirituală conţinea o doză puternică de afectivitate şi tandreţe.

Din când în când, de-a lungul anilor, al deceniilor, ne întâlneam – nu ştiu cum se făcea că mai mult iarna – cu familiile, la Snagov, noi doi retrăgându-ne, târziu în noapte, pe o terasă pustie dinspre lac, unde, înfofoliţi în scurtele de blană întoarsă, suceam lumea încâlcită, înăbuşitoare, marcată de defecte cronice, pe toate feţele, fără nici o rezervă, încălcând toate tabuurile. Erau vaste, viscerale şi eliberatoare explozii de francheţe absolută. Nu doar forfecarea critică a subiectelor, substitutul bârfei de cafenea, ci descătuşarea grăbită, gâfâită aproape, a unor staturi morale imobilizate într-o cuşcă socială imposibil de anulat. Aceste dialoguri ţâşneau ca un torent purificator, spălând „grajdurile lui Augias” din noi înşine. Când ne revedeam a doua zi la sediu era destul un gest cu mâna pentru a ne asigura unul pe altul că totul rămâne valabil, acel „totul” constituind un tonic pentru o altă perioadă de hemoragie a voinţei şi debilizare morală, în aerul plin de toxine pe care trebuia să-l respirăm.

Amândoi îl admirasem pe Ceauşescu, slujisem şi încă slujeam ţelurile lui juste, oricât de periculoase, fiecare cu instrumentele proprii, dar personalitatea acestuia aglutina încet-încet vicii. Iar prezenţa tot mai marcată, aberant proporţionată cu asentimentul lui, a Elenei Ceauşescu, altera aerul în mod insuportabil. Nu puteam lupta cu cei doi decât până

la un punct, pe teritoriile noastre speciale, şi doar cu posibilităţi de limitare a influenţelor negative. Duceam până la capăt, ca într-un coşmar, acţiunea protestatară în aceste revărsări fulminante, de-o intimitate ardentă, cu iluzia că stigmatizăm întruchipările groteşti ale realului. Cu cât se degrada situaţia în timp, cu atât deveneam mai vehemenţi în lupta noastră cu morile de vânt, pe malul Snagovului îngheţat, suferind că nopţile adevărului halucinant nu se pot sparge în lumina unor zile reale.

Confidenţe

Datorită staturii masive şi feţei hotărâte, de om al acţiunii, Andrei părea un interiorizat al calculelor, în timp ce Burtică, edulcorat fizionomic, era un băiat sentimental, nevoit să-şi şteargă din când în când o lacrimă ivită la coada ochiului. În realitate era invers. Cornel Burtică avea o gândire geometrică, exprimată în suite de imagini limpezi, încheind orice subiect de o manieră rotundă şi definitivă. Capacitatea de a pune ordine în raţionamente, eliminând nebuloasele, simplifica în mod fast o existenţă prea agitată şi disputată de contrarii, cum era a noastră. De aceea, discuţiile cu el îmi potoleau angoasa şi-mi dădeau pentru moment o perspectivă senină, ceea ce nu era puţin într-un program cu câteva depresii zilnice. Calmul lui Burtică se sprijinea pe un optimism nativ, spiritul său critic fiind dublat de încredinţarea că lucrurile se mai rezolvă şi de la sine, că în toate există un echilibru, că după rău vine bine, ba chiar orice rău e spre bine. Ceva ţărănesc, valorificat filosofic de o manieră convingătoare. Cred că în viaţă îi plăcea să schimbe planurile, de aceea accepta fără greutate experienţe aflate la antipod, cum erau, de pildă, propaganda şi comerţul exterior, cultura şi funcţia reprezentativă în străinătate. Îl aprecia şi el pe Ceauşescu şi îl slujea ferm, dar îl şi detesta, decelând cu luciditate binele de rău în prestaţia lui politică, dispreţuindu-l inclusiv pentru alunecarea sub papucul nevestei. Privea cu detaşare neajunsurile din domeniul propriu, având destul sânge rece ca să nu pună la inimă, apărându-şi totodată oamenii. Învăţa repede să înoate în orice apă, fără să se hazardeze în scufundarea la adâncime. Porneam uneori de la sediu seara, târziu, pe jos, şi-i ascultam evocările din densa lui viaţă, încărcată de concluzii cu valoare de lecţie. Nu în orice ne potriveam, am avut altercaţii generate

de judecăţi diferite în muncă, şi mai ales de conduită, dar nu lăsa conflictele să ia proporţii, avea abilitatea conciliantă de a depăşi impasul.

Faţă de el, Ceauşescu a fost mai aspru decât faţă de Iliescu, de pildă, aducându-l chiar la linia de pornire, adică la profesie, fără nici un atribut. Ca simplu inginer la Ploieşti, m-a vizitat la Academie auzind că un profesor l-ar fi atacat într-o prelegere. Nu era aşa, şi m-am bucurat să-l văd echilibrat, calm, nepăsător faţă de crahul său social, ca un om ce dăduse, în acele condiţii, examenul pretenţios al înţelepciunii. Cunoşteam motivele invocate oficial la destituirea lui Burtică. N.C. îi consacrase o şedinţă a CPEx la Snagov, unde Gogu Rădulescu şi Iosif Banc raportaseră despre nişte nereguli cu caracter financiar-protocolar, comise în calitate de vicepreşedinte al guvernului pentru comerţul exterior (după ce îşi terminase stagiul în propagandă, cultură şi presă făcut la capriciul cuplului). Când a avut loc discuţia, deja nu mai lucra în centrală, fusese trimis la judeţ (ca Iliescu după prima detronare) în calitate de prim-secretar, păstrându-i-se şi locul în CPEx. Apoi, repede, a urmat căderea până la punctul zero.

Nu cumva fuseseră şi alte mobiluri ale drasticei rostogoliri pe scena politică? În ultimii ani am reflectat la respectiva glisare bruscă în neant. Din câte intuiam, genul de „nereguli" încriminate de N.C. – pentru care a fost pedepsit – mai era practicat şi de alţi înalţi funcţionari însărcinaţi cu „afaceri". Mi-au apărut însă în minte câteva confidenţe făcute de Cornel Burtică în legătură cu trecutul cuplului. Când era consilier la ambasada din Paris, el şi soţia îndeplineau rolul de amfitrioni ai soţilor Ceauşescu, pe atunci cu rangul doi în ierarhie. Îi plimbau, îi scoteau seara la localuri, iar doamna Burtică o consilia pe Elena Ceauşescu în ale etichetei şi modei, orientând-o cum să pară mai arătoasă. Or, când o femeie o ajută pe alta, chiar de vârstă mai înaintată, în aranjarea părului, să zicem, între ele se instalează o anumită intimitate. E.C. nu-şi punea lacăt la gură, ba era din fire slobodă şi cam lipsită de discernământ

în confesiuni. La rândul său, nici Cornel Burtică n-o fi fost din cale afară de riguros cu secretele altora. Cine ştie ce-o fi spus la urechea vreunui curios?

Un secret paralizant

Mie mi-a dezvăluit, de pildă, un secret care m-a lăsat mut, şi mi-a luat piuitul cum se spune, făcându-mă să-l ascult şi cu ochii. Era atât de senzaţional, încât m-am străduit să-l uit pe loc, pentru a nu fi tentat să-l propag mai departe. Şi aproape l-am uitat, până ce am ajuns la acest paragraf, când am stat mult în cumpănă dacă să-l încredinţez sau nu tiparului, dar întrucât aparţine celor etern omeneşti, şi poate arunca o lumină insolită asupra ciudatei relaţii dintre cei doi Ceauşeşti, mi-am luat inima în dinţi. Potrivit celor auzite. N.C. nu apucase să cunoască femeia în scurta lui tinereţe de om liber, iar în închisoare, printre deţinuţii politici riguroşi moral, dar nu chiar ascetici, ar fi primit botezul focului în amorul intermasculin. Fără să vreau, am făcut legătura cu o intervenţie a lui N.C. în Secretariat, cu ocazia aprobării construirii noilor cămine studenţeşti; Ministerul Învăţământului propunea creşterea numărului camerelor cu două paturi, ca un pas înainte pe calea confortului, dar secretarul general s-a opus net, calificând aceasta o gravă eroare, statuând ca nici să nu mai existe în reţeaua căminelor camere cu mai puţin de trei paturi. I-am înţeles logica şi am găsit-o întemeiată, dar m-a surprins severitatea ieşită din comun a intervenţiei, probabil spontană, necontrolată.

După aflarea secretului mi-am explicat sentenţiozitatea lui aspră, aproape imputativă, la adresa pedagogilor neatenţi, lipsiţi de prevedere. Senzaţionalul decurgea din această stare de fapt, probabil nu una de excepţie şi nu de natură să facă obiectul curiozităţii amatorilor de indiscreţii. Rezulta însă că E.C. a fost cea care, la eliberare, cu răbdare, înţelegere şi tandreţe, a reuşit să-l dezbare pe tânărul revoluţionar de obiceiul deprins în tenebrele închisorii, făcându-l să se întoarcă definitiv la

deliciile amorului heterosexual. Şi, deşi emoţionantă, originala idilă n-ar fi încă suficient de semnificativă în absenţa poantei, de un sentimentalism dramatic: N.C. nu s-a mai putut apropia niciodată de altă femeie, în afara ocrotitoarei-mentore de care a devenit dependent. Nu bag mâna în foc pentru autenticitatea deplină şi totală a acestei versiuni, dar dacă măcar o parte este valabilă, ea poate oferi o explicaţie anomaliei „papucului" în matrimoniul unui om atât de impulsiv, autoritar şi critic, inclusiv faţă de membrii familiei.

Asasinii de la Târgovişte le-au oferit celor doi, în opacitatea lor, o apoteoză a iubirii exclusive, de o viaţă, în care o mare personalitate masculină şi-a strivit propriul instinct de conservare şi şi-a sacrificat reputaţia.

Similitudini în tratamentul aplicat unor uteciști

Este o simplă coincidenţă că foştii preşedinţi ai Uniunii Studenţilor Comunişti din România, Ion Iliescu şi Cornel Burtică (al doilea chiar i-a succedat în acest post primului), au fost îndepărtaţi de N. Ceauşescu din preajma sa de o manieră atât de radicală (primul bucurându-se, totuşi, de un regim mult mai blând)? Oricum, cauzele dizgraţiei au fost cu totul altele, dar N.C. s-a ferit să le facă publice şi într-un caz şi în altul. Mişcările de cadre aveau parcă, la N.C., un caracter predestinat, căci altfel cum să explic faptul că, după mai bine de un deceniu, respectiv în 1971, C. Burtică i-a urmat iarăşi, în post, lui I. Iliescu, de data aceasta în importanta poziţie de secretar cu propaganda al partidului.

Nu ştiu dacă şi Burtică şi-a ales postul, dar Iliescu da, cu siguranţă. În perioada când N.C. nu-l mai suporta pe Pompiliu Macovei la Ministerul Culturii şi înainte de a-i veni ideea să mă trimită pe mine acolo, a fost vehiculat pentru această funcţie numele primului secretar al UTC de atunci, trecut mult de vârsta membrilor acestei organizaţii. Mai exact, eu i-am făcut propunerea lui N.C., şi nu la întâmplare, ci în cunoştinţă de cauză. Ne mai întâlneam câteodată (împreună şi cu Bujor Sion, şeful Secţiei de presă pe care o coordonam) cu soţiile, vedeam un film, stăteam de vorbă. Îmi plăcea cum evoluase I.I. ca intelectual – citea, avea contacte cu tinerii scriitori şi artişti într-o manieră nonşalantă, prietenoasă, îl vedeam deschis ideilor noi. Mă gândeam că ar aduce un aer proaspăt la minister, ar da un ton cordial relaţiilor cu oamenii de artă, destul de anoste pe atunci, şi că i-ar contura şi lui o perspectivă nu lipsită de atractivitate la acea vârstă.

N.C. m-a ascultat şi a zâmbit amuzat, destins. Îl convinsesem. „Dar crezi că o să vrea?” m-a întrebat. Personal, nu vedeam vreun motiv de opoziţie. „Nu ştiu dacă îl cunoşti destul de bine, a adăugat cu acelaşi aer senin. Eu sunt de acord, a afirmat cu o lejeritate pe care nu i-o mai remarcasem în discuţiile despre cadre. Vorbeşte cu el. Dar o să refuze. Cu siguranţă vrea să se întoarcă la Comitetul Central.” Zis şi făcut. Am găsit o ocazie şi l-am abordat. În timp ce vorbeam, prezentându-i ministerul şi exprimându-mi convingerea că munca acolo i-ar veni ca o mănuşă, s-a întunecat la faţă. Nu mai văzusem penumbra aceasta pe chipul lui, de obicei iradiant. Trăsăturile i se înăspriseră, avea o expresie de severitate ostilă, care m-a descumpănit. În faţa mea se afla alt om decât cel perceput de un deceniu şi jumătate. „În primul rând, a replicat cu un ton iritat, de om adânc jignit, de ce nu m-a chemat el? De ce te-a trimis pe tine să-mi faci propunerea?” Şi chiar aştepta un răspuns, explicaţii. Îmi cerea cam mult, în mod normal nu puteam vorbi în numele celui invocat. Cu toate acestea, am făcut-o, menţionând că eu doar îl tatonez, iar N.C. se rezerva pentru etapa a doua. A acceptat oarecum raţionamentul şi s-a mai îmblânzit. Dar duritatea hotărârii deja luată rămânea neclintită. „Nu, nu mă interesează Ministerul Culturii, mi-a spus. Spune-i că singurul loc unde vreau să lucrez este Comitetul Central. Eu sunt activist, şi asta am să rămân.” Mi-am exprimat regretul pentru că pierdeam, văzând cu ochii, cea mai bună soluţie la ministerul încredinţat mie pe linie de partid. S-a destins şi el, a rostit câteva cuvinte conciliante şi cred că a râs. Acest incident n-a afectat normalitatea relaţiilor noastre, nu prea active şi cordiale, dar lejere, vag prieteneşti. Când i-am transmis mesajul, N.C. a râs cu poftă, deloc surprins sau afectat, cu aceeaşi destinsă bunăvoinţă ca prima dată. „Ţi-am spus că nu-l cunoşti. Bine! O să vedem ce facem. Am să stau de vorbă cu el.”

Şi-acum mă uimeşte precizia intuiţiei, sau a documentaţiei, cine ştie, dovedită atunci de N.C. în

cazul lui Iliescu. Nu înţelegeam cum de mă situam eu atât de departe de realitate, de adevăratul I.I. Pusesem prea mult temei pe zâmbetele şi râsul lui, văzusem în el un om mai maleabil şi permeabil, accesibil, deloc încrâncenat, dezinteresat, dispus la concesii. Scăpa observaţiei mele psihologice alter ego-ul său. Lui Ceauşescu nu-i scăpa, el nu se lăsa iluzionat de poză, pătrundea esenţa. Probabil că aspiraţiile lui Iliescu se suprapuneau pe intenţiile sale, fiindcă la puţin timp după cele întâmplate, o plenară l-a desărcinat din funcţia de prim-secretar al UTC şi l-a ales secretar al CC cu propaganda. Pentru ca după aproximativ un an să-i predea munca lui Cornel Burtică, iar el să se ducă, pentru dobândirea experienţei organelor teritoriale (aceasta a fost justificarea oficială a mutării, determinată de constatarea – târzie – că I.I. nu lucrase niciodată într-un domeniu concret, îndeplinind din cea mai fragedă tinereţe numai răspunderi de şef), ca secretar cu propaganda la judeţul Timiş. Şi-a păstrat locul în CPEx şi, după un timp, şi-a reluat ascensiunea, de data aceasta cu ponderea experienţei acumulate în… contactul nemijlocit cu munca de jos.

Idiosincrazie artistică încărcată de substraturi

Şi pentru că tot mă mişc printre colegii de generaţie şi de CPEx., sau de Secretariat, de acum mai bine de treizeci de ani, am să pomenesc aici şi de idiosincrazia cuplului faţă de cariera artistică a soţiei lui Ştefan Andrei, cunoscuta actriţă Violeta Andrei. După numirea mea la Consiliul Culturii am avut posibilitatea să constat că Ceauşeştii puseseră ochii pe actriţă. Prestaţia teatrală nu i-o cunoşteau şi nu făcea obiectul „interesului" lor. Subita şi inexpicabila intoleranţă viza teritoriul cinematografiei, pe care îl inspectau cu o acribie de cumetre ce ţin sub observaţie cartierul. La început, se rezumau la aluziile răutăcioase ale Elenei Ceauşescu. Ce-a zis în film, ce toalete a purtat, ce gesturi a făcut –, toate acestea fiind aduse în atenţie doar prin semnul exclamaţiei şi prin chicoteli echivoce. Nu-şi dădea seama că se referă la rol, credea că o bârfeşte pe interpretă. El participa prin zâmbete complice sau tăceri confirmative. Ştiau că aceste ieşiri laconice, subiective nu sunt luate în seamă, dar le practicau pentru pregătirea terenului.

La un moment dat, N.C., după o discuţie de serviciu, mi-a pus întrebarea – ca fapt divers – dacă soţia lui Andrei nu joacă prea mult. Prea mult? Nu apăruse decât într-un film sau două, adică minimum posibil. I-am dat acest răspuns. Da? I se păruse că… M-am întrebat dacă nu văzuseră de câteva ori acelaşi film şi căpătaseră iluzia că ea e foarte distribuită. La al treilea a pus piciorul în prag. „Ziceai că… nu ştiu ce. Uite că am avut dreptate. Este exact cum am spus. Şi lumea începe să vorbească…" „Lumea? m-am mirat. Asta îi e profesia. Un actor îşi construieşte cariera jucând, nu stând pe tuşă. Nu există limite

pentru apariţiile pe ecran. Tot ce se poate comenta e valoarea interpretării.” Bun, dar ea are o situaţie specială. Să nu mă fac eu că nu înţeleg. El îmi cere să-i atrag atenţia lui Andrei. Datoria noastră este să nu lăsăm să existe ceva care să-i dăuneze.

Oho, ajunsese departe, escaladase brusc nivelul faptului divers, punea în cauză nici mai mult, nici mai puţin decât prestigiul politic al secretarului de partid. Deja se insinua prezenţa unei fixaţii maniacale. Am crezut că cel mai bine e să las mugurele de obsesie să se ofilească şi mi-am văzut de treabă. I-am spus ceva lui Andrei, dar nu la modul alarmant. Inevitabilul se producea însă. Cum anticipasem, profesia e profesie, iar Violeta Andrei intrase în graţiile regizorilor. Au început scandalurile.

N.C. mă chema, „montat”, cu o falcă în cer şi alta în pământ, tocmai ieşit dintr-o şedinţă de prelucrare cu a sa consoartă – după un timp, a căpătat propulsie autonomă, se bătea şi de unul singur împotriva Violetei – şi mă îneca într-un torent de obiecţii, acuzaţii şi interdicţii abracadabrante. Discursuri incoerente. Că m-a avertizat, că n-am poziţie principială, că şi eu, şi Violeta îi aducem grave prejudicii lui Andrei, că lucrez „pe pretenie”, că vuieşte târgul, că şi colegii actriţei sunt revoltaţi, că trebuie să pun imediat capăt situaţiei ş.a.m.d. „Ce trebuie să fac? întrebam liniştit. S-o chem şi să-i spun că nu mai are voie să joace? Să-i opresc pe regizori s-o mai distribuie?” Se înfuria şi mai rău. „Nu, nu aşa trebuie procedat. Să vorbeşti cu Andrei, cum ţi-am spus. El să acţioneze.” „Îi cereţi lui Andrei să pună capăt carierei artistice a soţiei sale? Cine ar face asta?” Pretindea că un militant conştient aşa ar face, mai importante fiind raţiunile politice, de stat. Iar o soţie trebuie să înţeleagă… Ia uită-te, domnule, mă gândeam, ce viteaz s-a făcut. Soţia lui nu devenise încă „savant de renume mondial”, dar începea să-şi construiască platformă publică, şi deşi în cazul ei chiar „se vorbea”, lucrul nu părea să-l deranjeze cu nimic. Intervenea ceva şi întrerupea discuţia, dar după o vreme mă chema din nou.

La un moment dat, i-am spus: „Violeta, în disperare de cauză, poate să-şi reclame independenţa”. „N-are decât, a replicat. Poate să facă ce vrea.” Aşa stăteau lucrurile? Am apăsat pe pedală: „Dar Andrei îşi iubeşte soţia, am spus cu figura cea mai angelică pe care am putut să mi-o compun. Nici nu se gândeşte să renunţe la ea”. A bălmăjit ceva neinteligibil. Între timp, începuse şi E.C. să mă acosteze şi să mă bâzâie la cap în maniera proprie. Insinuantă, lipsită de logică, agasantă.

Deduceam acum ce vor. Afirmarea cinematografică a Violetei Andrei era un pretext. Cum pretext erau presupusele consecinţe dăunătoare pentru Andrei. Soţii Ceauşescu foloseau această stratagemă ca să-i despartă pe cei doi. Îi cer iertare vechiului meu prieten dacă i se va părea că destăinuind ceea ce ştiu, săvârşesc o indiscreţie. Dar, la un moment dat, după alegerea sa ca secretar, Şt. Andrei a fost supus unei presiuni puternice şi insidioase din partea cuplului prezidenţial, care l-ar fi vrut ginere. Simţind nevoia să se confeseze, Andrei m-a ales pe mine, parcă ar fi presimţit că sunt predestinat să primesc şocurile „tainei”. Intenţia cuplului o considera lipsă de scrupule, un cinism josnic. Nici prin minte nu-i trecea să marşeze, iar pentru ipotetica nouă parteneră nu nutrea nici cea mai mică dorinţă de apropiere. Dezamăgiţi, l-au lăsat pe Andrei în pace, dar în forul intim n-au renunţat la idee. „Conflictul artistic”, incompatibilitatea dintre politică şi actorie, au căzut tocmai bine.

L-am ţinut oarecum la curent pe Andrei cu „idiosincrazia” celor doi, ascunzându-i aspectele cele mai urâte ale ofensivei. Bănuielile mele despre mobilul „campaniei” nu i le-am dezvăluit. De altfel, putea trage şi singur concluzii. M-am străduit cât am putut să diminuez efectele complotului. Nu cred că Violeta a fost nevoită să refuze vreun rol din cauza intervenţiei făţişe sau camuflate a Consiliului Culturii. Poate câteodată inspiram uşoare retuşuri în roluri, în dorinţa de a nu da „cuplului” apă la moară, de a nu oferi „mură în gură” subiect de scandal.

Cine cunoaşte culisele vieţii politice din epocă ştie că, deşi au existat situaţii similare, chiar printre alţi membri ai CPEx, soţii Ceauşescu nu au reacţionat niciodată de această manieră incalificabilă. Cea mai bună comparaţie se poate face cu perechea Maxim Berghianu – Silvia Popovici, faţă de care tirania judecăţilor absurde, pseudoculturale şi pseudopolitice n-a funcţionat. Cum n-a funcţionat nici în cazul lui Emil Drăgănescu, a cărui soţie era scenograf la Operă, şi nici măcar în al lui Gheorghe Apostol, căsătorit cu o solistă de operetă, căreia Ceauşescu i-a dat până la urmă semnal verde.

Vibrând de energie şi ardoare

Cum e şi normal, în calitate de ministru al culturii am avut de-a face cu toţi intelectualii angajaţi în dinamica vieţii publice româneşti, de o amploare cum nu cred că mai existase şi va mai exista în timpurile imediat previzibile. Mulţi neagă rolul socialismului în dezvoltarea forţei artistice creatoare a ţării, iar alţii nu-l înţeleg (lucru valabil şi în alte domenii: sport, învăţământ, sănătate, ocrotirea mamei, copilului şi bătrânilor etc.). Principial şi practic, socialismul a dat culturii o mare atenţie, derivată din atribuirea unei funcţii progresiste aproape miraculoase. Nici o societate nu a crezut atâta în influenţa artelor asupra spiritului uman, în capacitatea fanteziei ficţionale de a determina cizelarea sensibilităţii şi gândirii, educarea onoarei şi cinstei, înţelegerea complexităţii şi nuanţelor sufletului. Pentru ideologia comunistă conta enorm starea de spirit a celor hărăziţi să vorbească limba poeziei şi epicii, a muzicii, teatrului, imaginii colorate sau dăltuite. Creaţia artistică era învăluită de un adevărat nimb mistic. Unii au interpretat sintagma „ingineri ai sufletului omensc", inventată în Rusia după instaurarea puterii comuniste, ca o expresie a intenţiei malefice de a reconstitui, după alt proiect, creaţia lui Dumnezeu, ca un concept al ştiinţei satanice. În fond, nu era decât naivul omagiu adus celor chemaţi să scoată spiritul din degringolada egoismului, a mercantilismului societăţilor banului, din depresia umilinţei autorităţii de clasă şi lipsa de orizont a dominaţiei instinctului de conservare. Că aceasta era o iluzie – socialismul ne-a obligat să ne bălăcim în balta himerelor –, este cu totul altceva. În realitate, arta nu are destulă putere să corecteze malformaţiile milenare ale spiritului, ea însăşi nu este decât o fabrică de iluzii dând omului, pentru un

moment, încredinţarea că se poate depăşi, că impulsurile spre absolut sunt realizabile, că visul are corespondenţă în real. Fetişul forţei transformatoare a artei plana datorită optimismului incurabil al ideologiei, ca şi eforturilor materiale făcute de societate pentru ca artistul să nu simtă impactul negativ al marilor penurii, să se creadă independent de dictatul claselor avute.

Dar m-am îndepărtat de subiect. Intelectualii veneau la partid sau la Ministerul Culturii fără complexul umilitor al solicitantului de mărunte facilităţi, cu mândria, dacă nu aroganţa zeului ieşit în întâmpinarea adoratorului de rând. Cel puţin am căpătat această impresie în nenumăratele întâlniri cu oamenii de cultură, veniţi în ceea ce se numeşte audienţă. Păreau a coborî din „turnul de fildeş" în forumul mulţimii vulgare. Mi-ar fi imposibil să evoc, chiar aproximativ, multitudinea acestor ipostaze, dar câteva sunt suficiente pentru a ilustra ideea.

L-am primit de vreo două ori pe criticul Nicolae Manolescu. Nu-l cunoscusem personal, îl citisem cu interes şi plăcere, considerându-l pe atunci cel mai elevat comentator de carte, o minte subtilă şi inspirată, capabilă să ordoneze şi să traducă expresiv tumultul literar. Am avut surpriza descoperirii unui bărbat volubil, degajat, imposibil de intimidat de aşa-zisa sacralitate a puterii, pregătit mai degrabă să dea lecţii decât să asculte, înscriindu-se în dialog nu cu un ton conformist, ci mai degrabă polemic, având pentru toate contraargument. Am intrat absolut întâmplător într-o dispută despre ceea ce eu numeam diaspora românească, întoarsă pe motive politice împotriva ţării, iar el o califica drept o entitate prolixă, îndepărtată artificial de ţară din cauza unui anacronic resentiment al regimului. Avea dreptate, Ungaria ştia să-şi cultive fugarii cu rezultate benefice, în timp ce noi tot aruncam săgeţi otrăvite spre cei ce ne-ar fi putut reprezenta etnic, nu politic. N. Manolescu venise să ceară protecţie într-o dispută cu Ministerul de Interne, ce-l făcea să rişte

respectarea termenului deplasării în străinătate, dar în discuţie aproape uitase de mobilul practic al vizitei.

Deşi nu ne cunoscusem personal, se manifesta degajat, probabil ca şi cu alt coleg, ceea ce-mi spunea că e departe de raportul intelectual-birocraţie. A doua oară, având antrenament, nu m-am mai mirat de dezinvoltura lui, percepând întâlnirea ca pe un contact de rutină. Cum putea fi altfel din moment ce-l cunoşteam din scris? Un om pe care-l citeşti îţi devine prieten, prima discuţie cu el pornind de la acumulările lecturii, ca de la un lung şi bogat trecut comun. Combinam acum scrisul cu oralitatea şi intram în posesia omului complet. Că după ’89 s-a avântat în politică? Treaba lui! La începutul anilor ’90 îi urmăream din închisoare efervescenţa publică şi zâmbeam. Ştiam mai mult decât el, trecusem prin febra politicii şi mă calmasem definitiv, în timp ce el abia contracta virusul. Până la urmă a ieşit din criză şi s-a liniştit. M-a invitat, târziu încoace, la un simpozion, dar abia fusesem operat pe cord şi am refuzat. Ne-am înţeles să ne întâlnim o dată, dar probabil timpul nu ne va mai permite. Câte nu rămân nefăcute din ce ne propunem pe lumea aceasta!

Am avut plăcerea s-o primesc şi pe poeta Ana Blandiana. Mă impresionase frăgezimea adolescentină a poeziei ei, nu manifest feminină. Fiinţa concretă respira însă o feminitate pregnantă, atât de naturală încât părea savant elaborată. Şi această discuţie a pierdut din vedere ţelul imediat. Erau atâtea de spus înainte de abordarea bursei oferite în Iowa de americani, şi pusă la dubitativ de Ministerul Internelor! Poeta avea vervă şi entuziasm şi, cu stilul ei uşor copilăresc, ori de câte ori atingea un subiect scotea la iveală sensuri pe jumătate hazlii, pe jumătate fatale, derutându-te puţin. Mi s-a părut straniu ca o poetă consacrată, de incontestabil talent, să arate atât de stilată, spontană şi mondenă. Feminitatea musafirei a trecut pe prim-plan şi fără să vreau am lăsat, cred, impresia că-i fac puţină curte. M-am trezit avansându-i, la sfârşit, complimente pentru talia neobişnuit de înaltă, şi dacă nu mă înşel,

ne-am comparat la acest parametru. Intră aşa ceva în specificitatea relaţiilor birocratice, cu atât mai puţin în răceala rigidităţii oficiale? Fireşte că i s-a grăbit plecarea la bursă în SUA, dar mai presus de toate, Ana Blandiana a lăsat la CC o amprentă de camaraderie, menită să dăinuie şi să fructifice în favoarea poetei afectiv ataşată şi consacrată timpului ei. După ’89, am văzut-o în postura disidentei martirizate de vechiul regim. M-am întristat că-şi pierduse verva afabilă, şi-şi pusese masca tristeţii elegiace, ca într-o baladă modernizată.

Un caracter deosebit au avut întâlnirile cu apreciatul cărturar Adrian Marino. Punctul de plecare a fost plângerea sa că în Occident funcţionează o grupare de intelectuali – din vechiul curent dogmatic postbelic – hotărâtă să blocheze orice acces al celor ataşaţi spiritului Congresului al IX-lea în instituţiile şi presa culturală a ţărilor de mare civilizaţie. Mi-a relatat împrejurări relevante, cazuri concrete, nume de oameni. Cum puteam să le fiu, lui şi altora aflaţi în situaţie similară, de folos? După un lung tur de orizont, a propus o publicaţie culturală de specialitate pentru străinătate, care să permită afirmarea unor personalităţi reprezentative pentru România şi spiritul ei patriotic. Mi s-a părut o idee bună. Nu se tipăreau în limbi străine decât compendiile unor reviste specioase, fără ţinută şi spirit cultural integrator, şi buletine ale unor institute de cercetări ştiinţifice, conţinând studii aride, fără şarmul cerut în Occident. Adrian Marino mi-a făcut impresia unui erudit subtil, a unui gânditor cu picioarele pe pământ şi simţ practic, ceea ce nu e de colo.

L-am rugat să întocmească un proiect, l-am supus Secretariatului şi am inaugurat în scurt timp *Cahiers roumains d’études littéraires*, cu un colegiu de cărturari, avându-l ca director pe iniţiator. Cercetam revista cu un interes crescut de la o apariţie la alta, iar directorul mă vizita de două ori pe an, prezentându-mi rapoarte asupra carierei publicaţiei ce-şi făcea drum în intelectualitatea vestică şi colecta ecouri favorabile din partea unor instituţii

prestigioase. Simplificasem această relaţie oficială până la dimensiunea unei înţelegeri strict bilaterale. Direcţia literară a ministerului primea revista, dar implicarea ei şi a altor instanţe îmi apărea de prisos, scutindu-l şi pe editor de zelul intermediarilor (prin natura lucrurilor, ei au întotdeauna cel puţin obiecţii şi sugestii) şi pe mine de o scriptologie plictisitoare.

Din păcate, nu mi s-a ivit des ocazia să rezolv problemele de stat în această manieră, pentru că nu pe toate drumurile găseşti amatori printre intelectualii de înaltă competenţă, onoare, răspundere şi probitate, care să mai aibă pe deasupra şi capacitate organizatorică. Dacă nu mă înşel, „caietele" au traversat cu bine frontiera dintre regimuri, au supravieţuit crahului politic şi tulburărilor sociale, continuându-şi misiunea în slujba culturii româneşti. Spre stupefacţia mea, cineva l-a acuzat public fiindcă a practicat o corespondenţă civilizată, de bun simţ, cu persoana mea, insinuând că distinsul cărturar abdica astfel de la nu ştiu ce rigori (inventate după 1989) pentru a-şi proteja interese personale sub pulpana autorităţilor. Nu ştiu dacă i-a răspuns – nu merita –, dar e de datoria mea să garantez că interesele lui Adrian Marino erau ale culturii româneşti în ansamblu şi că ce a reuşit să facă domnia sa, printr-un demers inteligent şi raţional, depăşeşte cu mult valoarea obscurelor „opoziţii" (inobservabile şi insesizabile) ale detractorilor săi. Cât de stupid este orgoliul urii cu care unii continuă să se împăuneze în cultură, ignorând că aceasta nu poate reţine altceva în afara substanţelor de preţ, epurate de corpurile străine ale partizanatului politic.

La Uniunea Scriitorilor, după decesul lui Zaharia Stancu, a fost ales preşedinte poetul Virgil Teodorescu. Avusesem de-a face cu el. Sub Stancu, ocupase un scaun de vicepreşedinte şi, în absenţa prozatorului, venea cu probleme curente. A fost un personaj ieşit din comun, dar contrariul celui înlocuit. Stancu se făcuse cunoscut prin autoritarism sobru, uscat, prin mânuirea armei nimicitoare a

verbului, fiind în stare să dramatizeze orice şi la infinit, să împingă asistenţa în fantasmagorii suprarealiste, şi în această confuzie să reducă la tăcere orice opoziţie. Virgil Teodorescu se exprima eliptic şi cu voce stinsă, astfel că nu părea să aibă nici cel mai mic atu pentru a domina convulsiile specifice vieţii interne a Uniunii, pentru a regla cât de cât cursul furtunoaselor şedinţe. Cu toate acestea, se descurca satisfăcător. Multă vreme n-am dibuit secretul metodei sale de conducere. Chiar mă gândeam: omul acesta nu a învăţat nimic de la Zaharia Stancu? Acela fusese un prozator realist, dar a văzut că stilul respectiv nu-l ajută în viaţa publică şi a recurs la fantezia suprarealistă care-l făcea imbatabil. Succesorul practicase toată viaţa lirica suprarealistă, dar în îndeplinirea atribuţiilor sociale, deloc simple, recurgea la un realism plat, minor, lipsit de suflu, ce-i dădea alura bietului neajutorat.

Un timp, am crezut că aşa e el, că se exprimă pe sine, îşi trădează temperamentul, caracterul şi debitul ideatic. Am observat însă că are umor, surclasându-l net la acest capitol pe Stancu – o iască inflamabilă dar fără nici un suc. V.T. poseda o suculenţă naturală, nu făcea nici un efort să inventeze poante, acestea ţâşneau de la sine. Rar întâlneşti un umor lipsit de ostentaţie, cel mai adesea oamenii ţin să-ţi bage pe gât sau să-ţi vâre în ochi hazul lor, inspiraţia ilară de moment sau repertoriul pregătit dinainte. V.T. punea amortizor talentului satiric, iar râsul şi-l consuma singur. Îl surprindeam chicotind uşor, cu o mină de om topit de plăcere, dar nu interceptam decât două-trei cuvinte, şi acelea rostite cu voce piţigăiată, subţiată la extrem, întreţinută de o respiraţie sacadată. Ciuleam urechile şi atunci culegeam o nostimadă care mă făcea să pufnesc. Dacă toate elementele jocului acela înăbuşit, vocea, mimica, vorbele ar fi fost lăsate să se desfăşoare la dimensiuni normale, nu zic dilatate actoriceşte, ne-am fi tăvălit pe jos şi el, şi eu, şi oricine s-ar mai fi găsit prin preajmă. Mă întrebam dacă măcar colegii

l-au descifrat şi beneficiază fără dificultăţi de spiritul său ludic.

Apoi am văzut că e zeflemist. Ceea ce părea neputinţă de exprimare, debit redus, sărăcie de mijloace, nu era decât un flegmatism necruţător, imposibil de reprimat, dar ascuns cu o dibăcie derutantă. Micile lui propoziţiuni eliptice rezumau la sânge ideea, ca s-o caricaturizeze, să-i extragă şi să-i pună în evidenţă conţinutul schematic, formal, lipsit de substanţă, originalitate şi noutate. Ne arăta că ne ambalăm în tirade umflate şi sonore fără să spunem mai nimic, şi că am putea reduce totul la două-trei vorbe, economisindu-ne energia, făcând un gest de bun simţ, şi evitând polemici ridicole. Avea o vioiciune şi o inventivitate cum numai la copiii înzestraţi găseşti, dar, fireşte, distilate în retortele maturităţii şi culturii. În nu ştiu ce lungă şi greoaie şedinţă, în care stăteam unul lângă altul, abstrăgându-se de la vacarmul dezbaterii, mi-a înaintat discret o hârtie pe care scrisese un vers, cerându-mi-l pe al doilea cu rimă. Am umplut câteva pagini cu asemenea însăilări de tot caraghioslâcul, de care râdea înfundat, cu palma la gură.

Virgil Teodorescu, mult mai mare decât mine, cu părul alb, era un ghiduş nemaipomenit. Când i-am găsit „cheia”, am început să mă amuz copios, citind cu nespusă plăcere desenul personalităţii lui complexe, de unicat inconfundabil şi inimitabil. După ce ne-am cunoscut mai bine, a început să-mi dezvăluie şi tehnica, simplă dar miraculos de eficace, cu ajutorul căreia îi dezumfla pe greii din şedinţele Uniunii şi dezamorsa bombele aruncate de „terorişti”. Încordarea ajungea – să zicem – la apogeu, revolta şi furia câtorva devenind incandescente. Cineva lansa o replică mortală, după care n-ar mai fi putut urma decât scoaterea cuţitelor şi declanşarea războiului. În sfertul de minut de linişte cianurată ce urma, V.T. exclama placid, amorf, cu o voce moartă de cumătră de mahala supraplictisită: „Ei, na-ţi-o frântă că ţi-am dres-o”. Beligeranţilor le cădeau muşchii feţii. Explozibilul se

făcea fleaşcă. Câţiva râdeau, alţii se duceau pe culoar să-şi aprindă o ţigară. Se alegea praful de combativitatea, ambiţia şi pofta de bătaie a beligeranţilor. Criza era depăşită. V.T. anunţa, abia morfolind cuvintele, trecerea la punctul următor din ordinea de zi.

Exclamaţia demoralizantă, de ţaţă, era o tactică. Dar avea şi altele. Când hărmălaia creştea, intervenea cu o propoziţie neinteligibilă, dar rostită atât de blazat, contrazicând acuitatea momentului atât de flagrant, încât debaterii făceau un gest de lehamite şi se aşezau pe scaun. Alteori spunea glume nesărate, stârnind râsul, dar nu unul firesc, ecou al umorului, ci critic, sancţionând presupusa prostie. Şi câte alte drăcii nu inventa, ca un licean şmecher şi mucalit pus să-i monitorizeze pe elevii din clasele superioare, a căror vanitate o putea măguli doar prin primitivitate mimată.

Cozerii culturale cu „Doamna de fier”

În cadrul schimburilor culturale planificate, în 1973 a venit vremea să fac o vizită în Anglia, împreună cu soţia, la invitaţia ministrului educaţiei, nimeni altul decât faimoasa „Doamnă de fier” de mai târziu, Margaret Thatcher. Convorbiri la minister, vizită la Parlament şi întâlnire cu membrii Comisiei de Politică Externă, primire la primul ministru, convorbiri la Camera Lorzilor, masă oferită de ciudatele bătrâne „lady” ce se priveau din când în când prin lornion, şi de stafidiţii „sir” în sacouri uşor mototolite, de caşmir sau „Prince de Galle”, cu garoafe la butonieră… Protocol britanic simplu, monoton, stereotip. Conformism, formalism, automatism, lipsa spontaneităţii, a curiozităţii şi sincerităţii cuceritoare – inversul a ceea ce ne caracterizează pe noi, carpato-danubienii, ca o compensaţie la neputinţa de a afişa un blazon patinat, chiar uzat şi cu atât mai preţios în ochii insularilor. Din nou „British Museum”, „National Gallery”, „Tate Gallery”, „Madame Tissaud”, „Turnul Londrei”, „Westminster”, „Hyde Park” etc., etc. Nu vreau să reiasă că m-ar fi plictisit splendidele muzee britanice, doar că şi acolo vizitele se înscriau într-un cerc închis.

N-am mai avut posibilitatea contactului direct cu artiştii, ca la prima călătorie în Anglia, când i-am cunoscut pe Lawrance Olivier, Michael şi Vanessa Redgrave, şi când pictorul I. Craie mi-a făcut o duzină de portrete în creion într-o şedinţă de o după-amiază întreagă, din care a păstrat doar unul, pe care mi l-a dăruit ca să-l înrămez. În schimb, cu un ochi mai puţin obosit de succesiunea suprasolicitantă a noutăţilor absolute, l-am putut gusta în tihnă pe

Turner, după impresia mea cel mai puţin conservator clasic al picturii britanice, inspirând poate revoluţia impresionistă de pe continent şi devenind cumva precursorul „plain air”-iştilor francezi, în ciuda vechii aversiuni dintre cele două naţii şi culturi. Spre surprinderea mea, interlocutorii din birocraţia politică şi culturală britanică nu-mi împărtăşeau entuziasmul faţă de opera acestui mare original, ce scoate secolul al XIX-lea britanic dintr-o măiestrie picturală impecabilă dar cam academică, mulţumindu-se să-mi ofere confirmări politicoase dar seci, ca şi când ar fi avut rezerve sau ar fi considerat aprecierile mele hazardate. Mă gândeam că nici timpul, nici gloria postumă nu macină tradiţionalismul britanic, odată contrariat printr-o altă viziune a lumii decât cea consacrată istoric într-un mediu refractar zigzagurilor şi evadărilor din tipic.

Mărturisesc însă că cea mai mare deziluzie mi-a provocat-o omologul meu, doamna ministru al educaţiei, al cărei oaspete eram, şi care se arăta refractară oricărei tentative de a părăsi formalismul convorbirilor de stat şi a schimba opinii de fond privind cultura celor două ţări. Tot ce putea face pentru mine era să mă asculte, cu un aer distrat, parcă puţin amuzată de frivolitatea partenerului, în nici un caz să-mi susţină prin ceva iniţiativele. Erau curente artistice la modă, Anglia se afirma printr-o şcoală regizorală de mare forţă şi subtilitate şi evidenţia o dramaturgie curajoasă, originală; la rândul nostru, afişam un talent actoricesc aplaudat pe toate meridianele unde ne avântam în turnee. Doamna Thatcher manifesta o insensibilitate incoruptibilă faţă de aceste realităţi cu caracter inedit. În materie de filosofie a culturii – domeniu atins în treacăt cu scopul netezirii eventualelor asperităţi sau prejudecăţi ideologice – opunea o rigiditate minerală. Hotărât, toate acestea nu intrau în sfera competenţelor de specialitate, ceea ce era perfect normal, dar nu-i trezeau nici cel mai vag interes, nici măcar o bunăvoinţă tolerantă. Patrona administrativ cultura, dar mă întrebam dacă nu o detesta,

considerând-o ceva indigest sau de o gratuitate compromiţătoare pentru persoane serioase. Ca manager, se mişca dezinvolt. Ca intelectual, inhiba, arborând un orgoliu al indiferenţei ce te punea la locul tău mai sigur decât orice demonstraţie erudită.

După ani şi ani, când conducea Marea Britanie cu mână fermă, inclusiv în războaie pentru revendicări teritoriale la mii de kilometri de patrie, îmi frământam mintea să înţeleg ce virtuţi o ţineau în atenţia opiniei publice engleze şi mondiale. Probabil că uşurinţa de a reproduce în politică duritatea fierului—la care se făcea mereu aluzie—se datora tocmai împrejurării că nu acceptase să devină tributară prejudecăţilor culturale, resimţite ca o povară de oamenii de stat autoritari prin vocaţie şi crez. Ceea ce mi se păruse, într-un anumit domeniu, un minus, în altul devenea un plus proeminent. Defectul se transforma în calitate de prim rang. Cât de relative sunt opiniile despre personalitatea umană, cât de aproximativă e scara virtuţilor sociale, ce surprize pot oferi indivizii puşi în condiţii noi! Cum cultura singură nu poate defini pe deplin valoarea pragmatică, mai ales atunci când e vorba de a răspunde comandamentelor acţiunii publice, de a încorpora energia în fapte statale de răsunet naţional şi internaţional! Mi-am dat seama că în fond nu era nici o contradicţie între ministrul educaţiei, surd la speculaţii pe marginea patrimoniului spiritual al propriei ţări, şi primul-ministru precis şi rezolut în dirijarea unui partid şi a unui guvern, inclusiv în trimiterea armatei să rezolve contenciosul cu alt stat.

Revizorul lui Gogol bulversează şi establishmentul român

Comentam impresiile legate de această personalitate britanică împreună cu ambasadorul nostru la Londra, Vasile Pungan, în timp ce traversam cu pachebotul Marea Baltică spre Olanda, a doua etapă a călătoriei oficiale cu caracter cultural. El ne întovărăşea din plăcere, fără nici o răspundere oficială, rămânând cu noi pentru o noapte la Haga, unde se simţea temperamental ceva mai liber decât în ţara Albionului. Mai fusesem în Olanda, cu Ştefan Andrei, în misiune politică. Acum mă puteam consacra în voie contemplării şcolii flamande. Am zăbovit în marile muzee din Amsterdam şi Haga, m-am lăsat impresionat de Vermeer, coloristul înaintemergător al renaşterii olandeze, un fel de Turner anticipativ al Ţărilor de Jos, păstrând, fireşte, diferenţa specifică dintre culturi, dar cea mai puternică amintire mi-a lăsat „Tröler-Müler"-ul, cu uriaşa lui comoară van-goghiană, în faţa căreia te simţi pe altă planetă, una în plin zbucium cosmic, într-o corespondenţă halucinantă cu sufletul omenesc bântuit de amintiri geologice primare, nici măcar trăite vreodată.

Respiram liniştit, fără nici o premoniţie, în timp ce acasă domeniul meu de răspundere civică trecea printr-un seism. În Anglia, refuzasem ziarele româneşti ale ambasadei, iar în Olanda, reprezentantul nostru, un bătrânel cu reflexe de dascăl universitar distrat, nici nu pomenise de ele.

La Bucureşti, chiar în aeroport, un adjunct m-a informat că prin Consiliu trecuse furtuna. Am descins direct la instituţie. În lipsa mea, Ceauşescu obligase biroul executiv al Consiliului să se întrunească şi să decidă interzicerea unui spectacol de teatru la

„Bulandra”. Am rămas stupefiat. O atare măsură nu avea precedent. Poate s-or mai fi oprit spectacole, filme sau cărţi, dar după îndelungi tratative, şi fără să se facă din aceasta scandal public de anvergură. Întâmplarea mă afecta pe multiple planuri. Introducea în sistemul patronat de mine o practică brutală, discreţionară, aruncând în aer dintr-odată metoda colaborării ministerului cu instituţiile subordonate. Impunea voinţa de sus fără clarificarea prin discuţie colectivă a punctelor de vedere divergente. Stârnea îngrijorare, chiar panică în instituţiile de artă, proiectând la orizont arbitrariul, abuzul administrativ, punându-i pe creatorii şi responsabilii direcţi ai spectacolului într-o poziţie umilitoare, de subordonaţi fără drepturi.

În ultimă instanţă, mă leza personal: de ce nu se putuse aştepta câteva zile pentru ca aşa-zisa convocare a biroului executiv să decurgă statutar, şi pentru ca eu, şeful instituţiei, să-mi asum într-un fel sau altul răspunderea? Dacă cineva ar fi trebuit să tragă ponoasele pentru o presupusă conlucrare greşită a ministerului cu teatrele, eu ar fi trebuit să fiu acela, nu vicepreşedintele Ion Brad, căruia spectacolul, la repetiţia generală, nu-i pusese în funcţiune sonerii speciale de alarmă. Şi ce alarmă putea provoca punerea în scenă nu a unei piese originale moderne, nu a unei opere occidentale, să zicem tendenţioase, ci a bătrânului, bătătoritului şi precis conturatului *Revizor* al lui Gogol?

M-am dus la Ceauşescu. Nu l-am găsit prea afectat de recentele evenimente culturale. Aşa se întâmpla de regulă. Uneori, chiar după câteva ore de la o izbucnire pustiitoare îl găseai calm, îndepărtat de caz, cu o reprezentare mult diminuată a importanţei faptelor care-l scoseseră din ţâţâni. Dar la câteva zile distanţă! Abia îşi mai aducea aminte, şi dacă-şi aducea, abia mai acorda vreo semnificaţie întâmplării. Cam aşa păreau să se prezinte lucrurile şi acum. Prevăzând că am să dramatizez punând în lumină sensibilitatea specifică domeniului, mi-a luat-o înainte. A declarat cu simplitate că nu fusese o

problemă artistică, ci politică. Spectacolului i se dăduse o tentă antisovietică. Firește, el putea înțelege aversiunea artiștilor față de superputerea hegemonistă, dar în calitatea pe care o avea nu-și permitea să dea curs exhibării publice a resentimentelor politice. Am obiectat că în comunicatul de presă se motiva interzicerea spectacolului prin denaturarea conținutului operei dramatice clasice. A râs: „Păi, dacă o întorceau împotriva lui Brejnev nu o denaturau? Scoteau personajele din contextul epocii". „Asta se face curent în teatru, nu numai la noi, ci în toată lumea", i-am spus, încercând să-l conving că o piesă își dovedește valoarea, respectiv capacitatea de a surprinde esențialul, dacă rămâne actuală în fiecare epocă, viciile de fond ale oamenilor fiind mereu aceleași. Nu avea chef să „despice firul în patru". „Teoria e teorie și politica e politică", a conchis fără drept de apel. A mai adăugat ceva despre anumite nemulțumiri surprinse la ambasada sovietică. Am vrut să știu cine-i făcuse sesizarea despre mesajul politic pernicios al spectacolului. N-a nominalizat. Îl sesizaseră mai mulți tovarăși. I-am spus, cu o voce cât de albă se putea, că n-aș dispune interzicerea unui spectacol pe care nu l-am văzut cu ochii mei. Ar trebui să mă conving personal cât de grav e „afrontul", iar din experiență știu că excrescențele se pot retuşa cu concursul realizatorilor, uşor de convins în fața unor rațiuni politice superioare. A desfăcut un plic și a început să citească, ceea ce însemna că a pus punct discuției.

Mai aveam de tratat chestiunea lui Brad. I-am amintit că omul mai fusese lovit o dată pe nedrept și că tot el, Ceauşescu, îi întinsese mâna. „N-a fost atent, a mormăit el cu capul aplecat în hârtii. Dar asta nu înseamnă că ne dispensăm de Brad." Și, cu tonul hotărât al omului care încheie definitiv: „Gândește-te la nişte propuneri. Sigur, tot în cultură…" Și în timp ce mă îndepărtam: „Sau în diplomație. O să-i spun și lui Andrei să se gândească".

L-am liniştit cât am putut pe Brad şi, convingându-mă singur că cel mai bine pentru el ar fi să iasă pentru un timp din „viespar”, am îmbrăţişat ideea diplomaţiei. L-am abordat pe Andrei, sensibil şi receptiv la scoaterea poetului din marasmul momentului. Am luat în discuţie câteva ipoteze: Roma, Atena, Haga, fireşte pentru rangul de ambasador. Zarurile au căzut pe Atena, Ceauşescu a subscris cu amândouă mâinile, dându-se Greciei prin acest concurs de împrejurări un reprezentant al României cum nu cred că am mai avut în această ţară – sub raportul prestanţei intelectuale, al râvnei şi entuziasmului patriotic şi, nu în ultimul rând, al capacităţii de a stimula consideraţia oamenilor de cultură elini pentru valorile româneşti.

Am reflectat asupra furtunii provocate în jurul spectacolului cu *Revizorul*. N-am avut cinismul de a cere să mi se arate spectacolul; aş fi făcut-o numai dacă ar fi existat şanse să anulez măsura. Dar am rămas convins că prin retuşuri minime s-ar fi putut evita eventuale trimiteri prea ostentative la ierarhia sovietică. Era destul ca ideea să rămână intrinsecă, astfel încât să poată fi percepută, dar nu acuzată. De ce s-a preferat intervenţia dură, cu atât de nefavorabile consecinţe în atmosfera culturală a timpului? Aceasta era întrebarea. S-a spus că I. Gh. Maurer l-a convins pe N. Ceauşescu să pună piciorul în prag, pentru a le arăta ruşilor că nu tolerăm antisovietismul. Mă îndoiesc şi azi că primul-ministru de atunci, un intelectual rafinat, adversar declarat al grosolăniei politice – personal nici nu văzuse spectacolul, se presupunea că pe soţia sa, prezentă la premieră, a supărat-o un mic accident – putea imprima o asemenea orientare anticulturală, oricât de îngrijorat ar fi fost politicianul din el. Sunt convins că alţi inspiratori s-au grăbit să acţioneze. Dar în cine au vrut să lovească respectivii, şi până la urmă N.C.? În artişti – dându-le un avertisment –, în Consiliul Culturii, amintindu-i că are răspunderi politice, în persoana mea? Poate avuseseră în vedere toate cele trei ţinte.

Depresiunea regizorilor

M-au vizitat, pe rând, Lucian Pintilie şi Liviu Ciulei – primul autorul spectacolului, celălalt directorul Teatrului „Bulandra”. Regizorul L. Pintilie avea un curaj artistic explicit, plăcându-i să atace frontal subiecte cu rezonanţă gravă în problematica puterii. O minte vie, scormonitoare ca a lui, dublată de siguranţa unui talent de tip modern, ducea la descoperirea sensurilor noi ale comediei gogoliene, ea însăşi deschisă inovaţiei, doar cu condiţia unei minime intervenţii: schimbarea costumelor, să zicem. De altfel, datoria artistului e să încerce în toate direcţiile, până la limita posibilului. Probabil că regizorul n-a sperat ca „inovaţia” să-i fie acceptată integral, el cunoscând situaţia României în lagărul socialist şi în Tratatul de la Varşovia. Se aşteptase să i se spună până unde poate să meargă, fără a afecta interesele majore de stat, într-o epocă în care până şi cultura putea naşte sau agrava conflicte între ţările noastre. Dar în nici un caz să i se interzică spectacolul intrat în rulaj public, fără nici o explicaţie, fără obişnuitul interes al „forurilor” de a face opera „pasabilă”. L-a şocat brutalitatea comportamentului puterii, ştiind precis, ca toţi ceilalţi, de unde a venit verdictul. Nu mai era furios, doar deprimat, şi se întreba cum s-ar mai putea hazarda într-o nouă aventură teatrală, cunoscându-se pe sine şi nevăzându-se în stare să renunţe la stilul cutezător, penetrant, la plăcerea frondei, fără de care practica sa artistică n-ar mai fi avut nici un haz.

Avusesem de-a lungul timpului convorbiri cu Lucian Pintilie, şi, mărturisesc, agream temperamentul lui cerebral, fără nimic utopic sau gratuit, materializat în concepţii şi imagini scenice substanţiale şi spectaculoase. În cazul dat am regretat, dar m-am simţit neputincios. Iar

promisiunea mea că gravul incident nu se va mai repeta nu l-a convins, şi pe bună dreptate, ţinând seama că nu depindea în întregime de mine.

Liviu Ciulei, mai matur şi mai calm în gândire, mi-a expus efectele imediate ale scandalului, descriindu-mi starea de spirit a colectivului şi a lui însuşi, precum şi consecinţele la distanţă asupra dispoziţiei artiştilor de a căuta, experimenta, inova. Îl înţelegeam perfect şi îi împărtăşeam temerile. Din fericire, românul nu e prăpăstios, şi de ce să nu recunoaştem, are o memorie cam scurtă a catastrofelor şi mari resurse pentru reviriment. Încet-încet, creatorii de spectacol şi-au recăpătat dispoziţia de lucru, şi în anii următori am putut asista la spectacole viguroase, originale, categoric nonconformiste. Chiar în cenuşiul deceniu al nouălea, teatrul a vibrat intens, afirmându-şi vocaţia pentru mari şi originale puneri în scenă, pentru autodepăşire artistică şi ideatică. Din nefericire, marele regizor Liviu Ciulei – o fire prin excelenţă dramatică – nu şi-a putut depăşi deprimarea şi a plecat să lucreze în străinătate, în condiţii ce i se păreau mai sigure şi stabile.

Îmi plăcea să ascult profesiunile lui de credinţă artistice, mărturisite atât în intimitatea cabinetului meu, cât şi în conclavuri profesionale. Spectacolele lui nu frapau prin surprize polemice exterioare, ci printr-o mare profunzime a forajului filosofic, prin multitudinea direcţiilor de observare şi percepere a vieţii umane în toată complexitatea ei. Ciulei nu te şoca poate pe moment, dar universul oferit de arta lui te captiva şi te marca în timp, dându-ţi motive inedite de reflecţie şi revenind în memorie ca o descoperire–eveniment, imposibil de neglijat în coordonatele raportului cu lumea. Artistul avea o ciudată blândeţe şi o emotivitate neobişnuită, tradusă în adevărate puseuri sentimentale, observabile în expresivii săi ochi negri, înrouraţi. Când spunea lucrurile cele mai grave zâmbea, trădând o gândire luminoasă, profund umană, fraternală, în care resentimentele, ura, aversiunea nu-şi găseau locul. Era o desfătare să-l

asculţi, să-l vezi exprimându-se şi să-i urmăreşti din stalul teatrului capodoperele ce îmbinau viziunea regizorului, a actorului, arhitectului şi scenografului. Un fel de om-orchestră al teatrului, interpretând simfonii zguduitoare, memorabile.

Nu mult după plecarea lui Ion Brad la post, ministrul grec al culturii m-a invitat într-o vizită oficială, cu soţia. Mai văzuserăm Grecia, ca turişti, cu un deceniu în urmă şi, culmea, împreună tot cu I. Brad şi soţia lui. Străbătusem partea continentală a ţării şi ne dusesem în Argolida să vedem vestigiile civilizaţiei miceniene, presupusul mormânt al lui Agamemnon. De data aceasta am ales micul rai vegetal al Rodosului – pământul colosului de aur dispărut – şi Santorini, cu delicatele şi atât de straniu modernele sale fresce florale. Firește, din nou Acropole, Muzeul Naţional, Muzeul bizantinismului creştin, teatrul antic în aer liber cu o tragedie de Sofocle, Pireul, tavernachi – şi belşug de calamar, reţină şi salată de fasole „gigantes” –, conversaţii cu artişti greci limbuţi şi cordiali, nopţi fierbinţi, puţin albe, ca ale Leningradului, din cauza calcarului insular ce înmagazinează soarele zilei, luminos şi arzător, miros de „naranţula” şi de balcanism panaitistratesc, şi o senzaţie ireală de amestec al epocilor şi mileniilor, într-un cocteil îmbătător al timpului scăpat din chinga rigidă a Europei centrale. Ieşit de sub impactul cu bâta capriciosului patron politic, scăpat de stresul presiunii administrative centrale, Ion Brad se adapta rapid nu numai la exigenţele diplomatice, ci şi la natura solară a peninsularilor, la spiritul pasional şi generos al Greciei. Nu l-am mai luat cu mine în scurta peregrinare egeeană, preferând să-l văd acumulând accelerat experienţă profesională.

Mi-a făcut bine această excursie, la sfârşit întrebându-mă, totuşi nedumerit, cum de mă simt integrat şi pe ţărmul pietros, copt, ca un enorm femur alb de zeu de mult decedat, sub flăcările alienante ale cerului Odiseei şi pe lângă lungile canale cu apă verzuie, încremenite şi pustii, ale Olandei, ţară fără

nici un parapet spre orizontul lichid, unde nu poţi compara altitudinea solului prin nivelul mării, decât invers, ca şi când marea ar fi munte. Şi acolo, şi peste tot în lume – fiindcă lumea are un farmec multiplu, inepuizabil şi infinit, iar frumuseţea naturii şi a umanităţii, ce au făcut corp comun, oricum ai întoarce-o, străluceşte pe toate feţele ca diamantul.

În Rusia familială

În acel an, poate ca o compensaţie pentru urâtul tratament aplicat şi mie, ca şi celorlalţi, în cazul *Revizorul*, Ceauşescu m-a trimis să fac o parte din concediu cu familia, în URSS, în cadrul înţelegerii dintre cele două state, respectată în ultima vreme mai mult formal, şi la un nivel nu suficient de reprezentativ. Băiatul meu, Octavian, abia împlinise cinci ani, iar fata, Gabriela, urma să facă nouă ani în toamnă. I-am întrebat: „Vreţi voi să vedeţi Rusia?" N-au pregetat, ca nişte mari amatori de excursii ce erau, purtaţi de mici prin colţurile de rai ale ţării noastre. „Bine, să mergem atunci, dar să fiţi oameni serioşi." Au fost, cu mici excepţii. În special Octavian nu s-a putut ţine integral de cuvânt; la Leningrad, iritat de paloarea spectrală a luminii de la miezul nopţii, când o însoţitoare voia să-i cânte la pian, a făcut o scenă de gravă nemulţumire, iar la Tbilisi, în atelierul marelui gravor Coba Guruli, a plâns, excedat de ospitalitatea copleşitoare a gazdelor şi poate îngreţoşat de dulceaţa splendizilor struguri gruzini. În rest, amândoi răbdători, rezistenţi şi politicoşi. Au „învăţat" şi ruseşte, astfel că la Soci se duceau cu o carafă de cristal la bucătăria casei de oaspeţi şi cereau afabilei îngrijitoare: „Pajalusta, ceai!" venind cu captura ca nişte mari exploratori victorioşi.

Am văzut atunci Rusia în tihnă, dincolo de zgomotosul, prea veselul şi aproape înrobitorul protocol oficial. În afara unui dineu oferit de Ecaterina Furţeva, ministrul culturii încă de pe vremea lui Hruşciov, când îndeplinea şi rolul de primă femeie membră a Biroului Politic, dineu la care a mai adus patru membri ai guvernului, n-am avut de suportat presiunea rigidă a marilor autorităţi. Iar cei mărunţi, activişti de rând sau oameni simpli,

erau odihnitori, tonici şi de un sentimentalism discret, aproape ca în familie. Am făcut câteva lucruri memorabile. Am pescuit în Ladoga până la miezul nopţii, crezând că e încă după-amiază. Am fost cu „racheta” pe mare, până la Ţarskoe Selo, în cuibul septentrional izolat şi gătit ca o delicată miniatură de zaharicale al ţarilor. Am plutit într-o ambarcaţiune pe Neva şi, seara târziu, am stat printre băieţii şi fetele ce se azvârleau în apele molcome. Am pătruns, încălcând restricţiile turistice, în intimitatea apartamentului lui Lenin şi al Krupskaiei de la Kremlin. Am fost la restaurant în Moscova, fără să stau la coada ce se întindea până la colţul străzii, fiindcă pe atunci, nu ştiu de ce, deşi râvnite, aceste localuri erau foarte rare. În Georgia am ieşit într-o seară cu o familie de gruzini la şaşlâc şi am băut „Ţinandali” scos direct din butoi. Cum spuneam, am stat la taifas cu Coba Guruli în casa şi în atelierul lui, admirând arama bătută, portretele de adolescente visătoare, cu gâturi lungi ca de lebedă, sub claruri de lună orientală ca de aur decolorat. (În anul următor, i-am prezentat la Dalles originala şi impresionant de suava lui artă, ce contrasta flagrant cu moda plastică a URSS, într-o expoziţie de mare ecou public.) Am stat de vorbă, pe bolovanii de piatră reci de pe ţărmul Mării Negre, cu basarabeni veniţi la odihnă, ce tremurau lângă noi atât de plăcere, cât şi de teamă. În Crimeea am fost într-o plantaţie de ceai şi am degustat feluritele sortimente ale lichidului pe care personajele marii literaturi ruse îl sorb la tot pasul, fie cu distincţie şi discreţie – învăţate poate de la englezi –, fie cu nepotolita sete neaoşă a bărboşilor suflând aburi calzi şi arome în aerul îngheţat al nesfârşitelor stepe îngropate în zăpadă. Am mai săvârşit şi alte lucruri elementare, omeneşti, ce m-au apropiat de spiritul rusesc genuin, o creaţie a istoriei şi a naturii ce-ţi merge la inimă, oricâte resentimente ai avea faţă de imperiul brutal şi lacom ce şi-a primit mereu pedeapsa imanentă fără să înveţe nimic.

„Nebunii” de la securitate în ateliere

La Consiliul Culturii încercam să echilibrăm lucrurile de aşa natură încât măcar furtuni de acelea scurte şi devastatoare, cum fusese în cazul *Revizorului*, să nu se mai işte – într-o lume în care, mă convinsesem, nu toţi înţelegeau nevoia normalităţii liniştite, indispensabile creaţiei şi vieţii artistice fecunde. Cu toate acestea, deodată, începură să se îngrămădească din nou nori negri. În *Scînteia* s-a publicat un articol critic la adresa artelor plastice, dar atât de agresiv şi neglijent argumentat, încât vedeai de la o poştă că e o improvizaţie ad-hoc, urmărind noi execuţii. Bălmăjeli despre o artă nepusă în slujba societăţii, despre maniere de creaţie îndepărtate de filonul naţional, despre achiziţii nejustificate… Efectiv nu mai reţin conturul clar al direcţiei atacului. Redactor-şef era prietenul meu din studenţie, Alexandru Ionescu. Practic, nu a putut să-mi explice de ce s-a publicat articolul şi ce se vrea. Pe de altă parte, mi-au ajuns la urechi zvonuri panicate despre apariţia Securităţii în aria artelor plastice, vizând artişti, ateliere, opere. Însemna că cineva pune la cale un nou scandal. L-am sunat pe ministrul de Interne de atunci, Teodor Coman, bine cunoscut de pe vremea UTC-ului, când în calitate de membru al biroului eram pus să îndrum la faţa locului judeţul lui, Constanţa. „Ce e, tovarăşe? Ce aveţi voi pe limbă şi nu spuneţi? Există deja un dosar sau sunteţi în faza nebuloasă?” M-a rugat să-i las timp să se documenteze. Ştia ceva, dar vag. S-a interesat şi m-a informat cu obiectivitate. Exista, într-adevăr, un dosar.

Se pornise de la o tapiserie în lucru a pictorului Nicodim (cel ce decorase sala Adunării Generale a

ONU cu splendida lucrare *Cântare omului*, după Arghezi), şi cum se întâmplă de obicei, bulgărele se îngroşa, rostogolindu-se. Aşadar, aveam o pistă, un punct de plecare, nu trebuia să rătăcesc în ceaţă. Ce probleme ridica tapiseria? Coman n-a vrut să-mi spună la telefon, a propus o întâlnire între patru ochi. A trecut pe la mine şi mi-a dezvăluit, fără ascunzişuri, capul de acuzare al Securităţii. În compoziţia lucrării închinate soldatului erou de la Mărăşeşti exista, după cum reieşea din dosar, un personaj cu cheie. Specialiştii Securităţii o fotografiaseră, o developaseră, o întorseseră pe toate feţele, şi în negativul pozei descoperiseră nici mai mult, nici mai puţin decât… chipul „tovarăşului" sub forma unui cap de mort. A unui soldat rostogolindu-se în tranşee… Ceva în sensul acesta. Omul a fost de bună-credinţă, mi-a adus şi poza. Într-adevăr, din cauza schimbării jocului de culori, asta părea. „Dar unde e tovarăşul?" am întrebat. Săracul Coman a ridicat din umeri. Nu se putea pronunţa, nu avea competenţa necesară. „Un singur lucru putem face, i-am spus. Să mergem acolo cu căţel şi cu purcel. Cu ai dumitale, cu ai mei, cu cei de la *Scînteia* şi de la Uniune. Toţi sunt de specialitate. Să se pronunţe în colectiv, în public. Acuzatorii îşi vor putea susţine punctul de vedere până în pânzele albe. Ceilalţi, inclusiv artistul şi colegii lui, vor prezenta argumentele contra." Se întreba dacă n-o să iasă tămbălău. L-am convins că abia dacă nu procedăm astfel va ieşi tămbău, unul greu de aplanat. Dacă Securitatea înaintează dosarul şi se dovedeşte că a fost o invenţie? Cu ce se alege ministerul, chiar el, Coman? Am stabilit împreună ziua şi ora convocării părţilor la atelierul lui Nicodim.

Ne-am întâlnit la faţa locului. Eram ca la miting. A început disputa. I-am lăsat să se confrunte. Am spus doar atât: „Fraţilor, de aici trebuie să ieşim lămuriţi. Nu plecăm până nu se ajunge la o concluzie. Ori laie, ori bălaie." Securiştii au fost făcuţi, cum se spune într-un jargon cam vulgar dar plastic, „de rahat". Artiştii i-au executat metodic, fără drept de apel. În

final, mie mi-au mai rămas de spus doar câteva cuvinte: „Cum putem califica nişte minţi care-şi închipuie că operele de artă din muzee, expoziţii sau localuri publice, ca să fie înţelese trebuie fotografiate pe fragmente, şi apoi judecate după clişeul negativ, întors invers? Nu bolnavi? Aşa ceva dovedeşte o deviere morbidă a judecăţii, mai mult sau mai puţin, paranoia”. Securiştii au plecat cu coada între picioare. Scînteiştii la fel, bietul Alexandru Ionescu rămânând „cu ochii în soare”, ca să mă folosesc de acelaşi jargon. Artiştii, în frunte cu Nicodim, s-au închinat, ca după scăparea din bombardamentul atomic. Inspectorii jubilau.

A fost o lecţie drastică, de neuitat, pentru „alienaţii” de la Securitate (ca şi pentru colegii lor mai lucizi), tăindu-le cheful, cel puţin pentru o bucată de timp, de procese ale vigilenţei. Coman mi-a mulţumit, înţelegând că aşa-zisele „cazuri delicate” nu se pot clarifica decât în mod democratic, prin confruntări deschise, supunând aberaţiile la lumina logicii şi plăsmuirile subterane la focul adevărului. Complotul s-a destrămat, incendiul s-a stins înainte de a-şi întinde flăcările. Ministrul de Interne nu mi-a putut da relaţii despre autorii din umbră, susţinând că în ochii lui vinovaţi sunt „nebunii”. Era hotărât să ia măsuri, dar cât de adânc puteau opera ele? Poate cineva de prin preajmă îmi purta sâmbetele şi se folosea cu abilitate de prietenii mei, conştienţi sau nu că au devenit pioni într-un joc al ambiţiilor futile.

Delirul şi moştenirea ţărănească

Ceauşescu mi-a vorbit într-o zi de romanul lui Preda, *Delirul*, de curând apărut. Nu ştiu dacă-l citise – mă îndoiesc –, intrase în posesia vreunui rezumat sau primise o fişă de la Securitate. Îl interesa un singur aspect – absenţa din carte a luptei antifasciste ilegale a comuniştilor. Nu-mi reclama această absenţă şi nu avea nici tonul omului care sugerează găsirea unei soluţii pentru înlăturarea lacunei, mă făcea doar părtaşul gândurilor lui. N.C. nu era însă omul constatărilor gratuite sau al remarcilor de lector, convins că orice literatură suportă observaţii în contradictoriu, rămânând însă aşa cum e, astfel ca pe deasupra să se încrucişeze în linişte nu numai opiniile unei generaţii, ci judecăţile schimbătoare ale posterităţii. Mi-a trecut prin minte că într-un fel sau altul şi-a comunicat obiecţiile autorului, mie transmiţându-mi ecoul discuţiei, eventual al înţelegerii la care se ajunsese. Nu-l alertase figura mareşalului, nu sesizase vreo tendinţă de reabilitare politică a regimului militar aliat nazismului, nu văzuse în *Delirul* vreo escamotare a culpei istorice, condamnată de aliaţi şi de justiţia românească. Nici eu nu descoperisem toate acestea şi nu taxasem *Delirul* ca o carte a epocii, ca o descifrare a complexităţii acelui episod tragic din istoria României; mai degrabă, mi se păruse un roman de dragoste, plasat în decorul convulsiilor politice şi de război. Ceauşescu a vrut să mă ştie avizat de direcţia gândirii sale, eventual a demersurilor făcute. Despre roman se fluturaseră aluzii critice, e drept nu de amploare, prin presa literară sovietică, dar nu le dădea atenţie.

La puţin timp după aceasta m-a vizitat Marin Preda. Scriitorul îşi compusese faţă de mine o atitudine de bun simţ. Nu mă trata ca pe un „oficial”

sau ca pe superiorul ierarhic (ţinând seama că el însuşi era o autoritate birocratică) de la care avea dreptul să ceară dezlegări. Pe vremuri, la *Contemporanul*, fusese rezervat cu mine, cum se cuvenea să fie cu un coleg de presă mai tânăr încă necunoscut. A continuat să mă numească apoi „coleg", prin dedicaţii pe cărţile oferite. De câţiva ani, de când lucram la CC, devenisem însă ceva mai puţin şi ceva mai mult decât atât, respectiv „conjudeţean" (cum mă numea, cu oarecare solidaritate afectuoasă şi Zaharia Stancu – pe care Preda îmi făcuse impresia că şi datorită acestui „grad de rudenie" nu-l prea agrea). Venea la mine ca la un teleormănean din branşa „scribălăilor", ca să se sfătuiască. Împrejurarea că aveam unele ranguri de demnitar importa numai în măsura în care acestea făceau sfaturile cerute mai avizate, mai utile pentru el.

De data aceasta venise să-mi destăinuie că, după părerea lui, cu *Delirul* dăduse „lovitura". Tot sperase că odată şi odată o carte a lui va face vâlvă, şi aceasta nu pentru gloria în sine – după opinia lui, gloria se adună în timp şi se conturează definitiv după moarte –, ci ca să câştige mai mulţi bani. Avea o sinceritate şocantă, dar nu conceputǎ să uimească, să-i pună în evidenţă originalitatea, să indice cota de la care accepta el punerea problemelor. Era nuditatea gândirii necontrafăcută, fără cosmetică, autentică sută la sută. Mi-a spus că probabil mie îmi vine greu să-l înţeleg, fiindcă nu sunt născut la ţară. După el, un orăşean vedea în problema materială ceva aproape compromiţător sub raport moral – materialism, lăcomie, neapărat expresia unei atitudini interesate. Orăşeanul nu avea instinctul posesiunii nici pe departe atât de dezvoltat ca ţăranul. Îşi trimitea feciorii la studii, chiar şi pe fete, asigurându-le o lejeritate a opţiunii şi a mişcării în viaţă, în timp ce ţăranul nu avea unde să şi-i trimită pe ai lui, predestinându-i să rămână în sat, tot ţărani. De aceea, omul satului se simţea obligat să le lase avere, să le dea o casă unde să-şi întemeieze căminul, şi pământ

ca să-şi câştige existenţa. Ei bine, spunea, în el, în Marin Preda, exista acest instinct într-o formă viguroasă, fiindcă moralmente şi psihologiceşte era ţăran sadea.

Toată această introducere a considerat-o necesară pentru a mă face să-i apreciez sinceritatea la justa valoare. Voia să strângă mai mulţi bani nu din lăcomie sau avariţie, ci pentru a le face case copiilor, neputând concepe să dispară fără să-i lase măcar din punct de vedere material cu un rost în lume. Atunci mi se părea anacronic Preda, cu mentalitatea lui de mic proprietar de pământ, şi nu înţelegeam cum poate să facă abstracţie de faptul că averea materială a dispărut din sistemul valorilor sociale, fiii şi fiicele lui putând să beneficieze, când va veni timpul, de asistenţa statului, urmând să li se dea, conform practicii devenite uzuale, acoperişul necesar întemeierii căminului şi vieţuirii în condiţii civilizate. N-am comentat în nici un fel raţionamentul său, dar în sinea mea îl socoteam pe marele scriitor, sub o anumită latură a gândirii sociale, depăşit. Am tăcut, şi bine am făcut, pentru că probabil m-ar fi considerat un nătâng infatuat şi naiv. Şi ar fi avut perfectă dreptate. Instinctul lui ţărănesc îl ajuta să discearnă mai bine între soliditatea sistemului de valori tradiţionale şi efemeritatea celui la modă atunci, şi să întrevadă că „averea” urma să rămână şi în viitor criteriul de bază al realizării omului în societate. Copiii lui Preda au moştenit de la tatăl lor o casă, ai mei, de la mine, nimic. Urmaşii lui îl vor pomeni prin timp, fiindcă s-a materializat în viaţa lor prin ceva concret şi important, ai mei nu, fiindcă am fost uşuratic şi superficial faţă de viitorul lor, imaginându-mi că-l pot lăsa în întregime în mâinile grijulii ale societăţii paternaliste, pentru care nu mai conta decât zestrea inteligenţei, educaţiei şi culturii.

Problema concretă pentru care venise era următoarea: avea să scoată ediţia a doua a *Delirului*, întrucât îşi propunea să mai introducă un personaj în roman. S-a gândit bine, din carte lipsea stânga românească, stânga antifascistă, nucleul viitoarei

puteri politice de după răsturnarea lui Antonescu şi venirea ruşilor. Mă întreba pe mine, ca teleormănean de-al lui, dacă s-ar mai putea bizui pe un tiraj maxim şi pe un drept de autor la fel de mare ca la prima ediţie. Dacă da, cu banii respectivi chiar ar putea face casă copiilor, luându-şi de pe inimă cea mai mare grijă. L-am încurajat şi a plecat vesel, animat de o vizibilă poftă de lucru. Schimbările aduse în ediţia a doua pentru unii au rămas neobservate, criticii au sesizat însă apariţia tânărului comunist ce trimitea, destul de discret, e drept, la Nicolae Ceauşescu. Poate nu aceasta a fost intenţia lui şi presupusa cheie îi era numai atribuită, dar şi dacă a făcut-o cu bună ştiinţă, certamente cauza a fost gândul la copii, simţul ţărănesc de răspundere paternal pentru asigurarea mijloacelor materiale cu care aceştia să intre în viaţă – una pe care el o vedea sălbatică, nemiloasă, neîngăduitoare (*Viaţa ca o pradă*), aşa cum s-a şi dovedit a fi doar peste un deceniu şi jumătate. Nu ştiu cât a încasat şi dacă şi-a atins ţelul, dar îndemnul moral sub care a acţionat, socotit atunci de mine demodat şi gratuit, merită mai degrabă admiraţie decât vreun dubiu sau neînţelegere.

Lucrături colegiale

Cum am mai spus, cineva reuşise să-i bage în cap lui Ceauşescu – uşor inflamabil din fire – că eu mă dedau, împreună cu Adrian Păunescu, în paginile *Contemporanului* lui Mitea, unei adevărate orgii ideologice. N.C. ne-a prins, pe Mitea şi pe mine, în biroul său, veniţi cu nu ştiu ce materiale, şi ne-a făcut albie de porci. Pe Mitea l-a uitat repede, revărsându-şi întreaga-i grosolană combativitate de hangiu asupra persoanei mele. Nu citise nimic, dar îi tot dădea cu marile greşeli teoretice pe care le comisesem, amenințându-mă că partidul mă va dezavua public, şi sancţionându-mă pe loc prin decretarea interdicţiei de a mai publica în presă vreun text (în afara versurilor – oricât de turbat era, mai lăsa loc de „bună ziua"). L-a cam încurcat liniştea mea, mai ales supralicitarea numitei „dezavuări". Scena fusese derizorie şi penibilă. Ştiam că ideile expuse în *Contemporanul* timp de vreo opt săptămâni ieşeau mult în afara ţarcului ideatic, din ce în ce mai îngust, în care se închidea, dar constituiau o poziţie progresistă, la care şi el subscrisese în anii '60.

Întâmplarea făcea ca în acele zile să lucrăm intens pentru terminarea unui document important, şi din această cauză intram des şi inopinat în cabinetul lui. De fiecare dată îl găseam cu *Contemporanul* larg desfăcut pe birou, buchisind la „Convorbiri". Se jena, nu se jena, nu ştiu, dar nu se mai ascundea. N-a scos nici un cuvânt despre constatările făcute în urma lecturii. Ideea „dezavuării" s-a volatilizat, dar sancţiunea a rămas în picioare (şi a fost valabilă timp de cinci ani).

Între noi s-a aşternut atunci o răceală pe care nimic n-avea s-o mai atenueze până la sfârşitul colaborării (dimpotrivă, au apărut nenumărate motive de

accentuare). Deşi convins că a sărit peste cal, că în esenţă n-a avut dreptate, n-a făcut nici un gest, măcar indirect, de căinţă. În sinea lui probabil se felicita că putuse folosi respectivul pretext, chiar în întregime fals, ca să-mi spună verde în faţă ce credea despre mine sau ce-l făcuseră să creadă „binevoitorii" (că scrisul meu poate prezenta pericol şi că lipsa de docilitate doctrinară şi de disciplină „activistică" nu concordau cu răspunderile mele politice şi cu securitatea domeniului statal încredinţat).

Ştefan Andrei, care nu suporta în ruptul capului „lucrăturile", surprinsese intervenţii bine ticluite, aruncate de „colegi" ca din întâmplare, prin care N.C. era avertizat că eu fac parte din „altă lume", că diferitele mele slăbiciuni sunt fatale şi incurabile, în ultimă instanţă că îndrumarea de partid a culturii ar trebui acordată „legic" unui activist de profesie. Ceauşescu înregistra, dar nu se grăbea să dea curs „sugestiilor". Era convins că, deocamdată, lecţia administrată fusese suficientă măcar preventiv. El nu uita că debitul materialelor politice al cărui autor îi plăcea să fie se afla în creştere, nu în scădere, şi altă modalitate de a şi le realiza, decât conlucrarea cu „micul-burghez intelectualist" neadaptat rigorilor de partid, nu exista deocamdată.

Congresul culturii avea să aducă o nouă dovadă că mă aflu în continuare în obiectivul „lucrătorilor", surprinşi de Ştefan Andrei în exerciţiul funcţiunii. Culmea e că îndeplineam, alături de C. Burtică, funcţia de cosecretar al congresului, şi în mod normal ar fi trebuit să văd cuvântările. M-am trezit însă cu o fulminantă critică la adresa Consiliului Culturii, proferată de Capitală – organul politic local cel mai prestigios din ţară, răspunzător de cele mai multe şi mai reprezentative instituţii de cultură – vizibil improvizată, stângace, concepută din afară, în totală necunoaştere a realităţii. Vorbitorul a recunoscut apoi în faţa unui adjunct al meu – sub jurământul nedeconspirării – că a fost pus, iar după ani şi ani, mi-a transmis printr-un prieten comun reiterarea mărturiei, însoţită de regretul său.

În sfârşit, după un timp aveam să mai aud ceva foarte concludent, şi chiar din gura şefului suprem, în care se acumulau „influenţele”, producând salturi calitative în antipatia faţă de persoana mea. Susţineam, în calitate de ministru al culturii, o cauză de la distanţă justă şi avantajoasă pentru ţară. Moştenitorii unui româno-canadian bogat ofereau statului nostru o importantă colecţie de tablouri lăsate de răposat – conţinând piese deosebite ale picturii româneşti şi universale – contra retrocedării unor proprietăţi şi drepturi pierdute după război. Am prezentat calcule estimative şi cataloage care ar fi încântat pe oricine. N.C. se afla în posesia unei documentări opuse, avansate de Securitate, din care rezulta că nu avem nevoie să dăm nimic, urmând să dobândim totul, în calitate de „legatari legali”, prin deschiderea unui proces. Cunoşteam versiunea, eram în măsură să o combat cu argumente solide şi calcule irefutabile.

Deodată, în focul discuţiei, în timp ce oricare om serios şi atent mi-ar fi dat dreptate, Ceauşescu, în culmea iritării, izbeşte cu palma în masă şi declară răspicat: „Tu n-ai să mai mă influenţezi pe mine niciodată”. Cine n-ar fi rămas cu gura căscată în faţa unei asemenea ieşiri, venind de la şeful statului şi semănând izbitor cu hachiţele de origine hormonală ale matroanelor capricioase şi isterice? „Atunci, ce rost mai am eu aici?”, am exclamat depăşit, cu sentimentul omului care se trezeşte într-o lume total lipsită de coerenţă. M-a lăsat să aştept în zadar un răspuns, şi prelungirea conversaţiei nemaiavând nici o noimă, am făcut stânga împrejur şi am ieşit din biroul lui ca dintr-un neant.

Misterul pustiilor geometrii naturale

În 1976, China a invitat o delegaţie culturală română reprezentativă, pentru documentare, convorbiri şi schimb de experienţă. Până atunci, PCC păstrase oarecare discreţie privitor la „revoluţia culturală”. Cu mare greutate parveneau în Occident, şi chiar în blocul ţărilor comuniste, informaţii despre aspectele concrete îmbrăcate de marea convulsie social-politică a giganticului stat, botezată cu un titlu generic atât de impropriu. În sfârşit, China considera condiţiile coapte pentru a ne chema să cercetăm fenomenul la faţa locului. Eram animat de cea mai vie curiozitate.

Între data la care Ceauşescu fusese captat de principiul culturii educaţionale şi această invitaţie trecuseră cinci ani, timp în care populaţia de un miliard şi două sute de milioane fusese vânzolită de un taifun politic neîntrerupt. Probabil, mă gândeam, meteorologia socială se mai calmase, ţara avusese răgaz să-şi pună cât de cât în ordine înfăţişarea răvăşită, ceva nou şi avuabil se cristalizase pentru a ni se oferi sub formă de concluzie inteligibilă şi convingătoare. După o scurtă ezitare şi după ce m-a întrebat expres dacă sunt curios să văd China şi să mă edific asupra „revoluţiei culturale” (pe care el o înţelegea *tale quale*), Ceauşescu a convenit să conduc pomenita delegaţie, stabilindu-i însă personal componenţa. Sincer să fiu, mie nu mi se părea deloc reprezentativă: în afara lui Mihnea Gheorghiu, preşedintele Academiei de Ştiinţe Social-Politice, nu demult înfiinţată de Ceauşescu pentru a marca seriozitatea acordată de PCR cercetării marxism-leninismului, mai participau la misiunea exploratoare Laurenţiu Fulga, romancier original şi vicepreşedinte

al Uniunii Scriitorilor, dar dezinteresat de experimentul politic, un şters adjunct al secţiei de propagandă, şi onorabilul istoric de la Cluj, acad. Ştefan Pascu, puţin bolnav, distrat şi preocupat mai mult să-şi cruţe forţele slăbite. Parcă dinadins concepuse astfel delegaţia, ca să nu opună cumva chinezilor o viziune proprie, europeană, asupra culturii, şi să poată înghiţi fără efort tot ce era de digerat în materie de educaţie revoluţionară în marea ţară comunistă.

Aceste călătorii de serviciu îşi depăşesc întotdeauna cadrul circumscris prin mandate şi programe, oferind deschideri neprevăzute şi nebănuite ce anulează precarităţile apărute din start. Aşa s-a întâmplat şi de data aceasta, şi chiar în timpul zborului spre China, când am planat timp de câteva ore, în plină lumină diurnă, deasupra fantasticului lanţ himalaian. Noi spunem că globul nu mai este o *terra incognita*, dar aceasta pe hărţi şi pliante, prin incursiunile solitare ale temerarilor ce escaladează puncte dificile, iau sonde de la înălţimi sau din adâncuri, fotografiază sau filmează colţuri izolate, la fel ca un test pe câţiva martori dintr-un miliard (fotografiile din satelit oferă şi ele documentaţie pentru specialişti). Cine va putea bate însă vreodată cu piciorul sau cu orice vehicul imaginabil, imperiul de piatră şi zăpadă al Himalaiei, de la un capăt la altul?

Când zbori peste meridiane şi paralele, leagănul terestru al omenirii îţi procură două sentimente diametral opuse. Dacă eşti deasupra marilor aglomerări urbane, a desenului acela nesfârşit şi complicat de linii şerpuitoare luminoase sau a zonelor rurale, cu aşezări modeste şi vaste întinderi de culturi agricole, dacă vezi infinitele autostrăzi traversând deşerturi, cu rulajul lor rutier neobosit, ai o senzaţie de linişte şi siguranţă, de om aflat la el acasă. Te gândeşti că şi dacă ai cădea din cer, ai avea unde să te duci, la cine să apelezi, sistemul de alarmă şi salvare al societăţii fiind gata să se mobilizeze şi să

te ia în primire. Omul prezent acolo a prevăzut totul pentru orice împrejurări.

Pe câteva rute însă nu încerci sentimentul că eşti acasă şi involuntar te cuprinde angoasa, ca şi când ai rătăcit pe o planetă străină, lăsând impresia că nici măcar nu e populată – decât cel mult de impenetrabile şi înfricoşătoare mistere. Aşa sunt pădurile din Matto Groso sau jungla africană, de pildă, deşi acolo misterul e mai puţin de natură siderală; bănui, simţi cumva sub imensităţile vegetale sălbatice, palpitând, colcăind valurile febrile ale biosferei ce-şi trăieşte cu frenezie metabolismul crud, devorant, nimicindu-se şi regenerându-se fără încetare. Chiar dacă lipseşte omul, sunt prezente familii înrudite de vieţuitoare, create din aceeaşi plasmă materială vie.

Cea mai puternică senzaţie de mister cosmic şi solemnitate încremenită, ca o străveche taină sacră, situată în afara radarului fanteziei umane, mi-au dat-o Polul Nord, peste care am zburat dinspre Alaska spre Japonia, şi grandioasa, inexpugnabila cetate a Himalaiei. Nu e întâmplător că ambele se conservă la temperaturi foarte joase şi opun omului blindajul ostil, de nepătruns şi ucigător al gheţurilor şi zăpezilor. Peste Polul Nord am zburat noaptea, dar printr-o pulbere de lumină opalină, scuturată parcă din stele, irizată probabil de albeaţa orbitoare a banchizei şi amplificată în imaginaţia mea de amintirea aurorei boreale văzute pe sol, la o linie aflată dincolo de Cercul Polar. Ore în şir cu ochii lipiţi de hublou, în bâzâitul silenţios al navei aeriene, cu gândurile destrămate, copleşite de nemărginirea nemişcată şi mută, unde omul şi-a trimis doar câţiva emisari, unii dintre ei răpuşi, alţii reuşind să aducă eşantioane! Dar spiritul vastei solitudini plate, de gheaţă, a rămas neatins sub crusta sticloasă, într-o neînţeleasă comunicare cu infinita răceală a universului. Polul Nord nu pare al Terrei, ci o rezervaţie a acelui străin, inaccesibil, obsedant şi atotputernic Univers.

La fel, poate într-o măsură şi mai mare, imperiul stâncilor şi gheţurilor de mare altitudine al Himalaiei, care mi-a tăiat efectiv respiraţia de admiraţie, spaimă şi fior sacru! Himalaia este şi ea o rezervaţie a universului labirintic, îndepărtat şi intangibil, interzis vieţii, situat în afara biosferei, ieşit până şi din câmpul abstract al radiaţiei imaginative a omului. Am văzut de sus sute, mii, milioane de fortăreţe, luminoase prin bunăvoinţa mângâietoare a soarelui, dar întunecate în concentrarea lor minerală de neînţeles, într-o imobilitate crâncenă, total inospitalieră, cumva dinadins zidite ca stavilă în calea avântului cuceritor, expansionist al omenirii. Arhitectura istoriei noastre milenare nu e decât o biată caznă imitativă, inspirată probabil de ciudate visuri geologice, a risipei de forme, linii, arabescuri, unghiuri, fie de o verticalitate rigidă ameţitoare, fie de o elegantă sinuozitate de fir al Ariadnei, oferită de Himalaia. Acolo se află izvorul fabulos al geometriei, pe care noi am rezumat-o în esenţă la câteva figuri, şi care în inspiraţia nelimitată a naturii cunoaşte o puzderie de forme aiuritoare.

Se poate spune: dar omul a pătruns acolo, şi nu doar prin văi şi versante, ci căţărându-se până pe culmile „acoperişului lumii”. Fireşte, aceşti conchistadori ai înălţimilor înzăpezite din sinistrul şi magnificul atelier natural al arhitecturii geologice merită toată veneraţia, unii dobândindu-şi gloria cu preţul propriei vieţi. Dar prin aceasta nu s-a realizat decât un scurt şi timid viol, fireşte spectaculos, al misterului himalaian. Colosala creatură de piatră, născută în chinuri fabuloase din chiar pântecul pământului, însămânţat de cine ştie ce aştri pătimaşi, în trecere pe aici, ispitiţi de formele Terrei, nu va putea fi cunoscută niciodată în adânca ei taină primitivă. Misterul dăinuie atât de dens, că şi privit de la distanţă, fără nici un efort sau risc, te sperie, te minimalizează şi te încremeneşte. Până şi violul vizual de sus, singurul pe care ni-l putem permite, ne înfricoşează, ne umple de umilinţă şi nimicnicie.

După ce am ieşit din lumea fantasmelor, lăsând în urmă vedenia, înţelegem că am trăit o clipă lungă de miracol. Orgia de imagini danteşti existente într-o rezervaţie terestră, nu în cele nouă bolgii cereşti, s-a inserat în computerul creierului ca un mesaj neverosimil, receptat din spaţiile altor lumi. Fireşte, cu o asemenea viziune pe retina interioară nu se poate trăi zi de zi, de aceea trebuie să o uităm. Viaţa omului are nevoie de securitatea platitudinii, de contururi imagistice obişnuite, de rutina formelor devenite inobservabile.

Jocurile gratuite ale mamutului asiatic

Am văzut megametropole ca New York, Rio de Janeiro, New Delhi, Ciudad de Mexico, înscrise în anuare cu aproape douăzeci de milioane de locuitori fiecare, dar fără a ilustra – nu zic apocaliptic, dar măcar exponenţial – ideea de densitate demografică. Beijingul nu se număra printre ele, din acest punct de vedere rămânând o capitală mediocră, nereprezentativă pentru ţara cu cea mai numeroasă populaţie de pe glob, cu o densitate şi o prolificitate de speriat, care determinau guvernul să adopte drastice măsuri de limitare a natalităţii. (Aveam să descopăr, la prima mea vizită în China, că un uriaş aparat propagandistic încerca să convingă tineretul că este antipatriotic să-şi întemeieze o familie înainte de treizeci şi ceva de ani şi să procreeze mai mult decât o dată – susţinut şi de măsuri practice coercitive, inventive şi ferme, motiv pentru care foarte multe căsătorii se făceau clandestin, iar o sumedenie de copii nu erau trecuţi în registrele de stare civilă, existând în fapt fără calitatea de cetăţean chinez.) Şi cu toate acestea, a doua zi după aterizare, ieşind să vedem oraşul într-un „Zill" de fabricaţie chineză, negru, având dimensiunile carelor funebre, dispus cu ferestre mate pentru a nu permite curioşilor să-i cerceteze interiorul, ne-am izbit ca de un imens dig primitiv de pământ, de cea mai pregnantă expresie materială a ideii de supradensitate şi supraconcentrare umană, alarmantă ca un flagel. Dacă înainte am vorbit de misterul înfricoşător al rezervaţiilor nelocuite ale planetei, semnalizând absenţa vieţii, acum puteam percepe cât de gravă, periculoasă şi panicantă este situaţia inversă, şi ea tot mister, a înmulţirii oamenilor până la consumarea

totală a aerului şi acoperirea fiecărui centimetru pătrat de sol.

Cei un miliard şi două sute de milioane de chinezi comunicaţi în statisticile oficiale ale timpului erau reprezentaţi, în furnicarul lor greu de imaginat, de nu mai mult de un milion, un milion şi jumătate de locuitori ai Beijingului, ieşiţi deodată în stradă, într-o revărsare de mii şi mii de pâraie afluind fără încetare, cu o lentoare mută, încăpăţânată, neostoită – care-ţi dădea fiori de groază – într-o direcţie şi cu un scop imposibil de descoperit. Era zi de duminică şi un însoţitor spunea că populaţia muncitoare a Capitalei a ieşit in corpore pe biciclete să-şi facă obişnuitele cumpărături sau să se plimbe, dar explicaţia, respinsă de mintea noastră, nu micşora cu nimic senzaţia de cotropire a pământului de către om, una instinctuală, comandată de impulsuri telurice, ca acelea care fac să migreze bezmetic popoare de furnici, acoperind ca o magmă neagră, mişcătoare, orice colţişor de rocă terestră. Am plutit în aceste torente, strâns flancaţi din toate părţile, o oră sau două, cât a durat drumul nostru până în centrul oraşului şi înapoi, încercând senzaţia că ne strecurăm cu eforturi supraomeneşti printr-o pastă umană vâscoasă, gata să ne înghită, să ne asimileze, transformându-ne într-o materie nediferenţiată. Puzderia bicicliştilor ce înaintau roată lângă roată, îmbrăcaţi în tunicile lor mohorâte, cu şepci trase pe ochi, rula cu capul în pământ, refuzând să-şi arate chipul, nearuncându-ne nici o privire, surzi şi orbi, ca nişte vieţuitoare ieşite la suprafaţă din adânci cotloane şi galerii subterane. Invazie umană exterminatoare, lipsită de elan, veselie şi bucuria libertăţii comunicării cu natura, cerul şi semenii!

Ani de zile am rămas sub impresia acestui spectacol, obsedându-mă prin ideea profund deprimantă că cea mai mare calamitate naturală a Terrei ar fi suprapopularea cu fiinţe conştiente şi raţionale, devenite prin îngustarea spaţiului mai periculose decât fiarele, microorganismele şi maleficii invadatori extratereştri.

A doua zi Beijingul era aproape pustiu, absorbind în propriile viscere imaginea halucinantă, sau trimiţând-o în subteranele de unde presupuneam că a venit, decupând în schimb pe cerul coborât, necrenelat de înaltele clădiri americano-europene, imaginea palatelor imperiului de cinci mii de ani. Străvechea ţară vegeta în largi şi pustii pieţe închise, mărginite de ziduri de ceramică, dincolo de care cândva îşi trăiseră mirifica lor claustrare oraşele împărăteşti cu un fast şi un protocol explicabile numai într-o viziune etanş separată despre lume, în care valori ca acelea ale timpului, utilităţii ori deşertăciunii nu existau.

Centrul spaţial al palatelor îl constituiau sălile tronului imperial, încărcate de baletul protocolar, intraductibil pentru ochiul străin, de costumaţiile la graniţa dintre ridicol şi subtilitate încifrată, şi de extazul mistic populat cu zei afectaţi sau comici, pentru care puternicii încoronaţi reprezentau propria „curte". Partea cea mai semnificativă a vieţii împărăteşti, cea despre care s-a lăsat mărturie, se derula printre coloanele de ceramică verde sau roşie, pe lângă enormele tobe lovite arar ca să trezească spiritul primitiv al pământului şi să facă să vibreze timpanele cerului, printre elegantele capete de lei sau de şerpi, coafate ca nişte cocote nobiliare, printre trupurile contorsionate ale dragonilor venind din suprarealitatea asiatică cea mai îndepărtată, printre talgere de aramă uriaşe în care dormeau rezonanţe stridente sau diafane, pe sub streaşina dantelată, strălucind stins în smalţuri de culoarea nestematelor învechite. Pavimentele de jad, abia atinse de condurii infantili, din mătase palidă, păstrează totuşi urmele paşilor, ca singur indiciu al concreteţii acelor fantoşe aeriene ce străbăteau coridoarele cu convingerea că există deasupra materiei.

După sălile ceremonialului decorativ, ce încorporau întreaga măreţie a fiinţelor izolate într-o presupusă bolgie a cerului, al doilea loc în arhitectura palatelor îl ocupau pavilioanele – spaţiul rezervat secretelor pământeşti ale aleşilor, consacrat discretei

vieţi intime, ca şi contemplaţiei nirvanice sau reflecţiei filosofice într-o atmosferă total devitalizată social. Aşezate la marginea locurilor tăcute, cu poduri delicat poleite de lună, cu ambarcaţiuni silenţioase făcute să alunece ca şi gândurile, trimiţând înguste alei florale spre grădini în miniatură, pavilioanele inspiră tristeţea autoexilului determinat de nevoia reintrării în trupurile muritoare, a pipăirii timpului fugace, a măsurării slăbiciunilor, decepţiilor şi bătrâneţii uitate.

Întorcând capul la plecare, pentru a aduna impresiile într-o imagine unificatoare, aveam uneori revelaţia fulgerătoare că fastuosul cadru arhitectural al celei mai străvechi, impozante şi durabile instituţii monarhice a lumii nu e decât o iluzie creată de legende, eresuri şi o inspiraţie bine întreţinută în timp. În realitate, o îngrămădire de locuinţe mediocre, inconfortabile, pe alocuri frizând derizoriul, ocupate odinioară de alienaţi sau sărmani prizonieri ai convenţiei, ce se credeau sumum al eleganţei, rafinamentului şi preţiozităţii; încăperile imperiale de toată ziua le găseam mici, înghesuite, strâmbe, ca nişte dughene de târgoveţi, probabil din ce în ce mai puţin conforme cerinţelor civilizaţiei în continuă evoluţie, dar invulnerabile, încremenite, ca şi simbolul puterii ce le deţinea, rămânând cu timpul chiar şi în urma ambianţei claselor de mijloc, infinit mai puţin supuse despotismului cutumei. De altfel, această impresie am avut-o şi în Franţa, leagănul bunului gust, inclusiv la Versailles, unde „spaţiul locativ” al regilor era schematic, stângace dispus, lipsit de confort, sub nivelul facilităţilor oferite de cele mai simple vile rurale de astăzi. Ca să nu mai vorbim de castelele englezeşti sau germane, reci ca nişte pivniţe, umede şi întunecoase ca hrubele. Apare tot mai vizibil conflictul între imaginea măreţiei nobiliare şi lista standardelor de civilizaţie, făcând dificilă înţelegerea de către oamenii de rând a superiorităţii aristocraţiei, de ale cărei limite nu vorbeşte nimeni, pentru a nu se atinge de o legendă imuabilă.

Grandoarea absurdului am întâlnit-o la „Zidul chinezesc”. Lung de mii de kilometri, hotărnicind nordul imperiului printr-o baricadă pe vârful căreia puteau trece călare grănicerii, urmând ondulaţiile reliefului ce fac din el o sinuozitate fără rigori de construcţie sau imagine, acest monument unic pe globul pământesc a înmagazinat un efort fizic şi de inteligenţă incalculabil. Nu se ştie cât a durat şantierul, ce cheltuieli a presupus, câte fiinţe umane şi-au risipit sudoarea, poate şi viaţa în acest joc graţios cu materia, dar utilitatea lui militară pare a fi fost un moft naiv. Atâta fantezie arhitecturală şi atâta dârzenie sclavagistă a muncii manuale nu i-au impresionat nici cât negru sub unghie pe amatorii de incursiuni cuceritoare asupra Chinei, chiar dacă aceştia se aflau la un stadiu inferior culturii materiale a imperiului. Hoardele de călăreţi mongoli l-au spart de nenumărate ori şi, cu armele lor primitive, eficientizaţi de voinţa de a învinge sau muri, au cucerit China pentru secole, impunându-i propriile dinastii imperiale şi făcând din „Zidul chinezesc” de nord un simplu bibelou, o drăgălăşenie decorativă. Ceea ce a rămas până în zilele noastre. Dacă aşa ar fi fost conceput, nu ne-ar fi mirat, atrăgându-ne admiraţia necondiţiontă, ca orice frumuseţe gratuită, realizată de mâna omului pentru desfătarea spiritului, pentru nevoia de joc a copilului din el. Marele monument se încarcă de absurd doar prin prisma unei concepţii militare infatuate şi fragile. Doar dacă nu s-a născut cumva din convingerea că frumuseţea poate fi o stavilă în calea forţei dezlănţuite!

Un alt joc al Chinei antice şi medievale a fost imaginat, perfecţionat şi conservat în bucătărie de către obezii în halate albe, manipulând oale şi cratiţe cu infinit mai mult succes decât alchimiştii retortele pretenţioase ce trudeau în scopul decantării aurului din nisip sau extragerii pietrei filosofale. Se spune că bucătarul Curţii imperiale trebuia să imagineze trei sute şaizeci de meniuri pe an, nu numai pentru a-şi câştiga simbria, ci şi pentru a-şi păstra capul pe umeri. Exigenţe asemănătoare trebuie să fi impus

bucătarilor toţi aparţinătorii de marea castă nobiliară, conturând astfel cadrul de proporţii inimaginabile al laboratorului în care s-a desăvârşit în timp neegalata artă culinară chineză. Dificultatea perpetuării acestei preţioase tradiţii probabil că a început odată cu regimul comunist, când nu s-au mai putut face decât rare demonstraţii de virtuozitate pentru oaspeţii oficiali ai regimului şi, bineînţeles, la o scară restrânsă. Chiar şi după reconstituirea păturilor bogate ale societăţii, viaţa modernă va anula fantasticul repertoriu de rafinamente în domeniul gusturilor. Nimeni nu va mai putea reproduce acasă la el condiţiile trecutului medieval, iar serviciile publice, glosând pe marginea moştenirii, vor standardiza şi simplifica toată mâncarea.

Firește, oricât am încerca să ne imginăm lăcomia, ciudăţenia plăcerilor, nebunia capriciului sau orice altceva ar fi putut impune cursa drăcească a inventivităţii bucătarilor chinezi de odinioară, raţional ajungem la concluzia că, dincolo de orgoliul aristocratic, la mijloc a fost un joc gratuit, chit că perdanţii îl plăteau cu propriul cap. Nu putea nici măcar gusta cineva, la o masă, treizeci–patruzeci de feluri, cu toate că acestea nu aveau să-i mai fie puse niciodată dinainte. La prânzul pe care mi l-a oferit preşedintele Hu Iao Bang al Chinei, când l-am vizitat împreună cu omologul meu, mareşalul Wan Cen, rectorul Şcolii Superioare de Partid, fost mentor politic al numărului unu, s-au servit în mica sufragerie prezidenţială de la Palatul Poporului chiar patruzeci de feluri şi n-am putut ciuguli din mai mult de cinci sau şase. Când l-am însoţit pe N. Ceauşescu la prânzurile şi recepţiile oficiale, evident pregătite pentru mult mai multe persoane, s-au succedat prin faţa noastră, cu o viteză ameţitoare, între douăzeci şi treizeci de feluri.

Nu, nu apuci să te dezmeticeşti, desfătarea nu e a papilelor gustative – ca la francezi, care îşi dimensionează efortul şi risipa după necesităţile pântecului –, ci a ochilor, ameţiţi de forme, culori şi denumiri, şi a fanteziei, care-ţi permite să presupui ce

savoare au preparatele de care nu te poţi atinge. Păstrasem cartoanele cu meniuri, adevărată orgie de metafore poetice, dar le-am pierdut, astfel că nu mai pot reconstitui cu ochii minţii tabloul luxuriant. Cremă de urechiuşe de pădure, supă de alge, piftie de labe de raţă, mujdei de limbi de păsări, tocană de şarpe, căţel hrănit cu lapte, castraveţi de mare, rechin marinat, cochilii gratinate, creveţi în sosuri, crap de douăzeci şi unu de gusturi, mustăţi de rechin, raţă pechineză în coajă de caramel, muguri de bambus muraţi, „lupta dragonului cu tigrul", pâine din făină de orez coaptă în aburi, cuiburi de rândunică, flori de lotus – sunt doar câteva mostre enumerate cu titlu exemplificativ. Şi oricât te-ai abţine, oricâte feluri ai scăpa, tot te ghiftuieşti, speriindu-te deodată că ţi se va face rău. Dar când te ridici de la masă te simţi de parcă n-ai luat decât o gustare „la botul calului". După un număr de feluri aparent grele – dar făcute uşor digerabile de plantele din sosuri – se servesc boluri cu supe care anulează tot ce-ai mâncat, dându-ţi senzaţia de gol stomacal. Măiestria savantă a bucătăriei chineze nu rezidă numai în deliciile oferite limbii, ci şi în protecţia tubului digestiv, în ordinea succesivă a preparatelor ce se anihilează unele pe altele, în detensionarea stomacului şi în comandarea secreţiei care videază rapid scena digestiei.

Mimarea luptei cu natura

N-aş putea arăta pe hartă în ce parte a Chinei am făcut incursiunea în mediul rural – o vagă intuiţie îmi spune că pe undeva prin zona centrală a vastei ţări. Dintre cele patru călătorii chinezeşti ale mele, aceasta a fost singura în care mi s-a arătat satul din interior, în rest ghicindu-i prezenţa în apropierea şoselelor, în special datorită ţăranilor ce tractau cu bicicletele, sau cu propriul trup, remorci încărcate cu produse vegetale comestibile. Mi se pare că talia chinezilor variază de la regiune la regiune, în funcţie de climă, regim de alimentaţie şi cine ştie ce taine genetice. În sud, am văzut chinezi supli, cu o ţinută degajată şi armonioasă, în nord, la Dalian, înalţi, iar în satul de deal la care mă voi referi acum, oameni mărunţi şi îndesaţi. Aşezarea respectivă aparţinea unei mari comune populare, antrenată în campania revoluţionară de extindere a suprafeţei arabile, aşa cum altele participau la extinderea siderurgiei, prin topitorii de lut, ambele acţiuni definind „marele salt înainte" maoist, conceput ca soluţie imediată a ieşirii din sărăcie, fără investiţii şi fără ajutorul tehnicii.

De jur-împrejurul satului, mai degrabă un cătun primitiv, aşezat într-un cazan montan, se desfăşura o panoramă de pictură naivă. Sute, poate mii de ţărani de ambele sexe urcau pe cărările strâmte ale pantelor cu cobiliţele pe umeri, cu paşi mici, cu spinările încordate, clătinându-se ca nişte vergi de oţel. Dealul masiv, înalt, de piatră era tăiat cu târnăcoapele în terase largi, pe care hamalii îşi răsturnau coşurile cu pământ după care coborau pe alte cărări, într-o vale şerpuitoare. Cu pălăriile lor de pai teşite, cu pantalonii strânşi pe picior, până deasupra gleznei, uşor atinşi de nanism, păreau copii disciplinaţi, executând sub supravegherea dascălilor o frumoasă pantomimă inspirată de fresce imortalizând munca

sclavagistă asiatică. Pelerinajul se derula fără întrerupere, fără pauze, cu un automatism lent, monoton, lăsând impresia că nimeni nu se grăbeşte, că lucrarea nu e concepută să se termine în era noastră, că se împlineşte o ştafetă transmisă din generaţie în generaţie. Dar terasarea jumătăţii de jos a dealului fusese deja încheiată, pe ici, pe colo prichindei harnici nivelând şi bătătorind pământul gata să fie însămânţat şi cultivat.

Am stat şi am privit în tăcere strania mişcare a oamenilor, mirat în special de faptul că nu sugera prin nimic inimaginabila cazană a ridicării lutului scurs în zeci de milenii de pe dealuri şi reîncastrării sale în piatra spălată de ploi. Nu era numai fantasmagorica idee a fertilizării rocii de calcar prin căptuşirea cu pământ adus de aiurea, ci şi o corectare demiurgică a lucrării naturii. Fenomenele naturale făceau să alunece pământul, dezgolind dealul, iar oamenii îl aduceau înapoi şi îl lipeau la loc, creându-şi obiect de muncă şi sursă de existenţă pentru viitor. Mă întrebam cum vor duce mai departe lupta cu natura? Ploile, vijeliile vor mătura din nou versantele dealului. Ce putere au ei să ţină pământul lipit pe acele terase şi să-şi apere semănăturile? Această lucrare anevoioasă, neînchipuit de grea şi obositoare, în ciuda impresiei că totul se face în joacă, fusese concepută fără nici o previziune logică? Sau logica fusese aceea de a da de lucru mulţimii de ţărani vieţuind într-un loc arid, inospitalier, ce refuza să fie exploatat pentru asigurarea existenţei lor sărăcăcioase? Era un mod de a ocupa temporar forţa de muncă, sau de a insufla oamenilor iluzia că sunt folositori şi că îşi construiesc, în pofida oricăror legi naturale, o altă geografie, mai favorabilă vieţii?

Am fost duşi într-un fel de dispensar, la care fuseseră arondate şi alte cătune ale comunei populare. Regimul manifesta bunăvoinţa de a veni în sprijinul oamenilor, dar în lipsa mijloacelor materiale trebuia să inventeze. Dispensarul nu dispunea de nici un utilaj medical, nici chiar de o minimă farmacie alopată, şi mai presus de orice, de nici un medic.

Autorităţile au adus în faţa noastră un mărunţel, îmbrăcat ca şi cei de pe dealuri. În minte mi-a venit imediat sintagma, de largă circulaţie pe atunci în China, şi pe care o vehiculau reporterii străini trecuţi prin această ţară: „medicii desculţi”. Aveam de-a face cu unul dintre ei. A răspuns respectuos, docil şi sincer întrebărilor noastre. Nu, nu avea nici o şcoală de specialitate, de-abia ştia să citească şi să scrie. Moştenise de la părinţii şi înaintaşii lui tehnica străveche a acupuncturii şi presopuncturii şi cunoaşterea leacurilor naturale pe care le culegea singur din ţinutul înconjurător. Zestrea lui consta într-o cutie de ace, câteva plicuri cu plante uscate şi degetele, scurte, tari, abile şi blânde, cu care alina durerea. Într-adevăr, autorităţile mi-au confirmat, China dispunea, în special în mediul rural, de o armată de „medici desculţi” (lipsa încălţămintei nu era, fireşte, obligatorie, denumirea fusese născocită de presa străină avidă de senzaţional) care încercau să ţină loc, atât cât se putea, unei reţele sanitare moderne şi specialiştilor titraţi, imposibil de asigurat în pas cu galopanta creştere a populaţiei ţării.

Primitivismul artistic educaţional

Mărturisesc, am citit puţină literatură chineză, mai multe am aflat din ce-au scris autorii europeni despre această ţară (România a întâmpinat greutăţi să traducă din limba chineză, şi multă vreme a preluat la mâna a doua, din traduceri occidentale). Balet clasic nu am văzut în 1975, mi s-a arătat mai târziu, prin 1988. Cu pictura, cea de tip tradiţional, peisagistică şi florală, am avut mai multe contacte şi m-au impresionat delicateţea şi suavitatea ei. Am ascultat ceva muzică veche instrumentală, diferită de restul armoniilor sonore de pe glob, exprimând un univers spiritual aproape impenetrabil dar răscolitor, spunând ceva consternant despre calma, senina dar profunda tristeţe a secolelor îndepărtate de la „Soare răsare". Muzica operei tradiţionale e de altă factură, vulcanică, stridentă, exprimând o energie sufletească aproape desentimentalizată, în perfectă simbioză cu abstracţionismul mişcării în scenă. Artizanatul chinez, dincolo de întâlnirile frecvente, dar întâmplătoare, prin instituţii sau în comerţ, am avut posibilitatea să-l studiez într-o expoziţie centrală de mari proporţii – despre care am scris pe larg în *Cioplitor de himere*[1]. Cred că este cel mai variat, delicat şi armonios din câte există, vădind nu numai o mână măiastră şi o fantezie inepuizabilă, ci şi o excepţională înţelegere a zăcămintelor de frumuseţe intrinsecă ale materiei, pe care chinezii le pun în valoare cu gingăşie şi generozitate.

Pe acest fundal de percepţie artistică am cunoscut baletul şi opera revoluţionare, promovate ostentativ şi autoritar de Cian Cin, soţia lui Mao Tze Dun, de profesie balerină, cu o carieră scenică încheiată în China precomunistă. Nu realizase prea multe, trei–patru cred, asupra cărora se concentrase atent, şlefuindu-le pentru a le da valoare de model. Lucra

cu cei mai buni balerini şi solişti vocali ai Chinei, care din punct de vedere profesional făceau tot ce puteau, atât ca să exprime cât mai plastic „ideile”, cât şi ca să salveze ceva din munca investită. Nu sunt sigur dacă acest gen de spectacol l-a conceput Cian Cin pentru prima dată, cred mai degrabă că, în lumina ideii despre educaţie a lui Mao, ea a pedalat pe melodrama tendenţioasă, apărută în cinematografie în urmă cu două decenii. Să ne amintim de filmul *Fata cu părul cărunt*, rulat la noi prin anii ’50, şi care a avut un impact şocant asupra publicului românesc.

Nu mai ţin minte sub ce titluri au fost lansate baletele revoluţionare, dar subiectele erau asemănătoare, şi mai ales se tratau în absolut aceeaşi manieră. Undeva, un feudal, ajutat de cozi de topor, opresează poporul, şi un tânăr sau o tânără li se opune cu preţul vieţii (întreţinând şi o mică intrigă amoroasă), iar în final, cu sprijinul partidului, oamenii simpli îi răpun pe duşmani. În scenă se ţipa, se făceau salturi mortale şi mai ales se executa un alfabet gestic rudimentar, foarte apăsat, băgându-se degetele în ochii spectatorilor, astfel ca nici cel mai mic sens politic să nu scape nesesizat şi ca şocul educativ să fie cât mai violent. Greşeala fundamentală a coregrafiei consta în desconsiderarea emoţiei estetice obţinută fără ostentaţie, prin naturaleţe, şi sugerarea indirectă a sensurilor, în supralicitarea percuţiei de moment şi comunicarea expresă, împinsă la limita maximă, a unor idei simple şi rigide, în speranţa declanşării senzaţionalului. În concluzie, sacrificarea artei]n favoarea propagandei.

În sălile unde am fost invitaţi să privim spectacolele de balet revoluţionar se afla un public selecţionat, trimis prin ordin, alcătuit din militari, activişti şi fruntaşi în muncă. Probabil din trei motive: ca recompensă, ca instrucţie şi cu sarcina de a reacţiona convingător. Trebuie să spun că la sfârşit, o dată sau de două ori, am fost urcat pe scenă pentru a-i felicita pe interpreţi şi, privindu-i de aproape, m-am îngrozit. Am înţeles că în recuzita scenică un rol

primordial aveau cosmetica, fardul, cu ajutorul cărora se obţineau grimasa dorită şi expresia fizionomică „de clasă”. Personajele „negative” erau boite în culori livide, vinete sau negricioase, ca nişte demoni, având desenate pe faţă grimase pline de hidoşenie, sugerând răutate, cruzime, spirit odios, în timp ce opusul lor, „pozitivele”, se bucurau de culori deschise, erau îmbujorate, arborau zâmbete luminoase, în intenţie înălţătoare, optimiste şi generoase, în fapt însă şi ele nişte rânjete crispate, respingătoare prin exagerare şi stereotipie. Ca urmare, mi se înfăţişa un fel de expoziţie de caricaturi, cu vopselele pe punctul de a se lichefia şi curge datorită transpiraţiei abundente. Spectacolele mi-au lăsat o impresie de circ provincial, de amatorism grosolan, în genul panoramelor de altădată cu personaje elementare, în ipostaze neverosimile, şi de care nu râdeau decât copiii. Aceste spectacole puteau să placă, în ultimă instanţă, soldaţilor veniţi de la ţară, puteau să-i cucerească pentru moment şi pe fruntaşii în muncă neobişnuiţi cu scena şi să le ofere activiştilor mărunţi o schemă ideologică simplă, uşor de reţinut şi reprodus.

Dar cum de plăcuseră ele lui Nicolae Ceauşescu şi doamnei sale, oricum obişnuiţi cu opera şi baletul clasic, ba într-o anumită măsură şi cu cele moderne? Crezuseră că spectatorii din sălile chinezeşti erau cu adevărat entuziasmaţi? Îşi închipuiseră că ar putea cuceri şi spectatorul român? Această credinţă era expresia obişnuitei subaprecieri a maselor în calitate de receptacol al mesajului artistic didactic – oricât de sumar, de rugos, de neglijent?

Credulitatea, docilitatea şi lipsa de discernământ a acestor mase au fost utopia politică ce l-a pierdut pe N.C., ca şi comunismul în general. În ciuda faptului că, atunci când s-au ridicat să-l alunge pe el şi să răstoarne comunismul, masele nu au făcut-o din proprie iniţiativă, în mod lucid, ci au fost tot manipulate. Acestea au căzut pradă unui alt grosolan iluzionism, în centrul căruia se afla însă nu numai dispreţ, ci şi o ură vindicativă, ce avea să le ducă la

ruină, să le deposedeze de toate drepturile sociale cucerite cu greu, şi să le transforme într-o decrepită cantitate neglijabilă a societăţii.

1 *Am fost şi cioplitor de himere*, Ed. Expres, Bucureşti, 1993

Fascinanta Chină subterană

Însoţitorul delegaţiei, director general adjunct al agenţiei „Sin Hua”, un bărbat sobru, discret, intervenind numai când era strict necesar şi pentru a spune ceva esenţial, de obicei cu menţiunea că e neoficial – rugându-ne totodată să uităm de unde am auzit –, mi-a dat să înţeleg că Mao Tze Dun e bolnav. Nu pe patul de suferinţă, dar practic în neputinţă de a mai primi oaspeţi străini, ca şi de a interveni activ în conducerea ţării. Respectiv, „ieşit din circulaţie”. Evident, nu-l pusese nimeni să ne furnizeze această informaţie, cu atât mai puţin i-o cerusem noi, dar omul se gândea că în mod normal delegaţia ar fi trebuit primită de numărul unu al Chinei şi ne avertiza că nu se va întâmpla aşa, divulgându-ne cauza. Fireşte, am regretat. Citisem prin presa occidentală o sumedenie de legende despre Mao, prezentat nu numai ca filosof şi poet, ca misterios conducător al „marşului cel lung” şi dinamic fondator al republicii comuniste chineze, ci şi ca cinic hedonist libertin, satir insaţiabil, sorbindu-şi vitalitatea, la bătrâneţe, din trupul femeilor tinere, crud, sângeros, amoral şi dispreţuitor al igienei moderne. Destule particularităţi – bineînţeles, nu în întregime verificate – în măsură să facă din el un personaj hipnotic. Versiunea însoţitorului s-a confirmat neîntârziat, tot el fiind cel care ne-a adus la cunoştinţă că vom avea convorbiri cu o garnitură de mare forţă a conducerii chineze, alcătuită din patru personalităţi de prim rang.

Întâlnirea a avut loc seara, la Palatul Poporului, cei patru fiind: mareşalul Ien Cen In, şeful comisiei militare a Comitetului Central (funcţie supremă în China, pe care o mai deţinuse Mao, mai târziu având s-o preia Den Siao Ping), omul ce avea să fie numit apoi chiar preşedinte al Chinei, soţia lui Mao, şefa

„bandei celor patru”, care preluase puterea în partid, Iao Wen Yuan, secretarul cu propaganda al Comitetului Central, o mare autoritate a generaţiei tinere, şi un alt membru al bandei, al cărui nume l-am uitat, responsabil pe linie de partid cu securitatea. Discuţia a durat până în zori, principalul interlocutor chinez fiind mareşalul, un bărbat în vârstă cu chip de mandarin, solar, arogant, flegmatic, obsedat de problemele militare ale Chinei, Europei şi lumii, făcându-şi iluzii că poate stoarce de la noi informaţii din acest domeniu şi, totodată, preocupat de conflictul militar cu Uniunea Sovietică, în care spera ca România să-şi încline total balanţa simpatiei de partea ţării lui. Făcea ce făcea şi se întorcea, cu aerul uituculuisau al neconvinsului, la întrebarea esenţială: chiar n-au reuşit tovarăşii români să achiziţioneze nici unul din avioanele militare britanice cu decolare verticală? Se vedea că pune mare bază pe această navă aeriană de război, în eventualitatea escaladării ciocnirilor cu URSS pe fluviul Ussuri.

Despre cultură nu era nimeni acolo abilitat să discute serios. Iao Wen Yuan conducea campania de defăimare a vechilor conducători, pe care afirma că preşedintele Mao îi surprinsese în plin complot de restaurare a capitalismului. Era ocupat până peste cap să elaboreze comunicate despre cartierul general al trădătorilor revoluţiei, spart, risipit, anulat, dar după opinia lui încă primejdios (în spiritul tezei lui Stalin că duşmanul de clasă cu cât e mai lovit şi mai imobilizat, cu atât devine mai îndârjit şi mai lipsit de scrupule). Chiar toţi foştii tovarăşi de arme ai lui Mao, corifeul revoluţiei, erau la pământ sau în pământ. Îşi mai păstrau poziţiile doar doi: cel aflat în faţa noastră, devenit, prin postul ocupat în conducerea armatei, eminenţa cenuşie a Chinei, şi premierul Ciu En Lai, amândoi trecând, de la început, de partea lui Mao. Fostul şef al statului, preşedintele Liu Şao Tzi, murise în deportare, Den Siao Ping, secretarul general al partidului, vedeta faimosului Congres al VIII-lea, care lansase lozinca

„Să înflorească toate florile!” se afla la reeducare într-o crescătorie de porci, iar Lin Biao, ministrul apărării, fusese doborât în timp ce traversa „în fugă” cerul Chinei în drum … probabil spre neant, luat ca ţintă finală a evadării lui.

Iao Wen Yuan, un şanhaiez de statură mică, vioi ca un viezure, cu ochi negri, mari, exoftalmici, scânteind de inteligenţă şi falsă amiciţie, ne convingea că preşedintele Mao veghează, e treaz, vigilent şi puternic, marea şansă a Chinei fiind să-l aibă cât mai mult la timonă. (Tocmai apăruse în ziare o fotografie trucată cu marele ideolog traversând principalul fluviu al ţării înot, şi pe care experţii din Occident o întorseseră pe toate feţele, concluzionând că acel cap fusese lipit între valurile înspumate, unde abia ar fi făcut faţă un tânăr campion „en titre”.) Propagandistul şef, nu de mult înscăunat la Beijing, avea o nerăbdare şi un neastâmpăr de natură nevrotică, bănuiam: pe de o parte erau generate de impresia că nu te-a convins, pe de alta de graba de a-şi atinge scopul. Îşi nota într-un carnet angajamentele luate pe loc, de a ne oferi tot felul de demonstraţii, probe şi dovezi în sprijinul afirmaţiilor sale, în fond de nedovedit.

Cel mai puţin se exterioriza Cian Cin, şefa comisiei culturale a Comitetului Central, lipsită de uzajul convorbirilor de partid, ca şi de capacitatea de a teoretiza sau sintetiza obiectivele mult trâmbiţatei „revoluţii culturale”. Puţinele cuvinte spuse pentru explicarea spectacolelor ei erau departe de a satisface curiozitatea noastră; acest laconism putea fi luat drept modestie, dar în împrejurarea dată aducea mai mult a mărunt pragmatism meşteşugăresc, specific celor obişnuiţi „să facă”, nu „să spună”. Mareşalul, volubil şi cu o frază elegantă de „intelectual versat”, îi întărea spusele prin docte scuturături ale capului, din care nu deduceam dacă îi confirmă justeţea reţinerii sau încearcă să dea rezonanţă răspunsurilor sărace, neconcludente. Cian Cin, îmbrăcată îngrijit, dar extrem de sobru, cu fusta până la jumătatea gambei, cu târlici negri de catifea (pe atunci, de

sărăcie, toată China adoptase moda târlicilor), cu un trup fragil, vârsta nealterându-i puritatea liniilor, şi cu un chip armonios dar inexpresiv, mai degrabă şters, avea datele unei picturi murale hieratice, a muceniciei imaginate de creştinismul bizantin.

Tăcerea îi şedea bine, ca şi lipsa de entuziasm, ca şi privirile placide, de fiinţă nedumerită, retrasă, resemnată în solitudinea ei. Fireşte, toate acestea erau poză, portret fals, de exterior, contrastând flagrant cu rolul ambiţios, temerar, asumat, de curtezană aventurieră, aspirând la rangul de împărătească civilă a Chinei moderne. Avea vocaţia gesturilor mici – de pe atunci de împărătească – dar încărcate de semnificaţia puterii.

Cum am mai scris, într-o pauză mi-a apucat mâna şi m-a condus muteşte într-un loc unde m-a împins uşor, închizând grijulie uşa după mine. Bănuiam că îmi oferă o surpriză edificatoare cu privire la îndeletnicirea ei de animatoare a artei noi, dar când am rămas singur am descoperit că mă vârâse într-o toaletă. La ieşire i-am ocolit privirile, ruşinat, dar ea a ţinut să-i precizez translatorului dacă m-am descurcat bine. Mai târziu, ca urmare a laudelor aduse de mine unui tablou realizat din scoici colorate de mare, m-a întrebat dacă nu am văzut expoziţia centrală a Chinei închinată artizanatului. Am negat, exprimându-mi regretul. A schiţat din nou un gest sumar, un fel de embrion de gest şi a rostit câteva cuvinte. Se pare că interlocutorul a dat să obiecteze, însă a fost întrerupt şi expediat prin aceeaşi caligrafie reţinută a mâinii. A doua zi aveam să aflu, după o epuizantă dar magnifică rătăcire prin numita expoziţie, că atunci când Cian Cin ordonase să ni se includă în program acea vizită, i se raportase că expoziţia fusese închisă de mult, exponatele fiind dispersate prin depozite. Ea declarase că „nu are importanţă” şi ordinul rămăsese valabil. Sute de specialişti şi hamali munciseră noaptea întreagă pentru a o reconstitui şi pune la dispoziţia unui grup de cinci străini curioşi.

La sfârşitul convorbirilor l-am întrebat pe şeful comisiei militare a Chinei, autorul strategiei de război din acel moment, dacă zvonul apărut în Occident, potrivit căruia ţara sa ar fi împânzită de adăposturi subterane antiatomice, are un fundament cât de cât real. Ien Cen In m-a asigurat că ne vom putea convinge cu ochii noştri. Într-adevăr, un reprezentant al comitetului de partid al Capitalei ni s-a prezentat, ca trimis al mareşalului, şi ne-a condus într-o clădire veche, banală, nedeosebindu-se prin nimic de cele din jur, dar goală pe dinăuntru, din interiorul căreia am pătruns în misterioasa lume a catacombelor, unde Mao şi ai lui plănuiseră să-şi salveze poporul de cataclismul conflagraţiei atomice. Am umblat prin galeriile subterane, destul de strâmte, incomode şi parcă lipsite de securitate, în sensul că, făcându-te să te întrebi dacă nu se pot nărui, am traversat micile depozite cu unelte, alimente şi apă, ca şi staţiile unde se concepea masarea ordonată a populaţiei în caz de bombardament, tot întrebându-mă cât de uşor sau de greu este să iei, la dimensiunea unei ţări de calibrul Chinei, o asemenea hotărâre. Fiindcă scobirea subsolului marilor aglomeraţii urbane, ca şi a întinselor zone rurale, unde îşi duceau viaţa un miliard două sute de milioane de oameni, presupunea o muncă titanică, o campanie tot atât de grea ca şi susţinerea războiului. Cu deosebirea, deloc neglijabilă, că în acest caz mobilizarea milioanelor de detaşamente de muncă, excavarea şi depozitarea fantasticei cantităţi de pământ dislocate din adâncuri, armarea galeriilor, constituirea depozitelor subterane, ca şi instruirea populaţiei şi simularea, în tot felul de repetiţii, a condiţiilor evacuării localităţilor, trebuise să se desfăşoare în cel mai deplin secret, impunându-se populaţiei consemnul respectării neabătute a tainei.

Nu mai mă gândeam la cheltuielile necesitate de colosala lucrare nevăzută – în China de atunci principala componentă a oricărei investiţii, munca, necostând nimic, aproape neavând preţ –, ci la alte

repere sociale: proiectarea reţelelor în raport de rezistenţa rocii şi apăsarea de deasupra, sistemul de organizare şi orarul schimburilor, în condiţiile în care armata constructorilor lucra şi la suprafaţă, disciplina acţiunii, nici militarizată, nici lăsată la buna dispoziţie a muncitorilor neplătiţi. Luând în calcul toate aceste date, cum apărea decizia, la nivel naţional, a conducerii Chinei?

Presupunea în primul rând o credinţă fanatică în raţiunea măsurii, convingerea că e salutară, că prezintă o eficienţă controlată, verificabilă matematic. În condiţiile în care, în SUA de exemplu, se punea la îndoială până şi utilitatea puţinelor adăposturi ultramoderne pe care şi le permiseseră. Pentagonul sau investitorii privaţi cei mai bogaţi. În al doilea rând, siguranţa. Poţi ţine în mână şi duce la bun sfârşit inimaginabila lucrare fără bugete şi firme specializate, exclusiv pe baza, atât de relativă, de friabilă, a conştiinţei şi entuziasmului popular? Mi-am adus aminte, aplecându-mi capul pe sub tavanul scund al galeriilor de sub Beijing, de declaraţiile liniştite, de o solemnitate înfricoşătoare, făcute cu câţiva ani înainte de părintele Chinei, atunci încă valid, privitoare la războiul atomic agitat de Washington ca sperietoare împotriva comunismului. „Nu e nimic, spunea în esenţă Mao, nu ne speriaţi cu aceste ameninţări. Bombele atomice vor ucide câteva miliarde de locuitori ai planetei, dar cel puţin câteva sute de milioane vor supravieţui. Specia umană n-o veţi putea stârpi. Acest război va fi însă mormântul vostru, cimitirul capitalismului. Supravieţuitorii vor trăi într-o lume nouă."

De pe atunci forase el subsolul Chinei, şi vorbea în numele unui popor pus la adăpost?

Un prieten inspirat, lucid şi capricios

Cred că cel mai bun mijloc de a te relaxa, după o zi grea petrecută în moara instituţiei, nu este nici filmul, nici muzica, nici măcar plimbarea prin parcuri, ci o oră sau două de trăncăneală dezlânată, fără nici o rigoare şi nici un final, în atelierul unui prieten pictor sau sculptor. Îl anunţam pe Ion Vlasiu cu o săptămână înainte că trec să-l văd; uneori nu reuşeam să mă ţin de cuvânt, alteori se pomenea cu mine cu câteva zile mai devreme. Mă însoţeau de obicei Ion Brad, când era în ţară, apoi Dumitru Ghişe, ambii transilvăneni ca şi „bătrânul" (pun cuvântul în ghilimele nu fiindcă ar fi impropriu, artistul numărând aproape douăzeci de ani mai mult decât noi, ci pentru că la el vârsta reprezenta o simplă convenţie – şi când avea şaizeci şi când ajunsese aproape de nouăzeci). Punea pe masă un găvan cu alune de pădure, aduse din Mureş, sau cu nuci tot de pe acolo, o sticlă de palincă veche, cu o etichetă şcolărească pe care scria de mână „Bistra Cotruş dulce" (la Bistra-Mureş se afla casa lui de vacanţă şi de creaţie, Cotruş era numele producătorului licorii, iar „dulce" însemna sortimentul special cu presupuse calităţi „terapeutico-hepatice"). În dulapul ţărănesc, scund şi cam scâlciat, mai existau întotdeauna o felie de slană groasă, afumată, şi o bucată de brânză cam răsuflată („zborşită" îi spuneam eu, şi el credea că acesta e un compliment), pe care le scotea la intervale lungi, cu aerul că a uitat de ele, sau că punerea lor la vedere e o simplă formalitate. Până la urmă, se oferea să facă o salată de roşii şi o omletă, şi punea la bătaie toate resturile prânzului trimis de doamna Vlasiu prin cineva din familie. Dacă palinca nu avea căutare

(până la urmă, recunoştea că are peste şaizeci de grade), dădea la iveală câteva sticle de vin desperecheate, adesea începute, de regulă primite cadou. Şi paharele erau diferite, şi nu din cale afară de transparente, iar de îndemnat nu îndemna pe nimeni nici să bea, nici să mănânce. Dacă te apucai s-o faci din proprie iniţiativă, îţi zâmbea recunoscător şi îţi furniza pe şoptite recomandări pentru ce credea el că ţi se potriveşte mai bine.

De fiecare dată porneam de unul singur prin atelier, şi ca să descopăr lucrările noi, şi ca să le mai văd o dată pe cele vechi, terminate de ani de zile, plimbate prin expoziţii şi întoarse în atelier deoarece nu atrăseseră luarea aminte a achizitorilor, sau el însuşi avea cu ele alte gânduri. În curtea din Pangratti, chiar lângă uşă, se afla un pietroi de râu de câteva sute de kilograme, adus cu un camion de la Mureş, şi căruia îi spunea „masa lui Pintea", făcând parte dintr-un proiect sculptural pe care nu l-a mai realizat. Cunoşteam bine busturile în alabastru ale lui Eminescu şi ciornele în gips pentru un monument al poetului, nici acesta dus la bun sfârşit. Mă opream în faţa diferitelor variante în lemn şi gips ale complexului monumental „Horia, Cloşca şi Crişan", ridicat până la urmă într-o piaţă din Cluj. Cunoşteam pe dinafară replicile în lemn, date coloanei infinite a lui Brâncuşi, „himerele" în marmură, vechile lui autoportrete în ulei, peisajele în centrul cărora se contorsiona apa Bistrei între maluri verzi sau înzăpezite, etapele ciclului pictural „Omul tragic" (botezat astfel de mine), şi din care posedam câteva piese, micile maternităţi ţărăneşti în bronz, din care a făcut până la urmă tripticul ce împodobeşte parcul Blajului (o copie am avut şi eu şi cu regret a trebuit s-o vând, fiind prea strâmtorat la ieşirea din închisoare). Şi altele… şi altele. Dacă nu găseam ceva nou, mă întorceam şi-l chestionam din priviri, şi atunci catadicsea să se ridice şi să scoată de prin unghere ascunse câteva tablouri recente, un lemn sculptat, un gips, o marmură încă neşlefuită.

E grozav să te pierzi printre opere de artă fără socluri şi etichete, fără aranjament muzeistic, neobligat să comentezi, lăsându-ţi spiritul antrenat încet-încet spre critică sau admiraţie, spre polemică sau consens, umplându-te pe nesimţite de impresii, viziuni şi idei. Până la gradul în care poţi comunica deschis şi sincer cu materia prelucrată, indiferentă la început faţă de tine şi apoi insinuantă, insistentă, locvace, urmărindu-te cu discursuri patetice, tot mai inteligibile şi obsedante. Vlasiu încerca să-mi strice acest dialog, aruncând cuvinte reci, aspre, ostile propriilor opere, trădându-le defecte reale sau imaginare, infidelităţi faţă de ideea creatoare, nesupunerea materiei la inspiraţie. Mă uimea şi mă necăjea această detaşare a artistului de creaţiile sale, tonul străin, lipsit de afectivitate cu care le trimitea la locul lor, chiar le acuza, azvârlindu-le într-un fel de nebuloasă a eşecului, deşi unele primiseră omologarea criticii şi a publicului sau îşi atinseseră punctul maxim al validării prin muzee sau pieţe urbane.

De altfel, acesta era modul de a fi al lui Vlasiu nu numai ca artist, ci şi ca om de cultură, om social, prieten. Într-un fond general se înscriau valorile recunoscute, consacrate filosofic, moral, artistic, crezurile contemporane ale umanismului, dar pe plan particular găsea motive temeinice să le conteste, cel puţin în parte. Nu era un maniac al contrazicerii, deosebirile de vederi nici măcar nu le exprima în mod polemic. Credea ce spui, accepta, chiar îţi admira logica şi nu se înscria în opoziţie ca să se vadă că gândeşte sau că nu consideră subiectul epuizat – ceea ce ar fi fost perfect normal. Nu, nu se putea ataşa total şi definitiv de nimic, nu se lăsa absorbit de o idee, oricât de nouă, strălucitoare, captivantă. Cu o parte a minţii rămânea şi în slujba altor idei, fie abandonate de ceilalţi, fie încă neacceptate sau necercetate. Această polivalenţă orientativă a inteligenţei lui îţi dădea, până la urmă, un sentiment de siguranţă, făcându-te să descoperi că entuziasmul riscă să te facă unilateral şi că tot timpul

eşti pândit de pericolul pierderii din vedere a complexităţii vieţii şi lucrurilor. Atitudinea lui nu izvora din scepticism, din îndoială, dintr-o slăbire a vitalităţii. Dimpotrivă, plurivalenţa, care te poate împinge la neutralitate, era dublată de o forţă vitală a spiritului cum rar am întâlnit.

Vlasiu a fost un mare optimist, un îndrăgostit, chiar împătimit de viaţă, un hedonist înverşunat. Nu l-am văzut vreodată deprimat în adevăratul înţeles al cuvântului, practic nu ştia ce e aceea depresia. Întâmpinase şi mai întâmpina dificultăţi cu operele de artă, avea prieteni dar şi rivali, unii colegi nu pregetau să-i pună beţe în roate, trăia mai mult singur, în atelier sau în casa de la Bistra, o ducea modest, mai întotdeauna în criză de bani ca să-şi finanţeze proiectele de monumentalist (pe lângă acelea de sculptor, pictor sau scriitor). Şi cu toate acestea, fiinţa lui exprima vigoare, prospeţime, aviditate intelectuală, poftă de a trăi, bucurie şi fiziologică şi spirituală. Avea o ironie grasă, îmbibată de bună dispoziţie, comenta totul cu haz (primul subiect ce se preta la această manieră fiind propria persoană). Se arăta dispus să pună problemele tale pe primul plan al interesului, pe sine lăsându-se în plan secund. Pe la optzeci de ani era un Falstaff subtil şi rafinat, amator de băutură şi mâncare bună, cântărind peste o sută de kilograme, încă admirator şi degustător al femeii, pe care ştia să o cultive fără să o idealizeze, dornic de discuţie şi confruntare, exersând prietenia ca o vocaţie. Cu prietenii rămânea ironic, sarcastic uneori, dar tandru. Îmi amintesc zâmbind cum îi mângâia pe cap pe Brad şi pe Ghişe, luând în balon paternalismul sfătos al primului şi blânda sentenţiozitate filosofică a celuilalt, iubindu-i parcă tocmai pentru aceste mărunte defecte şi încurajându-i să persevereze, cu o supunere afectivă (puţin simulată). Şi mie îmi sancţiona într-un mod catifelat excesele, apărute când şi când în pledoarii şi frizând absolutizarea ideii. Dar nu făcea un cap de ţară din greşelile oamenilor. Despre sine recunoştea deschis că e un vicios (se referea la hedonism), dar îi

mulţumea lui Dumnezeu că i-a hărăzit vicii pline de demnitate şi nu l-a lăsat să se dea în spectacol, cum pretindea că fusese tentat de atâtea ori.

Vlasiu oferea un amestec de lene profundă, transformată din când în când în adversitate faţă de ideea muncii, şi tenacitate în cramponarea de talentul lui. A pictat destul de mult, ideile obsesive şi le-a materializat în lucrări de sculptură, a lăsat câteva mii de pagini sub formă de jurnal, memorii şi chiar roman. Cu lenea, care-i plăcea, cocheta ca un amant viclean, muncii i se dăruia într-o sclavie flegmatică dar productivă, inspirată. A fost fiu de ţăran, orfan, şi-a făcut debutul artistic în universul antebelic al Capitalei, şi-a luat în râs sărăcia, a ucenicit în Franţa, a intrat în „lumea bună" prin căsătorie cu fiica unui ministru, a militat în flancul stâng al societăţii, şi-a făcut o cultură temeinică, a mizat toată viaţa pe bunul simţ ţărănesc, pe cumpăna ardelenească tradiţională, pe onestitate şi onoare, atât în manifestarea socială, cât şi în cea intimă.

Când s-a stins din viaţă, într-o iarnă grea, n-am putut, din cauza crizelor mele de cord, să-l întovărăşesc pe ultimul drum. Dar pierzându-l, lumea a devenit pentru mine mai săracă. Nu mă duceam să-i cer sfatul sau sprijinul moral în împrejurări grele, dar intuiam ce mi-ar spune şi doar invocarea presupuselor replici mă tonifia. Ştiam că nu e mai fericit ca mine, că-l sfâşie mari nemulţumiri cu privire la destinul său, la împlinirea sa, dar că, în acelaşi timp, găseşte în sine destulă forţă să se bucure de viaţă, ca de un mare dar, şi aceasta constituia cea mai profundă încurajare. Rămân dator memoriei sale, serilor, nu atât de multe cât ar fi trebuit, petrecute în atelierul din Pangratti, operelor lui, verbului moale dar greu, încărcat de inspiraţie, originalitate şi căldură umană revigoratoare.

Primul miliardar român în dolari

Şeful de cabinet mi-a anunţat dorinţa lui Iosif Constantin Drăgan de a-mi face o vizită la Comitetul Central. Ştiam câte ceva despre prosperul om de afaceri, în special de la Cornel Burtică, informat la zi asupra intenţiilor acestuia de a colabora cu firmele româneşti ce-i deschideau perspectiva unui câştig frumos (se cunoşteau, cred, din Italia, unde C.B. fusese ambasador). Şeful de cabinet ştia şi el câte ceva: că fusese primit de preşedintele ţării, că-şi înteţise relaţiile cu factori de răspundere din economie şi că începuse să-şi facă prieteni printre scriitori. Omul mi-a produs o impresie bună, în sensul că banii nu păreau să i se fi urcat la cap, rămânând simplu, natural, franc. Avea un fel de a vorbi cam dezlânat, dar sincer, afişând o sfătoşenie lentă, însufleţită, de om obişnuit să explice, să iniţieze, să convingă, încredinţat că preopinentul e în urmă pe planul documentaţiei la subiectul respectiv. Pe mine nu mă contacta din raţiuni economice, ci, firește, culturale. M-a pus în temă cu amplele lui preocupări din domeniul istoriei – al istoriei vechi, mediteraneene, cercetată îndeaproape, cu rezultate benefice pentru consolidarea teoriei originii geto-romane a poporului român. Fondase şi o revistă de specialitate, pe care dorea s-o difuzeze în ţară. Cred că mi-a făcut un abonament, pentru că am primit-o cu regularitate ani de zile, stârnindu-mi tot interesul, deşi pe alocuri cauza românească era slujită de o manieră ostentativ partizană. Nu puteam decât să aplaud contribuţia lui la lărgirea informaţiei istorice a opiniei publice din România.

În al doilea rând, îşi anunţa intenţia de a tipări în ţară câteva volume personale de eseistică istorică şi memorialistică. Îl consideram binevenit pe o piaţă literară unde făceam tot posibilul să circule autori

străini reprezentativi din toate limbile, şi unde apăruseră deja opere ale unor exponenţi de frunte ai diasporei româneşti. În sfârşit, avea în vedere o cooperare editorialistică, deocamdată aflată în faza tatonărilor, orientată, susţinea, nu în primul rând în direcţia beneficiului material, ci a slujirii culturii române. Era încă ceva prea vag pentru ca să mă pot pronunţa. (În timp ce vorbea, îl comparam cu alţi emigranţi români, cunoscuţi cu prilejul vizitei făcute în SUA alături de Nicolae Ceauşescu. Luasem atunci parte la o recepţie organizată de ambasadă cu diaspora româno-americană şi fusesem impresionat de ardoarea etnicităţii conaţionalilor, mult mai pregnantă decât a celor din ţară, de dramatismul nostalgiei lor nevindecabile, şi mai presus, de o depolitizare radicală, aş zice, în acel moment eminamente sentimental. Aveau lacrimi în ochi şi vocile voalate de emoţie şi recunoşteau că trăiesc un orgoliu naţional fără precedent. Veniseră de la mii de kilometri ca să-i strângă mâna preşedintelui ţării de origine, şi a celor de lângă el, mulţumind interminabil pentru că le-au dat motiv de mândrie, situându-se la înălţimea parteneriatului egal cu marele stat adoptiv, unde probabil trăiseră umilinţa unei anumite desconsiderări de ordin etnic. Întâlnirea fusese aproape incandescentă şi sentimentul de unitate naţională căpătase conotaţii de rudenie, de consangvinitate. Parcă aveam acelaşi arbore genealogic şi ne reîntâlneam, după decenii de peregrinare, sub corola falnică a unui şef de clan. Cele mai copleşite de semnificaţia clipei mi se păreau femeile, de o fervoare sufletească profundă, chemându-şi consorţii, înarmaţi cu aparate polaroide, să imortalizeze întâlnirea cu cei de acasă, veniţi să le ridice cota în societatea multinaţională în care trăiau.)

Iosif Constantin Drăgan avea vervă, dar era distant şi puţin cam rece. Fireşte, aceasta este caracteristica omului de afaceri cu experienţă, şi apoi, latura emoţională a întâlnirii cu ţara se consumase probabil de mult, ce mai rămăsese fiind împrăştiat prin alte

cabinete. Un singur lucru nu mi-a plăcut, intenţia, nu ştiu dacă deliberată sau născută ad-hoc, de a practica faţă de mine mentoratul patriotic. Mi-a declarat, puţin emfatic, la un moment dat, că un om tânăr ca mine trebuie să pună mai presus de politică dragostea de ţară. Am zâmbit, pentru că parafraza cuvintele lui Lucreţiu Pătrăşcanu: „Înainte de a fi comunist, sunt român". Mi-am exprimat doar convingerea că e la curent cu orientarea echipei venite la conducerea partidului după Congresul al IX-lea, şi cu tribulaţiile ce au decurs din aceasta pe plan internaţional. S-a repliat pe un aliniament mai favorabil, susţinând că tocmai din acest motiv e dispus să colaboreze cu ţara pe toate planurile, înţelegând să o ajute cât îi stă în putere. Eu ştiam că un om de afaceri se ajută în primul rând pe sine şi abia m-am abţinut să nu întorc sintagma pe dos, recomandându-i ca, înainte de a fi magnat, să fie român, de teama de a nu aluneca într-un sarcasm nepoliticos.

Am dat dispoziţii în minister să i se vină în întâmpinare. După un timp, Iosif Constantin Drăgan a repetat vizita. De data aceasta, s-a abţinut riguros de la vreun mentorat politic sau patriotic, mi-a mulţumit pentru concursul dat pe latura culturală misiunii lui în România, asigurându-se de o protecţie cel puţin similară în viitor. Mă aflam acum în posesia unei documentări mai bogate cu privire la acţiunile întreprinse de domnia-sa în România. Avusesem ocazia să-l aud pomenindu-i numele chiar pe Nicolae Ceauşescu, într-un mod rezervat dar pozitiv, indicând încredere în seriozitatea şi competenţa multimilionarului de origine română. Îşi făcuse amici şi printre scriitori, pe unii invitându-i la proprietăţile sale exotice (din Mediterana sau din Atlantic), stabilise relaţii active cu edituri şi fundaţii şi începea să se afirme în librării.

Era o întoarcere spre ţara de origine, evident nu doar în limitele avantajului material, ci şi cu inima. Se vorbea despre I.C.D. ca de un om de toată isprava, dar cam zgârcit. Din păcate, această ultimă trăsătură – ce nu-l transformă în nici un caz într-o excepţie –

mi s-a revelat personal, foarte târziu, într-o conjunctură care nu-mi dădea dreptul la pretenţii. Un fost coleg de redacţie, patron de publicaţii, s-a oferit să mă ajute la tipărirea unui roman pentru care mi se cerea peste tot un substanţial gaj financiar, imposibil de procurat. Omul nu avea nici el prea mulţi bani ca să finanţeze întregul tiraj – unul minim, fireşte – şi s-a gândit să apeleze la Iosif Constantin Drăgan pentru o sponsorizare parţială. După îndelungi tratative, mi s-a comunicat că a obţinut de la magnat o contribuţie de… două sute de dolari, sumă de nici un folos, astfel că „mărinimosul proiect" s-a prăbuşit (m-a scos din încurcătură un alt coleg de redacţie, Ion Erhan, dar despre aceasta altă dată).

Am apreciat consecvenţa şi demnitatea lui I.C.D. într-un interviu televizat, în care moderatoarea îl presa neiertător să se dezică de regimul comunist, iar el, cu seninătate şi puţin umor, rămânea inflexibil. Cu această ocazie am aflat – din gura sa – că nu e doar multimilionar, ci primul miliardar român, în dolari, din lume.

Mesagerul fiorului tragic al melosului românesc

Talentatul şi inspiratul naist român îşi făcuse un obicei din a trece prin cabinetul meu ca să-mi reclame ARIA (organizaţia de impresariat artistic în străinătate) pentru că l-a mai uşurat de ceva bani. Chestiunea era încâlcită; organizaţia îşi calcula spezele şi taxele în limita unor cote, susţinea ea, practicate cu toţi artiştii, dar reputatul naist se considera nedreptăţit şi se victimiza. Puneam direcţia de resort să verifice, fără să se ajungă însă la nici o concluzie revelatorie. Îmi făcea plăcere să mă întreţin cu artistul, în afară de chestiunea pecuniară el fiind pe atunci un om foarte agreabil, inteligent, spontan, bun povestitor. În ciuda succeselor din străinătate rămăsese cu sufletul sută la sută român. Am scris câteva cuvinte despre atmosfera în care s-a consumat reprezentaţia lui la Neptun, într-o vară, în prezenţa capului ţării şi a demnitarilor. N-a făcut un caz din această întâmplare, nici nu ştiu dacă a înregistrat-o şi interpretat-o ca atare.

Mi-a adus la un moment dat invitaţie pentru un concert la sala Radioteleviziunii, unde, printre altele, avea să-şi lanseze noua compoziţie intitulată, din câte îmi aduc aminte, *Odă păcii*. Fireşte că i-am onorat invitaţia, ba chiar cu întreaga familie, găsind că e cea mai bună ocazie de a le face copiilor cunoştinţă cu arta marelui muzician, prea puţin cunoscut în patria lui. Sala era plină, dar ceva în comportamentul auditoriului – mai sfios ca de obicei, mai mirat, marcat parcă de conştiinţa că un concert este o investiţie prea mare pentru fondul lor aperceptiv insuficient dezvoltat – îmi spunea că nu este cel obişnuit, cel dispunând de abonamente sau stând cu

răbdare la ghişeul casieriei. Interpretarea, în maniera bine cunoscută a maestrului, a fost înălţătoare.

Şi *Odă păcii* – titlul era probabil un tribut plătit puternicului curent pacifist al vremii – făcea parte tot din universul caracteristic al melosului românesc, aflat la temelia întregii partituri cântate de Gheorghe Zamfir. Muzica adaptată sau compusă era cel mai reuşit paradox artistic: o exprimare ultramodernă a fiorului tragic, extras din baladele şi doinele noastre străvechi. Unora li se părea prea amară, la limita paroxismului durerii şi suferinţei, o exacerbare a tragicului existenţial ţărănesc, specific bocetului. Cu această muzică îi fascinase însă pe francezi, făcând din ora ce i se consacra acolo la televiziune un punct de atracţie pentru melomani rafinaţi, uluiţi de forţa emoţională a acestui filon melodic al românilor. Dar românii înşişi suportă mai greu propria lor suferinţă abisală, obişnuind să o combine cu o explozie de vitalitate şi voioşie, cu un paroxism muzical opus, cel al optimismului şi bucuriei de a trăi. Curajul lui Gh. Zamfir consta în separarea acestei componente grave, zbuciumate, aproape de nemărturisit, a spiritualităţii noastre, şi înrămarea ei compoziţională, ca portret inedit al milenarului suflet mioritic. Rezultatul este copleşitor, de natură să-ţi taie respiraţia, reprezentând o adevărată revelaţie în muzica modernă. Publicul sfios al acelei săli speciale a izbucnit în urale şi încet-încet m-am edificat: majoritatea, dacă nu toţi, erau invitaţi ca şi mine.

La sfârşit, s-a format o adevărată coadă la scăriţa rampei, oamenii aducându-i buchete de flori şi ţinând toţi să urce pe scenă pentru a-l felicita, îmbrăţişându-l, sărutându-l, înăbuşindu-l sub revărsarea efuziunii. S-a creat o situaţie dificilă, în care artistul singur nu putea face faţă. I-au sărit în ajutor rudele apropiate, prezente în sală, părinţi, fraţi, surori, cumnate, unchi; cu un spirit practic remarcabil şi-au împărţit rolurile, unii primind şi aranjând maldărele de flori, alţii întreţinându-i pe fanii cărora nu le mai venea rândul şi, până la urmă, câţiva asumându-şi chiar misiunea

de a primi felicitări în locul maestrului, excedat de marele val al entuziasmului.

Urmărind câteva prezenţe postdecembriste ale lui Gh. Zamfir în *talk-show*-uri şi articole risipite prin publicaţiile noi, am întâlnit un alt personaj decât cel cunoscut în lungile întâlniri de la Consiliul Culturii al anilor ’70. Atunci era un tânăr luminos, calm, cu vorba măsurată, aducându-ţi, oricât de bine informat erai, ineditul unei cariere artistice în plină ascensiune şi culoarea locală a străinătăţii ce-i ieşea în întâmpinare cu braţele deschise. Acum, un adult cu proprietăţi în Franţa, dacă nu mă înşel castelan, exhibând cu mânie un anticomunism pe care nu i-l cunoscusem, dedicat cu ardoare propagandistică competentă unui cult religios şi, în acelaşi timp, supărat pe regimul cel nou că-l marginalizează, iar pe colegi că-l ignoră. Se arăta, de asemenea, scandalizat de influenţa muzicală americană, de factură comercială, pe care o numea satanistă, şi acuza un comportament meschin din partea autorităţilor franceze care îl afectau pe plan financiar. Fireşte, toate aceste atitudini reprezentau dreptul artistului de a se delimita de ceea ce nu-i place în societate. Dar mi se părea mai frumos portretul de pe vremuri: inspirat, consumându-şi toată energia şi sensibilitatea în marea şi originala lui artă, şi în rest – exceptându-i pe cei de la ARIA – mai împăcat cu lumea, mai dornic să-i fie de folos prin uzina de sunete divine a fiinţei sale, şi să o amelioreze, dacă e posibil, prin catarsisul dramaticei armonii sonore româneşti.

O „nouă” reeditare

Purtam un respect deosebit academicianului Alexandru Rosetti, de a cărei înaltă ţinută universitară aveam cunoştinţă, al cărui scris îl parcursesem cu admiraţie, şi pe care îl vedeam decorând cu distincţie prezidii ştiinţifice şi culturale ale acelei epoci în calitate de mare intelectual venind din panteonul interbelic. De aceea m-am bucurat când şi-a anunţat dorinţa de a mă vedea. Poseda farmecul intelectualului veritabil, firește conştient de valoarea sa, dar independent de aceasta, exalând involuntar, parfumul indicibil al culturii rafinate, lăsând să foşnească, discret, din adânc, tomurile citite în reculegerea religioasă a bibliotecilor, învăluit în discretele scintilaţii ale ideilor însuşite de la geniile omenirii şi îmbogăţite, în taina forului intim, cu ale sale proprii. Ca orice om înţelept, era răbdător, atent, grijuliu să nu deranjeze, escamotându-şi personalitatea, dar nereuşind decât să o pună şi mai bine în evidenţă. Din când în când, ieşea la iveală o uşoară tristeţe cinică, repede reprimată şi transformată într-o nemulţumire de suprafaţă. A lăsat-o până la urmă, în mod conştient, pe aceasta să-l marcheze, dublând-o de o autoironie îngăduitoare.

Da, a recunoscut deschis că are nemulţumiri. Din cele banale, e drept, dar agasante. La modul lui de viaţă, nici pe departe opulent, dar cu oarecare pretenţii, recunoştea, nu-i ajungeau banii. Aş fi putut să mă vaiet cu ipocrizie, în sinea mea, că e penibil să asist la această scenă, dar îmi dădeam seama că mult mai penibil era pentru el să mi-o ofere. Fără îndoială, nu-i fusese uşor să facă acest demers. Şi îmi impunea faptul că alesese modul frust, prin urmare mai bărbătesc, de adresare, preferându-l unei lamentaţii mascate sub cine ştie ce motivaţii intelectuale. Mi-a trecut prin minte că, pe vremuri, trebuia să fi

beneficiat într-o anumită măsură de plicurile Constanţei Crăciun, şi ştiind că-i fusesem acesteia colaborator, găsise în mine omul în stare să-l înţeleagă corect, de la primele cuvinte. Chiar şi-a precizat natura revendicării, depăşindu-şi timiditatea prin aceeaşi aspră denudare morală masculină: voia un stipendiu. I-am explicat că plicurile fuseseră de mult suprimate, iar în campania economică de restrângere a birocratismului, spaţiile manevrabile ale eşichierului ministerial dispăruseră cu desăvârşire. Tot vorbeam justificativ, fiindu-mi teamă să tac, pentru a nu lăsa să cadă ghilotina unui refuz implicit, supărător nu în sine, ca neputinţă a mea, ci ca rea răsplată pentru încrederea şi sinceritatea lui.

În disperare de cauză, am recurs la soluţia şablon: o reeditare. A zâmbit acru, fără nici o scânteie de interes. Nu prea avea ce să-mi propună, a recunoscut, fără menajamente pentru sine. Din categoria lucrărilor vandabile, a adăugat. Decât, a mers mai departe cu un ton ce condamna ideea aprioric, decât dacă luăm din nou în considerare arhitipăritele note de călătorie din Grecia. Expunea un rictus de dezaprobare şi saţietate, ce demonstra că e omul jocului cu cărţile pe faţă. L-am întrebat dacă deţine informaţii despre retururi ale ultimei ediţii. Se găsea în totală necunoştinţă de cauză şi ridica din umeri în sensul că nu asta importă. Într-adevăr, era destul că se săturase el. Dar altă ieşire nu vedeam şi, fireşte, realist fiind, nici el. Am convenit s-o facem. Să tipărim adică a… câta ediţie? Nu mai avea însemnătate. El ieşea din mica piesă plictisit, dar oarecum satisfăcut, eu rămâneam cu un gust amar, bucuros însă că nu clacasem, lăsând omul de carte să-şi digere eşecul gestului temerar.

Auzisem şi eu, şi am mai auzit şi după aceea, printre scriitori, remarci sarcastice la adresa vastei cariere editoriale a notelor de călătorie din Grecia. Era la ordinea zilei, la Uniune, grija pragmatică pentru raţionala folosire a fondurilor editoriale destinate dreptului de autor, cerându-se ca aceasta să fie guvernată de ideea stimulării creaţiei noi. Cei mai

impetuoşi erau scriitorii tineri, ei nu se mai gândeau la „creatorii vechi”, pierzând cu totul din vedere hiatusul energetic al bătrâneţii, ce imobilizează la un moment dat condeie dintre cele mai fine. Dar astăzi este mult mai rău, condeie vechi, productive, sunt deliberat lăsate în desuetudine. Nici nu-mi pot imagina ca Rosetti să fi venit cu o carte nouă şi cineva să-i fi spus că trebuie să scoată din buzunar o sumă de bani ca să i se tipărească. Vremurile se schimbă, şi cei chemaţi să le consemneze în cronici fidele sau imaginare sunt scriitorii. Nici măcar la acest aspect al istoriei nu se gândesc cei urcaţi pe caii mari ai prezentului.

Principialitate şi arbitrar

Era vară, Nicolae Ceauşescu convoca şedinţele de Secretariat, ca şi pe cele ale CPEx, la mare, unde stătea cel puţin o lună. Se ducea acolo „cu căţel şi purcel", respectiv cancelaria, aparatul tehnic, gospodăria de partid, securitatea. Conta că se află în concediu, dar muncea aproape toată ziua: primea delegaţii străine, ziarişti, până şi scrisorile de acreditare, ţinea şedinţe cu ministerele şi tot felul de comandamente economice, lucra pe „materiale" curente cu Mitea şi pe cele de perspectivă cu mine şi diferiţi specialişti. Regimul de vacanţă consta de fapt într-o partidă de volei, dimineaţa, cu echipe formate în majoritate din securişti, şi în câteva de şah, pe seară, urmate de stupidul „şeptic". Deşi se presupunea că aerul de mare îi face bine (îşi avea biroul în imediata vecinătate a plajei, lângă un mic lac artificial), sufleteşte nu era mai destins ca la Bucureşti. Doar mai puţin nervos, poate, însă, nu ştiu de ce, greoi, interiorizat, taciturn. Ritmul extrem de accelerat al trăirilor i se mai domolea, nu mai trecea ca o furtună dintr-o sală în alta, dintr-o şedinţă într-alta, se mişca mai lent, fără chef, parcă tras cu un arcan nevăzut. Mă gândeam că natura e cea care îi pune amortizor, îi retează şi îi toceşte vârfurile ascuţite ale temperamentului, îi atârnă o bilă de plumb nu numai la picioare, ci şi în nervi, în sângele prea năvalnic şi aprins.

La o şedinţă de Secretariat cam trenantă, prelungită până la asfinţit, când în mod normal cuplul îşi începea programul privat, nu mai ştiu de ce, s-a iscat o controversă între Elena Ceauşescu şi Ştefan Andrei. Ea, ca de obicei insinuantă, obraznică, agresivă – toate acestea nejustificate de disputa în sine, ci provocate, după toate aparenţele, de un motiv ascuns, nemărturisit. Atipic pentru el, Andrei şi-a

ieşit din pepeni. I-a reproşat doamnei tonul şi atitudinea ofensatoare, cu un patetism aproape dramatic. Ceauşescu, ursuz, aparent înstrăinat de şedinţă, a pus capăt schimbului de replici, a închis mapa şi s-a ridicat. Ordinea de zi fusese epuizată, ultima chestiune rămânând „în coadă de peşte", cum se întâmpla când îi lipsea dispoziţia de lucru. Am mai întârziat prin preajma sălii de şedinţe, remarcând în treacăt că Ceauşescu s-a retras cu Andrei pe una din aleile vastei curţi. Am plecat încet, cu Cornel Burtică, spre vilele unde eram încartiruiţi, căscând gura la vilegiaturiştii ieşiţi să-şi facă promenada de seară şi la cele câteva restaurante cu mese afară, unde difuzoarele începeau să transmită programul muzical ce avea să tulbure toată noaptea liniştea staţiunii. Ne-a ajuns din urmă Ştefan Andrei, întunecat şi deprimat după explicaţia avută cu preşedintele. Ceauşescu nu se amestecase, mimase o neutralitate indispusă, butucănoasă, vag ameninţătoare pentru cine îl cunoştea bine. La plecare, nu mai avusese însă răbdare şi hotărâse să tranşeze diferendul pe loc. Îl chemase pe Andrei între patru ochi, în clarobscurul unei alei singuratice, şi îi declarase răspicat că nu, nu este nici pe departe neutru, dimpotrivă, se consideră implicat direct şi în modul cel mai profund. Andrei ne reproducea tonul crispat, gâfâit cu care îi vorbise N.C. şi pe care i-l cunoşteam din atâtea ieşiri pătimaşe, când transforma obişnuite chestiuni de serviciu în grave lezări personale. „Dacă te atingi de tovarăşa, te atingi de mine, i-a spus. Oricine loveşte în tovarăşa, loveşte în mine. Asta să-ţi fie clar!" Ce s-ar mai fi putut adăuga? Era evident: a te „atinge", a „lovi", defineau nimic altceva decât îndrăzneala de a intra în controversă cu „tovarăşa", pe indiferent ce teme de muncă. Cu alte cuvinte, „tovarăşa" îşi putea permite să spună orice, făcând aprecieri jignitoare la adresa unui „coleg", în timp ce colegul nu avea dreptul să-i răspundă, replica sa fiind taxată drept „lovitură", „atingere" cu caracter de lezmaiestate.

Am stat şi am reflectat. N.C. proclama o identificare cu soţia sa extrem de periculoasă pentru

normalitatea activităţii organelor de partid conducătoare. Se cerea o tabuizare a Elenei Ceauşescu, intrarea ei cu drepturi depline în spaţiul sacralităţii politice. Ceva ce depăşea chiar regimul lui N.C., el necerând niciodată, în mod expres, să fie exceptat de la critică sau să fie scutit de replici în contradictoriu. Autoritatea omului ales în funcţiile supreme era extinsă, sub ameninţarea cu represalii, asupra soţiei sale, care oficial beneficia de o împuternicire nu mai mare decât a noastră. Mergând pe această pantă, N.C. putea face şi din puştii lui mici sfinţi intangibili. Era o clipă amarnică pentru partid şi pentru ierarhia de vârf a staff-ului. Şi nu trecuse decât un deceniu de la Congresul al IX-lea, când ne lepădasem de toate urâciunile trecutului, de ciupercăraia toxică proliferată în hrubele mucegăite ale stalinismului, şi expusesem la lumina zilei o principialitate simplă, curată, în ozonul căreia doream să ne purificăm minţile.

Ne-am amintit că N.C. începuse să fluture prin şedinţe, ca şi în particular, un anumit reproş cu gravă tentă incriminatorie pe planul neprincipialităţii: că se lucrează „pe pretenie”. Mie personal îmi aruncase de câteva ori această ocară în faţă, în contextul discuţiilor despre pretinsa distribuire abuzivă în filme a Violetei Andrei. Pretindea că în numele prieteniei prost înţelese îmi încălcam datoria, manifestând toleranţă şi lipsă de exigenţă. Care datorie? Una derivând din resentimentele sale, pe care eu nu ştiam, nu voiam sau nu eram capabil să le menajez. Ne mai şfichiuia pe noi cei trei, cu vârful acestui bici critic, atunci când îşi amintea că nu ne sângeram unul pe altul prin şedinţe sau că nu ne turnam reciproc la „tovarăşa”, dacă faţă de el aveam cine ştie ce rezerve. Folosea formula frecvent şi faţă de coordonatorii economiei, părându-i-se că au satisfăcut prea larg solicitările unei ramuri în cadrul planului de stat, sau că au repartizat materii prime şi materiale peste baremurile arbitrare stabilite de el. „Eliberaţi fonduri de stat şi scoateţi din rezervă mijloace pe pretenie”. Pronunţând „pretenie”, atrăgea

şi mai mult atenţia asupra termenului, dar defecţiunii fonetice nu-i acorda nimeni importanţă, toţi minunându-se de unde a mai scornit şi această trăsnaie. Cu toate că nu era nici fonetica de neglijat.

Încercam să-mi explic la rece, fără iritare subiectivă, penibilul tribut plătit de el, la maturitate şi în poziţia publică deţinută, greşelilor de pronunţie din copilărie. Nu reuşeam. Se ştie că în special la ţară, copiii stâlcesc unele cuvinte sau le învaţă greşit de la cei bătrâni, dar când se măresc şi mai ales după ce părăsesc perimetrul natal şi participă la circulaţia largă a limbii, se corectează. Înseamnă că el n-a fost destul de atent, zeci de ani, la felul cum pronunţă lumea acele cuvinte? Sau şi-o fi închipuit că restul lumii greşeşte şi că el este martorul bun, după care numai din rutină nu se luau toţi. Printre demnitari, numai Vasile Patilineţ mai dovedea atâta tenacitate deviată în păstrarea şi vehicularea erorilor lingvistice din copilărie. El spunea „mi se-mpare", şi cu voce tare, în cadru public, total insensibil la zâmbetele celor din jur. Cu el am încercat, de câteva ori, o suprapunere imediată a sonorităţii corecte pe cea vicioasă. Compuneam o frază în care articulam răspicat: „Iar mie mi se pare invers, că…" Zadarnic. Nici măcar nu clipea. Nu avea organ receptor pentru aceste disonanţe. Şi cu Ceauşescu am încercat stratagema, fireşte, discret, camuflându-mi intenţia corectivă şi manifestând-o cu întârziere. Acelaşi rezultat, evident.

Oamenii se mirau că Ceauşescu reclama apariţia în raporturile publice a criteriului prieteniei, fiindcă în realitate, în comunism, nu numai că nu se miza pe subiectivitatea afectivă, dar acest sentiment nici nu găsea condiţii să înflorească şi să se afirme între oameni cu răspunderi oficiale. Excepţiile căpătau cu totul altă turnură decât schimbul de serviciui. Andrei şi cu mine eram, de pildă, prieteni buni, dar lucram în domenii diferite, nu ne puteam susţine reciproc (cariera soţiei sale nu depindea de bunăvoinţa mea, ci de opţiunea regizorilor), afinitatea dintre noi avea caracter strict filosofic, dezvoltând o încredere

reciprocă, rară în comunism, pe baza căreia ne confesam fără reţinere în problemele majore ale timpului nostru. Prin urmare, nu exista în viaţa publică un asemenea pericol, iar Ceauşescu nu făcea decât să extrapoleze propria mentalitate la nivelul obiceiurilor colective, ca pe o primejdie socială. Ştia de-acum până la ce grad pot fi amestecate criteriile oficiale cu cele familiale şi bănuia că această barieră a principiilor a căzut peste tot.

Odată, am discutat cu Andrei, sau cu Burtică, nu mai ştiu exact, şi alt substrat psihologic al aversiunii lui faţă de relaţiile de prietenie dintre colegi: gelozia. Ceauşescu nu avea prieteni, şi din câte ştiu nu avusese niciodată. Nu vedea în nimeni un egal al său. Cel puţin egal. Nu ştiu dacă remarca e valabilă şi pentru tinereţe. Mai degrabă pe atunci nu avea destulă încredere în oameni. Sau nu dispunea de răbdarea de a-i asculta, de a se dedica intereselor lor omeneşti. Cred că nici nu îndrăznea să-şi devoaleze propriul univers spiritual, dilemele lui existenţiale, morale. Trebuie să fi fost un introvertit, capabil de exteriorizare numai în serviciu comandat, şi numai în forul public, unde avea nevoie să-şi expună o singură faţetă a personalităţii. Dar la maturitate, şi dincolo de mijlocul vieţii, cum era în perioada la care mă refer, pierduse orice şansă de a-şi face prieteni. Nu doar pentru că gradul înalt deţinut în societate nu mai permitea nimănui tentativa unei apropieri, ci pentru că interesul lui faţă de fiinţele umane se circumscria exclusiv la utilitatea socială. Unghiul de observare a oamenilor era acum cel al managerului.

Niciodată n-am surprins la el un cât de mic efort de descifrare a complexităţii personalităţii cuiva; individul nu putea fi decât tridimensional: harnic, devotat, competent, în diferite grade sau în clişeu negativ. Şi nici aceste virtuţi nu era dispus să le recompenseze afectiv, maximum ce le putea oferi fiind o încredere cadristică. Nu-l vedeam în stare să mai recepteze valoarea intrinsecă, situată dincolo de limitaţii parametri sociali. Îşi simplificase viaţa pentru a se putea dedica mesianismului politic

acaparator şi obsedant. Şi-o sărăcise. La prietenie renunţase cel mai uşor, fiind cea mai puţin convertibilă în preţ social, dar aceasta nu însemna că dacă o întâlnea la alţii nu-i stârnea invidia. Era gelos pe prietenie, dorindu-şi nu ca aceasta să fie orientată spre el, ci ca să nu existe deloc. Luându-se pe sine ca reper, putea crede că oamenii cei mai eficienţi au scăpat de povara sentimentelor pentru un anumit semen, putându-se consacra astfel, cu o pseudosentimentalitate vastă şi nediferenţiată, tuturor.

În această perioadă, prin anii ’75-’76, am mai descoperit o deviaţie gravă a gândirii lui Ceauşescu – asupra căreia o influenţă puternică avusese soţia lui. Dacă unei idei oarecare, emise de cei doi, neaprofundată, lipsită de coerenţă, necorelată cu sistemul legal existent, îi opuneai rezistenţă, şi nu la modul abstract, ci dovedind că ea contrazice legea, te trezeai cu replica următoare: „Păi, legea cine a făcut-o, nu tot noi? Şi cum am făcut-o, aşa putem s-o desfacem”. Ea mergea până la a taxa obiecţia celuilalt ca un fetiş dăunător, ca o formă a defetismului: încrucişarea braţelor în faţa pretinsei fatalităţi. Începuse să se şi practice introducerea, la grămadă, pe ordinea de zi, a modificării unor paragrafe de lege. Nu neapărat a celor vizate în discuţiile pomenite, dar reflectând conceptul mobilităţii sistemului legislativ, a adaptării lui la necesităţile curente, adică inspiraţiilor de moment.

Şi aceasta, culmea, paralel cu înteţirea referirilor publice ale lui Ceauşescu la obligaţia respectării legii. El chiar făcea din norma legală un fetiş, dar nu la modul concret, prin invocarea textelor adecvate împrejurării, ci printr-o adresă abstractă, de cele mai multe ori inventată. Luase obiceiul să te pironească necruţător cu întrebarea: „Pentru tine legea nu este valabilă?” Nu mai apuca nimeni să întrebe de care lege e vorba şi de care paragraf. În focul pledoariilor improvizate, superficiale, pentru o idee ivită ad-hoc, în criză totală de argumente, declara ritos: „Avem şi-o hotărâre”. Nu aveam nimic, dar apelul la

documentul scris, în prevederile căruia te-ar fi putut prinde ca într-o cursă, exercita în mintea sa o forţă magică. Aceasta era duplicitatea flagrantă – pe de o parte intimida, invocând în sprijinul afirmaţiilor întâmplătoare autoritatea unei legi fără corp concret, pe de alta contesta legea, în forma ei particulară, dacă era opusă aceluiaşi gen de improvizaţii momentane. Arbitrariul puterii îl făcea să se joace cu o categorie socială realmente sacră, pe care lumea îşi bazează ordinea, stabilitatea, siguranţa, ca şi speranţa în adevăr şi dreptate.

Particularul în memoria globalismului

După ce criteriu mă includea Ceauşescu în suita oficială, la deplasările sale de anvergură peste graniţă? Când, imediat după Congresul al IX-lea, s-a dus în URSS ca să expună noua platformă – naţională, antihegemonică – a partidului nostru, am înţeles raţiunea. Nu făceam parte din delegaţia propriu-zisă, pentru că eram doar membru al Comitetului Central, abia ales şi în această calitate, dar avea nevoie de un balans al generaţiilor. Pentru a conferi delegaţiei caracter reprezentativ în ochii sovieticilor, îi luase cu sine pe Maurer, Apostol şi Bârlădeanu. Mai mergeau Mizil şi Manea Mănescu, dar s-o fi gândit că cea mai bună e totuşi paritatea deplină, deşi acolo nu se supunea nimic la vot (mai era şi Corneliu Mănescu, ministrul de externe, dar în promovarea viguroasă a spiritului naţional, N.C. nu prea se bizuia pe el, şi avea dreptate). În aceeaşi ordine de idei, am inclus deplasarea pentru primul contact, în noua sa poziţie, cu Iugoslavia lui Tito. Dar ce rost aveam în cea dintâi prezenţă a sa la ONU, cu ocazia jubileului organizaţiei, şi mai ales în lunga sa vizită oficială – prima a unui şef de stat român – în Statele Unite ale Americii? Când nu eram nici măcar membru al guvernului, ci doar secretar de partid. Pe Corneliu Mănescu, membru marcant al guvernului, ministru de externe, l-a plantat în sala Adunării Generale a ONU, cu misia de a asculta până la capăt şirul interminabil al cuvântărilor festive şi a moţăi în scaun. De ce nu-l luase pe primul-ministru sau un vicepreşedinte al guvernului, sau câţiva titulari ai departamentelor economice care, slavă Domnului, aveau ce face în America?

Şi ce căutam eu, la mijlocul deceniului al optulea, după ce temperatura relaţiilor dintre noi doi începuse să scadă – e drept, împreună cu un vicepreşedinte al guvernului, Gheorghe Oprea, şi, fireşte, cu ministrul de externe, George Macovescu – în itinerariul latino-american, ce cuprindea o escală în Venezuela pentru convorbiri cu preşedintele Perez, vizitarea Mexicului şi a Braziliei, iar la întoarcere un nou contact cu Statele Unite şi o escală în Anglia, pentru întâlniri cu oameni de afaceri britanici? Mie îmi prindea bine, dar lui? (Pentru texte îl avea pe Mitea, şi acesta ar fi putut pleca de acasă cu mapa gata întocmită.) Mister! Cum mister a rămas includerea mea, spre sfârşitul pomenitului deceniu, în delegaţia concepută pentru marele itinerar asiatic, respectiv contactarea Chinei postmaoiste, a ţărilor implicate în conflictul de după războiul american – Vietnam, Cambodgia, Laos – şi a Coreei de Nord, atât de dragă inimii lui. Trebuie să recunosc, această călătorie era mai puţin previzibilă, atitudinea publică pe care avea să o ia în ţările respective nu putea fi anticipată în amănunt, nici măcar în mare, acolo terenul era nou şi mişcător şi trebuia ţinut seama de o serie de coordonate, cum ar fi interesele sovietice, interesele americane şi, nu în ultimul rând, atitudinea echipei de la Beijing, condusă de necunoscutul Hua Kuo Fen, presupus succesor testamentar al lui Mao Tze Dun. Totuşi, mai mergeau cu el experimentatul specialist în politica externă Ştefan Andrei şi secretarul cu propaganda, Cornel Burtică. Voise să vadă cum ne comportăm laolaltă, sub ochii lui, cei trei? Tevatură mare pentru un ţel minor!

Să fi fost Ceauşescu atât de subtil încât să mă vrea aproape în marile excursii politice, pentru a-şi asigura cronica literară peste timp? Prevedea el că, odată şi odată, voi scrie despre acele călătorii, bineînţeles altfel decât în stereotipele reportaje oficiale, îmbâcsite de locuri comune, fără particularizări şi fără nici o perspectivă? Poate merg prea departe atribuindu-i acest rafinat simţ al prevederii, capacitatea de a discerne liniile viitorului.

Despre ruta latino-americană am mai scris, oprindu-mă la scene şi trăsături specifice acelei lumi, mai pomenesc aici de ea doar pentru a-l încadra pe eroul nostru în peisaj şi în temperamentul îndepărtatei populaţii de care ne leagă o vână de sânge comun. Eu mai văzusem singur America Latină: fusesem de două ori în Cuba, stătusem câteva zile în Argentina, la Buenos Aires, băusem bere în estuarul fluviului La Plata şi ieşisem puţin chiar în prerie, făcusem un sejur generos în Chile, pendulând pe lunga şi îngusta fâşie a ciudatei ţări, între Cordilierii Anzilor şi Ocean, şi, în sfârşit, îmi satisfăcusem pofta de a bate cu piciorul fastuoasa plajă Copacabana şi favelele din Rio de Janeiro. Dar în ţinuturile hispanice ale continentului american m-aş duce cu plăcere şi de o sută de ori, de fiecare dată găsind lucruri noi de admirat. Preşedintele României vedea acest colţ al pământului pentru prima dată; cu toate acestea, rămânea, ca de obicei, insensibil atât la noutatea cadrului exterior, cât şi la ineditul uman. Fără să-şi dea seama, N.C. era un „globalist" de primă clasă. Oriunde s-ar fi dus, senzaţia dominantă încercată de el era că e acasă, adică pe globul pământesc, pretutindeni acelaşi, între fiinţe umane nedeosebite prin nimic de acelea lângă care trăise o viaţă. Ce este aceasta? O calitate sau un defect?

Unii exagerează diferenţa dintre continente, zone geografice, clime, reliefuri, şi cu cât mai îndepărtate sunt punctele pe glob, cu atât le văd mai învăluite în mister, mai stranii, inaccesibile şi străine de structura lor sufletească. Aceeaşi percepţie au şi faţă de fiinţele umane de pe alte meridiane şi paralele. Modul de viaţă al acelora îi consternează, limba vorbită de ei le sună în urechi încifrat, parcă neomeneşte, obiceiurile li se par anormale sau de neînţeles, până şi fizionomia îi ţine la distanţă, dacă nu îi sperie. Această categorie de oameni pierde din vedere numitorul comun al micului leagăn pământesc, în esenţă unitar şi indivizibil, doar de o mare varietate a formelor, ca de fapt fiecare colţişor al lui, luat separat. Cum pierde din vedere esenţa, într-adevăr

unică, a fiinţei umane, indiferent de culoarea pielii şi de modelul după care sunt creionate trăsăturile chipului. Această categorie, după ce îşi mai exersează aparatul de percepţie, la început înţepenit, şi îşi netezeşte asperitatea retinei sau a timpanului, naşte cei mai avizi, pasionaţi şi nesătui exploratori, turişti sau globe-trotter-i, pentru care suprema bucurie este să descopere diversitatea şi noutatea inepuizabilă a lumii.

N.C. nu era un turist. El se deplasa – şi a călătorit mult – în virtutea intereselor de serviciu, în nici un caz să vadă frumuseţile planetei, să-şi lărgească orizontul de locuitor al Terrei, să contemple partea de univers unde-l arunca întâmplarea. Dacă ar fi fost posibil să se achite de obligaţiile internaţionale de şef de stat rămânând acasă, cred că ar fi fost fericit să-şi consume toate contactele în propria ţară, unde cel puţin nu mai trebuia să mimeze vreo curiozitate sau vreun interes. Nu l-am văzut niciodată la ţărmul mării, să zicem, scrutând melancolic, un minut sau două, nesfârşita întindere de apă, sau pe puntea unei ambarcaţiuni cu privirile pierdute pe valuri. Nu l-am văzut cercetând cerul, decât pentru a pronostica dacă o să mai plouă sau nu, uitându-se prin hubloul avionului altfel decât pentru a constata un front de nebulozitate. Fiind la Predeal, l-a invitat o dată primul secretar de la Braşov să vadă un mic plai montan, apreciat în mod deosebit de acela. La faţa locului se pregătise o masă. Locul era într-adevăr unic, având ceva de microclimat celest, dar îi lipsea orizontul şi nu se preta la confort, gazdele închipuindu-şi că prevalează paşnica splendoare naturală. Lui N.C. nu i-au trebuit mai mult de câteva secunde pentru a pune în balanţă plusurile şi minusurile. N-a văzut absolut nici un plus şi a ordonat reîmbarcarea imediată în elicopter. Pe drumul de întoarcere, i-a tras primului secretar o săpuneală zdravănă: să nu mai stabilească el în numele altora ce e bun şi ce e rău, ce e frumos şi ce e urât, să-şi vadă lungul nasului. Bănuiam că de fapt mai supărat decât pe primul secretar, era pe el însuşi,

că se lăsase manipulat, şi-şi pusese încrederea în cineva care habar nu avea de sistemul lui de valori.

Nici în America Latină nu a văzut ceva ieşit din comun, cu excepţia oraşului Brasilia conceput de Oscar Niemeyer, în care a apreciat recordul demiurgic, din aceeaşi familie cu propriile aspiraţii. În rest, o apă şi un pământ, totul ştiut, bătătorit, la fel ca acasă. Poate acest refuz de a se lăsa cucerit şi încântat de ineditul locurilor şi oamenilor constituia o economie instinctuală de energie psihică. Consumul lui energetic, fizic şi mental, era colosal. Trecea prin toate etapele programelor superîncărcate ca un robot infatigabil, făcea faţă oricărei solicitări fără să clipească, nu-l incomodau nici căldura, nici frigul, nici ploaia, nici flacăra arzătoare a soarelui, nici aerul rarefiat de altitudine, nici noxele zonelor supraindustrializate, nici mulţimea prin care trebuia să înainteze la pas, nici şirurile de oameni cărora trebuia să le strângă mâna. Eu coboram cu groază din maşină, ştiind că urmează o nouă cursă cu obstacole, calculam speriat dacă îmi ajunge suflul până la potou, şi apoi la o altă probă. Nu vedeam în această hemoragie de forţe nici un sens, totul mi se părea formal, inutil şi agasant. M-aş fi dus undeva, la o margine de pădure sau de apă şi aş fi stat ore în şir nemişcat, deducând de acolo tot adevărul despre natura ţării. Sau m-aş fi rezemat de o vitrină pe strada centrală a oraşului, privind curgerea neostoită a fluviului uman, cercetând feţele, grimasele, ascultând sonoritatea limbii, chiar fără să o înţeleg, şi aş fi plecat bucuros că am pătruns în firea acelui popor.

Aşadar, două moduri diametral opuse de a aborda lumea, două unghiuri de a privi, asculta şi comunica, în afara spaţiului natal, cu mediul înconjurător, cu omul, cu substanţa sa genuină şi cu natura pe care şi-a amenajat-o. Dacă N.C. ar trăi astăzi şi l-aş întreba ce-şi mai aminteşte din călătoria în Mexic şi Brazilia, l-aş auzi pomenind de cine ştie ce uzină în construcţie sau fermă mecanizată prin care am trecut, sau de vreun consiliu municipal care i-a dăruit cheia

oraşului, în timp ce mie toate acestea mi s-au şters cu desăvârşire din minte. La rândul lui, m-ar privi consternat aflând că îmi aduc perfect aminte de pereţii interiori ai unui edificiu pictaţi în întregime de Siqueiros, de o mască mortuară aztecă bătută în pietre scumpe văzută în muzeul antropologic din Ciudad de Mexico, de Cristosul de pe muntele Corcovado din Rio de Janeiro sau de cursa nebunească a unei maşini întârziate ce mă ducea la recepţia din Sao Paulo, oraşul furnicar de douăzeci de milioane de brazilieni.

Şi mai am vii în minte o mulţime de alte imgini şi idei, nu ştiu cât de importante. Cântăreţii mexicani, cu pălării cât roata carului tivite în zigzag pe borul lat, cu voci miorlăite de pisici în călduri. Splendidele dansatoare braziliene, mai bine făcute chiar decât suratele lor cubaneze. Ciudad de Mexico, căţărat ca o fortăreaţă pe înălţimi de peste două mii de metri, înconjurat de inelul câmpiei şi de cercul îndepărtat al vulcanilor care-l afumă din când în când ca o cădelniţă. Oraşul Brasilia, noua capitală a celui mai întins stat hispanic, părând o machetă plină de volume geometrice, de linii urbanistice trase cu rigla, imaginând până şi detaliile – un arbore, un om, o bicicletă – dar neînsufleţită, pustie ori locuită de un duh social invizibil. Muzeele mexicane unde etnologii imaginează, cu o tandreţe nereţinută, tablourile modului de viaţă al strămoşilor locali, cetăţenii misteriosului imperiu incaş, şi îi arată cu admiraţie îngroşată pe cruzii conchistadori iberici înzăuaţi – şovăind dramatic între cele două surse contradictorii ale originii lor etnice. Palpitanta, ardenta societate braziliană, unde infuzia masivă de sânge african a şters dilematica oscilaţie între strămoşii autohtoni şi cei veniţi pe mare ca să-i extermine. „Pomul vieţii” mexican – naivă imaginare vegetală a vitalităţii umane, contorsionată, explodând într-o puzderie de crengi, muguri, lăstari. Caricaturile gonflabile cu care brazilienii defilează pe străzi, fie ca zei indescifrabili, păstraţi într-o memorie primitivă a junglei amazoniene sau africane, fie ca arătări ale

binelui şi răului, etern rătăcind prin omenire. Fantezia picturală explozivă, combativă, vituperantă, a Mexicului, ce înfăţişează imperialismul yankeu ca pe cel mai mare duşman istoric. Impresionanta forţă biologică a Braziliei, care înfrânge vicisitudinile vieţii printr-o poftă debordantă de viaţă, printr-un erotism mai puternic decât orice rivalitate socială.

Menestrandia

Mă dusesem la Craiova pentru o plenară. Ajunsesem pe la prânz, răsfoisem la sediul judeţenei documentele puse în mapă, iar în cursul după-amiezii intrasem prin câteva fabrici, ascultând distrat dările de seamă făcute din mers de directori, în final trecusem pe la clădirea nouă a Teatrului, unde urma să se ţină plenara, şi stătusem de vorbă cu şefii unor instituţii culturale craiovene. Acum luam cina, la casa de oaspeţi, cu primul secretar judeţean, Gheorghe Petrescu, nu ştiu dacă oltean de origine, mai târziu promovat ministru şi vicepreşedinte al guvernului. Era unul dintre primii secretari mai distinşi. Îmbrăcat îngrijit, cu haine de croială bună, ras proaspăt, cred că a doua oară în cursul acelei zile, vorbea fără întrerupere. Avea un debit cursiv, potolit, exprimare coerentă, pronunţie clară şi corectă şi, deşi insistent, nu obosea, discursul fiind lejer, nepunând accentul pe revendicări, neîncâlcindu-se în demonstraţii inutile. Apropiindu-ne de teritoriul meu predilect, trecea în revistă talentele doljene, şi în această suită a pomenit numele lui Tudor Gheorghe. Nu-l cunoşteam. Nu avusesem ocazia să-l văd producându-se nici ca actor, nici cum îl prezenta Gheorghe Petrescu, ca rapsod popular apreciat pe plan local. „N-aţi vrea să vi-l prezint?” s-a oferit spontan, intrepid, cu aerul omului obişnuit să bată fierul cât e cald. „Când, acum?” m-am mirat… „Dacă nu vă deranjează…” a condiţionat el îndatoritor şi, la protestul meu slab, încurcat, s-a dus la telefon. A revenit zâmbind. „L-am găsit, a spus cu oarecare orgoliu organizatoric. A plecat spre noi.” Ospătarul a strâns platourile şi a adus desertul împreună cu vinul oltenesc recomandat de primul secretar.

Tudor Gheorghe era un bărbat tânăr, sprinten şi jovial, în ciuda mustăţii de plăieş ce l-ar fi recomandat ca sfătos, măsurat, aspirând în perspectivă la rolul de înţelept al satului. Avea un plăcut râs sincer al ochilor şi un zâmbet complice, sugerând fire năstruşnică, strecurat pe sub mustaţa virilă. „Ce faci, domnule, cânţi balade şi nouă nu ne spui?" l-am luat în primire. „Ba vă spun, dacă mă întrebaţi", a răspuns cu un calm senin. L-am chestionat de una, de alta, însă el a preferat să-şi arate întâi „marfa". S-a dus în antreu şi şi-a adus chitara pitită la venire. Îi admir pe artiştii destul de stăpâni pe ei şi pe măiestria lor ca să se poată manifesta oricând şi în orice împrejurare. Interiorul invita la discreţie, la convorbiri de taină, şi am crezut că va cânta în sotto voce, punându-şi surdină. Dar glasul lui a răsunat dintr-odată clar, luminos, înalt, încărcat de un fluid magnetic delicat dar viguros, de un mesaj când cald, insinuant, când pătrunzător ca o lovitură gravă în clopot.

A cântat o sumedenie de bucăţi. Nu făcea nici un efort să continue, vedeam că s-a pornit, trebuia să se elibereze, cel puţin în parte, de presiunea propriei emoţii artistice. În noi găsea un auditoriu cu privirile mocnind ca focul în spuză şi aceasta îl obliga, îl determina să supraliciteze. Uitasem că ne aflam într-o sufragerie severă, impersonală, că nu suntem nici gazde, nici musafiri, ci străini în trecere, ne afundam în sinele nostru ca în fotoliile confortabile ale intimităţii.

Repertoriul lui Tudor Gheorghe era variat, cuprinzând accente triste, amare, melancolice, dar şi izbucniri indignate, revolte, note cu caracter de imprecaţie, punând în funcţiune toate strunele talentului său şi făcând să vibreze toate coardele sensibilităţii noastre. Cânta balade, alte genuri ale artei populare, dar şi strofe din poezia cultă, pe melodii inspirate din melosul tradiţional.

L-am întrebat cum s-a apropiat de această ipostază, cândva cu mare reputaţie în cultura română, producând adevărate efigii, ca Barbu Lăutaru, uitată

apoi, aproape ieşită din concertul de ţinută. Firesc, trăindu-şi începuturile vieţii la ţară, furând din familie, din vecini, de la petreceri, încărcându-se de sonoritatea specifică a vorbei şi chiar a gândului ţăranului român. Dar profesia aceasta de menestrel e pretenţioasă, nu se mulţumeşte cu un sondaj întâmplător, cu eşantioane extrase ici şi colo, cere documentare bogată, sistematică, însuşirea a cât mai mult din universul melodic naţional, singurul ce dă artistului amplitudine, varietate, reprezentativitate. Aşa e, recunoştea baladistul, dar el lucra în colectivul teatrului craiovean, iar pentru umblat prin ţară, cercetat şi cules, îi trebuia timp şi mijloace. I-am propus o înţelegere: teatrul să-i dea liber o jumătate de an, iar noi, ministerul, să-i finanţăm călătoria de studii prin ţară, asigurându-i concursul caselor de creaţie. A fost de acord şi am bătut palma. Gheorghe Petrescu ne-a pus câte un pahar în mână şi am băut aldămaşul. Am mai discutat şi despre o mai mare apropiere de profilul faimosului cobzar de altă dată, inclusiv prin adoptarea cobzei înseşi – nu numai ca recuzită teatrală, ci ca sonoritate instrumentală aparte. Eventual şi a caftanului…

După doi-trei ani, Tudor Gheorghe a început să apară pe afişele bucureştene, atât în ansambluri, cât şi individual. L-am văzut şi prin prestigioase spectacole de gală. A intrat în programele radioului, televiziunii şi pe lista de succes a caselor de discuri. În nu ştiu ce concert a cântat şi o bucată aleasă din volumele mele de versuri. Impresia de inedit, pentru autor, este mult mai puternică în cazul combinării versului cu muzica, decât a interpretării actoriceşti. Actorul surprinde doar când găseşte alt registru al semnificaţiei lirice, la care autorul nu s-a gândit, ceea ce e destul de rar, în timp ce melodia conţine ea însăşi sensuri noi, trăgând cuvintele în teritoriul emoţional al unei a doua arte. Am obţinut casetele menestrelului, pe care le ascultam cu o curiozitate mereu proaspătă. După câţiva ani de la plecarea din minister, poezia mea a dispărut din repertoriul lui Tudor Gheorghe; n-am presupus automat că era un

gest oficial de despărţire, putea să fie şi opera micilor funcţionari ce-şi închipuie că odată cu o anumită poziţie socială, omul îşi pierde şi harul, chiar retroactiv.

Anul acesta am intrat în posesia a două discuri noi ale interpretului, cu înregistrări din concerte publice, relevând un salt considerabil al măiestriei. Într-unul, cânta lirică românească, în celălalt, propriile compoziţii şi versuri. Ajuns la maturitate artistică, el se joacă acum cu melosul românesc, dovedind o intuiţie exactă a cerinţelor textului şi expunând o gamă neobişnuit de bogată a registrelor şi tonurilor expresive. Versurile proprii au caracter polemic, nu numai la modul social general, ci şi direct politic, intrând într-un dialog, ba patetic, ba caustic deschis, cu personaje din establishmentul timpului. Probabil că această actualitate a artei sale a prins la public şi i-a asigurat succesul, dar gloria personajelor publice e perisabilă şi popularitatea lor efemeră. Un nume de efect astăzi, mâine devine o povară în lexic, or muzica nu trebuie să aibă lest pe aripi.

Revoluţionarii sunt subiectivi

Regizorul Horea Popescu punea în scenă, la Naţional, *Danton* de Camil Petrescu. Nu ştiu de ce, unii colegi din minister se arătau îngrijoraţi şi m-au rugat să văd spectacolul la repetiţia generală. L-am văzut. Piesa nu mi s-a părut prea bine închegată, dar Horea Popescu făcuse un spectacol solid articulat. Cu intuiţia lui scriitoricească excepţională, Camil Petrescu a găsit o idee nebătătorită cu privire la conflictele liderilor marii Revoluţii Franceze, iar regizorul a dilatat-o. Revoluţia nu mai era – ca să folosim limbajul marxist – un act istoric obiectiv, cu o linie ideologică univocă, ea căpăta sensuri şi orientări diferite, în funcţie de prisma subiectivităţii capilor, a celor ce o manipulau. Toate comandamentele istorice se realizează prin mijlocirea oamenilor, iar aceştia – după umila opinie a subsemnatului – nu pot exprima în mod rigid, fixist, nici o lege socială obiectivă (în cazul când există aşa ceva), ci imprimă evenimentelor limitele lor, imperativele propriului temperament, particularităţile gândirii şi simţirii individuale. Robespierre era un ascet, cu o viziune îngustă şi searbădă asupra omului, a cărui natură nu o înţelegea, nu o iubea şi nu o accepta. Cu toate că se subordonase fanatic ideilor de libertate, egalitate şi fraternitate ale marii mişcări sociale de la 1789, în fapt, respingea şi ostraciza libertatea individuală. Personal, se putea dispensa de acest atribut, aria de manifestare a personalităţii sale fiind foarte îngustă, iar celorlalţi le contesta dreptul de a fi ei înşişi, de a se bucura de viaţă. Danton se situa la polul opus. Sangvin, hedonist, supraestimând poate condiţia materială a vieţii, el vedea revoluţia ca o descătuşare a omului din chingile bigotismului şi de sub obrocul

dreptului medieval, ca o slăvire a plăcerii şi o extindere a perimetrului intelectual.

Aceasta este de altfel dilema oricărei revoluţii, contradicţia intrinsecă a mişcărilor sociale; în funcţie de linia care triumfă, răsturnarea se confirmă ca benefică sau respingătoare, ca efemeră sau durabilă, conformă sau opusă naturii umane. Cel mai pregnant s-a reliefat, simbolic, fireşte, „conflictul Robespierre-Danton" în revoluţia socialistă, de o dimensiune mai amplă, antrenând până la urmă, într-o ciocnire pro sau contra, pe viaţă şi pe moarte, aproape întreaga omenire.

Horea Popescu pătrunsese adânc în raţiunea piesei şi, cum spuneam, hipertrofiase artistic acest sens până la limită. Regizorul este un raţionalist, şi spectacolele sale forează adânc ideile, nu sensurile exterioare, întâmplătoare sau adjuvante. Nu înseamnă că directorii de scenă impresionişti, care mizează pe senzaţia spectaculară în sine, pot fi cotaţi ca inferiori pe planul producerii de emoţie estetică. Poate altcineva ar fi făcut din cei doi revoluţionari nişte adversari schizofrenici şi i-ar fi pus să se încaiere monstruos. Horea Popescu nu a uitat că sunt purtători de idei şi că încleştarea lor nu avea motivaţii particular individuale, ci un substrat ideologic. Dacă ar fi încercat să se suprime reciproc doi beţivi, într-o cârciumă, sau doi alienaţi într-un ospiciu, spectacolul ar fi fost poate senzaţional, dar minor. Aici tensiunea venea din altă fatalitate, de o ţinută spirituală superioară – aceea a intoleranţei dintre purtătorii de idei care au avut un start comun şi s-au despărţit, a opoziţiei ireconciliabile din sfera ideologiei, când oamenii confundă principiile, involuntar şi pasional, cu propria natură, predestinată şi tiranică.

Spectacolul s-a bucurat de mare succes, Horea Popescu şi-a consolidat poziţia de maestru în orientarea intelectuală a teatrului românesc, în reliefarea prin arta dramatică a războiului dintre reprezentările teoretice ale omenirii.

A fost sacrificată ficţiunea artistică

Nicolae Ceauşescu a căzut de acord, la un moment dat, că am avea nevoie, în Bucureşti, de un complex monumental de factură modernă, amplasat într-unul din marile parcuri sau într-o piaţă publică. Am deschis un concurs – tema fiind destul de vagă, prin urmare largă – şi acesta a produs o vie emulaţie printre artiştii plastici. S-au angajat în competiţie numele cele mai sonore ale sculpturii româneşti şi s-a lucrat pe brânci în ateliere pentru închegarea unor viziuni inteligibile plastic şi pregnante ideatic – ţinând seama că, la scară mică, numai aceste calităţi pot determina motivaţia alegerii.

Aveam ceva experienţă în materie de concurs naţional, cu câţiva ani înainte chemasem pictorii să se întreacă pentru decorarea exteriorului noii clădiri a Teatrului Naţional. Se lucrase cu seriozitate, în câteva etape, la faza cartoanelor de mari dimensiuni câştigând Virgil Almăşan. Era vorba de o pictură pe mai multe registre, ca la Voroneţ, clădirea însăşi fiind inspirată de construcţia medievală a faimoasei mănăstiri. Din partea conducerii partidului fusese desemnat să conducă delicata campanie Emil Bodnăraş, în calitatea cam onorifică de preşedinte al Comisiei ideologice a Comitetului Central. Se achitase cu distincţie de această sarcină, în sensul că nu făcuse nici un gest care să-i trădeze incompetenţa în materie, veghind în schimb cu străşnicie ca în desfăşurarea competiţiei să se respecte normele democratice de prezentare şi obiectivitatea desăvârşită a pronunţării. Am şi acum în faţa ochilor cartoanele lui Almăşan, şi nu cred că memoria mi s-a focalizat asupra lor fiindcă întruniseră sufragiile arbitrilor, ci efectiv pentru că se detaşau printr-o originalitate pregnantă, de o cuceritoare discreţie artistică. Lucrarea – o naraţiune picturală de mare

respiraţie – povestea istoria densă fără să agaseze, bizuindu-se pe forme delicate şi pe culori lipsite de stridenţă. Cred că ar fi ieşit o operă de rafinament, dar Ceauşescu a oprit acţiunea chiar înaintea transpunerii pe zid. Motivul? Câţiva arhitecţi prezentaseră conducerii partidului un memoriu ce demonstra că, aşa cum fusese concepută de arhitect, clădirea Teatrului Naţional nu se înscria organic în peisajul edilitar al colţului respectiv de Bucureşti. Ei propuneau o rafistolare a faţadei, al cărei efect urma să fie ştergerea sugestiei voroneţiene, mascarea marii borduri a acoperişului şi, implicit, a zidurilor exterioare. În respectiva optică, pictura murală se anula de la sine. Ceauşescu n-a luat nici o hotărâre pe moment, însă fiind în posesia unei reclamaţii publice, de specialitate, a dispus sistarea temporară a operaţiunii plastice. Ezitarea a durat câţiva ani, în final triumfând opinia arhitecţilor protestatari, şi Bucureştiul a pierdut o operă monumentală de primă mână. Nu ştiu ce dezavantaje arhitecturale ar fi prezentat forma iniţială dată Teatrului Naţional, dar sunt sigur că haina picturală în care o îmbrăca Almăşan ar fi înnobilat-o, dând centrului Capitalei un punct de atracţie artistic elevat, în timp ce acum nu avem decât o clădire banală, un hibrid chinuit, lipsit de orice valenţă specială.

Când am deschis concursul pentru complexul sculptural, Bodnăraş nu mai era, iar copreşedinţia Comisiei Ideologice o deţineam C. Burtică şi cu mine. Expunerea machetelor în succesiunea etapelor întrecerii, într-un spaţiu suficient de aerat, era o treabă serioasă, solicitând toată grija din partea organizatorilor, respectiv a ministerului şi Uniunii Artiştilor Plastici. Comisia avea şi ea o sarcină grea şi şi-o îndeplinea cu grija de a nu leza subiectivitatea, atât de susceptibilă, a artiştilor. Pentru noi, era o ocazie rară, mai exact unică, de a avea sub ochi tabloul sintetic al preocupărilor, reprezentărilor şi fanteziei creatoare a sculptorilor monumentalişti, orientaţi până atunci unilateral, pe teme date. Avusesem concursuri pentru monumentul lui Ştefan

cel Mare de la Vaslui, al lui Mihai Viteazu de la Alba Iulia, pentru Şcoala Ardeleană, revoluţia de la 1848, cucerirea independenţei, 1907, întregirea neamului etc., dar nu pentru o viziune integratoare a societăţii româneşti moderne. În planşele preliminare, unii puneau accentul pe istorie, alţii pe prezent, unii chiar pe viitor, dar în ansamblu rezulta o imagine plastică dinamică şi complexă, şi mă gândeam că s-ar completa unele pe altele de minune, toate la un loc putându-ne conduce într-un univers ficţional nu ştiu dacă fidel realităţii, dar semnificativ pentru convulsiile devenirii acestui popor.

Între timp, s-a înfiripat în capul lui Ceauşescu ideea unui „centru civic" spectaculos al Capitalei, cu un Palat al Poporului şi o vastă magistrală a „Victoriei Socialismului". Pentru moment, a părut că şi complexul nostru s-ar integra acolo, dar artiştii şi-au dat seama că o asemenea desfăşurare de imagini, concepută într-un anumit spaţiu, nu poate fi replantată automat într-altul. Nimeni nu avea idee de ce va reprezenta ctitoria urbanistică a lui N.C. Cu regret, a trebuit să stopăm şi această încercare de angajare a artiştilor români într-o construcţie de volume care să dea Bucureştilor şi altceva decât cuburile şi paralelipipedele cenuşii de beton ale epocii încrâncenate într-o edificare eminamente pragmatică.

Ceauşescu s-a afundat cu timpul în uriaşul şantier de pe dealul Uranus şi, acaparat de arhitecţi şi constructori, de urbanişti şi decoratorii interioarelor, a uitat de sculptorii monumentalişti. Gelos pe opera vieţii sale, al cărui ctitor absolut şi exclusiv se dorea, nu ne-a permis să ne implicăm în nici un fel, n-a cerut şi n-a primit nici o sugestie. Foştii participanţi la marele concurs priveau şi ei de pe margine, de departe, peste parapetele izolatoare, înţelegând despre ce e vorba abia când volumele au început să cucerească spaţiul. Arta plastică n-a putut participa la radicala înnoire a centrului Bucureştilor.

Ceea ce a ieşit din mâna armatei de constructori conduşi personal de Ceauşescu, este trainic, util, şi,

în spaţiul interior, frumos, dar artiştii ar fi putut da zonei fiorul inspiraţiei ficţionale, adăugând o nouă valoare produsului nemuritor al omului din acel timp.

Muzică, afabilitate şi ipocrizie în sudul sicilian

Petreceam o parte din vacanţă, cu soţia, la invitaţia Partidului Comunist Italian, în Sicilia. La Roma, şeful secţiei internaţionale îmi oferise posibilitatea să aleg dintr-o suită de staţiuni cu nume răsunătoare în turismul italic şi european, unde se adunau protipendada financiară şi vedete cinematografice de faimă mondială. Preferasem însă acest *mezzogiorno* rustic, arid şi sărac, natura aspră, sălbatică a insulei ţinând pe jumătate de Europa şi pe jumătate de Africa, şi având o celebritate sinistră – de cuib al Mafiei, de pământ însângerat, unde legea supremă e complicitatea tacită cu atotputernicii „naşi" de la care vine tot „binele", ori cea mai cumplită răzbunare. Staţiunea în care venisem are şi ea celebritate, dar aceasta se datorează vulcanului Etna, aproape mereu într-o tulbure stare de mânie, acolo, în măruntaiele lui adânci, cu versantele acoperite de lava ce pârjoleşte când şi când roca şi aşa calcinată a insulei, precum şi marelui amfiteatru fondat de împăraţii romani şi înzestrat cu o acustică excepţională, unde vin să se producă interpreţi muzicali de prim rang.

Ne prăjeam pe mica plajă zgrunţuroasă de la Etna Taormina, acompaniaţi de un vivace şi sigur de sine avocat italian, membru al parlamentului din partea partidului comunist, stând cu ochii în zarea sinilie a Mediteranei sau căutând spre înălţimile abrupte care tivesc uriaşa îngrămădire de stânci a Siciliei. Apă nesfârşită. Sol pietros, accidentat, copt. Valuri de căldură africană, de aer supraîncins. Şi briza sărată, umedă, mângâind pielea ca o recompensă. Acelaşi soare, dar cu doi obraji – unul congestionat, nemilos, de zeitate barbară, scelerată, celălalt scânteind ca un diamant, umplând văzduhul de palide artificii,

împrăştiind pe valuri puzderie de steluţe legănate în lumină.

Traversasem marea Calabriei cu o ambarcaţiune anostă, de serviciu rutinar, debarcasem într-un Palermo toropit de caniculă, cu străzile pustii şi obloanele prăvăliilor lăsate, înghiţisem praful alb al şoselei, altfel bine întreţinută, dar la fel de înecăcioasă ca drumurile Bărăganului, şi descinsesem la un hotel cu temelia încastrată în stâncă, în unghi ascuţit, având senzaţia că am descoperit oaza salvatoare într-o Sahară gata să se pulverizeze. De câteva zile nu ne mişcasem de pe plajă, şi nici vorbă de plictiseală, pentru că marea îşi schimba decorurile la fiecare oră, într-o piesă infinită, cu mii de scene, iar textul îl scriam noi înşine, dramaturgi improvizatori ce nu aveau timp nici să răsufle.

Semeţul şi volubilul avocat-parlamentar ne-a adus într-o dimineaţă, cu o expresie impenetrabilă de magician ce-şi pregăteşte surpriza capitală, programul teatrului de pe munte. L-a deschis şi ni l-a pus sub ochi: la Etna Taormina avea să concerteze cel mai mare violonist român în viaţă. Biletele, vândute prin agenţiile de impresariat din întreaga Italie, fuseseră vândute până la ultimul. Bineînţeles, cu excepţia celor patru (am uitat să spun că distinsul însoţitor, trecut bine de jumătatea vieţii, ne prezentase o splendidă femeie brună, ce uneori lăsa impresia că nu şi-a terminat încă nici liceul, drept mama copiilor săi), a celor patru aşadar, cu locuri dintre cele mai bune, procurate în baza marilor sale calităţi de previzionar şi organizator. Fireşte, l-am felicitat, îngroşând totodată, cât se putea, linia convingerii noastre că frumoasa fată, coaptă prematur, este unica şi eterna sa tovarăşă de viaţă. După ce pe plajă s-au înfipt suliţele de umbră ale stâncilor, ne-am arborat ţinutele de gală şi am pornit, toţi patru, pe anevoioase cărări urcătoare, spre teatru. Parlamentarul, care se gândea la toate, a trimis vorbă, în culise, lui Ion Voicu, vedeta serii, că ne aflăm în sală, şi s-a aşezat mulţumit de sine, cu palma pe

umărul gol al fragedei partenere. Marele amfiteatru era, într-adevăr, plin ochi, şi după cum spunea deputatul comunist, nu numai cu vilegiaturiştii prezenţi în Sicilia la acea dată, ci şi cu melomani din alte centre de turism ale Cizmei. Interpretarea nu are nevoie, fireşte, de elogii, nici de vreo cronică, pentru a convinge că seara petrecută la Etna Taormina a fost înălţătoare.

După concert, ne-am întâlnit cu Ion Voicu şi cu soţia sa, doamna Madeleine. În centrul orăşelului marino-montan ne-am despărţit de perechea italiană, dând curs invitaţiei artistului de a cinsti momentul printr-un pahar de whisky la *trattoria* unde îşi luase prânzul. Am stat până noaptea târziu. Whisky-ul recomandat de patron ca fiind cel mai vechi şi select, şi cu etichetă scoţiană, avea virtuţi destul de îndoielnice (a doua zi dimineaţă aveam să ne convingem că a fost falsificat), dar a beneficiat de excelenta noastră dispoziţie. În gălăgia tipic italienească a restaurantului, entuziasmul nostru a căpătat sonorităţi pe măsură şi schimbul de impresii, evocările şi preaplinul sufletesc s-au manifestat într-un crescendo de cea mai veritabilă rezonanţă mediteraneană.

Ne mai întâlnisem cu perechea Voicu în particular, la vila violonistului de la Predeal şi la Bucureşti, la noi acasă. Ion Voicu era un sentimental, un logoreic şi un neîntrecut *bon viveur*, plăcându-i să petreacă, să râdă, să povestească şi să facă glume. Avea darul de a sparge repede gheaţa – dacă cineva ar fi încercat să menţină atmosfera la temperaturi joase – imprimând un ton amical, afabil, destins, alimentând tonusul discuţiei. În plus, ştia să împingă uşor cozeria spre confesiune, introducând un registru al intimităţii, respectiv al anecdoticii cu prieteni mari, cu personalităţi din lumea artistică sau oficială, fără să frizeze indiscreţia, vehiculând doar momente şi împrejurări intrate în folclor. Atmosfera se încingea, fiecare ţinea să-şi aducă propria contribuţie şi nici nu ştiam când trece timpul. S-a făcut miezul nopţii. La ieşire, străduţele intens frecventate mai devreme se

făcuseră pustii, aerul marino-montan se răcise şi o tăcere pietroasă, puţin ostilă, învăluia Etna-Taormina. Perechea Voicu avea să mai stea două-trei zile pe insulă şi ne-am înţeles să ne vedem într-o după-amiază jos, pe plajă, şi apoi să petrecem seara la restaurantul hotelului.

Întâmplarea a făcut ca în programul dimineţii următoare să fie înscrisă excursia pe ţărmurile insulei, în puncte de mare interes arheologic şi mitologic şi, cu această ocazie, efectele whisky-ului falsificat s-au ridicat la cub. Se anunţase o căldură de patruzeci şi cinci de grade la umbră, dar cum pretutindeni ne scăldam într-o violentă baie de soare, cum nici măcar adăpostul unui băţ nu-l puteai găsi, e de înţeles cu ce aveam de luptat în materie de temperatură. Toată lumea ştie că o băutură proastă se particularizează prin faptul că a doua zi face sete. Într-un interior climatizat, probabil că două-trei pahare de apă ar fi rezolvat dezagrementul. Pe ţărmul Siciliei însă, nici o picătură de lichid nu putea rămâne în sânge sau în ţesuturile adipoase mai mult de o jumătate de minut. Hainele mi se făcuseră de mult leoarcă şi eu continuam să golesc sticlele de apă minerală cumpărate la chioşcurile ieşite în drum. Avocatul parlamentar se prefăcuse la început că nu observă setea mea de cămilă, apoi îşi luase inima în dinţi şi începuse să-mi numere sticlele, ca la un concurs cu pariuri. Am băut în jur de cinci–şase litri de apă, şi nici nu mă mai oboseam să-mi şterg transpiraţia de pe faţă, lăsând-o să picure pe nas şi pe bărbie ca la robinetele strânse slab. Nu mi-a tihnit să văd locurile pe unde se presupunea că hălăduiseră Dionisos cel cu urechi lungi, Ulise, ca şi Eneas venit să întemeieze o nouă cetate, mai strălucitoare decât Troia năruită de ahei. Când am ajuns la hotel, orice urmă din toxinele livrate la un preţ piperat de patronul italian al *trattoriei* fusese eliminată, astfel că puteam să-i împărtăşesc gazdei, fără s-o alarmez, motivul setei mele de dromader după străbaterea Saharei.

Începuse să mă persecute impresia că dincolo de armonia trupească, etalată pe plajă, şi de prospeţimea chipului pregnant mediteranean, ale consoartei parlamentarului, în făptura ei stăruia ceva ciudat. Nu reuşeam să dezleg enigma. Ca atunci când nu găseşti ceea ce cauţi fiindcă acel ceva e foarte aproape de tine. Revelaţia am dobândit-o în clipa când m-am întrebat de ce cred totuşi că nu şi-a terminat liceul? Pentru că arăta prea tânără sau… Oricât de precoce puteam concede că s-a dezvoltat fizic, avea, firește, 19-20 de ani. Împlinise cu siguranţă vârsta fetelor care au dat bacalaureatul. Nu vârsta îmi motiva, aşadar, concluzia pesimistă despre nivelul studiilor ei. În sfârşit, am înţeles. Tânăra femeie, desăvârşită în exterior, era completamente goală pe dinăuntru. Nu auzisem ieşind din gura ei o singură propoziţiune cu miez. Şi aceasta nu fiindcă aş fi fost din cale afară de exigent, făcând să cadă la selecţie majoritatea tentativelor ei de a comunica verbal cu cei câţiva aflaţi în apropiere. De fapt, nu auzisem, la modul absolut, nici o propoziţiune, bună sau rea, cu miez sau fără, ieşită din gura ei. Minunata creaţie a luxuriantei naturi italice tăcea tot timpul. Nu aveam de-a face însă cu tăcerea meditativă, încărcată de emanaţia interiorizării exagerate, cu muţenia mobilată de gânduri, ca atare expresivă, profundă, misterioasă. Era pur şi simplu vorba de o încremenire, de o pietrificare, ca a statuilor din gips nepopulate de spirit, nedând cât de cât iluzia vieţii. Un gips pe care dacă îl spargi îl împrăştii în cioburi subţiri, uşoare, măturându-le cu talpa pantofului. Splendida femeie tăcea fiindcă era săracă de tot cu duhul, incapabilă să dea naştere unui gând, şi-i era frică să vorbească pentru a nu-şi trăda prostia. Privindu-i mai atent pe cei doi, am remarcat că el i se adresa numai când nu era observat, şi atunci în şoaptă, iar ea îi răspundea prin scurte clătinări ale capului.

Ce-i lega? Cum se găsiseră şi se cuplaseră? Cine era ea, în fond? Vreo dactilografă sau curieră de la parlament, ori de la biroul de avocatură al bărbatului

supramaturizat, cănit, ras la sânge, parfumat, pus la punct ca un manechin? De ce o purta cu el? Era subiectul marii resurecţii a tinereţii sale pierdute? Nu citeam în ochii lui adoraţie sau pasiune. Nu era vorba nici pe departe de o iubire. Din când în când, îi surprindeam o mică îngrijorare paternală, o dorinţă de a o ocroti, ca şi când femeia nu s-ar fi putut descurca singură. Mă tot întrebam cum pot suporta bărbaţii în jurul lor atâta stupiditate feminină, cu condiţia doar ca ea să fie ambalată în carne fragedă, armonios modelată, strălucitoare! Ca a unei statui, hai să zicem de marmură, nu de gips. Parlamentarul, bărbat inteligent, instruit, partener agreabil de dialog, arunca din când în când săgeţi ironice şi exhiba o aroganţă concesivă, subliniind cât putea că face eforturi notabile pentru a tolera absurditatea şi mărginirea existente la tot pasul în lume. Era probabil o refulare, un ricoşeu al sancţiunii cuvenite prostiei de lângă el, de care era pe deplin conştient. Sancţiune pe care o devia, când nu putea să o reprime.

Ion Voicu şi doamna Madeleine au venit să ne scăldăm. Ei cu pielea albă, ascunsă mereu prin camere de hotel, avioane şi săli de repetiţie, noi pensulaţi de soarele Mediteranei. Demnitarul italian ne-a comunicat, plin de importanţă, cu o solemnitate graţioasă de contesă calabreză puţin demodată, că în seara aceea suntem invitaţii conducerii de la Roma, mai exact, a surâs încurcat, ai lui şi ai soţiei, însărcinaţi să reprezinte centrul. Şi din clipa aceea s-a făcut nevăzut, angajându-se cu toată responsabilitatea în îndatoririle de castelan – deşi masa avea să se servească la restaurantul hotelului, reuşita ei aflându-se în mâinile sigure ale personalului supracalificat. Ne-am bălăcit câteva ore ascultând dialogurile colorate ale barcagiilor fără clientelă. Unul îşi tachina colegul în gura mare, declarând cu sentenţiozitate, în final, cui avea chef să-l asculte, că „Anche il suo padre era un grande idioto”, ceea ce în ochii lor părea să fie un compliment, nu o ofensă. Ciudaţi sicilienii aceştia, cu

tandreţea lor brutală, de oameni spurcaţi la gură, dar de nădejde, pe care te poţi bizui în furtună, când viaţa depinde şi de un singur gest.

Seara, deputatul şi-a pus papion roşu la hainele negre, iar „consoarta” şi-a expus umerii goi, inutil pudraţi, contrastând cu ţinuta noastră de modeşti oameni de afaceri provinciali. Şi-a îndeplinit cu brio responsabilităţile de înalt reprezentant al conducerii partidului de la Roma, gustând vinul, ducându-se în bucătărie să verifice ornarea platoului cu fructe de mare, alegând personal doradele pentru grătar, oscilând îndelung în faţa a două feluri de tort şi răzgândindu-se de câteva ori asupra sortimentului de „grappa” recomandat ca „digestivo”. Între zbuciumul lui, mişcarea insistentă de gândaci negri a chelnerilor, tăcerea de monument funerar a tinerei femei şi muzica vetustă a orchestrei restaurantului, recepţia s-a consumat fad, plictisitor şi atât de străină de noi, încât parcă n-am fi fost decât spectatori la lipsa de vervă a altora.

Abilul, grijuliul, competentul, îndelung exersatul nostru amfitrion, a reuşit să ne facă seara praf. Ultima petrecută cu soţii Voicu pe meleagurile îndepărtate ale Siciliei, într-o întâlnire neprevăzută, plină de farmec şi autentică afectivitate românească. În *trattoria* aceea gălăgioasă, reuşisem să ne simţim, în ciuda whisky-ului contrafăcut, precum studenţii capabili să se adapteze din mers la toate disconforturile excursiei, şi pentru care orice mediu capătă aura corespunzătoare fervorii sufleteşti. Aici, printre cristaluri şi oglinzi, supravegheaţi de un membru al parlamentului ales pe sprânceană, în măsură să ne ferească de orice risc gastronomic (deputatul mă văzuse cu propriii ochi frigându-mă de sete), aici ne simţiserăm de prisos. Nu subiectul festivităţii, ci asistenţi dispensabili, surprinzându-ne unii pe alţii în timp ce aruncam priviri furişe spre ceasurile de la mâini. N-am mai schimbat decât mici propoziţiuni convenţionale, răspunzând amfitrionului obligat să ne întreţină, nu ne-am mai regăsit verva şi entuziasmul, n-am mai evocat nimic de acasă şi aripa

intimităţii confesive n-a mai fluturat printre noi. Ne-am ridicat de la masa ornată cu artă, am ieşit în hol, ne-am îmbrăţişat înţepeniţi, cu gândurile aiurea, am agitat braţele în semn de adio în urma taxiului şi ne-am dus să ne culcăm, cu sentimentul că am pierdut o posibilă clipă de efuziune şi cordialitate, pe care nu ştiam dacă o vom mai recupera vreodată.

Am mai stat o zi sau două pe coasta abruptă a Siciliei şi secţia internaţională ne-a propus, prin intermediul avocatului deputat, ce adoptase faţă de noi atitudinea sfetnicului indispensabil, să ne scuturăm puţin de ataraxia meridională în aerul revigorant al munţilor, şi întrucât eram îndrăgostiţi de apă, chiar pe malul lacului Como. Am trecut prin Roma ca printr-un triaj şi ne-am înscris pe întortocheatele şosele alpine ale nordului. Como, ochiul ciclopic, limpede şi rece al muntelui, înconjurat de case de vacanţă şi hoteluri cochete, ne-a oferit pontoanele lui pentru meditaţie, şi bărcuţele de agrement pentru a patina pe luciul lichid ca într-un somn mineral. Ne-a însoţit, fireşte, parlamentarul, dar schimbat la faţă radical. O lăsase undeva, pe la vreo periferie a Romei pe „cuminţenia pământului", asupra căreia nu se suflase duh, doar abur carnal zeiesc, şi-şi luase în promenada alpină progenitura de sex bărbătesc, a cărui vârstă cred că o întrecea pe a femeii. Mă gândeam că mult mai bine i-ar fi stat fiului cu o atare parteneră, prezentând avantajul că poate ar fi trezit în ea şi spiritul.

Como, cu aerul lui tare, înmiresmat, cu potecile umede pline de muşchi verde, cu dimensiunile modeste, uşor aproximabile ale ţărmului, cu pensiunile odihnitoare şi cu ritualul zilnic restrâns, monoton, aproape mi s-a şters din minte. Nu mai ştiu ce făceau nici deputatul şi fiul său, nici vilegiaturiştii împrăştiaţi ca furnicile lipsite de organizare şi comandă unică, nici personalul de serviciu. Hotărât, muntele nu prieşte memoriei mele, o strânge în chingi, îi ia aerul şi perspectiva. Puţina suprafaţă lichidă îmi folosea mai mult ca motiv de nostalgie

după libertatea orizontului nemărginit al sudului sicilian.

În aurul vesperal al Caraibelor

Era a doua călătorie în străinătate a Gabrielei şi a lui Octavian şi ţineam ca acum să vadă mai multe, încredinţat, nu ştiu de ce, că au atins vârsta de la care totul se păstrează în amintire intact. El împlinea opt ani şi ea unsprezece, şi se vede treaba că pierdusem din vedere ce reţineam eu de la absolvirea primei clase primare: fotografia pe care mama vrusese să mi-o facă, din acelaşi considerent, cu o coroniţă de premiant pe cap. Am tot încercat să evaluez, de-a lungul timpului, tezaurul memorialistic păstrat de copii din această excursie, dar cu tact şi abilitate, ei m-au lăsat mai mult pe mine să depăn impresiile considerate memorabile, mulţumindu-se să gireze şi să confirme. La plecare, am făcut două escale, la Praga şi la Gander, în Canada. La Praga, i-am purtat prin oraşul vechi, la Hrad, am mers pe malul Vltavei şi i-am făcut să privească apa fluviului de pe podul medieval, sugerându-le legătura, atâta câtă se putea face, cu clocotul sonor al poemului lui Smetana, purtând acelaşi nume. În speranţa de a le sădi în cuget puternice repere senzoriale, i-am obligat să mănânce crenvurşti calzi pe străzile înguste şi curate, moştenite din timpul imperiului, şi i-am pus să privească îndelung vitrinele cu cristaluri colorate de Boemia şi Moravia.

Pe deasupra Atlanticului n-a dormit nimeni, Gabriela aşezată lângă mama ei punând întrebări în cascadă, ca să treacă timpul, iar Octavian, aflat lângă mine, mâncând fără întrerupere ore în şir, pentru a-şi stăpâni teama. Poate îşi mai amintesc de enormul urs polar împăiat, de pe aeroportul canadian, în jurul căruia ne-am învârtit cât a durat escala pe solul nordic al continentului american, dar erau buimăciţi de nesomn şi de senzaţiile „tari” ale zborului transoceanic, aşa că şansele sunt minime şi în această

privinţă. În timpul traversării de la nord la sud a Americii, răpuşi de oboseală, au dormit, iar la aterizarea în Cuba, când am pus piciorul pe betonul aeroportului havanez, n-au mai putut reţine decât aerul fierbinte al tropicelui, în care înotam ca pe fundul unei ape grele, adânci. În vila din apropierea ţărmului caraibian era răcoare, datorită aparatelor de climatizare, dar curtea încadrată de şirurile palmierilor şi falnicilor arbori cu mici candelabre roşii ca focul ne-a chemat irezistibil şi prin vegetaţia abia ţinută în frâu de mâna grădinarului şi-au oficiat primul contact cu exotismul insular al ţării unde îi adusesem să-şi petreacă vacanţa.

În prima noapte la tropice, copiii au dormit buştean, ocrotiţi de climatizatoarele silenţioase. Salutar, după o noapte în avion, după valul turmentant al emoţiilor călătoriei. Cu atât mai mult cu cât a doua zi îi aştepta perla plajelor oceanice ale Terrei – Varadero, locul de recreaţie cel mai mult regretat de miliardarii yankei după prinderea Cubei comuniste în cleştele nemilos al blocadei economice americane. S-au dezbrăcat şi prima baie au făcut-o în nisipul adânc, moale şi mângâietor ca o pudră de orez, la fel de blând, dulce şi calin ca apa călduţă a prundului, pe care tot mergi, ud doar până la brâu, o jumătate de kilometru. Îi învăţasem să înoate la un ştrand din Bucureşti şi patrulam în grup în apa străvezie, pură ca un cleştar, urmărind bancurile de pui de stavrizi. Mai intram din când în când în casă, atât cât să bem o limonadă, să tăiem o „fruta bomba”, să mâncăm o îngheţată sau să luăm prânzul, în rest, de dimineaţa până seara rămânând pe plajă în nisipul imaterial, în apa aproape tot atât de transparentă ca şi aerul.

Translatoarea noastră era o fată anume aleasă pentru delectarea copiilor. De înălţimea Gabrielei, dar necântărind mai mult decât Octavian, originară de undeva din sudul Cubei, absolventă a facultăţii de limbi străine bucureştene, se numea Miliki, diminutiv provenind de la Milagros, care în spaniolă înseamnă Miracol. Fusese botezată astfel pentru că se născuse

la şase luni, avusese greutatea unui şobolan şi supravieţuise. Era sănătoasă, dar rămăsese distrofică, puţinătatea făpturii fiind compensată prin vivacitate, veselie şi o poftă nebună de joacă. Cunoştea o mie de feluri de a-ţi petrece timpul amuzant, făcându-i pe copii să se ţină de coada ei ca de un personaj magic de basm, s-o strige speriaţi ori de câte ori lipsea pentru câteva minute, să nu o piardă din ochi decât atunci când capetele începeau să le cadă de somn. „Miliki, Miliki!" răsunau tot timpul vocile lor ahtiate, de copii îndrăgostiţi. Iar ea dirija mereu un cor imaginar, intonând prostioare de copii provinciali, din care mai ţin minte, ca prin vis, ceva de genul: „Che si, che si, che no, che no, con esta cine no me case gio" („Cu chinezul ăsta nu vreau să mă mărit"). Îi învăţa pe copii să facă mofturi la masă, să strige „Iar ne daţi banane prăjite!", când bucătarul nu se consulta cu ea la întocmirea meniului. Ar fi vrut să-i pună să protesteze şi fiindcă la fiecare masă se serveau cozi de langustă, dar acestea le plăceau atât de mult, încât o trădau. Al doilea cubanez „ataşat" se numea Clinton, anticipând numele faimosului preşedinte afemeiat al SUA, şi era funcţionar la Ministerul de Externe, el ţinându-ne la curent cu schimbările de program şi în primul rând cu inserturile protocolare (participarea la cină a câte unui membru al conducerii cubaneze sau o întâlnire oficială stabilită ad-hoc). Lent, răbdător şi curtenitor, cu o franţuzească învăţată în familie, demonstra maleabilitatea temperamentului cubanez pus în contact cu malaxorul culturii. Mai erau doi şoferi şi doi bodyguarzi, ale căror pântece se rotunjeau de la o zi la alta sub înrâurirea nenumăratelor sticle de bere pe care le scoteau fără încetare din frigider. Şi, în sfârşit, un secretar de partid regional, care trecea să ne vadă în special seara şi aşezat în hamac, şi el cu o sticlă de bere în mână, repeta invariabil scuza: „Mi-e ruşine de burta mea, dar de *cervesa* nu mă pot lăsa".

Ziua întreagă era o feerie la Varadero, dar cele mai frumoase clipe le trăiam în amurg şi seara. Când soarele atingea marginea orizontului caraibian, apa

mării, începând de la mal, de pe nisipul umezit de valuri şi până departe în larg, se acoperea de o peliculă groasă de ulei portocaliu, sau de aur topit. Alergam să ne zbenguim în această baltă grasă, unsuroasă, vâscoasă de lumină astrală, de vopsea ireală, produsă în magia asfinţitului. Ne umpleam pe braţe, pe umeri şi pe chipuri de aur, azvârleam în aer stropi de metal nobil ca nişte Cresuşi iresponsabili şi risipitori. Copiii adunau aurul de pe nisip şi-l împrăştiau în jur, lăsându-l să se reverse şi să se piardă în balta de sub ei. Această alchimie situată între poezie şi basm dura aproape o jumătate de oră, după care marea sugea brusc inundaţia auriferă, scufundând-o în adâncurile deodată mohorâte.

Intram din nou în apă, urmărind cu alai solemn bancurile puilor de stavrizi, neastâmpăraţi, neliniştiţi, parcă însinguraţi după pierderea bogăţiei imaginare. Aerul mai rămânea înmiresmat şi cu urme de lumină aurie, încărcându-se apoi de lichidul opalin al serii. Cerul se boltea arhitectural, ca o turlă de bazilică romană, ca însuşi plafonul catedralei San Pietro, sugerând că undeva lumea se pregăteşte pentru o sacră şi nesfârşită liturghie. Apoi răsăreau stelele, ca nişte boabe mari de porumb incandescente – floricele fierbinţi ale unui Dumnezeu nerăbdător să-şi ia cina frugală. Toată firea se pregătea de o misterioasă nuntire. Când răsărea astrul nopţii, marea dezvăluia un drum nesfârşit, curat şi clar, acoperit cu pulbere fină de argint, pe care simţeam că trebuie să vină cineva nemaivăzut. Aşteptam apariţia acolo, departe, la capătul cărării, şi ne înarmam cu răbdare fiindcă putea să întârzie, ivindu-se când nimeni nu se mai aştepta. Miliki, sau Clinton, sau un bodyguard, apărea stricând vraja. Ne anunţa că masa e servită.

În curtea vilei, un bătrân mulatru, ce prepara pe vremuri cocteiluri într-un local de gală pentru turişti americani bogaţi, îşi întindea taraba mobilă cu licori. Ne opream, îl salutam şi îi strângeam mâna, iar el ne îmbia cu o voce cârâitoare de papagal dresat: „Daiquiri Mulata, Aniejo grenadina, A la roca, Ronlimon, Aniejo natural”. Ceream „A la roca” (rom

cu gheaţă), iar secretarul şi Clinton luau câte o *cervesa*. După cină ieşeam în curte, lângă tarabă. Cu încă o „A la roca” şi două cervesa în mâini, aşteptam duetul afro-cuban ce nu întârzia să apară. El înalt, slab, cu faţa ascuţită, atipică pentru rasa neagră, ea tânără şi sveltă, cu veşminte colorate ţipător. Aveau amândoi dinţi neobişnuit de albi şi de lungi. Bărbatul bătea în „tombatero” (două tobe mici lipite între ele) şi cânta din gură, iar femeia îl acompania.

Lovea în pielea tare, lucioasă, a tobiţelor, cu buricele degetelor şi cu podul palmelor, şi nu scotea doar sunetul monoton al ritmului, ci o partitură solistică, precum a instrumentelor de prim-plan. Lăsa să răsune câte o bucată de timp numai trapul loviturilor mici, din degete, marcat de contrapunctul bufniturilor de fond, şi din când în când plesnea tobele cu toată palma osoasă, îngustă, de om care nu a mânuit nici unelte agricole, nici scule meşteşugăreşti. Îşi pregătea atmosfera pentru lansarea vocii subţiri, tăioase, ţipate, sugerând că îşi aduce aminte de ceva, retrăieşte o împrejurare, un sentiment care l-a marcat ireversibil. Ce cânta el nu prea semăna cu jazzul american, ori zgomotos, de suprafaţă, stimulând vibraţia perechilor antrenate în dans, ori suprainteriorizat, căzut în stare de transă, din care rămâne inteligibilă doar linia fină a unui spirit lamint.

El povestea laconic, mai mult exclamativ, e drept, dar preocupat să transmită şi anecdotica baladescă şi starea sufletească a eroului. Naraţiunea propriu-zisă urmărea mai puţin efectul estetic sublimat, cât producerea senzaţiei de adevăr, convingerea auditoriului, uzând de mijloacele persuasive ale omului disperat, ce se dă de ceasul morţii să capete crezământ. Vocea femeii era un fel de ecou sau mărturie depusă de martorul ocular, mai puţin agitat şi pătimaş, grav şi recules, dar credibil tocmai prin neutralitatea rece. Bărbatul nu-şi putea prelungi prea mult partitura, atingea de câteva ori punctul de vârf al pledoariei primitive, viscerale, în care îşi consuma paroxismul forţei narative şi convingerea subiectivă.

Ne readucea la trapul degetelor din care puteai deduce că amintirea se îndepărtează, reintră în scorburile trecutului şi uitării, podurile palmelor sigilând această dispariţie, după care tăcea, îşi lua tombatero-ul de pe genunchi, îl punea pe un scaun şi, cu gesturi prozaice, de client obişnuit al cârciumilor periferice, îşi aprindea o ţigară. Ea primea un suc, şi ca să-l savureze în tihnă îşi scotea bluza portocalie rămânând în maioul alb ce contrasta cu pielea de abanos. În timpul fumatului, negrul nu pronunţa nici o vorbă, nici când ea îi punea o întrebare în şoaptă, mulţumindu-se să confirme sau să infirme prin mişcări ale capului, sau s-o privească în tăcere, cu tâlc. Asistenţa comenta muzica în gura mare, pro sau contra, fără să ţină seama de prezenţa lor. Bătrânul barman îi punea pe balustrada tarabei mobile un păhărel cu „Anejo natural", de care cântăreţul nu se atingea deocamdată. Arunca ţigara arsă numai pe jumătate şi începea să cânte iarăşi.

Ascultam timp de două-trei ceasuri, căscau gura şi copiii, nu li se făcea somn, dar îi trimiteam la culcare înainte de miezul nopţii ca să fie în formă a doua zi, la înot. Negrul şi consoarta îşi continuau programul şi după plecarea mea, din când în când le auzeam vocile prin scândurile obloanelor, sunetele intrând împreună cu răcoarea nopţii, când mai intense, când estompate, după bătaia vântului. A doua zi mi se spunea că muzicanţii afro-cubani plecaseră abia în zori. Seara aveam să-i întâlnesc din nou, la fel de tuciurii, slabi şi modeşti în hainele lor simple, el plin de patos disperat, povestind ceva din antologia existenţei milenare a rasei, consumată pe alte tărâmuri, ca şi din periplul istoric al sclavajului, din destinul ce îi trecuse prin infern, ea certificând autenticitatea cu o linişte amară, epurată de parţialitate.

Frumuseţea uşor cosmetizată a planetei

Clinton ne-a adus o veste plăcută din partea unei unităţi militare: invitaţia de a participa la o partidă de pescuit nocturn. Dacă eram amatori? Ce mai vorbă! Puneam însă condiţia să-i accepte şi pe copii. Fireşte, Clinton avertizase şi nu exista nici un impediment. Am încercat să-i fac să doarmă după-amiază. Au preferat să-şi imagineze, — împreună cu Milagros, cum o să fie noaptea pe mare.

N-a fost simplu. Ne-am îmbarcat pe un vas modest, cu puntea îngustă, goală, şi o cală adâncă doar cu saltele aşternute pe jos, unde te puteai întinde dacă te pătrundea frigul pe-afară sau oboseai înţepenit lângă balustrada de fier. Pe mare era hulă şi iahtul sau şalupa, ce era, sălta violent, dezordonat, înfigându-şi prora în valuri sau clătinându-se de pe o parte pe alta. De jur-împrejur beznă desăvârşită. Nici un far, nici o sclipire stelară pe cerul plin de nori, nici un orizont, ţărmul dispărând de mult din raza noastră vizuală. Copiii cereau undiţe şi li s-au dat lansete greu de ţinut în mâini; cum să mai scoată şi peştele? Ne-am legat în lanţ viu, verigile de margine fiind Clinton şi cu mine. Pe vârful prorei stătea un matelot cu timona în mână (nu-mi explic ce căuta timona acolo), era scund şi şchiop şi tremuram că o să-l smulgă un val sau o să-şi piardă echilibrul. Dar îşi înfigea în punte piciorul scurt cu atâta forţă şi înverşunare, ca pe un şurub sau burghiu, încât devenea de neclintit. Părea un Ahab îndârjit, aşteptând-o pe Moby Dick într-o noapte de iad. Un ornament de lemn asemănător celor fixate altădată în vârful goeletelor de piraţi. Copiilor li se părea din când în când că vibrează strunele, dar nu erau decât curenţii marini sau algele. Am prins eu un fel de

şarpe, răsucit pe undiţă ca un nod. S-a agitat toată puntea. Am vrut să-l scot din undiţă, avea un kilogram sau două, mi se părea o captură frumuşică, dar oamenii, mai ales Clinton, ţipau să nu-l ating. Mi s-a spus că e o „morenă", peştele cel mai veninos din Caraibe. L-au izbit de peretele exterior al carenei şi abia l-au scos din undiţă. Am mai prins două vietăţi de o frumuseţe neverosimilă. Peşti nu prea mari, dar de negăsit chiar în cele mai dotate acvarii. La lumina lanternei le admiram desenele colorate în nuanţe nemaivăzute în natură. Nimeni nu ştia dacă sunt comestibili şi chiar dacă ar fi fost, ce să faci cu o jumătate sau trei sferturi de kilogram?

Ne-a cuprins frigul şi ne-au pătruns stropii din spuma valurilor reci ca gheaţa. Am coborât în cală ca într-o mare groapă boltită, ca într-un cavou.

A trecut la pescuit a doua echipă, cea serioasă, compusă din militari experimentaţi, care trebuia să asigure masa de a doua zi. Au greblat marea cu undiţele două-trei ore şi în aşteptare, înfiguraţi, legănaţi, am aţipit. Ne-a trezit lumina tulbure a dimineţii, când profesioniştii ursuzi, decepţionaţi, îşi strângeau sculele. Captura era nesemnificativă, nici nu ne-au arătat-o. Apoi, soarele a izbucnit dintr-odată, incendiind apele. Marea s-a astâmpărat, devenind oglindă de lac, cerul s-a deschis, străveziu, luminos. La ţărm, în rada unităţii militare, a ancorat după noi vasul care ne escortase. Băieţii avuseseră spor şi cărau coşuri cu peşti de la zece kilograme în sus. Comandantul ne-a condus, pe mica pasarelă suspendată, la crescătoria de languste, unde animalele făceau întreceri olimpice, probându-şi viteza uluitoare imprimată cu o singură lovitură de coadă.

Pescuitul nu se terminase însă. Ne-am reîmbarcat şi am pornit spre cea mai vestită colonie de corali a Cubei. Soarele ardea nemilos, iar cerul şi marea cântau ca un cor de sirene. Am coborât în bărci şi am vâslit până au apărut sub noi, putând să le atingem cu mâna dacă ne aplecam mai mult, paletele traforate, de toate mărimile, legănându-se în ritmul curenţilor

subacvatice. Animale vii, cu rădăcina ca o ventuză înfiptă în roca fundului de mare, baletând ca nişte armate de ondine. Aveau graţia fluturilor sau a pletelor de femei zburătoare, păreau flori, plante, păsări, dând mării strania eleganţă a mişcării imponderabile. Flexibilitatea lor mi se părea mai pregnantă chiar decât a lichidului. Scafandrii au cules adevărate buchete. Clinton s-a comportat cu ele de o manieră nedelicată. La Varadero le-a expus pe un acoperiş, astfel că la sfârşit nu mai rămăseseră decât rigide bibelouri de calcar, pe care ne-a convins să le luăm ca amintire.

Ultima excursie de anvergură pusă la cale de Clinton a fost cea de la „Isla Pinea" – marea plantaţie de ananas a Cubei, şi totodată expoziţie etnologică a indianismului şi crescătorie de „cocrodili". La bordul unei şalupe, am străbătut canalele interioare ale insulei, pe malurile cărora răsar, după câte un cot, sporind astfel şocul surprizei, colibele precolumbienilor – aşa cum îţi poţi imagina că le-au lăsat aceştia după un cataclism ce a atins, suprimându-le, fiinţele vii.

Bărcile se odihnesc leneş, cu fundurile în sus, ca după o fructuoasă partidă de pescuit, plasele se usucă la soare, cuverturile ce ţin loc de uşi se mişcă încet, unduitor, de parcă o tânără soţie, un copil sau o bătrână le-au atins în trecere, cu umărul. Am acostat undeva la o „colibă-căpetenie", ca să zic aşa, mai încăpătoare şi consolidată cu stinghii de lemn vopsite în roşu-cărămiziu, unde se executa ritualul primirii tradiţionale. Un bărbat reteza cu maceta capacele nucilor de cocos verzi, o femeie arunca în apa dulceag-sălcie dinăuntru câteva cuburi de gheaţă şi un pai, şi altcineva picura, după gust, „Anejo" (faimosul rom maroniu, învechit peste şapte ani), o lingură de zahăr de trestie, de aceeaşi culoare, şi un fir de mentă.

Se dădeau lămuririle cerute şi se pornea mai departe, spre marile cuşti de sârmă, cufundate în apă, ale crocodililor, cărora cubanezii, nu am înţeles de ce, le spun „cocrodili". Fioroasele animale cu

scăfârlia lemnoasă şi cu ochii bulbucaţi, ascunşi şi ei sub pergamentul scorojit al pleoapelor, „somnolează” în apa călduţă, sub soare — simulând imobilitate şi indiferenţă, ca atunci când stau la pândă, uitând că sunt îngrădite, că nu au pe cine ataca şi că nici nu au de ce, fiindcă hrana le este asigurată de cei ce le ţin în captivitate. Undeva se aflau ouăle puse la clocit şi în altă parte puii abia ieşiţi din găoace, caraghioşi ca orice animal în faza miniaturală, neajutoraţi şi docili. Am primit o asemenea vietate împăiată, ca suvenir din „Isla Pinea”, după care am intrat în pădurea de ananaşi.

Cuba nu are piramide, circuri romane şi temple greceşti, nici catedrale, palate sau bazilici medievale, dar ideea de miracol, adică de frumuseţe inexplicabilă, izvorâtă din ambianţă, din sinteză, din amprenta inspiraţiei, e prezentă şi aici. Şi obţinută printr-o intervenţie minimă a mâinii omului, constând fie din aranjarea cosmetică a naturii, fie dintr-un impuls dat forţei ei germinative, infinitei capacităţi de a naşte frumosul în stare pură. Insula ananaşilor este o astfel de expoziţie a armoniilor naturale, al cărei efect asupra spiritului acţionează ca şi la Acropole, la San Pietro sau la Louvru. Căci frumosul derivând din dimensiunile bine calculate ale coloanelor de piatră, din imaginea pe pânză a unei scene biblice, din cioplirea şi şlefuirea marilor blocuri de marmură până la a striga rezultatului obţinut – botezat „Moise”, de pildă – ca Michelangelo: „De ce nu vorbeşti?”, sau frumosul degajat de o pădure de pomi fructiferi, de o simplă evocare a primitivilor care au trăit pe un colţ al pământului – e acelaşi. Adică foşnetul unui vânt misterios, adierea unor miresme enigmatice, greu de definit, ce fac să tresară, să se deschidă şi să comunice cu universul propriul nostru suflet, altfel chircit, ermetic, rugos şi străin de el însuşi.

În ambianţa naturală, proprie multor epoci istorice trecute în fugă pe aici, ca pe oriunde de jur-împrejurul pământului – ambianţă rămasă neschimbată, în ciuda eronatei impresii că totul e

acum altfel – am luat prânzul ca indienii ce locuiseră odinioară colibele. Posesorul macetei reteza capace de nuci de cocos, oferindu-ne cupele verzi pentru a ne astâmpăra setea şi altcineva ne dăruia fire de mentă, ca să ne parfumăm gura şi degetele. Cu această recuzită a banchetului în aer liber ne simţeam bogaţi, fericiţi.

În ajunul plecării s-a întâmplat să fie ziua lui Octavian şi Clinton cu Miliki au pregătit un tort cu inscripţia: „La mulţi - 8 - ani!”. Sensul urării nu era prea clar şi corect, dar aniversarea a fost mai fierbinte decât reuşeam noi să o facem acasă. Sărbătoritul a primit un „tombatero” mai mic, pe care tot drumul, la înapoiere, şi-a încercat, în surdină, dexteritatea degetelor, căznindu-se să reconstituie una din obsedantele naraţiuni afro-cubane, cu ecoul cărora toţi plecam în minte ca un suvenir sonor.

Drumul spre casă s-a îmbogăţit cu escalele de la Lisabona şi Paris. După încă o noapte nedormită, eu m-am dus să mă culc în odăile ambasadei, unde primisem găzduire, dar copiii, împreună cu mama lor, au suportat şi o seară de fado-uri, în nu ştiu ce cârciumioară de pe faleză, ca un omagiu adus Amaliei Rodriguez pe care o ascultaseră acasă. Cred că au avut şi curiozitatea să vadă Cascais-ul, iar acolo cimitirul unde se mai odihneau osemintele zbuciumatei perechi sucombate în exil: regele Carol al II-lea şi „Duduia”. Ca şi „Boca del inferno”, o peşteră pe coasta Atlanticului, unde valurile lovesc ţărmul cu un vuiet furios şi un geamăt înfundat de păcătoşi supuşi caznelor. La Paris au văzut ce văd toţi turiştii care dispun de timp şi bani puţini, dar mi-a făcut impresia că cel mai bine li s-a întipărit copiilor în minte călătoria pe Sena cu *Bateau mouche* şi o cină simplă, cu peşte, în Montmartre. Spuneam pe atunci, şi spun şi azi, ca toţi părinţii de altfel: „Să vadă copiii ceea ce noi n-am putut să vedem”. Fireşte, la vârsta lor. Graba de a le oferi aceste bucurii este expresia neîncrederii noastre în viitor, în capriciile hazardului, expresia nevoii pragmatice de a satura prezentul, astfel încât să-i poţi spune clipei

măcar atât: „Fii un depozit generos al amintirii, ca să am din ce mă înfrupta în zilele mele de foame şi secetă”.

Discretul atelier al „Renaşterii” româneşti

Nu vedeam şi nu văd această investiţie rezumându-se la călătorii peste graniţă, sau cu predilecţie la ele. Cum am mai spus, cutreieram cu copiii solul, de o frumuseţe nu numai particulară, ci şi exponenţială pentru glob, al propriei ţări. În restul de vacanţă al acelui an ne-am dus în Bucovina, la mănăstiri. Stareţele şi călugăriţele-ghid ne-au primit cu braţele deschise (în ciuda faptului că pe frunţile noastre, ale adulţilor, vedeau probabil stigmatul respingător al materialismului ateu). Am dat roată Voroneţului şi Suceviţei şi am contemplat ore în şir, în tăcere – una nu mai puţin reculeasă decât a drept-credincioşilor îndârjiţi să prindă lungimea de undă a comunicării cu divinitatea – căutând secretul arhitecturii şi al frescelor ce fac din noi, după sute de ani, sclavii spirituali ai ctitorilor acelor modeste dar copleşitoare construcţii.

Ca şi zugravii peşterilor din Capadochia Asiei Mici, ca şi marii renascentişti, din care i-aş pomeni numai pe Dante şi Michelangelo, sau ca pictorii micilor capele ale eschimoşilor de la Cercul Polar, şi ctitorii mănăstirilor noastre medievale au fost obsedaţi de ideea vieţii „de dincolo” şi de imaginea „Judecăţii de Apoi”. Nimeni nu stă să descifreze cu de-amănuntul reprezentarea „instituţională” a lumii imateriale (imaginată pretutindeni tot cu ajutorul convenţiilor pământeşti), de unde se poate deduce că în motivarea valorii perene oamenii pun pe plan secund naraţiunea în sine (şi la noi, ca şi aiurea). Altceva decât viziunea mistică ne subjugă la aceste opere, indiferent dacă suntem metafizicieni sau materialişti. Aceea este arta, ştiinţa organizării formelor în spaţiul construit şi zugrăvit, armonia

înscrierii detaliilor în ansamblu, intuiţia alegerii culorilor şi, nu în cele din urmă, opţiunea cadrului natural.

Cadrul natural are în arta monumentală, şi cu deosebire în economia lăcaşului religios, un rol esenţial. Fie că e vorba de Notre Dame, de catedralele din Chartres sau Köln, Canterbury sau Sf. Iosif din Viena, Vasili Blajenâi sau monumentul Pontifical, Sf. Sofia din Istanbul sau Biserica Neagră din Braşov – pe de o parte – ori de mănăstirile bucovinene, capelele calcaroase ale Asiei Mici sau bisericuţele de lemn ale nordului îngheţat, orice edificare a fost guvernată de ideea dominării prin ambianţă. Fireşte, într-o capitală ca Parisul sau pe platouri campestre ca Chartres sau Orléans, pe colinele „Cetăţii eterne" cu o istorie de mii de ani, sau pe vastele suprafeţe germane şi ruseşti, nu se puteau concepe decât coloşi de piatră cu vârfurile în cer, pentru a sugera ideea de dumnezeire. Acolo, Dumnezeu trebuia să vorbească mulţimilor din turle trufaşe, pierdute în nori, din clopotniţe enorme, în care adevărate guri de balaur îşi clatină limbile pe buze de fontă, făcând să clocotească spaţiul la zeci de kilometri, iar în interior, din culoare nesfârşite, străjuite de coloane grele ca pilierii muntoşi, sub bolte mereu îmbinate şi redeschise, în perimetre de marmură goale, pustii, răsunătoare.

Dar în obcinele Bucovinei, ca să ne oprim la exemplul românesc, asemenea ambiţioşi giganţi de piatră nu puteau exprima decât cel mult ideea utilităţii practice imediate, ca un canton grăniceresc, de exemplu, pus să păzească puncte de trecere. Măreţia metafizică nu s-ar fi putut închega în zidurile reci, oricât de groase şi atent cioplite, strivite între versanţi montani, şi a căror vizibilitate e obturată la fiecare cotitură. Ctitorii, meşterii, zidarii şi zugravii au elaborat aici altă variantă a solemnităţii metafizice, altă cale de supunere a spiritului prins în cleştele misterului. Ei au redus construcţia la o scară delicată. Au renunţat la podoabele exterioare de piatră, neputând să concureze cu roca naturală,

modelată divers, straniu şi surprinzător de timp şi intemperii. Au înlocuit lumina goală a interiorului vast cu un clarobscur tainic şi au scos afară, pe ziduri, în puţina şi schimbătoarea lumină dintre munţi, o fantastică naraţiune colorată. Misterul Voroneţului şi Suceviţei vine din harul conferit spaţiului miniaturizat de a povesti, în intimitatea munţilor, în tăcerea geologică a plaiurilor nelocuite, în aerul rarefiat, paşnic, îmbibat de miresme nedesluşite, ceva ce rezultă din registrele alegorice murale curgând în grabă parcă spre un liman subteran, din culorile amare, tragice, din ansamblul pictural ce răsună ca un cor de călugări puşi să repete de veacuri aceeaşi partitură, nici clericală pe de-a-ntregul nici mireană, nici profană, nici sacră.

UNESCO a tipărit prin anii ’70 – cu ajutorul nostru neprecupeţit, firește – un album de gală al frescelor voroneţiene, probabil una din cele mai impresionante cărţi de artă din câte s-au scos. Extrasă din ambianţă, expusă la altă scară, arta noastră mănăstirească poate fi comparată cu producţia picturală a maeştrilor universali – Tizian, Rafael, Velasquez, El Greco, Dürer sau Van Dyk. Are aceeaşi forţă decorativă, eleganţă fastuoasă, ca şi rara proprietate a picturii de geniu de a simfoniza (nu prin anecdotică, ci prin inspiraţie cromatică şi îmbinarea formelor şi liniilor compoziţiei). Dar, în preţiosul cadru grafic, opera voroneţiană îşi pierde misterul şi înrâurirea specială, exercitată asupra spiritului acolo, între obcine, în ambianţa naturală unde i s-a dat o destinaţie univocă. Dacă vrei să înţelegi profundul impact al Voroneţului asupra spiritului uman, rezonanţa metafizică – nu de ordin mistic, ci intuitiv filozofic – cu care ne încarcă sufletul, trebuie să te duci la faţa locului, să-i dai ocol în tăcerea munţilor, de zeci de ori, să meditezi pe o băncuţă de lemn din apropiere. Frumosul răsare atunci ca o enigmatică flacără pe în veci necunoscute comori.

Nu mai ţin minte unde, poate la Agapia, am beneficiat de ospitalitatea măicuţelor – rafinate şi originale bucătărese, inflexibil fidele tradiţiei

româneşti – ce-şi conservă intact gustul pentru bucuriile omeneşti, aducând ofrandă mirelui din ceruri nu numai castitatea, rugăciunea şi cumpătarea, ci şi veselia, plăcerea, preţuirea esenţelor vieţii îngăduite de canon. Le desfăta un păhărel de vişinată, se îmbujorau în obraji şi deveneau locvace, demonstrând că în orice conjunctură vivacitatea spiritului uman rămâne irepresibilă.

Am trecut şi pe la Vatra Dornei – pe care o văzusem cu un an sau doi înainte, în miezul iernii, străbătând-o cu copiii în sănii, în cântecul zurgălăilor de la gâtul cailor înalţi, de sărbătoare – şi am înnoptat la casa de oaspeţi a Sucevii, avându-l ca amfitrion pe primul secretar de atunci, Miu Dobrescu. El comandase o cină concepută după propria-i dietă de cardiac, fără să ştie că la plecarea de la măicuţe ne mărginisem, grăbiţi fiind, la un prânz frugal. Convins că şi-a făcut datoria la un nivel civilizat, Miu Dobrescu s-a retras, pretextând că ne lasă să se odihnim după oboseala zilei încărcate. Ne-am dus la culcare, cu o resemnare monahală întipărită pe faţă, dar după un sfert de oră m-am ciocnit cu copiii nas în nas în faţa frigiderului. Venisem să investigăm, fiecare pe cont propriu, dovedind că nobila resemnare nu fusese decât ipocrizie. Am încins o masă zdravănă, căinându-l, tot ipocrit, pe bietul Miu, pentru asceza la care se supunea, mai rigidă decât a măicuţelor.

Mai întârziind pe ici, pe colo, a doua zi seara am ajuns la Iaşi, unde ne-au oferit găzduire Ion Iliescu şi soţia sa, la casa de oaspeţi din dealul Copoului. Cina aceea mi s-a întipărit în minte în cele mai mici amănunte, fireşte, fără nici o premoniţie cu privire la viitorul apropiat sau îndepărtat. Iliescu era la a doua etapă după plecarea de la Comitetul Central. Îşi consumase misia de secretar cu propaganda la Timişoara şi conducea acum, în calitate de prim-secretar, judeţul de la cealaltă margine a ţării. Erau amândoi bine dispuşi, ca şi noi de altfel, şi cina a decurs într-o atmosferă destinsă, sufrageria casei de oaspeţi devenind pentru câteva ore un loc intim strict

particular. Am remarcat aviditatea cu care urmăreau micile giumbuşlucuri ale copiilor, o îmbinare a nevoii de a pătrunde – şi de a fi primiţi – în psihologia acestora, cu expresia golului existenţial, conştient sau nu, ţinut sau nu sub control, provocat de absenţa micilor făpturi din propria viaţă. Dar protagoniştii serii am fost noi, bărbaţii. Am ţinut să-i arăt lui Ion Iliescu performanţa pe care am atins-o în materie de gimnastică, executând pe loc numerele, după mine complicate, în realitate elementare. Cred că cele mai „spectaculoase" au fost flotările, care îmi dăduseră multă bătaie de cap, considerându-le un fel de probă olimpică. Nici Ion Iliescu n-a fost mai prejos. Scoţându-şi surtucul şi suflecându-şi mânecile cămăşii, mi-a dovedit punct cu punct, pe acelaşi covor, nu ştiu cât de curat, al sufrageriei, că la acest capitol se situează cel puţin la ştacheta atinsă de mine. Soţiile ne priveau cu o îngăduinţă minimalizatoare, socotind, fără a mărturisi expres şi răspicat ideea că am dat în mintea copiilor. Dar acest infantilism, dacă o fi fost cu adevărat vorba de aşa ceva, i-a încurajat pe copii, determinându-i să dea o reprezentaţie de muzică uşoară, Octavian în rol de solist, Gabriela în acela de prezentatoare. A fost cea mai frumoasă întâlnire cu perechea Nina şi Ion Iliescu, o dovadă că dacă împrejurările ar fi fost mai faste, am fi putut deveni în cele dn urmă, trecând peste ceea ce ne deosebea, chiar prieteni.

Incitat de relatările mele asupra călătoriei, şi încurajat de faptul că „n-am păţit nimic", Cornel Burtică şi ai lui au pornit pe acelaşi itinerar. Numai că în cazul său deznodământul a fost altul. La întoarcere, Nicolae Ceauşescu l-a luat în primire. „Cum e posibil ca tu, secretar cu propaganda al Comitetului Central, să-ţi petreci concediul la mănăstiri? Acest contact cu lăcaşurile de cult capătă o anumită semnificaţie. Nu e vorba numai de curiozitatea turistică, la mijloc e aici o concepţie greşită, o mentalitate periculoasă. (Aceasta era marota lui, chiar faptul cel mai mărunt da la iveală „o mentalitate", „o concepţie", din care se puteau trage

concluzii privind însăşi orientarea ideologică şi politică a persoanei în cauză.) De altfel, am auzit, a adăugat, că a devenit o modă ca şi alţi membri ai conducerii partidului să bată mănăstirile cu familiile, cu copiii. (Această trimitere viza în mod transparent persoana mea.) Avem şi o hotărâre în acest sens, iar voi o încălcaţi. Vom pune problema în discuţia Comitetului Central." N-a pus-o în discuţie, în mod oficial, cum a zis, fiindcă nu aveam nici o hotărâre, dar dacă îmi amintesc bine, cu o anumită ocazie a pomenit, totuşi, de aceasta, măcar tangenţial, într-un discurs public.

Nu cred că-l îngrijora cu adevărat, ideologic, vizitele liderilor de partid (numai de intelectuali era vorba) la mănăstiri, dar le considera gesturi de libertinaj politic (dacă i-am fi cerut voie, probabil nu s-ar fi opus), mai mult, un fel de sfidare a sa şi a doamnei sale, ce începuseră să exhibe un ateism radical şi intolerant. Ne acuza, în subsidiar, de perfida protecţie, prea puţin camuflată, a cultelor, în ultimă instanţă, aşadar, de sabotare a propagandei şi educaţiei antireligioase. M-am felicitat că avusesem inspiraţia să mă grăbesc, realizând în tihnă, fără umbra ameninţătoare în spate, un punct din programul consacrat lărgirii orizontului copiilor.

Teatrul de manifestare a marilor combatanţi ministeriali

Sala de marmură a Casei Scînteii fusese proiectată pentru festivităţi prin definiţie rare, deci nu de natură a macula şi vulgariza solemnitatea îngheţată a zidurilor. Noi însă o transformasem în încăpere „de fiecare zi", într-un cadru obişnuit „de lucru", despuind-o de grava ei aroganţă, de încremenirea impasibilă şi inhibitorie. Printre altele, întruneam acolo Consiliul Culturii, alcătuit din demnitari şi funcţionari ai ministerului, şefi de instituţii literar–artistice şi personalităţi independente, ca să zic aşa, adică reprezentându-se pe sine, atât la sorocuri birocratice, cât şi de câte ori simţeam nevoia să reflectăm în colectiv, să găsim soluţii de ansamblu. Mă gândesc nu fără oarecare nostalgie la aceste întâlniri colocviale, deşi, în ciuda strădaniei noastre de a le face cât mai degajate, concentrând atenţia asupra spontaneităţii şi flexibilităţii dialogului, involuntar păstrau o rezonanţă uşor marţială din trecut. Cunoşteam în mare, după ani de rulaj, profilul discursului fiecăruia dintre vorbitorii de marcă, ce dădeau substanţă, ca şi strălucire lexicală acestor sesiuni. Cu toate acestea, mărturisesc, de fiecare dată aşteptam producerea lor la pupitru cu plăcerea anticipativă a inevitabilelor noutăţi, a inerentelor surprize. Îi evoc aşa cum îmi vin în minte, făcând abstracţie şi de faptul că unii ne-au părăsit – după criteriul meu de astăzi, al vârstelor, prematur – alţii îşi trăiesc senectutea, şi de câţiva nu mai ştiu nimic de lungă vreme.

Un orator fervent, predestinat prin profesie, era poetul Vasile Nicolescu, şeful direcţiei de literatură a ministerului. Toţi cei din sală cunoşteau temperatura la care îşi prepara aliajul ideilor, şi nu se lăsau

înşelaţi de vorbirea strunită. Un auditoriu nou l-ar fi putut taxa drept măsurat, calm, logic, stăpân pe temă, doar puţin grăbit să ajungă la esenţial şi apoi să-l depăşească pentru a-şi defini concluzia. În realitate, de la primele cuvinte se declanşa în el pasiunea pledantului şi emoţia competiţiei cu un interlocutor presupus neinformat, neconvins, obtuz, dacă nu ostil. Pe măsură ce se ambala în arguţie, vocea lui nu creştea în intensitate, se stingea, la un moment dat aproape pierzându-şi timbrul, intrând într-o sincopă ce sugera paloarea mortală. Doar buzele continuau să se mişte, cuprinse de un uşor spasm al surâsului amar, întocmai ca într-o pantomimă tragi-comică. Acesta era momentul de dureroasă ironie, în care el personal suferea mai mult decât cei atinşi de vârful floretei. Se îndepărta puţin de pupitru, ca de cadavrul rivalului răpus prin forţa nimicitoare a verbului şi, cu o mişcare graţioasă, pe jumătate meditativă, pe jumătate energică, de studio teatral, îşi respingea o buclă mare, albă, neastâmpărată, a părului rebel. Se întorcea apoi şi cerceta în fugă o foaie de hârtie uitată pe pupitru, folosind-o pentru a se înnoda cu ce avea să urmeze.

Vasile Nicolescu nu era spectaculos la tribună prin efecte sonore, în nici un caz prin tonuri acute sau demonstraţii în crescendo, cu finaluri explozive. Nu avea acest gen de oratorie, i se părea demodat, demagogic şi formal. Patetismul lui era invers; urmărea să cutremure ascultătorul prin implozie, prin momente de dramatică prăbuşire în sine, când aproape întrerupea sonorul, cum se întâmplă la cinematograf: într-un moment grav eşti lăsat să citeşti replicile doar pe chipurile încordate ale protagoniştilor. Fireşte, întrebarea e câţi receptau acest mesaj, câţi erau dispuşi să-l urmeze în aventura contorsionatei comunicări, cu alte cuvinte pe câţi parteneri binevoitori putea să conteze în sală. Nu cumva unii refuzau să se întrebuinţeze şi pierdeau cu bună ştiinţă pasajele cheie, pline de persuasiune şi dramatism, mulţumindu-se cu fragmentele emise convenţional? Pe mine mă captiva recitalul lui Vasile

Nicolescu nu atât prin ce spunea, fiindcă miezul comunicării îmi era familiar, mi-l repeta cu fiecare ocazie, cât prin originalitatea tehnicii teatrale, prin frumuseţea jocului – un poem recitat pentru cei care înţeleg cu sufletul.

Îmi plăcea să-l ascult şi pe Mircea Sântimbreanu. Privindu-l, puteam să mi-i imaginez pe falnicii căpitani de plai de altădată, bărbaţii aceia puternici şi modeşti în care-şi puneau nădejdea domnitorii pe când hotarele erau mereu pângărite de năvălitori, şi unde Dan sau Ursan rămâneau cariatidele ţării. Putea să pună doi inşi pe cobiliţă şi să-i ducă pe umeri. În tinereţe, reuşea să bea o damigeană de vin şi să-şi vadă de treabă. Ca profesor de liceu şi autor de cărţi pentru copii polarizase admiraţia băieţilor, fascinaţi de bărbăţie şi forţă. Condusese un timp cinematografia, dar scârbit de mişculaţiile culiselor, şi convingându-se că virtuţile sale nu au acolo căutare, intrase în lumea, mai deschisă, a editurilor, conducând cu lejeritate şi măiestrie importantul Albatros, devotat publicului alături de care se simţea în elementul lui.

Ai fi zis că Sântimbreanu, prin alcătuirea biologică, este predestinat să practice o francheţe brutală, ceea ce nu te-ar fi revoltat cred, impunându-ţi doar să iei măsurile de precauţie corespunzătoare. Şi chiar avea această francheţe, numai că şi-o îmblânzea. Aşa cum îşi pondera statura enormă, armătura masivă de ciolane de mamut şi muşchi de urs. Conştient că poate să sperie prin proporţiile fizice şi chiar prin chipul cu trăsături mari, aspre, lipsite de orice efeminaţie, îţi semnala de departe, insistent, că nu dă doi bani pe puterea distructivă, propunându-ţi ca tărâm de confruntare mintea. Aşa proceda şi cu adevărurile nude, nu întotdeauna agreabile, ce-i veneau pe limbă. Le strunea, le învălmăşea, le înfăşura în tot felul de stanioluri menite să te ducă încet cu gândul spre cofetărie. Când cuvântul i se părea prea usturător, caustic, îl oblojea, îi punea surdină. Dar prudenţa cerea o construcţie lexicală minuţioasă, complicată, şi pe

aceasta o urmăream cu cel mai mare interes. Căci nu îngrămădea de jur-împrejurul adevărului vorbe goale, fiecare propoziţiune şi fiecare cuvânt aveau fibră densă şi captau. Chiar dacă nu ştiai unde vor duce şi nu bănuiai că îşi pregăteşte atent, inginereşte, rampa de lansare.

Discursul lui nu era fluid, ca al lui V. Nicolescu, ci o ţesătură strânsă prin care nu curgea şi nu se pierdea nimic. Dacă scăpai un fragment, rămâneai în urmă, trebuind să faci eforturi ca să recuperezi şi să reintri în ritmul demonstraţiei. Avea experienţa lecturilor clasice, a literaturii realiste, folosea cuvântul colorat, plastic, neapărat şi muşcător, dar într-o textură morfologică şi sintactică ireproşabilă, fără licenţe moderniste. Practicase doar pedagogia dascălului de liceu. Dar aşa, ascuns, învăluit, neieşind din canonul stilistic al marii tradiţii oratorice, era un debater de primă clasă. Ar fi făcut deliciile unui parlament rafinat al politicienilor intelectuali, amatori de picanterii subtile şi de lovituri de spadasin abil mascate, atât de abil încât nu se vedea nici măcar sângele, ci doar tăietura adâncă, străfulgerată.

De la distanţă, partitura lui mi se părea mult mai reuşită decât de aproape. Aerul, spaţiul mâncau o parte din proporţiile fizice inutile, îl redimensionau plastic şi în acelaşi timp mistuiau surplusul de lexic sau îl strângeau, îi dădeau o funcţionalitate clară. În schimb, din imediata vecinătate, în *tête-à-tête*-uri mai ales, totul mi se părea prea mult, prea mare, într-o risipă stângace, puţin penibilă. Şi V. Nicolescu era un prodig al efuziunii, entuziasmului şi verbozităţii – cu ocazia intrărilor sale intempestive în birou – dar recursul la sincope orale, la implozie, mult mai bine speculat în doi, pe planul jocului fizionomic, îl făcea uşor de digerat.

Cu toate acestea, la distanţă mică, Sântimbreanu a câştigat meciul cu poetul. Uriaşul a venit să-mi spună într-o zi că posesorul pletelor albe, fluturate romantic precum un drapel de pace, a dat vina, într-un conclav scriitoricesc, pentru o prostie proprie, pe subsemnatul. Fireşte, informaţia n-a fost furnizată

nud, direct, elementar, ci după tipic, într-un ambalaj stratificat, atenuant, conţinând şi înţelegere, justificare, iertare. De altfel, nu era un caz unic, devenise modă printre funcţionarii noştri de rang înalt să se ascundă în spatele staturii mele (nici ea prea neglijabilă), aptă să joace rol de paratrăsnet. Ce auzeam nu mă contraria prea mult. Probabil nici pe Sântimbreanu, şi el la curent cu practica ministerială. M-am amuzat însă, gândindu-mă cu oarecare nerăbdare ghiduşă la momentul când poetul va fi nevoit să ia taurul de coarne. Căci i-am spus uriaşului: „Nu-ţi închipui că am să pierd ocazia de a mă distra cu Nicolescu. Şi nici că am să ascund sursa”. Nu, Sântimbreanu era fair- play. Ba, dorinţa lui de a se distra era chiar mai mare. Aş fi putut trece peste incident, dar nu mi se părea moral. O singură strângere de inimă aveam, să nu fiu nevoit să-i pun faţă în faţă, dar pe uriaş nici această idee nu-l deranja.

De ce spuneam că poetul a pierdut meciul la proba „de aproape”? Fireşte, nu putea nega. Nu numai pentru că îl auziseră atâţia, dar fofilarea era sub demnitatea lui de om inteligent, cultivat şi înzestrat. A intrat totuşi în dificultate. Implozia nu-i mai folosea, era o armă împotriva altora. N-o utiliza niciodată în tentative de sinucidere. Tehnica uriaşului de a ţese mărunt şi des în jurul motivului decorativ central îi lipsea. Nu-i rămânea decât francheţea brutală, ocolită cu obstinaţie, şi în practicarea căreia nu avea nici o experienţă. Astfel că graba şi vehemenţa puse în „mea culpa” au devenit groteşti. Mă aşteptasem la o scenă cât de cât amuzantă, sperând că pe poet intuiţia îl va ajuta să improvizeze o mare ironie, o autoironie necruţătoare, ceea ce ar fi fost graţios, ţinând cu brio loc de scuză. L-am bătut amical pe spate, dar el a plecat descleiat şi ruşinat, împovărat de slăbiciunea pe care nu ştiuse să şi-o depăşească bărbăteşte. Nu s-a supărat pe Sântimbreanu, nici eu pe el, şi am rămas toţi prieteni.

Rolul de mare obuzier al şedinţelor din sala de marmură îl îndeplinea însă Iulian Antonescu,

directorul muzeelor. Dacă apărea ceva cu adevărat marţial acolo, nu neapărat inspirat de zidurile solemne construite pentru ceremonii oficiale, ci ţâşnind dintr-o grandoare de magister războinic, acestea erau ţinuta, poza, vocea şi gestica istoricului muzeist. Rubicond, pântecos, drept, cu o ceafă puţin ţeapănă, cu o frunte înaltă mereu ridicată, ca pentru a se lăsa bătută de lumina cerului sau a becurilor electrice, Iulian Antonescu se lua la trântă, în timp ce-şi rostea discursul, cel puţin cu o divizie de duşmani. El nu ataca redute mărunte, nici nu raporta victorii obişnuite sau întâmplătoare, se ferea ca de foc să banalizeze crezurile superioare, ura locul comun, tonul sfătos, relatările fastidioase.

Era marele maestru al şarjelor de cavalerie susţinute de splendide, puţin funambuleşti, dar nimicitoare canonade de artilerie grea. Tăia pârtii adânci în platitudinea birocratică şi în inerţia greoiului aparat provincial, făcea să curgă din belşug sângele tuturor mentalităţilor obtuze, al viciosului şi intolerabilului spirit de amploiat, umplea pământul cu leşurile micilor funcţionari plafonaţi, incapabili să trăiască o aventură a idealului. După care zdrobea, în colosale explozii stilistice, ideile vetuste ascunse după parapetele ştiinţei istorice: teoria scolastică a factologiei moarte conţinută în epoci, expozitivismul amorţit, în stare să facă din muzee cimitire de relicve şi personaje dezeroizate.

Era nemaipomenit de inflamabil. Se aprindea de la propriile evocări critice şi incriminări principiale. Îşi ridica impetuos capul, ca un general contrazis de sfetnici nevolnici, comandând înaintarea. Mândru că putea să atace, că nu e obligat să stea în coada evenimentelor, să se supună conjuncturii, şi că viaţa putea fi, neîntrerupt, câmp de luptă. Unii îşi dădeau coate, se prefăceau că-şi suflă nasul ca să-şi camufleze râsul greu stăpânit. Alţii îl priveau cu simpatie, impresionaţi de combativitatea lui nereţinută, fără să-i înţeleagă raţiunea.

Eu i-o înţelegeam şi nu mă simţeam tentat să zâmbesc. Fireşte, trebuia luat ca metaforă, totul fiind

supradimensionat, exagerat, atât în fond cât şi în formă. Dar ofensivele aparent teatrale erau perfect motivate. Iulian Antonescu nu debita prostii, nu se lupta cu morile de vânt, deşi unii îl considerau un Don Quijote, nu ţinea să se facă de râs, nu era clovn. Avea de înfruntat rezistenţe îndârjite din partea micilor istorici osificaţi în parcelele lor de trecut, lenea mortală a instituţiilor provinciale sclerozate, neînţelegerea forurilor locale diriguitoare obsedate de clipa lor efemeră, invidia colegilor şi chiar rutina unor cadre de conducere ale ministerului. El cucerea teren pas cu pas, clădea instituţii muzeale de tip nou, dădea viaţă unui proiect global ce păruse multora temerar. În judeţe, la faţa locului, cu micile lui armate de specialişti, nu hiperboliza nimic, măsura matematic, impunând un realism redutabil, metamorfozat în realizări incontestabile. Mai spuneam şi eu o glumă în timpul desfăşurărilor sale războinice, şi el o primea cu graţie, folosind-o pentru a reveni cu picioarele pe pământ. Ne încălzea sala, o decora şi o anima.

Profesorul Romul Munteanu, directorul editurii Minerva, era un mare expeditiv al judecăţilor fundamentale. Om al formulărilor concise, complicate şi definitive, nu simţea nevoia – şi se dovedea că aceasta nici nu exista – să explice, aprofundeze sau detalieze. Avea de dat răspuns la o întrebare sau el însuşi comitea una, ataca o problemă nouă sau revenea asupra uneia cronice, agravate prin nesoluţionare? Nu acorda ideilor sale decât o singură şansă: de a-şi lovi ţinta direct şi imediat, de a face impact şi a convinge. Semăna cu un ochitor grăbit, cu pistolarul sigur că dacă nu nimereşte locul vital de la primul glonte, e pierdut. Fireşte, nu riposta fulgerător, ca în westernuri, dar părea să aibă încredinţarea că auditoriului îi iei piuitul din primul foc, paralizându-i voinţa şi tăindu-i cheful de replică. Cu alte cuvinte, prevenea riposta, ştiind că nimeni nu se înscrie în aceeaşi economie lexicală, cu aceeaşi concentraţie ideatică, iar de lălăială verbală nu-i era

frică, de obicei aceasta înecându-se în propria lichefiere.

Mă întrebam dacă acest stil rezumativ îl exersa la catedră, şi în cazul acesta cum reuşea să satisfacă nevoia de demonstraţie şi repetare a studenţilor, interesaţi mai mult de mecanica gândirii decât de concluzii. Genul de definiţii cultivat în şcoală este cel laborios, conţinând nu numai deznodământul raţionamentului ştiinţific, ci şi o sinteză a argumentelor. Or, el expedia, chiar fără a le marca sonor în mod special, doar extrase din definiţii. Era lipsit de vocaţie oratorică, vorbea plat, fără nici o oscilaţie a tonului, fără adjuvantele cu valoare persuasivă ale oralităţii. Uneori părea că spune: „Dacă nu mă fac înţeles, cu atât mai rău pentru voi". Poate era o replică dată logoreii de şedinţă, o frondă la adresa celor ce-i mâncau şi lui timpul fără folos, un refuz de a se include în corul vorbitorilor care tot explicând, uitau unde vor să ajungă.

Corneliu Leu, director al unei case de film, se situa la polul opus. La el apărea lentoarea amicală, pe ici, pe colo veselă, a unui expozeu cu alură de dialog, în care răspundea şi în locul preopinentului, mereu în întârziere de replică. Avea un mic defect de pronunţie pe care îl folosea ca să amortizeze un cuvânt, să facă o pauză sau să adauge o grimasă a interiorizării. Vorbea colorat, fluent, cu o linie intelectuală plăcută, fără grabă şi fără preocupări sintetice, cu aerul că forţa mesajului stă în exploatarea meşteşugită a detaliului, în surprinderea sensurilor colaterale semnificative, în accentul dat momentelor. Şi el rubicond, cu o faţă luminoasă, zâmbitoare, miza pe înclinaţia ascultătorilor spre frumos, senin şi tonic, plictisindu-i pe cei predispuşi la senzaţional tenebros şi la duritatea execuţiilor, dar destinzându-i pe cei ce ar fi vrut ca lumea să trăiască în armonie şi concordie. Era o voce reconfortantă în aceste şedinţe, concepute de unii ca eşafoduri pentru propriii rivali sau ca tribună de avertisment împotriva prea liniştiţilor, prea optimiştior, prea sigurilor de ei. Pe o pistă presărată cu cioburi de sticlă, Corneliu Leu

întindea, cu încetinitorul, o lungă saltea pneumatică, deasupra căreia se putea călca, dacă ar fi fost lăsată la locul ei, în modul cel mai confortabil.

Vorbea puţin, dar cu spirit şi „în poante", actorul Radu Beligan, directorul Teatrului Naţional. Mobilul luărilor sale de cuvânt erau metaforele moralizatoare, inspirate de La Bruyère sau de propriile observaţii făcute cu o blândă sagacitate în lumea artelor, unde trăise o viaţă, rămânând el însuşi, adică nu numai un mare talent, ci şi un gânditor. Vorbirea lui în sala de şedinţe, ca şi în grup sau între patru ochi, era pătrunsă de o eleganţă a manierelor întâlnită numai la marii seniori scăpătaţi, singurii ajunşi să respecte cu adevărat omul. N-ar fi bruscat, jignit sau batjocorit pe nimeni, arta satirei, mânuită cu supleţe şi efect al substraturilor, îi trebuia nu pentru a şfichiui oameni în carne şi oase, ci pentru a stigmatiza vicii sociale şi morale, idei obscure, abstracte şi ele, în cel mai bun caz categorii ori prototipuri literare. Dar poantele lui, aparent străine de concreteţea realului la ordinea zilei, cădeau „întâmplător" tocmai pe capsele cartuşelor în care se afla praful de puşcă. Surâsurile subţiri, poate maliţioase dar şi iertătoare, le împiedicau pe acestea să detoneze imediat, dar după ce se aşeza, fiecare auzea o bubuitură în propria minte şi vedea câteva ţinte căzând inerte, ca la bâlci. Unii se întrebau: „Unde o fi vrând să bată?", dar dacă îi priveau ochii zâmbitori, buzele întinse orizontal, bărbia tăiată, toate sclipind de o inspiraţie subită, lăsată să se exteriorizeze în voie, înţelegeau şi plecau încet capul ruşinaţi, ascunzându-se de mustrare. Uneori, mai adăuga un cuvânt sau două de jos, de pe scaun, întregind sensuri prea ascunse în aparenţă şi totul se petrecea atunci ca la teatru, când înainte de a cădea cortina, replica mare, de efect, luminează retrospectiv tot actul.

Îl mai aveam printre noi pe Horia Lovinescu, vorbitor fluent, elastic, piruetând ca un patinator încercat pe lângă picioarele greoaie ale amatorilor. Ideile lui aveau perfecte şi variate forme geometrice, lăsând cumva în aer o planşă cu jocuri delicate şi

limpezi, uşor de reţinut. Cel mai mult mă uimea preocuparea de a nu ieşi din cvadraturi, ca să zic aşa, de a nu trăda scriitorul şi intelectualul rafinat. Rară o asemenea cazнă a omului de cultură de a părea liniar, comun, anost chiar, şi mai ales realizată fără aroganţă sau maliţie, cu un chip implorând crezare, oferind garanţia autenticităţii. În timp ce unii se căţărau cu disperare pe trepte mai înalte dar şubrede, el se ţinea cu dinţii de cele de jos – nu pentru a părea mai „popular" decât era, ci ca să se supună tratamentului de masă. Nu vreau să spun că debita banalităţi, ci că ideile sale, oricum originale, nuanţate, pline de substanţă, erau îmbrăcate într-un fel de salopetă de lucru. Un aristocrat robotind cu muncitorii.

Se produceau acolo şi doi directori de mari unităţi economice ale ministerului: Trandafir, şeful centralei editoriale, şi Stanciu Marin, şeful centralei cinematografice. Ambii aveau lungi cariere de activişti de partid, lucrând pe la organe reprezentative, dacă nu mă înşel primul chiar la Comitetul Central al partidului, şi întruneau caracteristicile de bază ale tipului profesional. Consideraţi „de nădejde", principiali, fermi şi exigenţi (în limita competenţei, fireşte), fuseseră avansaţi în funcţii de greutate ale lumii culturale. Aveau uzajul exprimării în public, beneficiind chiar de o anumită dezinvoltură a oralităţii, şi se străduiau să-şi însuşească ceva din limbajul specific domeniului. Bagajul de această factură era însă sumar şi de aceea folosit abuziv, nu chiar întotdeauna la modul propriu, iar ce aveau de spus se cam înghesuia otova în acest pat al lui Procust. Trandafir oferea portretul unui om prosper, ca fire părea jovial, când vorbea era bine dispus, spre satisfacţia directorilor de edituri, temători ca rapoartele lor literare pozitive să nu fie întunecate sau contrazise de cine ştie ce tablouri sintetice compromiţătoare. El expunea parametrii economico-financiari ai centralei fără interpretări profesionale şi comentarii politice, astfel că şi cifrele negative treceau neobservate sau, oricum, nedramatizate. Enunţa în treacăt deficienţe

generale fără adrese şi se concentra asupra obiectivelor constructive ale centralei, uzând cât putea de terminologia editorialistă în vogă. Vocea lui nu avea timbru, nu-şi punea la treabă coardele vocale, astfel că parcă se adresa nu sălii, ci unui vechi amic. În afară de editori, cifrele lui nu interesau pe nimeni, cu atât mai puţin „umplutura", vorbirea profesională lipsită de pregnanţă.

Stanciu Marin, directorul cinematografiei, elegant, spilcuit, aproape ca un actor de cinema după ce şi-a epuizat seria „box-office"-urilor şi-şi plănuieşte ultima lovitură de rol, agrea drama publică. El nu se pierdea în cifre, ca primul, se aventura de la început în problematica mereu controversată a cinematografiei, pe care însă nu o stăpânea de la nivelul centralei economice. De aceea ieşea în evidenţă discrepanţa dintre posibilităţile reale şi conflictul specios, de anvergură, pe care îl aborda. Atrăgea atenţia, expres sau indirect, că principialitatea nu-i permite să cruţe pe nimeni, şi chiar devenea tăios, executând în aer lovituri de spadă periculoase. Destinaţia atacurilor se pierdea însă în ceaţă. Aprecierile sale nemotivate, alături de obiect, se bazau nu pe investigaţii proprii, ci pe zvonistică, pe ceea ce plutea în aer. Îşi spunea cuvântul neimplicarea organică în metabolismul artistic, de altfel normală la o centrală cu rol de bancher-producător. Insistenţele mele de a determina centralele să se limiteze la funcţia executivă pragmatică – pe care producătorii americani ar fi invidiat-o, jinduind şi ei să nu-şi rişte pielea, sponsorizaţi de stat indiferent de succesul filmelor – erau acceptate formal, orgoliul lor fiind să dirijeze şi ideologic artele.

Vorbeau mulţi în aceste sesiuni cu tematică mai laxă decât a şedinţelor de lucru, dar, mărturisesc, i-am uitat. Şi pe ei, şi ce spuneau. Şedinţele erau o imensă moară de vorbe. După ce se epuiza lista oamenilor cu personalitate, se declanşa o asurzitoare, interminabilă şi istovitoare revărsare de banalităţi, ce făcea din orele petrecute în scaun o adevărată tortură.

Invazia omizilor

Găsisem la Consiliul Culturii, adusă în timpul lui Pompiliu Macovei, cu grad de vicepreşedintă, o doamnă profesoară universitară a cărei specialitate îmi scapă (de ce să nu fiu sincer, n-am ştiut-o niciodată), ce ar fi răspuns perfect la apelativul „Omida". Epitetul nu are funcţie depreciativă, cu atât mai puţin ofensatoare, el încearcă să surprindă, să zicem aşa, ştiinţificeşte, un anumit gen de comportament, cel mai bine simbolizat de respectiva insectă. În primul rând, se înmulţea cu o viteză ameţitoare. Dintr-una devenea o mie de doamne profesoare. Al doilea, cucerea, văzând cu ochii, orice locşor, întregul spaţiu, acoperindu-l, ţesând în jurul său pânza aceea fină, mai deasă decât a păianjenului. Se retrăgea, corect spus trecea mai departe, când din ce găsise nu mai rămânea nimic, lăsând în urmă un vid, unul marcat doar prin resturi ale păienjenişului de care se folosise. Cum asta? se poate întreba. Rodea frunze, scaune, covoare, haine, pereţi? Nu ştiu, poate şi pe acestea, dar în primul rând fiinţe vii, oameni, persoanele care din imprudenţă sau neştiinţă îi ieşeau în cale.

Să zicem că eu eram ghinionistul. Cum am şi fost de atâtea ori. Ne ciocneam întâmplător pe un culoar, la lift, într-o pauză de şedinţă, în anticamera cabinetului sau oriunde. La început, am căzut în plasă din ignoranţă. Îi puneam o întrebare, îi zâmbeam, făceam o constatare banală că vremea e frumoasă, că o să avem probabil un week-end liniştit, ceva de genul acesta. Mai târziu însă, din cauză că nu eram destul de vigilent să o ocolesc, să mă întorc din drum, să strig la cineva în trecere pe acolo, sau pur şi simplu să fug făcând un vag semn de salut. În ambele cazuri, imediat începea să-şi secrete vălul transparent, după care se izola împreună cu victima.

Prin aceasta se indica trecătorilor, privitorilor, că locul e ocupat şi că nu e voie să deranjeze („Do not disturb”). Apoi, la propriu, cred că nu exagerez deloc, începea să mi se urce pe haine, pe braţe, umeri, piept, ca o armată de omizi târâtoare, încet dar de neoprit, de neînfrânt, de nezădărnicit.

Nu mai ştiu ce-mi spunea, nu reuşeam să înţeleg. O mie şi una de nimicuri, legate strâns între ele, transformate într-o poveste interminabilă, urgentă, riguroasă, cu continuare în numărul următor şi încă într-o mie de numere. Te speria prin sentimentul, ţesut odată cu pânza izolatoare, că eşti captiv şi că n-ai cum să scapi. Fiindcă altfel devenea amabilă, zâmbitoare, insinuant familiară, tratându-te ca pe un complice preţios, nu de acţiune, de fapte, ci de idee, intuiţie, revelaţie, complice în pătrunderea tainelor lumii. Prima reacţie, una neelaborată, era să te retragi, pentru că simţeai că numai instinctul te mai poate salva. Făceai un pas camuflat înapoi; ea nu-l observa, dar îl anula, tot instinctiv, printr-un pas înainte. Ideea de retragere rămânea în tine după ce începeai mecanica schimbului de locuri. În subconştient apărea ca unică posibilitate de a face ceva în sprijinul tău, ca ipoteza teoretică a salvării. Executai şi al doilea pas, şi al treilea, până când descopereai că te-ai lipit de zid, sau că ai încăput în unghiul mort al colţului încăperii, culoarului sau clădirii. Atunci te părăsea speranţa, ochii ţi se dilatau şi deveneau ficşi, pe obrazul înţepenit se aşternea paloarea, ieşeau la suprafaţă broboane de sudoare.

Ea nu observa această metamorfoză fizionomică, devenea însă mai sigură pe sine, putându-se concentra la propria lucrare, intuiţia spunându-i că baletul retractil s-a terminat şi că victima se supune singură, în stare de beatitudine, sacrului act al devorării. Nu-i vedeai decât chipul mobil, de o expresivitate monotonă, aplecat tot mai mult asupra ta, gura volubilă vorbind, vorbind, gata să te înfulece, mâinile ridicate în gesturi aeriene neobosite. Îţi pătrundea în creier vocea moale, insinuantă, plină de meandre sugestive, curgând incontinent, fără pauze şi

fără liman. Fireşte, nici pomeneală să poţi interveni, s-o poţi întrerupe, să strecori o observaţie, o cerere, o implorare. De fugit nu aveai cum – nici în lături, nici pe deasupra, nici pe dedesubt. Întreaga perspectivă era închisă şi simţeai cum se apropie, milimetru cu milimetru, „zidul mecanic” din filmele americane de groază. Erai peste tot plin de omizi, şi la suprafaţă, şi în creier, şi în nervi, ros concomitent pe dinăuntru şi pe dinafară. Te simţeai supt, golit, un rest de frunză doar cu câteva nervuri subţiri intacte.

În acest suspans de clişeu hollywoodian grotesc, când fatalul ceas electronic marchează ultima secundă înaintea exploziei, se producea totuşi miracolul, providenţa îşi spunea cuvântul. Şedinţele de exterminare prin armata de omizi nu aveau loc în spaţii izolate, necirculate, în hrube întunecate, ca în numitele filme americane. Dimpotrivă, în jur viaţa pulsa normal, curgând nestăpânit şi purificator. Cineva în trecere îmi vedea faţa şi înţelegea că „bomba” trebuie dezamorsată chiar în secunda aceea. Ori cineva mă ţinuse tot timpul sub observaţie şi acum se săturase de privit, decizând că fusese destul. Sau o persoană nu înţelegea ce se întâmplă, dar nevoi presante îi dictau să încalce eticheta şi să mă abordeze. Oricum, o mână mi se întindea pe deasupra valului de omizi, şi eu o apucam crispat, aderent, ieşind cu un singur salt din asfixianta încercuire, din leşinul cataleptic, din chiar procesul de ingestie al omizilor. Îmi scuturam hainele de ultimele mici târâtoare nesătule, îmi ştergeam faţa de firele lipicioase ale pânzei rupte, îmi pipăiam trupul, asigurându-mă că nu dau la iveală caverne oribile, şi luându-l pe salvator de braţ, mă îndepărtam cu o energie reînviată.

Dar cât suntem de cinici şi nesimţitori! Când altcineva cădea sub năvala omizilor pârjolitoare, retrăgându-se pas cu pas în unghiul mort al sălii sau culoarului, când victima începea să horcăie în mandibulele dezlănţuite ale devoratoarei cu chip iluminat şi voce blândă, pe mine mă pufnea râsul. Cei din apropiere îmi urmăreau direcţia privirilor şi

înţelegând, începeau să chicotească. Ne distram ca nişte sangvini bezmetici, pe seama unui biet captiv, pradă voracităţii căţărătoare şi mistuitoare a celor mai radicale insecte (împreună cu lăcustele), pradă propriei fantezii îmbolnăvite şi a clişeelor cinematografiei de larg consum. Ne amuzam în tăcere, exprimându-ne printr-un mimetism standard juisarea estetică plină de perversiune. În cele din urmă, trimiteam pe cineva să spargă vraja, să întindă braţul salvator şi să smulgă victima din coşmar. Dar nu ne înduram să ne privăm de spectacol, ca nişte fiinţe fără suflet ce eram.

Când guvernul a cerut o reducere de personal ministerial, prima pe lista Consilului Culturii am pus-o pe doamna profesoară universitară. Ceauşescu s-a mirat că mă dispensez de un adjunct, cu toate că şi el cerea sacrificii la nivel înalt. Ca să-l derutez, i-am spus că aş fi dispus să rămân cu treizeci la sută din personal. (Nu exageram decât puţin, două treimi din funcţionari constituiau balast şi nu numai la Consiliul Culturii, ci prin toate colectivele.) A fost o zi de sărbătoare. Scăpasem de invazia omizilor, ocupam acum liniştiţi orice colţ al clădirii, ne opream pe culoare, stam de vorbă cu oricine. Filmul american de duzină nu mai rula.

Când nu mai lucram la Consiliu, la un an sau doi după plecarea mea, intrând cu treabă în cabinetul lui Ceauşescu, mă trezesc interogat de înaltul cuplu: „Tu ai colaborat cu doamna profesoară. Cum e ea în realitate?” Am făcut o mină de om consternat. „Dar de ce vă interesează?” Şi el, şi ea au invocat dorinţa celuilalt de a o readuce pe vechiul post. M-am îngrozit. „Dar e nebună, tovarăşi”, le-am spus. Culmea! Şi unul, şi celălalt au exclamat, privindu-se: „Ai văzut? Ţi-am spus eu!” După câteva zile, am aflat că prin decret prezidenţial doamna profesoară fusese din nou numită vicepreşedintă a Consiliului Culturii.

„Muzica e bună şi ea la distracţie!”

Într-o zi, Nicolae Ceauşescu s-a arătat foarte supărat. Mă gândeam că cine ştie ce complicate treburi de stat îl nemulţumesc, şi am dat să închei şi să plec. Dar el părea să aibă chef de discuţie. Cu un gest zgârcit al mâinii, ca întotdeauna, m-a invitat să iau loc. Ezita între intrarea obişnuită în diverse – acel „Ce mai e nou?”, demonetizat de mult în ochii mei – şi o abordare directă a subiectului ce-l preocupa, uzitată de regulă când avea să facă reproşuri. Supărarea afişată de la bun început mă făcea să cred că o să apeleze la a doua variantă, şi chiar aşa s-a întâmplat, dar nu în maniera la care mă aşteptam. Reproşul, pentru că exista unul, avea un caracter cu totul neobişnuit, lipsit de orice substanţă, numai cu mare greutate posibil de individualizat şi, în ultimă instanţă, neserios, absurd. „Noi ne omorâm pe-aicea cu presa, m-a luat la rost pe jumătate serios, pe jumătate în glumă, că n-are cine s-o îndrumeze ca lumea, şi tu te ţii de ale tale pe-acolo.” „Pe unde, pe la Consiliu? mi-a venit mie să râd. Păi noi n-avem destule pe cap?” „Ei, se compară?” m-a luat la sigur, plictisit să mai argumenteze. Totuşi, mi-a servit o justificare: „Aici e treabă de fiecare zi şi fiecare oră. La voi sunt instituţii solide, merg de la sine. (Ca şi când redacţiile erau un fel de improvizaţii bătute de vânt, pe care trebuia să le împingi tot timpul de la spate ca să funcţioneze cât de cât.) Prin presă se face educaţia maselor, a început să se ambaleze. Cântecele sunt bune şi ele, nu zic, a adăugat concesiv, cu o vagă notă umoristică. Dar mai mult pe la petreceri”, a dezvoltat accentul satiric.

Mă uitam mirat. Ce-i venise? Reducea dintr-o dată cultura – problematizată de obicei la sânge – la cântece? Şi pe alea văzându-le folositoare mai mult pe la distracţii? Unde era misiunea formativă a

artelor, faimoasa teză educaţională sub povara căreia ne îndoia spinarea mereu? Hotărâse să se dispenseze în formarea conştiinţei socialiste de literatură şi teatru, de operă şi balet, de arte plastice, muzee, concerte, aşezăminte culturale, şi aşa mai departe, mizând de-acum totul pe presa scrisă şi pe audiovizual? Îl priveam nedumerit, aşteptând să văd unde bate. „Am căzut noi de acord să te duci la Consiliu şi să laşi presa, dar…” („Noi?” – la cine se referea, la el sau la amândoi? Şi trecuserăm oare prin vreo dilemă, stătusem în cumpănă ce să alegem? Înainte de a mă implica administrativ în conducerea Consilului, răspundeam în Secretariat şi de presă, şi de cultură şi nu apăruse nici o incompatibilitate.) A rămas un timp poticnit la acest „dar”. Apoi şi-a explicitat gândul: „Avem om de meserie pentru presă şi-l trimitem…” (mi-a făcut impresia că a vrut să zică „la dracu în praznic”, sugerând că e vorba de un fel de exil într-o îndepărtată Siberie populată de eschimoşi). Dar a schimbat-o. „Şi dăm presa unor tovarăşi, nu zic, buni, dar fără nici o experienţă în domeniu.” Ei, prin urmare mă punea în faţa unei crize de competenţă, ridica la orizont spectrul, decisiv pe atunci, al necesităţii obiective.

Tot ascultându-l, tot urmărindu-i tactica de motivaţie imediată a deciziilor, învăţasem să mă uit în direcţia opusă celei indicate. Nu, nu la presă era buba. Cum mersese cinci ani fără mine, putea să mai meargă. Să zicem că în urmă cu jumătate de deceniu cei însărcinaţi cu presa nu avuseseră nici experienţă, nici competenţă, dar după atâta amar de vreme mai învăţaseră şi ei câte ceva. De ce reclama nepriceperea lor tocmai când oamenii se mai puseseră la punct? Abia acum îşi dăduse el seama? Nici vorbă. Nu era un novice. Dincolo trebuia căutată cauza „supărării”. La cultură. Acolo nu mergea, probabil, ceva după pofta inimii lui. Sau se iviseră alte preferinţe pentru domeniul respectiv. Am sărit peste meandrele judecăţii lui pline de şiretenie, cum făceam de obicei, şi l-am întrebat direct: „Şi pe cine vreţi să numiţi la Consiliu?”

Nu-i plăceau aceste brutale chemări la realitate. Pe de altă parte, ele simplificau treaba, îl făceau să economisească timp. „Ne-am gândit la Miu Dobrescu”, a răspuns, fără obişnuita şovăială dubitativă. Şi întrucât eu n-am schiţat nici un gest, şi n-am scos nici o exclamaţie de entuziasm, simplă aprobare sau măcar înţelegere, a continuat: „El are unele preocupări culturale. E prim-secretar la un judeţ…” O fi vrut să spună cu pondere intelectuală, dar nu era aşa, şi a renunţat. „Şi când lucra în secţia organizatorică avea însărcinări pe această linie. (Într-adevăr, mi-am amintit că prin anii ’63-’64, în calitate de instructor la C.C., îşi vâra uneori nasul pe la Ministerul Culturii. Deşi minoră, informaţia era aşadar justă.) Şi în general e un tovarăş serios, disciplinat” (da, aici nu greşea, acestea erau calităţile lui de bază, şi cred că ele atârnau cel mai mult în balanţă).

Clar. Practic, nu mai aveam ce discuta. „Şi când vreţi să operaţi măsura?” am întrebat tranşant, cu mina omului cel mai pragmatic. „Păi, ar fi bine chiar mâine, a supralicitat deodată, fiindcă după aceea eu trebuie să mă duc…” (Nu contează unde voia să se ducă şi nici nu ştiu dacă a precizat, dar şi aceasta era o motivaţie aiuristică, fiindcă nu el avea să participe la instalarea lui Miu Dobrescu în locul meu.) De altfel, a şi precizat, pierzând din vedere că-şi anulează singur justificarea grabei: „Am să-l trimit pe Verdeţ acolo. E bine să fie de faţă primul-ministru”. Ridicându-mă de plecare, am mai pus o ultimă întrebare: „Şi în Secretariat cine va răspunde de problemele culturale?” „Păi, să rămână aşa cum e, nu? părea el că mă consultă. Să nu dezorganizăm prea mult… Şi-aşa, făcând mişcarea asta…” Lamentabil. Vorbea de parcă îi luase Dumnezeu minţile. Aşa se întâmpla uneori când îl încerca un sentiment de culpabilitate. Dacă interesele lui imediate erau prea meschine, sau fusese determinat să facă ceva şi acceptase fără prea mult elan.

Niciodată nu mai avusese Comitetul Central un secretar doar pentru presă. Era un lux cam mare.

Firește, el l-ar fi putut explica prin volumul muncii redacţionale pentru elaborarea documentelor de partid. Dar nu mai aveam chef de explicaţii. În fond, ar fi fost ridicol să mă supăr că nu mi se dau mai multe sarcini, că după ani şi ani povara din cârcă mi se mai uşura. Se ivea posibilitatea să mă gândesc, în sfârşit, cu seriozitate, şi la alte rosturi ale vieţii mele, în afara celui de cal de bătaie al partidului, al Comitetului Central, al lui Ceauşescu personal.

Începuse să mi se contureze în cap ideea unui roman de întindere despre conflictele interioare, ideologice şi morale, ale comunismului, despre partea rea şi partea bună a sistemului, ce se înfruntau dramatic. Mai aveam de reflectat asupra liniilor de forţă ale cărţii, ale personajelor, ale construcţiei, şi se ivea acum prilejul să grăbesc procesul de gestaţie. Trecuseră trei-patru ani de la decretarea interdicţiei de a publica proză, mă puteam gândi la o perspectivă, chiar dacă nu prea apropiată, de ridicare a consemnului.

Da, simţeam că-mi bate în faţă un vânt înviorător. Începea să mi se confirme, deocamdată intuitiv, ideea că uneori, când cineva ţine să te lovească şi e încredinţat că-ţi face rău, îţi deschide un drum, până atunci blocat, mai prielnic împlinirii tale ca om. Se zice: „Tot răul spre bine”. Nu ştiu dacă „tot”, dar aşa cum „mai binele” e de obicei „răul binelui”, răul poate juca, la rândul lui, rolul forcepsului într-o naştere fastă.

Plusuri şi minusuri pe micul ecran

Aveam acum de prezidat alt Consiliu Naţional, cel al Radioteleviziunii Române, o societate elevată, chemată să gireze strategiile audiovizualului şi să dea calificative, periodic, în numele obştei, marii instituţii de presă care, deşi avea numai două canale, se bucura de cea mai largă audienţă naţională. Pe atunci, programele se întindeau până la miezul nopţii, împărţindu-se între informaţie, divertisment, educaţie şi dezbatere socială. Erau multe de făcut, atât pe plan tehnic investiţional, cât şi în sfera profesională. Se aflau la ordinea zilei extinderea programului doi în întreaga ţară şi lărgirea profilului său pregnant cultural, îmbogăţirea repertoriului artistic al ambelor programe cu spectacole de marcă, străine şi originale şi, nu în ultimul rând, creşterea forţei de percuţie a cuvântului difuzat. Pe redactori nu-i caracterizau ignoranţa, agramatismul şi baterea apei în piuă, ca acum, dar lipseau adesea talentul şi inspiraţia, ceea ce împingea emisiunile vorbite spre locul comun şi expresia plată, fără impact.

Consiliul Naţional ataca această problematică, dar prima măsură în cadrul unei soluţii radicale ar fi fost selecţia personalului prin concurs. Se instalaseră în anumite compartimente oameni, e drept serioşi, onorabili, dar fără pregătire de profil, ceea ce-i împiedica să fie competitivi, îi făcea stângaci, temători, plafonând emisiunile. Am cerut directorului general (nu mai ştiu cine era pe atunci, mi se pare că Vasile Muşat, de profesie „revoluţionar”, el însuşi timorat de complexitatea şi fineţea muncii) lista posturilor ce se cereau scoase la concurs. Mi-a înaintat tabelul tuturor salariaţilor instituţiei (în frunte cu el însuşi). Era un fel de solidarizare cu cei pasibili de a fi înlocuiţi, bine cunoscuţi în instituţie, de care oamenii cu răspundere se plângeau toată

ziua. „Bine, am spus, atunci măcar nu mai daţi vina pe ei, asumaţi-vă toţi răspunderea eşecurilor, puneţi-le la pasivul vostru profesional.” Şi chiar aşa făceau. În faţa evidenţei, plecau capul şi tăceau, ceea ce, fireşte, nu încălzea pe nimeni. Cine să bănuie, pe atunci, că „balastul” acela va fi, în comparaţie cu mulţi din nou-veniţii de după ’89, adevărată „galerie de aşi!” N-am putut opera selecţia necesară prin concurs şi, fireşte, prin nimic altceva, rămânând cu sentimentul apăsător că în Radioteleviziunea Română – trebuie să mă corectez, în televiziune, fiindcă redacţiile radioului fuseseră mult mai exigente şi beneficiau de profesionişti redutabili în toate sectoarele – parazitau o seamă de angajaţi faţă de care atitudinea cea mai înţeleaptă ar fi fost măcar aceea de a-i lăsa să se odihnească fără întrerupere.

Era greu de atins o atare performanţă, şi aceasta îmi mărturisea Tudor Vornicu, omul cu care se puteau discuta deschis şi avizat racilele instituţiei; el chiar încerca să-i neutralizeze pe involuntarii trăgători înapoi, dar nu se alegea decât cu ranchiună, anonime la conducere şi riscul reputaţiei proaste. Astfel că prefera să-şi „asume” răspunderea. În interiorul fiecărui gen publicistic specific vizualului s-a dat o crâncenă bătălie pentru calitate, zădărnicită uneori de realizatori nedotaţi, cum am spus, şi alteori de viciile sistemului, exprimate prin tabuuri, prejudecăţi şi marote propagandistice.

Cineva ar putea considera, în mod aprioric şi intratabil, că o comparaţie între „ce a fost” şi „ce este” frizează sacrilegiul. Acum se fac multe asemenea aprecieri uşuratice, fie din idiosincrazie politico-ideologică, fie din suficienţă. Profesionalismul veritabil, preocupat de realitate şi nu de presupuneri, ar trebui să încerce. Fireşte, nu-l voi substitui eu, dar inevitabil mă văd nevoit să pun faţă în faţă anumiţi parametri, făcând abstracţie de cantitate, unde neîndoios ziua de azi este mai presus de orice comparaţie (deşi, să nu uităm: „non multa, sed multum”).

De departe, „jurnalele” sunt astăzi mai palpitante decât în anii aceia. Concepţia despre ştiri era stupidă, considerându-se că opinia publică ţine să afle în primul rând ce s-a întâmplat la nivel oficial. Chiar să fi existat un asemenea interes, modul de a-l satisface era derizoriu, fiindcă activitatea oficială era capsulată în formule simpliste, terne, în clişee cu caracter general şi ermetic. Atât permitea „oficialul” să se dezvăluie, uneori nici măcar un colţ al perdelei nefiind ridicat. Televiziunea, descurajată de acest tabu, nici nu mai făcea investigaţii, iar auditoriul asculta cu o ureche. Alteori, invers, oficialul inunda jurnalele, vizualul developând aceleaşi şi aceleaşi gesturi, atitudini, vorbe, imagini, repetate obsedant, în cascadă, fără nici o notă specială. Aceste jurnale erau condamnate aprioric. Ele produceau asupra beneficiarului o agresiune vizuală şi auditivă de nesuportat, în multe cazuri anulată prin răsucirea butonului. Mai stresante erau manifestările transmise în direct, când nu se putea opera măcar o curăţire elementară de material redundant. Ştirile neoficiale sufereau şi ele de banalitate, fiind nerelevante sub raportul vieţii adevărate a societăţii şi punând pe prim-plan etalarea ctitoriilor naţionale, poate interesante dacă n-ar fi fost fasonate la aceeaşi rindea. Plana mentalitatea că faptul particular nu interesează. Copleşit de general, minimalizat, anulat de evenimentul cu valoare „naţională”, particularul cădea într-un adevărat hău.

După ’89, oficialul şi-a restrâns aria, fiind uneori expediat la coada jurnalului. Pe primul loc a trecut particularul, dar din păcate unul „accidental”. De cincisprezece ani nu reuşesc să înţeleg de ce e important să ştim în primă urgenţă şi cu lux de amănunte, cum s-a izbit un autoturism de stâlpi, cum a explodat o butelie de aragaz într-o garsonieră de bloc, cum s-a intoxicat o familie cu ciuperci şi cum un beţivan i-a stâlcit mutra partenerului de pahar, iar un detracat a înjunghiat pe cineva. „Accidentul” are caracter comun, de serie mare, e un particular de masă, arhiştiut din practica vieţii curente şi din

oficiile consecvente ale mass-media. El începe să joace rolul toxic al banalului de odinioară, extins pe kilometri de peliculă. În schimb, partea de mijloc a jurnalelor TV de azi e interesantă, alcătuită din ineditul particular spontan şi din altul elaborat, regizat, ultimul căpătând şi o semnificaţie generală. Sunt şi astăzi destule automatisme (prezentatoarea centrală, după ce comunică esenţialul unei ştiri, pune o prezentatoare locală să mai adauge detalii dispensabile) dar, în ansamblu, redacţia de ştiri se mişcă infinit mai lejer, schimbă planurile cu abilitate, introduce imagini în imagini, manipulează personaje din vecinătate şi din depărtare cu nonşalanţa unui satelit artificial.

Sunt mult mai degajate, mai fruste şi pitoreşti anchetele sociale. Se cultivă însă cu predilecţie mediile sordide, fireşte, plastice sub raportul imaginii şi textului, dar îngustând unghiul de observaţie asupra fenomenului public. Se frecventează o extremă a societăţii, marcată parcă de „fatum" atemporal (când de fapt e vorba de cauze imediate, identificabile), şi nu se prea văd categoriile în transformare, acelea unde se produce constant şi vertiginos polarizarea (bogăţia şi sărăcia) şi unde se diferenţiază radical mentalităţile.

Ar mai fi mult de făcut, dar şi ce se face e bine, mai interesant şi mai atractiv ca altădată. Pe atunci funcţiona o pudoare publicistică a adevărului nud, considerat un fel de pornografie socială. Începuseră să se contureze unele talente profesionale; acestea nu ţineau să se plaseze în prim-plan, interveneau din umbră şi schimbau vocabularul uscat, şablonard. Reuşeau unii să facă din subiect (adică din particularul considerat „nesemnificativ") un univers straniu al originalităţii, noutăţii şi profunzimii umane. Cu atât mai mult s-ar putea expune acum pe micul ecran omul ca „terra incognita" – obiect de observaţie, meditaţie şi revelaţie. Adesea, reporterii fac din individ o recuzită profesională, uitând că e o lume insolită, plină de secrete fascinante, în stare să ne schimbe optica asupra vieţii, să ne dea

dimensiunea tragicului de care suntem mereu tentaţi să uităm.

Mi se va spune: dar *talk-show*-uri nu existau. Trei-patru propagandişti cu profesii intelectuale abia conturau o lecţie de curs ideologic. Exact, în puţine cuvinte aceasta era situaţia, dar în intenţia realizatorilor emisiunea urma să fie o confruntare de idei. Ei bine, nu puteau fi determinaţi oamenii (cu experienţă în expozeul public) să se confrunte. Nu erau în stare să găsească terenul propice, nu-şi puteau descoperi unii altora fisuri, şi mai ales nu aveau chef să se contrazică. Redactorii îi implorau să-şi descopere şi noduri în papură, să se conteste (măcar în detalii), să nască o cât de mică ceartă de specialitate. Nimic. Tot ce-şi puteau reproşa era că unul a uitat să mai adauge nu ştiu ce paragraf, pe care se grăbeau să-l livreze, astfel ca tema să fie încheiată la toţi nasturii. Şi aceştia erau: profesori universitari, academicieni, cercetători, autori de cărţi, publicişti. Li se dădeau toate asigurările că nu riscă nimic şi că nimeni nu va avea de suferit, în final putându-se chiar „pupa”. Nimic. Toţi ştiau lecţia, nu aveau cum să se surprindă în flagrant delict. „Luaţi-le lecţiile din faţă”, le spuneam redactorilor. Le aveau în cap! Nu se putea face decât dezbatere „de completare”, cea de confruntare era exclusă. Se alegeau teme mai controversabile şi de acută importanţă socială. Ei le netezeau, le şlefuiau asperităţile, le dădeau lustru.

Cum sunt *talk-show*-urile astăzi? Mai impozante, mai combative, mai încărcate de spirit speculativ. Dar şi acum cei prezenţi se războiesc mai puţin între ei şi mai mult cu absenţii. Cu aceia sunt incisivi, radicali, necruţători. Până la urmă, tot e ceva, fiindcă se emite sunetul războiului. E drept, riposta lipseşte, nu ni se arată chiar teatrul de luptă, nu vedem trăgându-se de ambele părţi, alegându-se învingătorii de învinşi. Dar altădată nici măcar absenţii nu erau mitraliaţi, cu excepţia celor de dincolo de cortina de fier. Beligeranţele de azi nu vizează nici ele poziţii sistemice (cu excepţia anatemei la adresa sistemului mort), nu separă factorii maligni care generează

degringolada societăţii, nu se concentrează asupra cauzelor sociale ale răului.

Există aşa-numitele emisiuni de moderator, unde sunt chemaţi să se certe, pe o temă concretă, rivali notorii. Moderatorul nu este însă, cu rare excepţii, liber, echidistant, pregătit să audă orice fără să se constituie în „parte civilă”. Uneori debutează bine, dar pe parcurs se vede că face şi el parte dintr-o tabără; când apar idei neconvenabile, se burzuluieşte şi îl scutură pe combatantul emitent ca pe rivalul său personal. Acesta e „îngrămădit” şi de duşmanul declarat, şi de cel camuflat sub masca moderatorului, şi azvârlit sub masă. Omul postului nu concede să modereze nici măcar loviturile partenerului împotriva rivalului comun. „Moderează”, în schimb, din răsputeri, replicile executatului.

S-au încercat pe vremuri „emisiuni libere”. Îmi amintesc de cea a lui Vornicu, destul de reuşită; un fel de caleidoscop cultural. Din păcate, nu se pot cita multe succese notabile; puţini aveau curajul să se aventureze într-un spaţiu unde propria umbră, proiectată dilatat, îi speria şi îi amuţea. Fantomele propriului eu amplificat în singularitate nu mai sperie acum pe nimeni. Redactorii emisiunilor degajate – culmea! începători – trăiesc azi beţia curajului nelimitat. O oră, două, poate şi trei, un tânăr e plasat în rolul de dresor al timpului, cu dreptul de a-l pune să execute tot ce-i trece prin cap. Dar nu-i trec decât fleacuri, vorbe goale, exclamaţii naive, gesturi infantile. Un copil cu toate jucăriile îngrămădite în camera de dormit cheamă pe cine-i place (toţi sunt la cheremul lui) şi îi pune să călărească bidiviul de lemn, să apese pe burtă crocodilul de cauciuc, să lovească în toba de tinichea, să sugă un rest de acadea rămasă din ajun. Aşa arată aceşti imberbi stăpâni pe timp, nababi ai orelor umplute cu câlţi (în special ai celor de dimineaţă, când se presupune că suntem buimaci, gângavi, căzuţi în mintea copiilor). În ce constă performanţa? În faptul că tânărului (tinerei) nu-i e teamă de nimic, nici de copilul din el.

Îşi extinde golul propriu în noi. Trăieşte din ceea ce excavează în vieţile noastre.

Cine o fi descoperit că secretul succesului emisiunii de divertisment este să nu fie „serioasă”? E o confuzie semantică. Doar ei, realizatorii, trebuie să fie serioşi când ne propun să ne destindem, să ne înveselim, să vedem viaţa în roz. În acest domeniu, televiziunea a înregistrat un declin de calitate înspăimântător. A întors spatele tradiţiei, a renunţat la orice exigenţă, a transformat divertismentul românesc, ridicat în timp la o înaltă cotă profesională, într-o panoramă de bâlci. Cine făcea divertisment odinioară, în anii pe care tocmai îi evoc? Oameni ai scenei de primă mână, ca Toma Caragiu, Radu Beligan, Carmen Stănescu, Marin Moraru, Maria Tănase, Ioana Radu, Gică Petrescu, Ştefan Bănică, fraţii Tapalagă. Cu o generaţie în urmă se afirmaseră Constantin Tănase, Stroie şi Vasilache, Mircea Crişan. Colaborau solişti de operă şi operetă, protagonişti ai teatrului de estradă, interpreţi de film, mari autori de şlagăre, compozitori cunoscuţi şi iubiţi în toate straturile societăţii. Rubrica o compuneau oameni de calitate intelectuală indiscutabilă, muncind cu răspundere şi seriozitate, detestând improvizaţia, încropeala şi „neseriozitatea”, respingând diletantismul, amatorismul, bizuindu-se pe spuma lumii artistice. Chiar dacă reuşeau să definitiveze o singură emisiune pe săptămână (dar erau mai multe), aceasta avea ţinută, devenea punct de referinţă, lansa şlagăre, cuplete, scenete, oferea tribună de succes consacraţilor.

Ce muncă se depunea în televiziune pentru pregătirea programelor speciale de divertisment! Ce operă colectivă de anvergură era noaptea de revelion! Românii petreceau Anul Nou în faţa televizorului fără sentimentul frustrării, ca acum. Când se scot, la câte o ocazie, din arhiva de aur, numere aparţinând acelor programe, telespectatorii se lipesc de sticla micului ecran.

De ce au decăzut divertismentul şi umorul la TV? Instituţia a uitat că acestea sunt genuri de artă, nu scălâmbăială? Locul artiştilor cu îndelungată experienţă de scenă l-au luat „bişniţari" fără vocaţie şi fără elementară acurateţe. Aşa-zisul umor al „spectacolelor" (unele torturându-ne seară de seară) constă în glume penibile ale grăsunilor, în poante de arieraţi, în tumbe, piedici şi căderi în fund, totul de un grotesc intolerabil chiar şi pentru mahala (ca o categorie abstractă a vulgarului). Amatorismul nu a dat niciodată la noi asemenea rezultate deplorabile, nu a poluat de această manieră spiritul public. Amarnic e tributul plătit de televiziunea română lipsei de rigoare, falsului câştig de frecvenţă, invaziei veleitarilor ahtiaţi de un câştig facil.

Nici în materie de seriale cinematografice comparaţia nu este calitativ favorabilă prezentului. La rubrica cifrică străluceşte ziua de azi, dar din nefericire aceasta se constituie în atribut negativ. Micul ecran pare a fi acum poligon de experimetare a rebutului cinematografic de scurt metraj şi, în acelaşi timp, al suportabilităţii telespectatorului la presiunea kitschului. Nu mai avem de-a face cu ecranizări ale operelor literare de valoare universală, ca altădată, ci cu produsul subliminal (am în vedere conştiinţa artistică, firește) al studiourilor comerciale boliviene (şi din alte „citadele" latino-americane, unde filmul se ştanţează după cel mai grosolan şablon melodramatic) şi al periferiilor Hollywood-ului, specializate în explozii trucate, în box thailandez mimat şi în carne de culturişti tocată mărunt. Toate posturile vehiculează în draci mormanele de gunoi căzute de la a şaptea artă, şi nu ai unde evada decât dincolo de ecran. Este un nou mod de a fi gonit din faţa televizorului, de a scoate omul în natură. Funcţie socială benefică, dacă nu ar fi atât de compromiţătoare şi dacă unii maniaci nu ar rezista, totuşi, pe poziţie!

Câţiva teleaşti vechi

În afara vizitelor ocazionate de participarea la sesiunile Consiliului Naţional, mă duceam la sediul Radioteleviziunii să văd episodul pilot al câte unui serial nou sau să-mi spun părerea despre programul de revelion. Cum ziceam, se cumpărau seriale de lux făcute după romane clasice franţuzeşti, englezeşti şi americane, sau cu subiecte moderne, dar executate în stil clasic. Nu vedeam numai episodul pilot; captivat, înfulecam tot ce se achiziţionse până la ora aceea, cu un câştig dublu: savuram continuitatea acţiunii şi îmi degrevam serile de o servitute. Mă jenam că trebuie să imobilizez câţiva oameni, dar vedeam că nu se lăsau clintiţi nici ei, pentru că le plăcea să mai vadă o dată pelicula. În ce mă priveşte, am fost dintotdeauna un mare consumator de filme şi, la oricâte spectacole m-aş fi dus şi oricâte cărţi aş fi citit, dacă un timp nu aveam posibilitatea să văd filme bune, simţeam că pierd un anumit tempo, ritmul dinamic pe care cinematografia l-a adus în sfera artelor.

Fireşte, literatura dezvăluie viaţa mai laborios şi plasticizează ideile mai mult ca orice artă, teatrul transmite mai autentic fiorul zbuciumului omenesc viu, pictura nu poate fi întrecută în forţa de a sintetiza lumea într-o imagine, iar muzica e cea mai penetrantă, sentimentalizând orice atom, cum spunea Bacovia. Dar filmul e ca o locomotivă năpraznică, în care traversezi toate tunelele universului exterior şi interior. După vizionarea în suită a două–trei filme profunde, interpretate de actori mari, ai extraordinara senzaţie că te-ai maturizat cu un deceniu. Chiar câte două-trei vedeam într-o seară, la Consiliul Culturii, când specialiştii îmi comunicau că au primit marfă bună, pe care nu aveau bani să o cumpere.

Nici nu ştiu cum să descriu acele seri, ca pe o feerie, ca pe un banchet fastuos, ca pe o mare

întâlnire de amor – astfel că, oricât de târziu se făcea, preferam să plec acasă pe jos, ca să mă reculeg. Am continuat să fiu invitat – până în 1989 – cel puţin o dată sau de două ori pe săptămână la asemenea gale, extrăgându-mi din ele un supliment consistent la hrana mea culturală curentă. Televiziunea nu era atât de bogată, dar îmi deschisese poarta, nefrecventată până atunci, spre serialele de calitate. De câte ori venea o nouă tranşă de episoade la serialele în difuzare, Vornicu mă anunţa şi mi le oferea pe toate odată. Din păcate, nu aveam cu cine să le comentez; văzându-i cât sunt de ocupaţi, îi cruţam, mulţumindu-mă să le discut cu mine însumi.

Vizionarea programului de revelion era o delectare. Ca şi la filme, uitam în ce calitate mă aflu acolo (de altfel, supervizarea era strict formală, specialiştii se străduiau să expună chintesenţa inventivităţii şi gustului lor, iar interpreţii se aflau deasupra oricărei critici) şi oricât de exigent m-aş fi prefăcut eu că rămân, nu puteam să nu le strâng mâna realizatorilor cu recunoştinţă şi efuziune. Cum puteau oamenii aceia să construiască asemenea monumente de spirit rafinat, de fantezie artistică, de eleganţă şi talent, perfect articulate într-o durată de şase–şapte ore, plus rezervele din care se alimentau în zilele următoare sărbătorilor? Iar astăzi răsuceşti butonul pe şapte–opt posturi şi abia poţi pescui câteva numere mai acătării, după care te duci întristat să te culci! Exista emulaţie profesională între artişti, realizatorii dădeau tot ce aveau mai bun, pe toţi îi stăpânea o singură obsesie: frumosul. Recunoaşterea lui entuziastă era cea mai mare răsplată a consumului de inteligenţă şi sensibilitate.

Un excelent profesionist de televiziune, atât ca organizator – în primul rând ca organizator –, cât şi realizator de emisiune, era neîndoielnic Tudor Vornicu. În 1960, când am fost numit director general al Agerpres-ului, îndeplinea funcţia de corespondent al agenţiei la Paris. Acolo l-am şi cunoscut mai bine, cu ocazia unei călătorii de interes personal (eminamente de natură medicală). Avea o

privire galeşă, de om energic, inteligent şi atent la tot ce se petrecea în jur, dar trist. Ochii lui pătrunzători te urmăreau în fiecare clipă, dar gura îi părea pecetluită de amărăciune. Şi obrazul îl avea puţin palid, foarte liniştit, ca al cuiva atins de o boală incurabilă cu care s-a resemnat. Nici vorbă de boală însă, te convingeau statura atletică şi temperamentul vioi, dar nu putea sau nu voia să ascundă că în viaţa lui e un gol – n-am reuşit să-l deduc şi nu ştiu dacă el însuşi îl conştientiza. Uneori se trezea dus de melancolie, sau de un gând deprimant, şi atunci izbucnea într-un râs scurt, concentrat, fără ecou şi fără suflu, ca un strigăt înăbuşit. Mai uşor îi venea să mimeze atitudinea participativă, luându-ţi cuvântul din gură şi ducând propoziţiunea la capăt în acelaşi timp cu tine, rostind chiar aceleaşi cuvinte. Îşi făcea treaba de corespondent corect şi substanţial, dându-şi toată silinţa şi descurcându-se dezinvolt. Când venea acasă, în vacanţă sau chemat de agenţie, se purta degajat şi colegial, dar nu dădea rapoarte. Nu a dat nici mai târziu, la televiziune, de fapt niciodată, şi cred că nici nu prea ştia ce e aceasta. Ţi se punea însă la dispoziţie, răspunzând afabil şi exact la orice întrebare.

Ne-am reîntâlnit la TV după cincisprezece ani şi l-am găsit neschimbat, doar puţin mai palid, cu o muţenie interioară ceva mai accentuată, cu privirile uşor voalate şi cu un vag păienjeniş la coada ochilor. Am pus acestea pe seama oboselii, fiindcă munca lui de organizator făcută cu tact, calm, eficacitate şi eleganţă, era fără doar şi poate epuizantă. În acea perioadă cred că a dat şi frumosul examen de realizator pe post, la care m-am referit înainte, manipulând cu graţie şi dezinvoltură personaje, subiecte, idei. De altfel, cred că graţia a fost efigia personalităţii sale; ar fi fost un eminent cavaler medieval, în stare să-şi epateze regele la fiecare pas, să alunece galant printre doamnele de la curte şi curtenitor printre seniorii mai stângaci decât el.

Foştii colaboratori îl omagiază cu toate ocaziile, dar prin presă l-am văzut controversat, insinuându-

se, ba chiar afirmându-se ritos, că a fost un important colaborator al Securităţii. Nu pot depune mărturie într-un sens sau în altul, efectiv nu dispun de nici o informaţie şi de nici o probă. Dar mi se pare exclus ca omul acesta să fi făcut rău cuiva. El nu avea nevoie să se caţăre pe leşurile altora, sau măcar să disloce pe cineva ca să-şi taie drum. Avea ponderea sa, drumul său, locul său. Nu puteai să-l pui în raport cu nici o conjunctură, nici să-l legi de vreun cerc, de vreun grup de influenţă. Oamenii valoroşi sunt, inevitabil, solitari, şi aşa mi s-a părut şi Vornicu. Solitar prin stil, prin plictiseala de a cuceri pe cineva, ca şi de a se lăsa cucerit, prin neputinţa de a fi alceva decât el însuşi. Ne înţelegeam dintr-o privire, şi mai ales dincolo de fraze, ceea ce, pentru doi oameni foarte ocupaţi, nevoiţi să colaboreze, e un noroc şi o plăcere. Cu toate acestea, nici unul nu simţea nevoia să-l cultive asiduu pe celălalt. Mă bucuram când mă chema să văd ceva neobişnuit, iar el se bucura când îl rugam să-mi pună pe casetă anumite melodii din fondul „de aur”. Atât era suficient pentru a conserva conştiinţa prieteniei şi a continua să ne vedem, în interes de serviciu, cu un zâmbet de simpatie în colţul gurii.

Mă încânta cum comenta spectacolele sportive Cristian Ţopescu. N-am avut ocazia să vorbesc cu el decât la telefon. Mă aflam într-o după-amiază la Snagov, la N. Ceauşescu, împreună cu alţi câţiva din conducere, cu o anumită treabă. Tocmai se transmiteau la TV întrecerile de gimnastică de la Olimpiadă (probabil cea de la Moscova). Am văzut cu toţii cum arbitrii le-au depunctat pe concurentele noastre şi ne-am scandalizat. Am fost de părere să protestăm pe loc, din ţară, în mod oficial. Primul pas ar fi fost (cred că se apropia jurnalul de seară) o replică a televiziunii. Ceauşescu mi-a întins telefonul ca să-l sun pe directorul general. Nu mai ştiu cine avea funcţia respectivă pe atunci, dar eu am rugat-o pe centralistă să-mi facă legătura cu Cristian Ţopescu. L-am găsit. L-am rugat să tragă el o „înjurătură” sovieticilor la jurnal, şi nu indirect, sau

cu mănuşi, ci cât mai transparent. Nu aveam, fireşte, dovada că moscoviţii au ordonat încălcarea fairplayului sportiv, dar depunctarea îi favoriza pe ruşi, iar în ultimă instanţă erau gazde. Vedeam că şi el e revoltat şi gândeşte la fel. Am stat să vedem materializarea demersului pe micul ecran. Ţopescu şi-a făcut datoria cu profesionalism, fără accente ascuţite şi cineva de faţă a obiectat că n-a folosit chiar termenii mei. I-am spus că nici nu trebuia, ar fi fost strident să adopte cu această ocazie alt limbaj decât cel obişnuit, bine cunoscut de ani de zile. S-ar fi putut trage concluzia că prin gura sa vorbesc alţii, fireşte oficialii. Ceauşescu a fost de acord şi toată lumea s-a declarat mulţumită, urmând să se intervină apoi pe alte căi. Opinia publică a aplaudat intervenţia lui Ţopescu. Eu l-am căutat să-i mulţumesc, nu l-am găsit pe moment, iar mai târziu mi s-a părut superfluu. O fac după treizeci de ani, adăugând complimente pentru frumoasa-i carieră gazetărească – ce urcă şi acum, fără încetare.

Înainte de a deveni titular la Ministerul Culturii, când aveam în obiectiv de serviciu Radioteleviziunea, printre vârfurile profesionale ale colectivului o număram şi pe Carmen Dumitrescu, ce începuse să desţelenească ancheta socială cutezător, în acelaşi timp grijuliu, nuanţat, cu discreţie. Era la antipodul ostentaţiei, şi cu toate acestea se impunea printr-o ţinută cu totul ieşită din comun. Prezentabilă, uşor distantă faţă de subiecţi şi cu un timbru puţin metalic (aveam impresia că lupta împotriva lui) degaja un val subţire de răceală, din care s-ar fi putut deduce că e orgolioasă, dacă n-ar fi fost nescorţoasă în alegerea temelor şi neînclinată spre vedetism. Personal, o urmăream cu interes, ştiind că ori de câte ori o întâlnesc pe post nu pot să mă plictisesc. La revenirea mea, după cinci ani, în teritoriul presei scrise şi audiovizuale, mi-am dat seama că absentează de pe micul ecran. Nici n-am apucat să mă edific bine, şi mi s-a comunicat dorinţa ei de a fi primită în audienţă. Era la fel de prezentabilă şi

discretă, dar, ce m-a frapat, aproape dezinteresată să atragă atenţia.

Ceva în înfăţişarea ei îmi spunea că suportase nu numai trecerea anilor, ci şi o coroziune toxică, specială, a vieţii. Când un om oarecare e marcat de stigmatul necazurilor, e înduioşător, dar parcă şi firesc; atunci când o fibră umană mai rară dă la iveală culoarea ruginie a frunzei de viţă peste care a trecut bruma, simţi drama. Asta era, o pustiire mai mult decât melancolică, precum în viile culese.

Ce s-a întâmplat? Ce? Nu vedeam? Fusese jefuită. De la cabinetul doi i se interzisese să mai apară pe post. I se fixase în instituţie un colţişor anodin unde să-şi câştige existenţa. De ce? Nu era uşor de explicat. Carmen Dumitrescu n-a intrat în detalii. Esenţa consta în faptul că faimosul, deja temutul Cabinet doi, făcuse faţă de reporteriţă o gravă idiosincrazie. I se reproşase ceva profesional? Făcuse vreo greşeală involuntară, provocase un accident din neatenţie, căşunase vreunui subiect de-al ei necazuri neprevăzute, respectiv săvârşise o contravenţie „din culpă”? Nimic din toate acestea. Prin urmare, idiosincrazie eminamente subiectivă. (Investigaţiile făcute de mine pe culoare colaterale mi-au permis să descifrez natura intrigilor. Elenei Ceauşescu i se adusese la cunoştinţă că fiul ei mai mic a făcut o pasiune pentru reputata teleastă, ceea ce – nu ştiu de ce! – a revoltat-o. Neputând-o suprima, sau trimite peste graniţă, a intervenit pentru obscurizarea ei într-o profesiune prin excelenţă publică. Cel mai mult mă interesa reconstituirea traseului pe care se acţionase. O parte mi s-a sugerat cu maximă discreţie, o parte am dedus-o.)

Am încercat s-o conving pe distinsa colegă, înainte de orice alt demers, că la mijloc e o neînţelegere (una care o ţinea pe tuşă fără nici o perspectivă) şi că nu avem decât s-o înlăturăm. Mă privea cu blândă neîncredere. Venise la mine ca să-şi facă până la capăt datoria faţă de sine însăşi, să epuizeze şirul instanţelor de apel, dar probabil se gândea că, întrucât sentinţa se dăduse la „curtea supremă”, nu

exista nici o şansă de schimbare a încadrării, necum de scoatere a cazului de pe rol şi casare a dosarului. Eu am avut o bună intuiţie. Odată edificat asupra fondului, mi-am dat seama că nu există decât două căi de atac: s-o chestionez cu inocenţă pe autoarea abuzului sau, în calitate de „jude nou venit", străin de orice aranjamente subterane, să anulez sancţiunea fulgerător şi radical. Prima nu mi-a surâs: inocenţa, când se etalează, poate fi uşor sacrificată. A doua mi s-a părut imbatabilă. Ce obligaţie aveam eu să fiu la curent cu sforăriile Cabinetului doi? Cazul friza în mod flagrant nedreptatea, cine îşi putea permite să-mi reproşeze că nu o tolerez? Am cerut conducerii Radioteleviziunii ca realizatoarea Carmen Dumitrescu să fie repusă imediat în drepturi, asigurându-i-se condiţii pentru reîntoarcerea pe post. Zis şi făcut. Ca şi când nimic nu s-ar fi întâmplat. Ca şi când n-ar mai fi existat pe lume un insolent, primitiv şi crud Cabinet doi. Ca şi când chiar fusese vorba de o măruntă neînţelegere birocratică.

Mi-ar fi plăcut s-o reîntâlnesc pe ziaristă după un timp, pe când îşi făcea meseria cu brio, mai mult pentru a vedea ce s-a întâmplat cu urmele acelui vânt devastator, dacă obişnuitele culori ale grădinii au rămas tot stinse.

De Emanuel Valeriu nu auzisem, până când a intrat pe uşa cabinetului meu. Sunt convins că din vina mea, ca urmare a sistemului meu particular de alcătuire a clasamentelor. După '89 l-am văzut pe diferite posturi TV şi i-am apreciat volubilitatea şi francheţea. De altfel, virtuţi ieşite în evidenţă şi cu ocazia acelei unice convorbiri. Cred că avea o poziţie nu modestă în instituţie; tocmai de aceea probabil se trezise antrenat într-un conflict de muncă atât de grav, încât îl ameninţa pe plan penal. Omul a fost sincer şi a recunoscut că, ad literam, un anumit act al său de serviciu putea fi considerat încălcare a paragrafului x de lege. Motivaţia invocată credea că-l exonerează însă de răspundere, cu atât mai mult de consecinţe penale. Din câte îmi aduc aminte, respectiva justificare stătea în picioare doar la prima

vedere. Neconcordanţa apărea între motivaţie şi lege, una având caracter politic, cealaltă juridic. Depinde căruia dintre cei doi factori antinomici îi acordai prioritate.

Emanuel Valeriu mi-a explicat cum i s-a predat lui teoria priorităţilor între politică şi lege, în 1945, când partidul comunist i-a pus pistolul în mână şi i-a cerut să înlăture orice impediment din calea clasei muncitoare aflată în ascensiune spre putere. Rămăsese convins, până în ziua aceea, că politicul primează, şi dacă o lege împiedică exerciţiul de putere al clasei muncitoare, nu e nici un păcat să o eludezi. Eu eram pe poziţia contrară. Credeam că între 1945 şi deceniul al optulea nu se putea face nici o apropiere. Nu mă pronunţam cu privire la rolul pistolului în 1945 – nu excludeam să fi fost expresia unui real avânt revoluţionar, după cum putuse să fie şi un abuz, o formă de intimidare a societăţii traumatizate de război – dar în privinţa primordialităţii legii în momentul respectiv nu mi se părea că se poate discuta. Astăzi se spune: foarte bine că încălca legile comuniste, în ultimă instanţă aceasta era o formă de sabotare a sistemului, cu alte cuvinte, de opoziţie, de rivalitate. Numai că, între interesele clasei muncitoare şi lege, omul alegea să le slujească pe primele. Or, slujind clasa muncitoare era departe de a submina comunismul.

Nu cunosc trecutul lui E.V., rolul jucat de el în instaurarea regimului comunist, nu cunosc exact nici ce a făcut după pomenitul conflict (am impresia că acesta a determinat o cotitură în viaţa sa) şi nici mobilurile situării sale în straturile înalte ale puterii după ’89. Apar însă contradicţii neinteligibile. Firește, numai în literatura realist-socialistă schematică personajele nu se contraziceau, având o evoluţie rectilinie, de o consecvenţă încrâncenată, „de bou”. În realitate, viaţa oamenilor poate fi frântă în zigzaguri, fără ca ei să apară din această cauză anormali sau automat incriminabili. Cu condiţia ca fracturile, schimbările bruşte de macaz, autoanulările să aibă o noimă. Şi în literatură, şi în existenţa

palpabilă. Cred că cel mai interesat să-şi explice viaţa este subiectul însuşi – atât pentru nevoia de autocunoaştere (orice om ar trebui să ştie cine e), cât şi pentru a-şi asigura o coerenţă în reprezentarea contemporanilor (uneori, şi a urmaşilor, dacă este „fiul operelor sale”).

Cum e condus audiovizualul?

Radioteleviziunea a fost şi va continua să fie cea mai mare, complexă şi dificilă instituţie de presă. Îmi dădeam seama cât de greu e să fie condusă dintr-un unic nucleu restrâns, de un singur cap, în imposibilitate de a cuprinde toate compartimentele, nu zic organizatoric, măcar conceptual. În realitate, ea e condusă dintr-o multitudine de centre restrânse, în stiluri, maniere şi competenţe diferite şi aceasta determină o diversitate derutantă, stridentă şi inexplicabilă de orientări şi valori profesionale. Instituirea unei autonomii a emisiunilor ar fi dat posibilitate receptorului să evalueze capacitatea compartimentelor, iar realizatorilor să-şi afirme virtuţile în faţa beneficiarului. Probabil nu se va ajunge niciodată aici, nici în regimul de stat, nici în cel privat, accentuarea caracterului comercial impunând şi mai mult conducerea centralistă.

În timpul regimului comunist, în postul de director general s-au succedat destule cadre nu întotdeauna alese după nevoile instituţiei, uneori parcă invers, instituţia fiind aleasă după calapodul acestora, dacă ideea este cât de cât inteligibilă. Mulţi ani, Radioul şi apoi RTV-ul l-au avut în frunte pe Ion Pas, intelectual de stânga din ilegalitate, scriitor, personaj greoi, taciturn, impunând prin mască sobră, inexpresivă, încremenită, statură masivă şi renume de romancier cu tentă socială, profund tradiţionalist, neconectat la nici un curent modern. Cultivat, cu oarecare experienţă, din cauza imobilităţii, a lipsei de spontaneitate şi deschidere modernă nu putea imprima instituţiei spirit novator, adaptare la impulsurile lumii postbelice. Continuitatea a asigurat-o Teodor Marinescu, şi el om serios, responsabil, dar temător în faţa cursei noului, preferând calea bătătorită, după proverbul că drumul

cel mai scurt este cel cunoscut. Al treilea cred că a fost Valeriu Pop, plecat din postul de prim-adjunct al *Scînteii*, unde căpătase dezinvoltură, experienţa inovării şi curajul de a accepta defrişarea drumurilor neumblate. Dexteritatea şi reflexul omului expeditiv prezentau însă şi pericolul superficialităţii. El consona cu nevoile presei de consum rapid, ceea ce pe ansamblu era bine, dar risca ratarea subiectelor de adâncime, renunţarea la forajul insistent, pierderea suflului la scufundări şi, mai ales, toleranţă faţă de improvizaţia facilă. După el – trimis să mai respire ca ambasador în America Latină –, colectivul s-a pomenit cu un prim-secretar judeţean de la Piteşti, al cărui singur merit profesional consta în înclinaţia amatoristică spre poezie. Omul a clacat repede, s-a îmbolnăvit nervos şi a trebuit retras, dacă nu mă înşel şi internat. Cine a venit după el? Parcă Vasile Muşat, alt fost prim-secretar (şi ambasador în Cuba), la fel de nepotrivit, mai ales fără reflexe elementare în domeniu. Făcea tot felul de gafe şi nu devenea conştient de ele nici după ce i se explicau binevoitor, cu lux de amănunte. N-a mers. (Cu surzenia-i binecunoscută la argumentele pertinente, Ceauşescu l-a făcut apoi secretar al Comitetului Central cu probleme internaţionale, încercând să-l suplinească pe Ştefan Andrei.) A fost numit, în sfârşit, un om de meserie, Alexandru Ionescu, fostul redactor-şef al *Scînteii*. A vrut să facă presă serioasă, dar i-a deranjat pe amatorii de lucru rapid şi uşor. S-au descotorosit de el, inventându-i defecte aflate la antipodul firii sale. A fost readus Valeriu Pop, dar Ceauşescu s-a plictisit repede (sau nu ştiu ce altceva a intervenit) şi l-a adus în aparatul Comitetului Central, unde lucrase pe vremuri în calitate de adjunct de şef de secţie. Cred că ultimul antedecembrist a fost Petre, fost activist de partid şi cadru didactic la „Ştefan Gheorghiu" pe vremea lui Leonte Răutu. El s-a descurcat târâş-grăpiş, făcând însă transferul spre lumea postdecembristă, pe care a ajutat-o în zilele tulburi de la sfârşitul lui 1989.

După ’89, când au apărut televiziunile particulare, şefii posturilor n-au mai fost aleşi de nimeni, s-au ales singuri, ceea ce s-a dovedit a fi şi mai rău. De altfel, cum era de aşteptat, raţiunea de a fi a mass-media audiovizuale a devenit câştigul, programele căpătând un pregnant caracter comercial. Mercantilismul a dat lovitura de graţie presei de imagine, criteriul profesional fiind înlocuit, în cazul conducătorilor, cu dexteritatea în afaceri. Aşa am ajuns ca mai bine de jumătate din timpul de emisiune să fie acoperită de reclame. De zeci de ori în timpul zilei, când butonezi în căutare de „ceva”, pe toate canalele nu găseşti decât chipurile ipocrite ale celor ce-ţi recomandă brânza Hochland, detergentul Ariel cel nou, berea Noroc, nu ştiu ce tigaie magică sau miraculoasa recuzită sportivă ori medicală, mereu împrospătată, a slăbitului în două săptămâni. Vizionarea filmelor a devenit o tortură: după cinci minute de artă cinematografică (dacă e) urmează zece de dezmăţ promoţional, şi nu mai ştii ce vezi, o dramă sau mulţimea vânzătorilor extaziaţi de marfa pe care personal n-o consumă. Jurnalele de ştiri sunt şi ele masacrate, astfel că, după un carnagiu terorist în Rusia sau Indonezia, eşti pus să te delectezi cu o porţie zdravănă de „tărie” de Bihor, urmând să vezi imediat, pe viu, urmările alcoolismului în circulaţia rutieră şi în relaţiile familiale.

Tărâmul magic

După ce a pus la cale acţiunile pentru normalizarea vieţii Capitalei, în urma teribilului cutremur din 1977, Ceauşescu a luat în piept, cum făcea ori de câte ori ţara trecea prin clipe grele, judeţele. A început cu Teleormanul, de unde veniseră vaiete tragice, şi care era cel mai aproape de Bucureşti. Îşi propusese să ia cu el, de fiecare dată, un membru al conducerii partidului originar din zona respectivă. Rotaţia începea cu mine. În elicopter, mi-a pus câteva întrebări despre trecutul mai îndepărtat al judeţului şi în mod special despre Turnu-Măgurele, pe unde trecuse o dată, în tinereţe, fără a păstra amintiri închegate. Apoi a cerut dosarul recent întocmit al ţinutului şi s-a adâncit în cercetarea fişelor economice ale celor două oraşe afectate de sinistru: Turnu-Măgurele şi Zimnicea. M-am dus lângă piloţi, care mi-au arătat Alexandria peste care tocmai treceam, şi apoi câmpia monotonă, uşor vălurită, parcă alunecând spre o cascadă azurie a orizontului, unde scânteia o pulbere solară, ca deasupra Niagarei. Era Dunărea, pe care se mişcau o puzderie de oglinzi, trimiţând suliţi sclipitoare într-un galant război cu cerul diafan, decolorat, palid, ca un obraz de adolescentă visătoare. Am văzut şoseaua şerpuind prin verdele luncii, în zare micul platou pe care e aşezat oraşul Turnu-Măgurele, şi valea largă dintre Dunăre şi Olt, terminată cu banda întunecată a zăvoiului, unde am ghicit confluenţa râului cu fluviul, iar undeva, spre stânga, ruinele vestitei cetăţi romane Turris. Dincolo de apa fluviului, familiară, ştiam roca malului bulgăresc.

Anul următor, avea să se împlinească o jumătate de secol de când văzusem „lumina zilei” (un clişeu ieftin, de fapt văzusem lumina lămpii cu petrol, fiindcă m-am născut după miezul nopţii) în acest

spaţiu îngust dintre ape, deschis nemărginirii, cerului, pulsaţiei aştrilor, intemperiilor, ca o cutie toracică spartă din care vulturii tot ciugulesc fără să se sature vreodată. Cândva, în adolescenţă, mă urcasem într-un planor din care văzusem strada copilăriei şi la întoarcere fusesem fericit ca un mesager coborât dintre stele.

Am trăit în acest oraş până la nouăsprezece ani. Şi bune şi rele, fireşte, dar în memorie descopeream acum un album cu fotografii mirifice. Valea largă, dinspre ape, o băteam cu piciorul împreună cu prietenii puberi şi adolescenţi. Pe acolo se aflau grădinile bulgarilor, vânzători de legume din tată în fiu, cu roţi scârţâitoare învârtite de cai mărunţi şi vânjoşi, ce îşi vărsau cupele, umplute în Olt, pe jgheaburi de lemn; bostănăriile cu pătuiaguri înalte de unde băieţandrii de vârsta noastră dădeau semnal că ne văd; viile cu rodul greu al coarnei şi afuzaliului vărsând miresme în aerul răscopt; duzii sub care ţărâna se înnegrea, cleioasă de dulceaţa fructului; nucii fabuloşi din care pocneau pe pământ bile verzi, spărgându-se şi uscându-şi rodul arămiu la soare. Toamna, la cules, flăcăii chiuiau prin vii ca în poezia sămănătoristă, nu fiindcă ar fi avut vreun motiv, ci fiindcă aşa era obiceiul, iar căruţele se târau cu jgheaburile pline, din care picura mustul lipicios ca o miere a pământului. În miezul verii, soarele trimitea jeturi de flăcări ca un drăcesc aparat de sudură.

Porneam spre zăvoaiele celor două ape. Acolo domnea o nemişcare aproape lichidă, fierbinte, îmbibată de aburi ca la saună, şi printre sălciile schimonosite, părând duhuri încremenite după un sabat eşuat, printre rădăcinile scoase de ape la suprafaţă – schelete de spiriduşi îmbătrâniţi, îngropaţi în pripă – ne strecuram spre raiul luminos şi strălucitor. În valurile reci ale fluviului ţipam de surpriză (cadâne prefăcute), apoi grohăiam de plăcere ca hipopotamii după un lung sezon secetos. Reveneam spre nisipul tare al malului şi câte unul îşi scotea talpa însângerată deasupra apei; se scufunda şi dădea la iveală o scoică aurie, cât palma.

Mă duceam cu unchii mei şi rămâneam peste noapte aruncând cârlige şi dând la undiţă. Mă aşezam pe vine lângă puntea unui ţăran care-şi scufunda alene posfatul în unda repede, sub ploaia de var a selenei, şi priveam picăturile de apă transformate în cristale, când omul scutura plasa ca să adune pe fundul instrumentului lamele vii, de argint, ale ocleilor iuţi şi alunecoşi. Dimineaţa, înainte de răsăritul soarelui, înotam sumbri, ca insurgenţii, în apa întunecată, şi trăgeam cârligele, luptându-ne cu şalăii şi crapii decişi şi periculoşi, ca infractorii ce nu mai au nimic de pierdut. Când ne duceam la Olt, dimineaţa, cu undiţele, păşeam prin zăvoi ca pieile roşii, şi dacă spărgeam sub talpă o creangă, jos, la mal, eram proscris pe tot timpul zilei, căci atunci ar fi fost momentul loviturii celei mari, din prostia mea, ratată. Stăteam ore în şir cu privirile lipite de plută şi când căldura curgea peste noi ca o melasă vâscoasă, acoperind cu o peliculă grea suprafaţa râului încetinit, răbdând doar dintr-o inerţie încăpăţânată, câinească, săream speriat. Pluta nu mai era şi struna stătea întinsă ca pe gâtul unei viori. Începea trânta cu monstrul nevăzut, ce putea fi o uriaşă ţestoasă de râu, dar şi o crăpoaică de aramă.

Primăvara, apele se revărsau până în grădinile locuitorilor mărginaşi ai oraşului, şi cât vedeai cu ochii, jur-împrejur, era numai luciu lichid. De Sfântul Gheorghe turnerii se duceau în zăvoi cu bărcile, ca să aducă salcie de pus la poartă. Dar când apele se retrăgeau, ruralii intrau în nămol cu anume făcute coşuri de nuiele fără fund şi scoteau peştii ce nu apucaseră să se refugieze. Mâlul, un fel de unt întins pe pita nemărginită a câmpiei, constituia mană cerească.

Turnu-Măgurele a fost, în mic, „cetatea utopică” alcătuită numai din păturişi bresle necesare propriei existenţe, fără categorii parazitare şi profesii născute din capriciu. Negustorii ocupau „Strada mare” şi colţurile stradale proeminente, meseriaşii străzile paralele cu centrul, producătorii mărfii alimentare periferia. Cârciumarii „ţineau” în jurul pieţei,

parcului şi gării. Ofiţerii regimentelor apărau graniţa, dascălii şcolilor primare şi profesorii celor patru licee instruiau progeniturile clasei de mijloc a întregului judeţ, medicii, dentiştii, farmaciştii, avocaţii, funcţionarii deserveau şi ei localităţile pendinte de „capitală” (dacă aveau familie îşi construiau case, dacă nu, locuiau în gazdă la pensionarii cu odăi „de închiriat”). Mai existau două bănci, două hoteluri, un ziar, o revistă, un teatru, două cinematografe, câţiva alcoolici şi un număr de handicapaţi cunoscuţi pe nume, înfiaţi de urbe. Ce mai era în Turnu-Măgurele? Poliţia cu cei câţiva comisari şi cu sergenţii de stradă. O catedrală, o biserică de mahala şi o capelă a cimitirului, cu popii aferenţi, un dric de lux şi un dric al săracilor, postul de pompieri, un mic penitenciar şi îngrijitorul turnului de apă. Fiecare îşi avea rolul bine stabilit, o utilitate funcţională precisă, dispariţia cuiva se făcea imediat simţită, crea un gol. Cum s-ar spune, acolo oamenii erau cu adevărat indispensabili. Trebuia să-ţi pregăteşti în perspectivă înlocuitor (existau calfe, ucenici, băieţi de prăvălie, aspiranţi la posturi) sau să anunţi din vreme că te retragi – nu numai prin avertisment, ci şi prin boli cu evoluţie lentă, cu final previzibil la distanţă confortabilă. Cel mai mult dădeau de furcă morţile subite, bulversând nu numai habitudinea, ordinea morală, ci şi buna funcţionare a vieţii publice, provocând în societate stupoare, deranjamente, reale regrete şi lungi comentarii.

Deschiderea şi închiderea şcolilor reprezentau mareele periodice fixe ale energiei juvenile din întregul judeţ, acumulată şi eliberată ritmic. În lunile de funcţionare a învăţământului public palpita în oraş o masă umană suplimentară – sezonierii acelui timp –, ocupând cu mişcarea ei lentă, ordonată, regulamentară, trotuarele centrului şi parcul. Era o substanţă exterioară, pasageră, în trecere; puţini se stabileau în oraş definitiv după absolvire, de regulă rămâneau numai în catastifele liceelor, pe tabloul cu poze al promoţiei şi în memoria gazdelor. De obicei, externii şi externele se cuplau între ei, nu lăsau

drame în oraş. Dramele cu ecou urban le creau băştinaşii. Lumea ştia ce băieţi şi ce fete se iubeau, preocupându-se dacă idila durează, se transformă în relaţie conjugală, sau doar frânge inimi, eventual lasă doliu. Căci dacă o fată părăsită se sinucidea, era urmată la mormânt de tot corpul funerar al oraşului, iar dacă supravieţuia, intra în galeria eroilor şi bărbaţii îşi scoteau pălăria întâmpinând-o, iar femeile îi zâmbeau.

Sezonul de opulenţă, frenezie sentimentală şi exteriorizare publică, îl trăiau locuitorii oraşului vara, când aiurea se instala *relâche*-ul, şi cei cu bani plecau în vilegiatură. Turnu-Măgurele avea „croazeta" şi „litoralul" său, propria staţiune balneară, nu simţea nevoie să se deplaseze cu familii şi copii la aer, la apă, la promenadă şi defilare. Deşi se spunea că am fi polul românesc al căldurii şi ne lăudam cu performanţa de a menţine mercurul în termometre timp de două luni la peste patruzeci de grade Celsius, nu aveam nevoie să migrăm spre nord. Prin reflexe atavice, oamenii câmpiei suportă greu muntele – probabil că e valabil şi contrariul –, iar marea părea pe atunci ceva îndepărtat, inconfortabil şi inutil. Cine a văzut apele Danubiului, late de un kilometru, într-o mie de ipostaze, nu mai visează la ţărmurile Mării Negre.

Duminica dimineaţa şoseaua pietruită dintre oraş şi portul fluvial se transforma într-un „pod al Mogoşoaiei", dacă nu un „Champs Ellysées" burghez: toate trăsurile de piaţă şi particulare, cele câteva taxiuri, urmate de cabrioletele şi şaretele celor ce-şi permiteau să ţină un cal, se încolonau într-un trap maiestos, trecând pe sub falnicii duzi întinşi pe cinci kilometri, ca pe sub un nesfârşit arc de triumf. Era răcoarea petalelor mari de umbră înlănţuită, aerul proaspăt, iar o mireasmă umedă gâdila nările. Ţineau hăţurile fiii micilor burghezi veniţi în vacanţă din capitala cea mare, târgoveţii de margine, profesori, preoţi, avocaţi, într-o armonie socială aparţinând şi ea cetăţii utopice. Zăvoiul se umplea de fum de la focurile pentru grătare, bărbaţii priponeau în mal

paporniţele cu sticle puse la răcit, răsunau gramofoanele trimiţând pe valuri reverii romantice, se auzeau strigătele victorioase ale înotătorilor.

Nu trebuie să aprecieze nimeni impactul cu torentul vertiginos al marelui fluviu, dilatat la maxim în faţa cetăţii Turris, după imaginea convenţională a distracţiei pe litoralul Mării Negre, cu mame şi copii bălăcindu-se, furnicar, în vălurelele de pe prundiş, unde apa mimează neliniştea şi scoate zgomote fals furioase. În porţiunea noastră de Dunăre nu pot înota decât bărbaţi încercaţi, „lupii de fluviu" căliţi din copilărie în apele irezistibile, necruţătoare, a căror undă te poate strivi şi aneantiza într-o fracţiune de secundă. Acolo nimeni nu ia apa în joacă, nu se bălăceşte prefăcându-se că înoată, nu stă în fund pe prundiş, nu-şi spală la nesfârşit picioarele în valuri şi nu se udă răsucindu-se după soare ca să se bronzeze. Înotătorii fără îndelungată experienţă îşi puneau tingi la subsuori, şi şi aşa se vedeau dezechilibraţi, răsuciţi şi, speriaţi, se grăbeau să iasă la mal, fericiţi că au scăpat cu bine. Marii campioni îşi calculau unghiul de lansare în funcţie de viteza curgerii şi de depărtarea de mal, pentru a putea ieşi la o distanţă cât de cât rezonabilă, în vederea revenirii prin zăvoi. Pentru o cursă mai lungă ai nevoie de câţiva kilometri ca să te întorci la ţărm. Aşii din copilăria mea se încumetau să treacă pe malul bulgăresc; porneau în excursie de dincolo de confluenţa cu Oltul şi abia acostau la marginea Nicopolelui. Când se reîntorceau, făcând operaţia inversă, apăreau în faţa noastră ca Odisei sau argonauţi după un periplu temerar, istovitor, printre colţii Scylei şi Caribdei mitologice.

La Dunăre, se stătea pe mal şi se priveau puhoaiele apelor, năpustite cu o înşelătoare şi vicleană lentoare spre limanuri pe care nu ţi le poţi imagina îmblânzite, cum sunt braţele Deltei. Privit atent, în cunoştinţă de cauză, marele fluviu este un spectacol înspăimântător; în apropierea lui trăieşti violent emoţiile pericolului mortal, simţi forţa incalculabilă a energiei naturale. O „cale lactee" în plină revărsare,

un fenomen cosmic devastator. Arunci un lemn şi îl vezi înghiţit pe loc de gura unui căpcăun, lansezi un pepene şi în clipele următoare ţi-a ieşit definitiv din raza privirii. Stai lângă apă ca un tolerat, ca un protejat al naturii, te bucuri de splendoarea forţei, conştient de neputinţa ta şi această conştiinţă te face pentru un timp blând, îngăduitor, te împacă şi cu tine, şi cu semenii.

Seara avea loc gala toaletelor pe strada principală şi în grădina publică. Până la o oră considerată de „larg consum" se asculta programul fanfarei din parc, condusă de un căpitan holtei cu cozorocul tras pe sprânceană. Apoi parcul se înfunda în umbra intimităţii, ocrotind perechile de pe bănci, şi în văzduhul oraşului se revărsau acordurile orchestrelor de restaurant. Vântul câmpiei împrăştia sunetele de la o margine la alta a aşezării, acompaniind somnul adolescenţilor, făcându-i să se simtă în apropierea unei lumi armonioase. Muzica nocturnă ne transmitea un ciudat sentiment de siguranţă şi ne alimenta visele de fericire.

Sezonul estival, plin de excursii, de relaţii amoroase cu fluviul tutelar zeificat, de exacerbare epicureană a vieţii şi exhibare publică a plăcerii de a trăi, de eleganţă şi bun simţ, se încheia cu un carnaval al infantilităţii generale, în care ne azvârleam ca într-o bulboană zgomotoasă, multicoloră, aiuritoare. Bâlciul de toamnă avea un fast ieftin, de suprafaţă, dar pentru un moment acaparant şi înşelător, ca oglinda aparent certă a fluviului. Mâncam gogoşi fierbinţi, mititei îmbătători, loveam cu barosul în „capsa puterii", încercam hazardul la „roata norocului", ne lăsam prostiţi de panoramele cu sirene vii, de oglinzile deformatoare, de ghicitoarele în bobi, aplaudam motocicliştii la „zidul morţii", ne balansam în „bărci", suflam în trâmbiţe de carton, aruncam pocnitoare şi apoi, cu fesuri de hârtie gofrată pe cap, cu mâinile pline de false trofee, ieşeam din beţia clipei şi, strecurându-ne pe străzi dosnice punctate

hipnotic de becuri epuizate, ne duceam să intrăm în hibernare.

Căci iarna era o noapte polară şi din nou atingeam marea performanţă, menţinând mercurul în termometre la minus patruzeci de grade timp de două luni. „Zăpezile de altădată…!” Oare tuturor generaţiilor le este dat să exprime cu convingere această stranie formulă a nostalgiei? Ni se pare că în copilăria noastră au fost cele mai frumoase ierni de pe lume. De ce puterea de idilizare a amintirii se concentrează cu deosebire asupra anotimpului alb? El concordă cel mai bine cu puritatea vârstei nevinovate. Deşi iarna prezintă mari disconforturi, are câteva linii ferme de splendoare ce o fac de neuitat, de dorit cu dureroasă ardoare metafizică. Peste orăşelul de câmpie cădea potop de zăpadă, îngropându-l sub noianul rece de o neverosimilă albeaţă uniformă, nesfârşită. Cum ningea la Turnu-Măgurele! Zile şi nopţi în şir, fără întrerupere, câte o săptămână încheiată, tăindu-ne comunicarea cu lumea, izolându-ne în case, făcându-ne să lăsăm pe afară urme adânci pe care nu ni le mai recunoşteam, închipuindu-ne că aparţin unor străini, extratereştrilor smulşi de crivăţ din cuiburile lor cereşti. Acesta era farmecul sălbatic al iernii, forţa ei nivelatoare şi transfigurativă, sub care nimic nu mai semăna cu ce fusese, şi nimic nu se mai deosebea. Se radia orice urmă de civilizaţie şi orice deosebire de rang şi stare socială. Palatele şi colibele, străzile centrale şi mahalalele, şoselele pavate şi uliţele desfundate, toate arătau la fel, o mişcare de baghetă anulând ceea ce se stratificase în lume şi se convertise în tabuuri sociale încremenite. Nu era vorba prin urmare numai de o frumuseţe imagistică nouă, proaspătă, ci şi de o reîntoarcere la starea primară, genuină, la raiul biblic pur, neîntinat de păcatele şi relele derivate în lume din pedeapsa originară.

Dar exista şi o stare consacrată prin tradiţie, un fast primitiv, omagierea mistică prin ritualuri a stării de beatitudine. Metamorfoza purificatoare se exprima prin „Sărbătorile naşterii”. Copii fiind, nu

înţelegeam prea bine cine şi de ce s-a născut, dar ideea de naştere, ca expresie a începutului sau reînnoirii periodice a vieţii şi sufletului omului, o intuiam perfect. Ne duceam din casă în casă şi cântam mici imnuri cristaline, dăruindu-le părinţilor şi bunicilor imaginare „flori dalbe”, urându-le să fie „ca merii, ca perii”, adică simpli, curaţi, rodnici. În nopţile îngheţate, de după viscol, cu cerul aflat într-o infinită explozie stelară încremenită, ieşeam pe străzi şi cântam în grupuri, animând cu vocile noastre în formare, prea puţin diferenţiate, aerul solemn, rigid, patriarhal al târgului, propagând o fierbinţeală eterică, ce-i făcea pe oameni să se simtă ocrotiţi şi legaţi prin rudenie ancestrală de toţi semenii lor.

Cu timpul, ninsoarea se mai „îmblânzea”. Zăpada ţinea încă în gheare oraşul prin geruri, ca un casap, dar era înfruntată. Pe strada mare ieşeau, ca plugurile la arat primăvara, săniile trase de cai legaţi cu arnici roşu la tâmple, scuturându-şi micile diademe de clopoţei, iar pe de-a rândul, săniuţele noastre bătătoreau şi şlefuiau zăpada, tăind pârtii şerpuitoare de oglindă. Gerul ne aţâţa ambiţia de cuceritori viteji, reeditând ceva din cutezanţa inconştientă a primilor oameni. Se ducea vestea că Dunărea a îngheţat, că la Izlaz ţăranii au trecut cu căruţele în Bulgaria. Nu ne puteam încumeta spre fluviu, valea era prinsă în crusta dură a zăpezii, ne ţineam la curent cu isprăvile izlăzenilor pe care nu-i întrecea nimeni în escapade nebuneşti, nesperiindu-i nici zvonul că un echipaj a fost înghiţit de „dragon” şi dus pe celălalt tărâm.

La marginea oraşului se deschideau patinoare pe oglinda gheţii naturale, iar în grădina publică se amenaja unul artificial, luminat electric pentru perechile noctambule. Semnalul spargerii vrajei îl dădea Boboteaza, când gerul atingea apogeul, dar convenţia de subordonare a omului se anula. Viaţa intra în ritualul normal şi chiar dacă mai apăreau viscole, ninsori, geruri, nu le mai acordam importanţă, considerându-ne achitaţi de sacra datorie milenară a trăitorilor din câmpia Danubiului, deschisă tuturor alienărilor cosmice.

Liceul nu ne-a fost cimitir, cum ne mărturisea, uluindu-ne, poetul, ci cadrul social al înfloririi individuale. Firește, nu prin programul plicticos la care ne supunea, prin obligaţia de a suporta personalităţi pedagogice neşlefuite, temperamente prost strunite, într-un punct de comandă, cel al catedrei, de unde ar fi trebuit să vină numai mesaje elevate. Liceul marchează cel mai substanţial depozit emoţional al amintirii, datorită coincidenţei cu marile iniţieri într-o viaţă spre hotarul căruia priveam avizi şi temători. Liceul a fost startul pasiunii furibunde pentru lectură, prin care am descoperit dimensiunile infinite ale realităţii şi visului. Deopotrivă, a fost îndemnul de a comprima în versuri angoase ceţoase, dorinţi neclare, crâmpeie de aspiraţii învălmăşite şi, în sfârşit, momentul, unic în viaţă, al decapsulării primelor sentimente cu parfumul lor indicibil, cu frământări năpraznice pe care nu ştii să le stăpâneşti, temându-te dar şi mândrindu-te cu ele, şi care dispar cum vin, brutal, pe neaşteptate. Dacă nu se închistează într-un colţ al sufletului, trimiţând mereu nelinişti, regrete sau ceea ce ar putea fi fericirea – o himeră vizibilă numai în trecut.

Un oraş nedreptăţit

Elicopterul a executat un viraj înainte de a se hotărî să aterizeze pe stadionul oraşului, şi atunci mi-am adus aminte de cutremurul la care fusesem părtaş, cu treizeci şi şapte de ani în urmă, în primăvara lui 1940 – anul fatal al războiului, al pătrunderii ruşilor în Basarabia şi intrării într-un ciclu nesfârşit de răsturnări sociale. Ieşiserăm atunci zgribuliţi, în zori de zi, prin curţi, privind nedumeriţi spre cerul spălăcit, cu senzaţia convulsiei pământului adunată în propriul stomac, de parcă am fi vomitat îndelung o lume alterată. Aveam doisprezece ani şi nu înţelegeam ce se întâmplase cu paşnicul, cuminte nostru leagăn terestru, devenit deodată epileptic, nebun. Pe chipuri se citea o enormă decepţie, eram trişti de moarte, şi nu atât pentru stricăciunile materiale suferite, cât pentru că fuseserăm trădaţi de această străveche şi blândă maică, fiindcă ne pierduserăm încrederea în ceea ce aveam sub picioare, fiindu-ne dat să auzim icnetele acelea din adânc şi să simţim spasmele de monstru apocaliptic mânios.

Ne-au întâmpinat, pe aeroportul improvizat, notabilităţile, şi am pornit pe jos, pe Strada Mare, spre punctul central al oraşului. Urbea în care îmi trăisem prima tinereţe, cea mai frumoasă, înconjurată în memorie de un nimb strălucitor, mi se părea de nerecunoscut. Nu cutremurul o desfigurase, ci timpul şi istoria. Se chircise, se împuţinase şi se zbârcise ca un bătrânel singuratic, sărac, părăsit. Prăvăliile prospere de odinioară aveau pragurile scâlciate, tocite, canaturile ferestrelor jupuite de vopsea, zidurile pătate de igrasie şi expuneau în vitrinele odată împodobite artistic, sticle goale, cutii de conserve şi butaforie alimentară. Sau nimic, un strat gros de praf şi muşte moarte. Pavajul începuse să se

scufunde. Din ceea ce fusese un restaurant de lux, ieşeau doi-trei bărbaţi neraşi, în pufoaice. Pe trotuare se strânseseră câteva gospodine cu sacoşe flasce în mâini şi pensionari pe chipul cărora încercam să desluşesc trăsăturile bonomilor şefi de birou de altădată, cărora băieţii de prăvălie de la Schafner le cărau toată ziua, pe suporturi balansate abil, ceştile de cafea cu un deget de caimac deasupra. În vitrina studioului fotografic „La Mielu" nici urmă din tablourile „studiate" cu mirese, premianţi, ofiţeri de cavalerie şi profiluri de tinere doamne bovarice – doar fotografii la minut, în care toate chipurile erau la fel. În faţa cofetăriei centrale, nici o masă, iar în locul marilor cutii de bomboane fondante din vitrină, un tort de carton cu marginile tocite. Iată, mi-am zis, sensul obsedantei întrebări: „Unde sunt zăpezile de altădată?" Unde sunt visul viu, frumuseţea pură, elementele de seducţie ale lumii?

Ne-am dus la localul grav avariat al fostei prefecturi, devenit sediu al raionalei, apoi al nu ştiu cărei instituţii locale. Ceauşescu se codea să se pronunţe asupra soartei acestei clădiri. I-am explicat de ce e necesar să fie renovată ca simbol istoric, evocându-i inclusiv momentul instalării „prefectului poporului". Cred că şi-a amintit de discuţia pe care o avusesem cu el în 1967, când s-au creat judeţele şi când am revendicat pentru Turnu-Măgurele poziţia de capitală a celui mai sudic ţinut românesc, înscrisă în cronici şi anale, şi uzurpată, printr-o hotărâre arbitrară, de un târg inferior pe toate planurile. Se pregătise şi acum de un verdict negativ, dar s-a abţinut, lăsând impresia că cedează. Mai târziu însă a tăiat fondurile şi soarta prefecturii a fost pecetluită.

N-am priceput ce-a avut el cu Turnu-Măgurele! Peste tot în ţară răscolea istoria, dând la iveală numele vechi, romane şi dacice, ale localităţilor, punând în evidenţă vechimea milenară a aşezărilor româneşti. Aici nu avea ce săpături să facă, oraşul e străjuit de ruinele binecunoscutei cetăţi traiane Turris, şi documentele consemnează locul de trecere a oştirii romane, pe pontoane, spre teatrul războiului

ruso-turc din 1877, unde ne-am cucerit independenţa. La cetate nu a vrut să meargă, abia a catadicsit să vadă monumentul Independenţei, ridicat în secolul al XIX-lea, întruchipând „dorobanţul" căruia turnenii i-au spus întotdeauna, cu o tandreţe ce se arată doar amicilor în viaţă: „Tudorică". Monumentul suferise şi a căzut de acord să fie dezvoltat, ataşându-i-se două basoreliefuri (în locul plăcilor de pe postament) cu scene ale marelui moment istoric (mai târziu, a poruncit însă ca acestea să se amplaseze pe strada centrală, unde s-a realizat ceva frumos, dar încălcându-se tradiţia).

O lungă discuţie în contradictoriu am avut în curtea catedralei Sf. Haralambie, căreia cutremurul îi retezase turla de bază. „Cum să rămână un asemenea lăcaş de recunoscută valoare arhitectonică – unii îl plasează pe locul trei după Curtea de Argeş şi Trei Ierarhi – fără turlă?" mă minunam, când el susţinea că în fond „merge şi aşa". „Uite, în rest clădirea e solidă, n-are rost să mai deschidem şi aici şantier, avem destule de făcut, să ne concentrăm asupra construcţiei de locuinţe." Am vrut să-i arăt interiorul, unde ascultam deniile în copilărie, dar a refuzat să intre. La insistenţele mele zâmbea, chipurile înţelegător, şi replica, adresându-se mai mult celor din jur: „Eu te înţeleg, pui suflet, eşti doar fiul oraşului. Dar din punct de vedere politic e bine cum spun eu. Locuitorii o să fie mai mulţumiţi să investim în reconstruirea fondului locativ, de care au cea mai arzătoare nevoie". Şi a trasat colectivului de arhitecţi de faţă liniile imaginii viitoare a urbei.

De anvergură, e drept, însufleţitoare, imaginând două cercuri concentrice de blocuri mari în jurul parcului şi arcul unei mari cornişe la marginea dinspre fluviu—cum văzuse el în străinătate, prin localităţi marine moderne. Îşi închipuia oraşul văzut de ambarcaţiunile în trecere pe Dunăre, într-un viitor apropiat, când urma să fie gata şi canalul de la Marea Neagră. Am văzut schiţa, trimisă nu mult după aceea de arhitecţi la Comitetul Central, una într-adevăr impresionantă, dar Ceauşescu se răcise, cum se

întâmpla adesea, şi a tot amânat-o, până când a devenit impracticabilă, fiindcă între timp se deschisese şantierul casei de cultură şi cercurile concentrice nu mai erau posibile, iar cornişa i s-o fi părut lui însuşi de domeniul fanteziei.

Modelul autocratismului mult visat

Prezentând în CPEx proiectul unei vizite de anvergură în cinci ţări asiatice, N. Ceauşescu m-a inclus în delegaţia oficială, şi încă împreună cu Ştefan Andrei şi Cornel Burtică, reconstituind o tripletă pe care, evident, ar fi vrut-o destrămată. Era imprevizibil; ştia să situeze interese globale de moment deasupra idiosincraziilor personale. N.C. nu mai fusese în China de şapte ani, de la faimoasa vizită pe seama căreia unii au pus aşa-zisa minirevoluţie culturală românească (în fond, furtună într-un pahar cu apă), iar între timp, colosul comunist asiatic intrase în altă epocă istorică. Gruparea extremistă, fanatică, ce ţinuse puterea în gheare la umbra dascălului căzut în decrepitudine, fusese spulberată, mult trâmbiţata „revoluţie culturală" aruncată la gunoi şi la cârmă se aflau acum pragmatici conduşi de un personaj necunoscut, straniu, din afara cercului militanţilor tradiţionali, bătrâni sau tineri. În plus, în zona comunistă sau procomunistă a Asiei, se coceau conflicte grave, ameninţând solidaritatea statelor de stânga ale continentului şi punând în pericol echilibrul politic al lumii. Ceauşescu simţea nevoia să se edifice la faţa locului, să asigure continuitatea colaborării cu această importantă parte a globului şi să-şi ofere serviciile de mediator experimentat şi unanim recunoscut. Vizita avea caracter preponderent politic, dar se pregătise şi un voluminos dosar economic, în special pentru China, dar şi pentru ţările ce abia intrau în orbita comunismului, ca Laos şi Cambodgia, unde România spera să-şi găsească plasament investiţional avantajos. Ne-a luat pe noi, cei trei, în ciuda faptului că nu ne agrea ca nucleu intelectual în conducerea partidului, pentru a-şi uşura

sarcina, deloc simplă, sătul să tot aibă lângă el ranguri fără acoperire, cărora să le facă ucenicia.

Cum se întâmplă adesea în istorie, când anumite personaje importante intră brusc într-un con de umbră, pierzându-se din vedere rolul jucat de ele în conjuncturi foarte complexe, nici de preşedintele de atunci al Chinei, Hua Kuo Fen, nu se mai vorbeşte. Dar el a făcut trecerea de la China dogmatică, auster revoluţionară, la China modernă, lucidă, realistă, lipsită de prejudecăţi doctrinare. Cu o dibăcie greu explicabilă şi un curaj impunător, a oprit cursul nefast al fundamentalismului comunist asiatic, instalat în această ţară poate după model corean (sau invers) şi, revenind la orientarea Congresului al VIII-lea („să înflorească o sută de flori") a pus accentul pe interesele de stat, respectiv dezvoltarea economică şi colaborarea internaţională. Nu e greu de imaginat ce s-ar fi întâmplat cu China dacă ar fi evoluat câteva decenii sub auspiciile „bandei celor patru", confundând orice linie de progres cu întoarcerea la capitalism, şi accentuând egalitarismul sărăciei într-o viziune ideologică falsă, mortificantă, adversară făţişă a oricărei emancipări. Ar fi urmat o lungă stagnare, un regres de civilizaţie catastrofal.

În convorbirile cu Hua Kuo Fen şi impozanta lui delegaţie, alcătuită din oficiali recent promovaţi dintre specialişti (printre care şi o femeie, chiar pe post de ministru al comerţului exterior), cel mai greu de descifrat mi se părea misterul acestei căpetenii ieşite deodată din anonimat, cu toate atributele conducătorului de forţă, ca şi când se forjase în capul lui Zeus şi apăruse gata înzăuat, ca să parafrazăm legenda antică. Te izbeau la el în primul rând dezinvoltura, apoi precizia gândirii şi, în sfârşit, fermitatea afirmaţiilor ce păreau elaborate ştiinţific în laborator. Îşi domina vizibil, de la înălţime, colaboratorii, şi făcea asupra partenerului o impresie puternică, de om competent, decis, foarte serios, capabil să cristalizeze concluziile pe loc şi definitiv. Mă întrebam unde şi-a exersat abilităţile şi siguranţa de om de stat şi încă al celei mai mari ţări din lume,

cu grave probleme interne şi cu o strategie complexă a integrării în politica mondială, ce abia avea să urmeze. Se spunea că fusese aghiotantul lui Mao Tze Dun, dar ce management statal putuse învăţa el de la bătrânul revoluţionar filosof, izolat de mult într-un misterios mediu de introspecţie, ca un împărat mizantrop, reflexiv, cinic? Dialectica hegeliană a contrariilor, arta poetică, rafinamentul medieval al lubricităţii? Nu am avut onoarea să-l cunosc pe miticul Mao, când am ajuns eu cu delegaţia culturală era deja bolnav, şi protocolul îl cruţa de eforturile acţiunilor pentru reprezentare. Dar numai aforismele dacă i le citeşti, îţi dai seama ce dispreţ nutrea pentru birocraţia statală, cât de puţin credea în fervoarea economică a capitalismului şi ce viziune aproape atemporală avea despre progres, obişnuindu-se să măsoare istoria în milenii, nu în cincinale. Atunci?

Acest Hua Kuo Fen fusese în ultima etapă ministru de interne şi, în această calitate, în rolul de presupus protector al lui Mao, pregătise teribila lovitură împotriva complotiştilor şi improvizase testimoniul politic prin care muribundul îi preda rangul şi îi dădea pe mână soarta Chinei. „Cu dumneavoastră la cârmă sunt liniştit” (adică, „mor liniştit”), ar fi spus marele conducător părăsind lumea, ceea ce, fireşte, cei ce l-au descăunat până la urmă pe Hua, cunoscuţii aristocraţi ai partidului, au contestat. Poate în ţările comuniste (şi nu numai), mă gândeam, ministerele de interne, securitatea, centralele serviciilor secrete sunt stat în stat. Ele experimentează pe viu, în paralel cu forurile constituţionale, tehnica cea mai modernă a conducerii societăţii, dublând actele de stat obişnuite într-o manieră proprie, pregătind pentru momente de criză (criză provocată, cel mai adesea) garnituri înarmate până în dinţi ca să preia din mers pârghiile puterii şi să le mânuiască ireproşabil, cu deplină aparenţă de legalitate, în interesul castei. Era o explicaţie pentru miracolul apariţiei spontane a acestui conducător de mâna întâi la cârma unei Chine abia ieşită din spasmul schismei ideologice aberante, ameninţând tot ce era inteligent, elevat în societate.

Nu poate confirma această supoziţie ceea ce s-a întâmplat un deceniu mai târziu în ţările comuniste europene, unde establishementul a fost răsturnat peste noapte, după un program dictat de marile puteri străine, serviciile de securitate substituindu-se (la ordinele acelora) oricărei autorităţi şi preluând întregul activ material cu ajutorul căruia s-au transformat într-o clasă nouă, bogată, puternică, de neclintit, îndreptând corăbiile sociale spre oceanul capitalului mondial?

Pe N.C. l-a tuşat personalitatea noului şef chinez, cu atât mai mult cu cât, de la început, acesta i-a acordat tot girul, recunoscând în el pe unul din artizanii politicii de stânga ai momentului. Ceauşescu nu a avut nevoie de analize psihologice laborioase, întrezărind în Hua exact arhetipul către care personal se îndrepta vertiginos: conducătorul de stat autoritar, ţinând în mâini toate frâiele, acaparând puterea de clasă şi de partid a sistemului statal unic, în numele căruia devine factotum. Hua l-a stimulat, ca imagine finală desăvârşită, să precipite propriul proces de aşezare deasupra instituţiilor sociale, în calitate de deţinător absolut al puterii. Ciudat, Ceauşescu a găsit mereu câte ceva de învăţat din China, din păcate firea şi aspiraţiile personale orientându-l numai spre aspectele negative ale experienţei marelui stat asiatic.

Hua Kuo Fen a supravieţuit la putere sensibil mai puţin decât Ceauşescu. Lui i s-a contestat probabil nobleţea sângelui revoluţionar, apartenenţa la ordinul marilor templieri ai „marşului cel lung”. La un congres, sau la o plenară, a fost debarcat, rămânând simplu membru al Comitetului Central, ceea ce probabil că fusese şi în posturile anterioare, iar după un timp s-a spus că acest bărbat voinic, dinamic, radiind energie şi sănătate, s-a îmbolnăvit şi a murit.

În numele lui Marx, criminali şi „fluieră vânt”

Despre călătoria în China, ca şi în ţările care au aparţinut cândva imperiului colonial francez (Vietnam, Laos, Cambodgia) am scris. Fac, în treacăt, câteva remarci privitoare la patina istorică a celor trei entităţi francofone. De la bun început m-a interesat urma lăsată de civilizaţia franceză în aceste ţări cu veche cultură asiatică, unde nu trebuia să se defrişeze ceva şi apoi să se planteze altceva, ca în coloniile africane de pildă. În Vietnam am locuit, am dus tratative şi am luat parte la recepţii, prin vechi vile şi palate construite de guvernatorii francezi – clădiri lipsite de expresivitate, nu mai vorbim de vreo grandoare imperială, înghesuite ca locuinţele burghezilor zgârciţi, iar din punct de vedere arhitectural banale. De ce n-au simţit francezii nevoia să-şi pună aici amprenta rafinamentului ce-i caracterizează, sau măcar a aroganţei ce le este de asemenea proprie? Nu am văzut Algeria, se spune că nici acolo, sub raportul culturii materiale, nu există părticele din Franţa, iar Marocul străluceşte prin cultura islamică. Francezii au fost mai realişti decât englezii, au intuit că dominaţia lor pe glob, la mari distanţe de patrie, nu va dăinui? Atunci de ce s-au cramponat de Vietnam cu atâta înverşunare (ca şi de Algeria de altfel), producând inutile vărsări de sânge? Dacă n-au intuit efemeritatea domniei coloniale, atunci când au fost puşi în faţa ostilităţii popoarelor ar fi trebuit să renunţe cu eleganţă. În Vietnam s-au bătut fără nici o perspectivă şi au cedat numai după ce au fost înfrânţi la scenă deschisă. Nu ştiu dacă în Algeria finalul ar fi fost la fel de lamentabil, probabil că da, sub alte forme, însă acolo înţelepciunea omului politic i-a salvat de la un eşec

ruşinos. Toţi dominatorii sunt orbi, cred iraţional în puterea lor până în ultima clipă. Dar dacă cineva ar fi putut lăsa totuşi, pe unde a stăpânit, o urmă de frumuseţe şi bun gust, aceasta ar fi trebuit să fie Franţa.

Fireşte, Vietnamul a fost pârjolit de americani, dar şi aşa s-ar mai fi văzut câte ceva. Ce-au făcut americanii în Vietnam e a doua lecţie despre cei puternici. Să-ţi trimiţi trupele la mii de kilometri, să nimiceşti o ţară şi un popor sub pretextul că vrei să-i eliberezi! Cel puţin romanii erau cinstiţi, recunoşteau că vor să cucerească, să-şi întindă imperiul, proclamau deschis dreptul celui mai tare. Americanii mitraliau din elicoptere tot ce mişca, ardeau satele în flăcările napalmului, şi la acuzele opiniei publice mondiale pretindeau că-i protejează pe ţăranii vietnamezi de comunişti. (Ţăranii îşi sacrificau vieţile prin junglă ca să-i oprească pe invadatori.) Dar cangrena deschisă în Vietnam a supurat chiar în inima Americii. Atât prin ruşinea înfrângerii, cât şi prin coşmarul carnagiului care a alienat o generaţie.

M-au impresionat simplitatea cu care Vietnamul îşi bandaja rănile adânci şi modestia cu care îşi trăia victoria împotriva celei mai mari puteri militare din istorie. Ca un flăcău de la ţară care a pus pe fugă nişte haidamaci şi-şi spală rănile, îşi aranjează ţinuta, trecând la ale lui. Suplii asiatici de sud, cu staturi de adolescenţi şi chipuri luminoase, modelate fin, îşi reunificaseră ţara şi se gândeau cu seriozitate la viitor. Aveau şi ei o generaţie de salvat, cea coruptă în sud de americani, generaţia prostituatelor, a drogaţilor, a slugilor de străini plătite cu bani murdari. Şeful Vietnamului de atunci, Le Duan, pe care-l studiam amuzat, arăta ca un ţăran bătrân trecut prin ciur şi dârmon, cu o privire vicleană de om ce şi-a pierdut pentru totdeauna încrederea în străini, ferindu-se să-şi mai dea pe faţă gândurile, convins definitiv că nu se poate bizui decât pe ai săi.

În celelalte două ţări sud-asiatice udate de Mekong, Laos şi Cambodgia, semnele materiale ale îndelungatei prezenţe franceze difereau vizibil.

Hărăzite de natură cu resurse remarcabile, rămăseseră amândouă sărace zone agrare, naţiuni de ţărani. Pnom Penhul însă, graţie aşezării la întretăieri comerciale, fusese un oraş prosper cu tentă europeană, şi ici-colo cu aer franţuzesc. Capitala Laosului însă, îţi inspira milă. Dar prosperitatea economică, bogata clasă negustorească i-au fost fatale Pnom Penhului căzut pe mâna unei grupări a mişcării de eliberare naţională influenţată de maoism şi guevarism, grefată pe o teorie sui generis, cea mai scelerată dintre mutanţii ideologici revendicaţi de la Marx. Am scris despre aceşti oameni, ai căror exponenţi erau Pol Pot şi Kio Şampan, şi nu vreau să abuzez de răbdarea cititorului, deşi abia mă abţin să nu revin asupra figurilor angelice – cu diplome de licenţiaţi ai academiilor europene occidentale – ascunzând creaturi abjecte. Să disloci două milioane de locuitori urbani, să laşi un oraş dinamic, elegant şi bogat, gol ca un hambar, la discreţia şobolanilor şi a vegetaţiei tropicale ce spărgea caldarâmurile şi zidurile răscoapte… Să trimiţi nesfârşite cohorte de orăşeni să sape pământurile de la marginea junglei, umplând gropile comune cu propriile lor trupuri, şi tu să îndrugi verzi şi uscate despre dreptate, adevăr şi morală, într-un simulacru de negociere politică, purtată cu străini de bună credinţă dar dezorientaţi, cufundaţi în ceţurile tuturor misterelor… Să mimezi revoluţia, eliberarea poporului, disciplina muncii, elanul construcţiei… Mi se pare acum de domeniul oniricului. Nu-mi vine să cred că înainte de a o scrie, am trăit această pagină.

Deşi personajul central al Laosului, un anume Kaisone Fomvihane, nu părea a fi criminal, şi nici nu s-au invocat la adresa lui asemenea fapte, lăsa o impresie detestabilă. Probabil fără profesie (în biografia lui nu se vorbea decât de mişcarea de eliberare naţională), fără studii (pretindea că a instaurat dictatura proletariatului într-o ţară lipsită de muncitori industriali) şi chiar fără ţelul unui program politic în măsură să-l motiveze cât de cât. Un „fluieră vânt”, prea greoi ca să trăiască din expediente,

revendicase poziţia de conducător, strângând pe lângă el prinţii de sânge ai vechiului regat şi dându-le sinecuri.

Asia de sud-est trăia o epocă de mare confuzie, din care ieşeau monştri ca acei khmeri cu studii la Sorbona şi Oxford, şi lumpeni ca laoţianul şef de prinţi ieşiţi la pensie. Istoria s-a grăbit să-i mături şi pe unii, şi pe alţii, dar ce se poate alege din asemenea societăţi când se pun la cheremul primilor veniţi, autoproclamaţi căpetenii?

Lunga şi necruţătoarea mână nevăzută

Înainte de includerea în delegaţia oficială pentru ţările Asiei avusesem câteva ciocniri serioase cu N. Ceauşescu, pe care el le provocase în mod artificial, atribuindu-mi răspunderi şi vinovăţii ce nu-mi aparţineau. După eşecul cu minerii din vara lui 1977, marcat de umilinţa suferită atunci, de compromisul acceptat şi de pata pusă pe autoritatea sa de lider muncitoresc, imaculată până atunci, N.C. a reuşit, în sfârşit, cred că în primăvara anului următor, să regizeze o împăcare publică, zgomotoasă, cu prestigiosul detaşament proletar pe care avea să-l urască şi să-l dispreţuiască până la moarte. În treacăt fie spus, el îi fetişiza pe muncitori şi dacă o dată s-a întâmplat ca aceştia să-l huiduiască, neîndoios s-a considerat compromis politic şi stigmatizat pentru toată viaţa. Or, în ’77, când a avut curajul să-i înfrunte pe „subteranii” dezlănţuiţi din Valea Jiului, asta s-a întâmplat: a fost fluierat şi huiduit. Dar într-un spaţiu închis, într-o sală de club, fără manifestaţii de stradă, fără ciocniri cu forţele de ordine, întâmplarea bucurându-se de un ecou internaţional minim. Momentul se transformase însă în obsesie şi orgoliul lui avea nevoie de o reparaţie publică răsunătoare. (Să fi avut N.C. ocazia să vadă, mai târziu, cum îi dădeau minerii târcoale lui Ion Iliescu, succesorul la preşedinţie, cu răngile în mână, pe la porţile Cotrocenilor, înjurându-l în gura mare, sau cum s-au constituit în armată proletară şi au pornit să-l azvârle din jilţul prezidenţial pe al doilea succesor, E. Constantinescu, furnizând lumii, printr-o emisiune televizată în direct, cel mai teribil război de clasă european de după răsturnarea comunismului… Şi cu câtă nonşalanţă au ieşit apoi în public

preşedinţii „maculaţi”, „stigmatizaţi”, „compromişi”, demonstrând că-i doare în cot de istoricul detaşament muncitoresc, ba supunându-l apoi unor represalii crunte, până aproape de aneantizarea socială. Culmea e că şi după aceste evenimente, care au îngrozit lumea, comentatorii politici au continuat să citeze la capitolul „opoziţie muncitorească” împotriva unui regim la putere, nu aceste răscoale înverşunate, ci eşecul lui Ceauşescu din 1977, depăşită printr-o discuţie la faţa locului cu „opozanţii”, şi apoi printr-un miting, la Petroşani, cât toate zilele de mare, unde N.C. a fost botezat, în ovaţiile nesfârşite ale locuitorilor Văii Jiului, „miner de onoare”.)

Tocmai acest miting a constituit motivul supărării lui N.C. pe subsemnatul. Împăcarea publică, manifestarea reparatorie, asimilarea organică a lui N.C. ca ortac de onoare, pregătite cu minuţiozitate şi fast fără precedent, n-au putut fi transmise vizual în direct. De data aceasta, în Valea Jiului s-a produs o defecţiune de ordin tehnic. Sistemul de telecomunicaţii n-a funcţionat decât sonor, iar telespectatorii, anunţaţi din vreme, au aşteptat zadarnic şi, plictisiţi, au închis aparatele (fără să vadă, fireşte, în aceasta nici o nenorocire). Dacă blocarea releelor a fost intenţionată sau întâmplătoare, n-am de unde să ştiu. Nu deţineam autoritatea de a ancheta, sistemul acesta intra în competenţa Ministerului Comunicaţiilor şi, eventual, a Ministerului de Interne. Nu ştiu nici măcar dacă N.C. a ordonat o asemenea cercetare, cum ar fi fost firesc. Ştiu doar că lui i-a căşunat pe mine, deşi în calitate de secretar cu presa nu aveam cu dispeceratul naţional al transmiterii imaginii şi sunetului nici în clin, nici în mânecă.

A pus problema, cu formalismul lui politic agasant, chiar în CPEx. Am explicat situaţia în câteva cuvinte, părându-mi-se că înţelegerea datelor respective este „la mintea cocoşului”, cum se spune. Ţi-ai găsit! Colegii mei s-au simţit obligaţi să onoreze demersul secretarului general şi s-au pus pe „tăbăcit”. Au luat cuvântul şase–şapte inşi (printre

care, din câte îmi amintesc, Gogu Rădulescu, P. Niculescu-Mizil, C. Burtică şi, bineînţeles, E. Ceauşescu), ajungând, pe cale de consecinţă, la concluzia că, dată fiind importanţa evenimentului, datoria mea era să verific personal starea tehnică a releelor şi în general buna funcţionare a întregului sistem. Ba, neîndoios, să fiu şi la faţa locului, unde printr-un „hocus-pocus" de scamator, să salvez situaţia în ultimul moment. Elena Ceauşescu a găsit, cu marea ei perspicacitate, şi un raport de concordanţă între grava defecţiune tehnică şi binecunoscutul meu spirit anarhic, cerând ritos o pedeapsă de partid exemplară, pe care soţul ei i-a oferit-o imediat cu galanterie. Nu-mi imaginam că e atât de obtuz încât să nu înţeleagă realitatea, şi după şedinţă m-am dus să mă lămuresc. N-am reuşit să-mi dau seama dacă e convins de ce spune, nu şi-a dezvăluit gândurile. M-am oferit să cedez locul – nu se obişnuia la noi demisia, ca în Occident, unde miniştrii îşi asumă răspunderea unor eşecuri fără a fi personal vinovaţi – dar el m-a luat în balon („Ce, nu ştii să suporţi o critică?").

Acum tind să cred că a recurs la această înscenare pentru a masca ceva foarte serios. Cu învinovăţirea şi sancţionarea mea a închis, cel puţin aparent, un dosar complicat. I-am rugat pe cei de la televiziune să cerceteze, am stat personal de vorbă cu conducerea Ministerului Comunicaţiilor, dar toate canalele de investigaţie erau închise etanş. Nu este exclus să fi fost mâna Securităţii, care după cum bănuiesc, începuse urzeala complotului. Înseşi vociferările minereşti din Valea Jiului, curajul gratuit de a-l fluiera şi huidui pe N.C. în 1977, în sala aceea de club, nu au fost, după opinia mea, „generaţie spontanee". S-au născut sub o puternică oblăduire ocultă. Cine-şi poate închipui că minerii s-au hotărât să înfrunte deschis regimul comunist, de capul lor, şi mai ales fără ca Securitatea să prindă de veste, dă dovadă de naivitate. Aşa cum nu se poate concepe că Securitatea nu cunoştea starea de spirit a muncitorilor braşoveni, care s-au răfuit cu judeţeana

de partid. Şi amploarea dată de aceştia unui oarecare conflict salarial e dubioasă. Ca să nu mai vorbim de incidentul locativ „Tökes" din decembrie '89 de la Timişoara, monitorizat minut cu minut de Securitate, după cum mi-au mărturisit şefii inspectoratului local, întâlniţi la Jilava. Ei deţineau documente incriminatorii pe baza cărora pastorul putea fi deferit de mult justiţiei (deturnare de fonduri comunitare în interes propriu), dar „centrul" le-a ordonat să-şi vadă de treabă.

În vara anului '77, cu puţin înainte de furioasa izbucnire a minerilor, mă aflam cu C. Mitea în biroul lui N.C. de la Neptun. Cred că era pe seară şi preşedintele începuse să-şi strângă hârtiile, hotărât să se retragă. Deodată, în încăpere răsună un ţiuit metalic. Am tresărit. În mod firesc, mi-am îndreptat privirile spre N.C. Se stăpânea. Auzise, fireşte, ca şi noi, dar nimic în atitudinea şi pe faţa lui nu trăda că a luat act de neobişnuitul sunet. La scurt timp, însă, piuitul s-a repetat. Abia atunci şi-a ridicat privirile spre noi. Puţin tulburi, grele, parcă moarte. De obicei, ochii lui, chiar dacă nu sclipeau de inspiraţie, energie sau mânie, exprimau o concentrare intensă. Unul din noi doi a spus: „Ce-o fi cu zgomotul ăsta?" El n-a răspuns, a apăsat pe sonerie şi i-a cerut secretarului să-l aducă pe generalul Pleşiţă. Acesta, aflat probabil în apropiere, a apărut neîntârziat. „Ce piuie, Pleşiţă, aici?" a întrebat N.C., şi doar cine-l cunoştea bine putea distinge în vocea lui unda de nemulţumire şi ameninţare. Sunt sigur că această notă nu i-a scăpat generalului care, automat, s-a îndreptat spre calorifer. Mie mi-a venit să râd. Obiectul putea într-adevăr produce un sunet în anumite circumstanţe, de aceea şi recursese generalul la el, dar în mijlocul verii? Mişcarea fusese neinspirată şi N.C. a ricanat: „Ce, crezi că am dat drumul la căldură?" Pleşiţă s-a bâlbâit. „Nu… Poate le încearcă mecanicul…" N.C. s-a mulţumit să-l fixeze cu o privire dispreţuitoare, iar Pleşiţă n-a mai avut nici o idee, a rămas înţepenit într-o poziţie stângace în mijlocul biroului. Mitea şi cu mine ne-am

ridicat să plecăm, iar N.C. i-a spus lui Pleşiţă rece, fără să-l privească: „Diseară să-mi dai explicaţii amănunţite”.

Plecând, mi-am amintit că în biroul acela, finisând cu N.C. raportul pentru Congresul al X-lea (eram la un an după agresiunea sovietică în Cehoslovacia), am vorbit amândoi deschis despre ruşi, eu întrebându-mă dacă Moscova o să ne lase în pace să ne îndeplinim în linişte programul întocmit, el dus pe gânduri, răspunzând uluitor de sincer: „Deocamdată să acţionăm ca şi când n-ar exista nici o primejdie”. Microfoanele îi ţineau la curent pe sovietici cu îngrijorarea noastră, şi ei ori ne-o sporeau, ori încercau să ne-o adoarmă pentru un timp. Acum ascultau probabil de pe undeva, din Valea Jiului. Dispozitivul, metoda şi ţelul şi le stabiliseră de pe atunci.

Onestitate?

Primul diferend dizgraţios între mine şi N.C., în care acesta s-a expus fără nici o stingherealã în postura de mincinos – mai exact de om fără onoare, gata să dea vina pe colaboratori pentru greşeli proprii – a fost generat de un fleac. După războiul israeliano-arab, când toate ţările socialiste rupseseră relaţiile cu Israelul, noi păstram o atitudine echidistantă faţă de părţile beligerante. O nouă sursă de grave animozităţi româno-sovietice şi româno-varşoviste (am în vedere Tratatul de la Varşovia în ansamblu)! Singura concesie făcută de N.C. a fost ca informaţiile curente despre conflict să poarte de regulă antetul agenţiilor arabe. Poziţia noastră de fond purta însă girul clar al Bucureştilor, or, aceasta prezenta interes şi definea orientarea României. Din când în când, N.C. informa CPEx-ul asupra demersurilor sale în calitate de prieten al ambelor părţi şi de mediator în detensionarea conflictului, obţinând reiterări ale avizului acestuia pentru politica românească în Orientul Mijlociu.

Cu un asemenea prilej, după exprimarea acordului unanim, Leonte Răutu a făcut, în treacăt şi cu destulă timiditate, remarca, mai mult constatativ, că ştirile curente parvin în majoritate de la arabi. N.C., menţionând că n-a fost atent la acest aspect, l-a invitat pe Răutu să-şi susţină afirmaţia. „Eu n-am timp să urmăresc. Spui că din sursă israeliană nu se publică ştiri?” Răutu, prinzând curaj, a confirmat, de data aceasta cu ton imputativ. „Rar… foarte rar. Cred că şi în această privinţă ar trebui să arătăm mai multă imparţialitate.” „Bineînţeles, a întărit N.C. Dar de ce se procedează aşa? Să ne spună Dumitru Popescu.”

În cazuri de acestea, primul meu impuls este să râd. Mai înainte de orice altceva, întâmplarea mi se înfăţişează sub latura ei hazlie. Abia după aceea apar

în ochii mei trăsăturile de bază ale actului: neonestitatea şi laşitatea. În împrejurări ca aceea de care vorbesc, nu duc impulsul până la capăt, fireşte, şi valul de amuzament se risipeşte, înlocuit de greaţă şi indignare. Am oferit explicaţii, omiţând motivaţia lui N.C.: „Să nu iritäm Moscova degeaba". Publicăm ambele surse atunci când interpretarea faptelor diferă, am spus. Când, în mare, versiunile coincid, preferăm sursele arabe, mai numeroase şi laborioase. Justificarea apărea evident cam şubredă şi N.C. s-a îmbăţoşat deodată la modul serios. Principalul reproş a fost că nu-l consult. „Vechiul obicei al lui Dumitru Popescu, face totul de capul lui!" Cu ce convingere vorbea! Nu mi s-a părut fairplay să-l dau în vileag. De altfel, ar fi negat, ar fi făcut tărăboi, m-ar fi acuzat de minciună. Raţionamentul lui iniţial fusese pertinent şi nu vedeam de ce n-ar fi putut să-l expună în CPEx A preferat să sacrifice prestigiul meu şi să joace o mică farsă nedemnă. Încrederea în corectitudinea lui colegială mi s-a năruit complet. Era demoralizant să vezi acest om, cu atâtea mari calităţi de conducător, terfelindu-se ca ultimul activist de raion ipocrit, poltron, fără demnitate. Mă întrebam cum mă va mai privi în ochi, cum se va scuza.

După şedinţă, am intrat la el şi i-am exprimat amărăciunea şi îngrijorarea. A bagatelizat întâmplarea. „Tu n-ai văzut unde bătea Răutu? Crezi că a ridicat chestiunea întâmplător?" I-am vorbit din nou de întoarcerea mea în presă. M-a privit ca pe un tip neserios. Nu se cobora să discute. Taxa aceste ieşiri ca pe „manifestări de domnişoară". Un om politic experimentat nu face caz de fleacuri. Mi-am dat seama că nu era o premieră, cu alţii practica probabil metoda în mod curent şi nimeni nu se formaliza.

Mi-am adus aminte că N.C. trişa şi la şah, şi la volei, şi la şeptic, şi nu considera această apucătură compromiţătoare pentru rangul lui. Îşi acorda singur licenţe, discernământul mergea până într-un punct,

excluzând *de plano* „mărunţişurile”. Dar până unde putea extinde „bagatelizarea”?

Alergie la critică

Pe măsură ce trecea timpul, vechea lui opinie despre rolul critic al presei – cea de după Congresul al IX-lea şi de mai târziu, până când m-a trimis la Consilul Culturii – se modifica vizibil şi substanţial. Devenea tot mai receptiv la influenţa şi presiunea factorilor politici şi de execuţie, ostili intervenţiilor combative ale ziarelor în domeniile şi instituţiile pe care le coordonau. Începeau să apară din nou tabuuri, pe care N.C. le susţinea. Unii se cramponau de teza secretului economic, acuzând presa că divulgă proiecte inavuabile, ori secrete de fabricaţie, obiective în lucru etc. La adăpostul acestei gogoriţe fereau de ochii presei tot ce nu le convenea să se dezvăluie public; dacă nu mă înşel, N.C. a scos o lege a secretului economic, restrângând sensibil aria de investigaţie a ziariştilor. Directorii de întreprinderi sau din cercetare le puneau acestora în faţă pancarta cu indicatorul: „interzis”. Dacă totuşi pătrundeau, articolele erau blamate, se provocau tot felul de scandaluri menite să timoreze. În al doilea rând, miniştrii, primii secretari de judeţe, şefii de centrale şi combinate îi băgau lui N.C. în cap că dezvăluirea unor defecte de fabricaţie ale produselor industriale, atacul la adresa calităţii necorespunzătoare a diferitelor mărfuri, sunt crime economice. Reprezentanţii firmelor străine, spuneau, citesc presa românească şi comunică centralelor, or, aceasta impietează grav comerţul exterior. Marfa criticată este refuzată sau îşi pierde reputaţia şi înregistrează scăderi drastice de preţuri, modificând negativ balanţa. Ba chiar şi piaţa internă se arată sensibilă la critică; comerţul refuză produsele incriminate în ziare, şi chiar dacă le primeşte, cumpărătorii strâmbă din nas, creşte stocul nevandabil.

Veneau de prin Occident şi se duceau la N.C. cu jalba în proţap. „Tovarăşe, să învăţăm şi noi de la capitaliştii ăştia. Acolo nimeni nu primeşte ziarişti în fabrică. Fabrica e sacră. Păi, ce-ar face dacă ziarele ar începe să-i foarfece sau să deconspire secretele de fabricaţie, să acuze mărfurile? Ar da faliment. Economia e una şi democraţia e alta. Păi, la noi, în fabrici e un adevărat dezmăţ. Ca pe bulevard. Vin, fotografiază, ţipă în gura mare că am încălcat standardele." Îşi pleca urechea la tiradele lor, le prelua argumentele şi mi le servea mie. Manifesta, de asemenea, receptivitate la ţipetele unora că ziarele stimulează consumul de alimente „strategice", ca de pildă carnea. Ba divulgă faptul că nu s-a îndeplinit planul, ba reclamă că magazinele sunt prost aprovizionate. Ba se publică sfaturi medicale îndemnând oamenii să mănânce carne.

Sub înrâurirea plângerilor şi protestelor cadrelor din economie, ale unor demnitari, cât şi datorită propriilor metamorfoze politice regresive, N.C. a sfârşit prin a căpăta alergie la critica de presă. Ziarele le răsfoia dimineaţa, stătea însă cu ochii pe televiziune. Vedea pe îndelete reportajele, iar imaginea avea asupra lui un impact mai puternic decât cuvântul tipărit. Începuse să-l irite „naturalismul" unor emisiuni în care nu se făcea selecţia realităţii, sau anumite aspecte nu se fardau. I se părea că realitatea nudă e incongruentă, brutală, primitivă şi, în ultimă instanţă, falsă, mai exact „falsificată". Pretindea că nu aşa stau lucrurile în fapt. „Păi, cum nu stau aşa, dacă au fost filmate la faţa locului, fără nici o modificare?" spuneam.

Am avut discuţii deschise pe marginea funcţiei critice a presei. „Ce să facă ziarele? întrebam. Să elogieze fenomenele negative, lipsurile, defectele?" „Să critice, spunea el, dar cu grijă, prin critică să nu dăuneze mai mult decât ajută." „Cum să dăuneze critica? Ea determină schimbarea în bine." Îi aminteam cum combătea cu ani în urmă automulţumirea, cocoloşirea lipsurilor, spiritul de paradă. Şi cum a mişcat critica din loc societatea,

împingând-o înainte. Refuza să aprofundeze. Nu avea timp de tăierea firului în patru. Prefera să arunce din mers o săgeată, să dea un ordin, să frâneze un curs combativ. Multe luări de poziţie mai răsunătoare le programam în perioadele când lipsea din ţară. Preferam să acţionăm fără ştirea lui. Ne feream de el. Nu mai aveam lejeritatea de altădată în lupta cu răul. Acum ne vedeam nevoiţi să ne camuflăm atacurile.

Modelele primului meu roman

În 1978 m-am hotărât să scriu proză epică. „M-am hotărât” nu e, firește, expresia cea mai potrivită. N-a fost o decizie bruscă. Nevoia de a trece la proza de ficţiune se născuse de mult în spiritul meu. Tot proiectam schiţe de construcţie romanescă, pornind nu de la cazuri particulare, cum poate ar fi fost normal, ci de la conflictele sociale ale epocii. Acumulasem o grămadă de observaţii într-un studiu atent al mecanismelor sistemului, unele având chiar forţa iluminatorie a revelaţiei. Nu ajunsesem desigur la concluzia că socialismul e un spaţiu al răului, cum îl considerau americanii, de pildă. Motivaţia echităţii sociale îşi menţinea deplina valabilitate în mintea mea. Fireşte, lumea comunismului era săracă în comparaţie cu bătrânele citadele ale capitalismului, îmbogăţite şi printr-o organizare eficientă a producţiei, dar şi prin rapt. Iar sărăcia generează şi ea anomalii sociale şi alimentează depresia psihică. Dar principalele invalidităţi şi malformaţii proveneau din doctrina schematizată rudimentar în practica sovietică şi în special din monopolul gândirii atribuit partidului şi statului, din totalitarismul ideologic.

Toate libertăţile democratice derivă din dreptul de a avea un punct de vedere propriu asupra lumii, societăţii timpului şi rostului tău pe pământ. Viaţa omului are un plan public, asupra căruia societatea îşi exercită controlul, dar şi unul privat, aflat la latitudinea fiecăruia. Multe postulate doctrinare se cereau contestate şi revizuite, ca de pildă rolul conducător al partidului, prioritatea clasei muncitoare, egalitarismul proletar, primatul politicului în viaţa socială şi altele. O reformă a comunismului ar fi trebuit să vizeze în primul rând aceste ţinte, nu elasticizarea mecanismului economic, stimularea iniţiativei locale şi transparenţa deciziilor,

cum susţinea Gorbaciov, socotit în deceniul al nouălea mare inovator. El o pornea de la coadă, nu de la cap, şi a eşuat. Rostul prozei de ficţiune în gândirea mea, vreau să spun în exerciţiul meu literar, ar fi fost punerea în evidenţă a conflictului dintre bine şi rău în panorama intimă a comunismului.

Aşadar, în 1978 m-am hotărât să trec la treabă. Îmi mai propusesem s-o fac, din când în când, dar niciodată imperativul nu apăruse atât de categoric. Pe de o parte, împlinisem cincizeci de ani. Cu un deceniu în urmă, trăisem o gravă criză existenţială, provocată de constatarea că am atins jumătatea vieţii şi nu am căpătat nici un contur relevant. Mai parcursesem, iată, circa zece ani, depăşisem jumătatea vieţii, şi îmi devenise, în sfârşit, clar în ce direcţie mă pot îndrepta. Scrisesem versuri, am mai scris şi după aceea, dar atingând clapele sociale mi s-a părut că nu au destulă rezonanţă. Pentru structura mea intelectuală poezia era mai mult un refugiu intimist; al omului cetăţii, bineînţeles, dar către marginile cetăţii, chiar în afara ei. Nu am nici vocaţia, nici dexteritatea de a face din versuri discursuri convingătoare, dramatice şi mobilizatoare. Nici eseurile – scrise în limitele posibilităţii de exprimare polemică a timpului – nu mi-au dat sentimentul plenar al eliberării ideatice. În epocă, au fost considerate temerare, dar pentru mine reprezentau un compromis. În proza epică ştiam că mă pot mişca mai lejer şi, la adăpostul ficţiunii, pot aborda nu numai idei dispersate, ci tot complexul, structura deasă a realităţii sociale, cu sensurile ei majore, generale. Voiam să-i spun acestei societăţi că eroarea ei capitală este aceea de a dispune de oameni ca de lucruri (nu importă în slujba cărui ţel, scopul nescuzând sub nici o formă mijloacele), şi că atâta timp cât nu se va corecta, nu va beneficia de iubirea sinceră a oamenilor, nu va deveni o cauză intimă a maselor, nu îşi va cuceri în istorie o poziţie redutabilă, de neclintit.

În 1978, romanul acestei polemici cu „socialismul real” era bine fundamentat în capul meu, aflându-mă

doar în căutarea unghiurilor din care aveam să filmez panorama. Dispuneam de serii de personaje produse într-o fantezie copios alimentată de viaţă, de tipologia epocii în mijlocul căreia circulasem, cu premoniţia clară că figurile îmi sunt, îmi vor fi utile personal. Alesesem şi protagoniştii, purtători a două mentalităţi diferite, evoluând în contrasens, şi în relaţiile cărora, până la urmă foarte încordate, ascundeam conflictul ideologic şi de metodă al socialismului cu sine însuşi, respectiv cu idealurile originare. Unul, intelectual reflexiv, dilematic, refractar prin fire şi cultură brutalităţii politice, se blochează în exercitarea puterii şi, lipsit de instrumentarul umanismului, eşuează. Celălalt, voluntar, dârz, intolerant, se confundă cu doctrina şi se transformă într-un prototip al dictatorului comunist. În jurul lor se desfăşoară viaţa socială, marcată de autoritarismul puterii, de constructivismul sclavagist, de dominarea omului, determinându-le linii de conduită diametral opuse. Din cauza inadecvărilor sociale, lucidul apare ca utopic, în timp ce demiurgul utopiei grosolane se înfăţişează ca pragmatic.

Romanul urma să fie un dialog crispat, din unghiurile de vedere ale combaterii şi justificării erorii de care am pomenit. Pentru a fi sigur de autenticitatea (socială, nu literară) a eroilor, i-am luat ca modele pe… Nicolae Ceauşescu şi pe… subsemnatul.

În 1978 am terminat planşa arhitecturală a romanului, care necesita trei volume (cuprinzând trei epoci istorice distincte ale socialismului românesc) şi în 1979 m-am apucat de scris, intitulând lucrarea, simbolic şi antinomic, *Pumnul şi Palma*. Primul volum avea să se numească *O dimineaţă înşelătoare*, metafora exprimând deziluzia în credinţa că mica deschidere de după moartea lui Stalin însemna chiar destalinizarea. Bineînţeles, datele biografice ale personajelor centrale nu corespund cu ale modelelor (cu excepţia oraşului natal al lui Cernea, situat pe malul Dunării), nici viaţa personală expusă pe

parcursul naraţiunii. Dar cu cât acestea se îndepărtează de modele, în planul strict particular, cu atât reprezintă mai bine ideologia şi mentalitatea exponenţială, pe terenul cărora are loc acerba confruntare. Volumul întâi l-am scris, parte acasă, în după-amiezele libere de sâmbăta şi duminica, parte la Comitetul Central, în pauza de prânz, după ce comutam legăturile telefonice la şeful de cabinet şi la secretară. În 1979 am lucrat la roman practic în fiecare zi, chiar şi în străinătate, în camere de hotel, după ce încheiam seara programul. Scrisul mă tonifia psihic, şi indiferent cât de activă şi încărcată ar fi fost ziua, mica îndeletnicire soldată cu trei–patru sau măcar o singură pagină, îmi dădea sentimentul datoriei împlinite. Mi-ar fi prins bine să discut cu cineva de meserie complicatele probleme de construcţie şi de stil, puse de acest prim roman, dar nu s-a ivit nici o ocazie. Încercam să mă verific, pe ici, pe colo, în opţiunile mele de bază, dar fără succes.

Într-o zi de sărbătoare, vâsleam pe Snagov, plimbând cu barca un prieten, şi mi-a venit ideea să-l încerc în această „cauză”. I-am explicat cât am putut mai bine că e vorba de ciocnirea dintre semnul plus şi semnul minus al unei ecuaţii. Fireşte, prea abstract. Am încercat să concretizez: un fel de acţiune concomitentă asupra omului a ionilor pozitivi şi negativi din atmosferă. A râs. După ştiinţa lui aceştia se dislocă reciproc, astfel că omul rămâne până la urmă sub influenţa unuia, îmbolnăvindu-se sau vindecându-se. Am recurs la metafora filosofică de sorginte chineză a coexistenţei şi ciocnirii celor două principii fundamentale ale vieţii: yin şi yang. N-am găsit ecou nici astfel şi am renunţat la consultaţie.

Pe când ajunsesem spre jumătatea volumului întâi, poetul Adrian Păunescu mi-a spus că e la curent cu munca mea (probabil apucase să vadă vreo pagină bătută la maşină, în mâna dactilografei) şi s-a oferit să citească ce scrisesem până atunci. I-am venit în întâmpinare şi, după lectură, l-am rugat să fie „necruţător”. Chiar a fost. Mi-a spus că e ca o

friptură cu prea multă carne macră şi prea puţin sos. Consistentă, foarte consistentă, dacă asta am vrut, dar greu de înghiţit. „Sos, puneţi sos mult, m-a rugat. Oricât ar fi de suculentă, fără sos carnea nu e apetisantă.” Am încercat să mă conformez apelului poetului, dar fără tragere de inimă. Chiar mă ferisem de zeamă….. factologică măruntă, cea care te odihneşte după parcurgerea pasajelor grele. În *O dimineaţă înşelătoare* fusesem fascinat de dialogul ideologic, orice anecdotică mi se părea că îneacă ideea, o diluează, îi răpeşte forţa de şoc. Am turnat, totuşi, „sos”, făcând muşchiul filé mai zemos. Aveam însă senzaţia că nu face parte integrantă din preparat, că nu s-a născut „totul” deodată, organic, deşi în gastronomia franţuzească sosurile fine se adaugă la sfârşit. Editura nu s-a angajat în nici un comentariu asupra textului, rămânând să mă confrunt direct cu tirul criticii.

Muţenia spectrală a Scandinaviei

În această perioadă, am văzut câteva ţări care mă atrăseseră dintotdeauna (Suedia, Finlanda, Japonia) şi am revăzut Franţa, pe care cu cât o frecventezi mai mult, cu atât o admiri mai temeinic, adică în cunoştinţă de cauză, şi m-am edificat asupra „vitrinei capitalismului european", cum se numea pe atunci Berlinul occidental, o entitate statală germană de sine stătătoare. Nu fără temei îi intrigă pe români lumea scandinavă, noi reprezentând în Europa linia mediană între meridionalii temperamentali, gălăgioşi, avizi de noutăţi, şi nordicii impasibili, cu metabolism încet, de focă.

Aşadar, Suedia şi Finlanda. Deosebirile dintre ele sunt probabil la îndemâna specialiştilor. În nivelul dezvoltării economice, în specificul producţiei industriale, în venitul pe cap de locuitor, în caracterul organizării edilitare etc. Preponderent mi se pare însă elementul comun: natura, oamenii, obiceiurile tradiţionale, sonoritatea limbii, modul de viaţă. Mi-ar fi plăcut să văd şi Norvegia, dar cred că aş fi încercat senzaţia de redundanţă. Oraşele celor două ţări par rarefiate, ca surprinse într-o zi de duminică. Fie prea mari pentru numărul locuitorilor, fie cu locuitori sedentari, cărora le place să vegeteze în apartamente, trecând pe străzi doar la ducerea şi întoarcerea de la serviciu. În magazine, ceva mai multă afluenţă, dar ordonată, lipsită de însufleţire, netransformându-se în ceea ce cunoaştem sub numele de „aglomeraţie". Dacă mi s-ar cere să fac, totuşi, o distincţie fermă între Stockholm şi Helsinki, ea s-ar reduce, în ultimă instanţă, la două elemente imagistice particulare: un unghi de privire cam sumbru, puţin sălbatic, spre fluviul sau fiordul (n-am reţinut exact ce e) care străbate capitala suedeză, de undeva de la capătul înalt al unui bulevard, lângă un parapet de beton, pe

de o parte, şi câteva siluete de clădiri publice din Helsinki, aidoma construcţiilor petersburgheze. Încolo, cu tot regretul, deşi îmi închipui că sunt, n-am reţinut particularităţi demne de memorat.

Cerul ţărilor scandinave e spălăcit, de un bleu diluat, şi nu l-am putut surprinde în ipostaze impresionante, dramatic–învolburate, sau cât de cât romantice, nici ziua, nici noaptea. Sub un astfel de cer cred că mi-ar scădea îngrijorător tonusul metafizic, până la a uita că Terra e un astru şi că universul vuieşte deasupra capetelor noastre ca un ocean de energie cosmică în plină metamorfoză. Am ieşit şi dimineaţa şi seara la ţărmul mării; apa, ca şi cerul, avea o privire ştearsă, pierdută, de adolescentă drogată. „Unde sunt furtunile Nordului?”, mă întrebam, cu straniul sentiment că scandinavii le-au potolit şi pe ele, cum au potolit tumultul sângelui vikingilor, şi cum au pus deasupra cazanului social un greu capac metalic, ce amortizează sau chiar stinge clocotul şi pune surdină sau chiar taie sonorul vacarmului public. Am fost în porturi, pe şantiere navale, nu mai vorbesc de mulţimea de lacuri văzute din maşină şi peste tot apa mi s-a înfăţişat drept cea mai anodină şi banală formă de agregare a materiei.

Casele, deşi dovezi de incontestabilă acurateţe, au ceva stângaci, de pictură naivă, unele aduc uşor cu desenele aşternute pe „bloc” de şcolari, când sunt puşi să-şi reprezinte strada pe care locuiesc. Această impresie vine probabil din lipsa elanului şi cutezanţei clădirilor, sau din puţinătatea, dacă nu absenţa, elementului decorativ. Ca şi când oraşele ar fi fost construite înainte de a se fi introdus criteriul estetic în ambianţa edilitară, în plin comerţ locativ speculativ şi indiferent faţă de intimitatea habitatului. Cum spuneam, străzile nu se sufocă sub traficul rutier sau sub năvala invadatoare a pietonilor, cum nu clocotesc de consumatori casele de comerţ, sau de solicitanţi instituţiile publice.

Dar nici punctele de atracţie nu sunt cine ştie ce frecventate: mă refer la pieţe, parcuri, locuri de întâlnire şi promenadă. Am văzut scene ieşite din

comun, demne de tot interesul, care nu se bucurau de nici o atenţie. Nu mă refer la altercaţii stradale, încăierări, schimburi de înjurături în gura mare, cum sunt destule pe la noi, şi strâng imediat grupuri de gură-cască. Nici la incidentele provocate de hoţii de buzunare, de copiii străzii, de comercianţii ambulanţi neautorizaţi, cu care noi, din păcate, am început să ne obişnuim. Aşa ceva mi se pare că ţine de domeniul necunoscutului pe acolo. Într-o zi, cred că era duminică, un bărbat şi fiul său, înarmaţi cu lansete enorme, pescuiau în imediata vecinătate a Parlamentului, în fluviul sau fiordul care traversează centrul Stokholm-ului, somoni de dimensiuni oceanice. Eu, mărturisesc, m-am oprit să privesc, fiindcă acţiunea era spectaculoasă. Oamenii se luptau cu adevăraţi monştri, alergând de colo-colo, transmiţându-şi comenzi prin ţipete scurte şi gesturi expresive, trăgând, mulinând, zbuciumându-se. Am fost martor la două capturi de performanţă. Dar printre trecători nu s-a creat nici cea mai mică animaţie. Suedezii îşi vedeau de treabă, agitaţia pescarilor le intra şi le ieşea din raza vizuală fără să le producă nici o tresărire pe chipuri. Nu fiindcă ar fi fost obişnuiţi cu asemenea scene, ele nu se puteau repeta prea frecvent, ci pentru că oamenilor le lipsea curiozitatea. Contactul cu imaginea dura atât cât era necesar pentru identificarea naturii acţiunii. „A, pescuiesc! Mă rog!” Şi-şi întorceau privirile, păşind mai departe. Lipsă totală de interes! Ce vedeau nu intra în aria preocupărilor strict personale! N-am remarcat amatori de exhibiţie (pescuitorii de somon au fost un caz excepţional, probabil, straniu, deci demn de privit), dar nici persoane dispuse să asiste. Oraşe fără gură-cască? N-a existat pe acolo acest soi de indivizi, sau ceva i-a stârpit?

Cel mai mult m-au interesat, fireşte, oamenii priviţi de aproape, cu care, pe cât posibil, puteam intra într-o anumită relaţie. Am întâlnit şi notabilităţi, şi intelectuali, şi oameni simpli. Cu unii am luat masa la restaurant sau într-o casă de oaspeţi, cu alţii am gustat ceva la o întâlnire oficială ori într-un

mediu privat. Sunt înceţi, lipsiţi de expansivitate, practicând o economie de gesturi, mişcări şi cuvinte care te inhibă. Feţele lor pot fi interiorizate sau destinse, dar la fel de inexpresive, zâmbetul, când apare, ai zice că e silit, şi vocea nu are vibraţii afective, cu atât mai puţin explozii sonore. Probabil că ne cunosc, nouă, celor din sud, temperamentul, dar nu i se pot alinia, şi am impresia că ne consideră fanfaroni, clovni, nesinceri, poate şi lipsiţi de demnitate. Protocolul e searbăd. La trataţii servesc sandvişuri „de gata", sticsuri, covrigei, mesele sunt lungi, plicticoase şi anoste, cu fierturi şi bere. Nu le place decât votca de producţie proprie, suedeză sau finlandeză, pe care o beau apatic, dezinteresat. Ciudat, bărbaţii aceia înalţi, masivi, înceţi, au dexterităţi feminine, servind la masă, desfăcând tot felul de cutii şi sticle; în schimb, femeile, spelbe, osoase, mai vârstnicele corpolente, manifestă pentru propriul *sex appeal* o indiferenţă de-a dreptul deconcertantă.

Dar există un cult al protecţiei omului. Nu declarativ, nu mi se pare că scandinavii ar avea antrenamentul demagogiei, ci în organizarea socială. Nu am mai văzut, pe unde am umblat, în marile magazine sau în instituţii publice, asemenea spaţii amenajate pentru îngrijirea şi supravegherea copiilor pe durata cât părinţii sunt ocupaţi. Copiii şi bătrânii fac obiectul atenţiei speciale a societăţii. Un cămin suedez de pensionari m-a lăsat fără grai. Apartamente pentru perechi, garsoniere pentru solitari, personal de serviciu, îngrijire şi asistenţă, diversificat, săli de mese, de tratament, de sport, de jocuri de societate, de spectacole, până şi sală de dans. Oamenii depun pensiile şi toate nevoile le sunt satisfăcute optim. Un fel de cetate, neutopică, a senectuţii, din care s-au eliminat umilinţa toleranţei, penibila neputinţă imploratoare sau resemnată, amărăciunea inferiorităţii unei condiţii pentru care nimeni nu e vinovat şi prin care tinerii uită că vor trece, inevitabil, cândva, din nefericire foarte curând în evaluarea inversă a timpului.

Dar vraja acestor ţări o constituie nordul îndepărtat, ieşirea spre Arctica – luminosul iad al gheţurilor veşnice, craterul unei ipotetice Terra goale pe dinăuntru, ascunzând în burta de balenă mitologică o supercivilizaţie veche, foarte avansată. Dacă m-aş fi dus în ţările scandinave fără să văd nordul, ar fi fost ca şi când ajungând la Veneţia, m-aş fi oprit pe sol şi aş fi renunţat să pătrund în lagună. În Suedia am fost transportat la cea mai nordică exploatare industrială de pe continentul european, o gigantică mină de fier ultramodernă, iar în Finlanda, la Rovaniemi, vestită aşezare turistică de la Cercul Polar, şi apoi dincolo de ea, la cinci sute de kilometri, în plină tundră polară, printre crescătorii de reni şi turmele melancolicelor animale ce-şi scaldă coroanele imperiale în feeria aurorei boreale.

Mina suedeză, în întregime automatizată, cu subterane ca pasajele de adânc ale metropolelor moderne, cu personal atât de puţin încât par părăsite, constituie exilul confortabil al inginerilor, locul de deportare apolitic, absolut liber, pecuniar cel mai avantajos. Aşadar, în nordul extrem al Suediei n-am văzut nici eschimoşi, nici iglu-uri, nici echipaje cu reni sau câini, ci un avanpost al celei mai înaintate civilizaţii tehnice. Specialişti afabili, cunoscând bine alfabetul manierelor de salon, avizi de societate, de lungi cine udate cu şampanie şi whisky, dar parcă mineralizaţi, cu pielea obrazului uşor cianurată, cu o întunecime a privirilor extrasă cumva din adâncuri, odată cu minereul, şi cu un frig în toată ţinuta crispată ce nu e al climei polare, ci al singurătăţii. Câştigau bani buni, dar erau conştienţi că-şi irosesc viaţa între pustietatea subterană şi deşertul încremenit al tundrei. Singura iluzie de viaţă le-o dădeau aceste mese inutil de rafinate din sufrageria somptuoasă a firmei, la care consumau mult alcool, desfăşurate exclusiv între bărbaţi, şi unde de regulă tăceau, copleşiţi de lamentaţiile propriilor „eu”-uri. Cea mai deprimantă dovadă a insensibilizării ne-au servit-o când, ieşind afară, unul din noi a strigat înspăimântat şi extaziat: „Veniţi! Aurora!” Nu s-au

mişcat de pe scaunele lor şi, surzi, şi-au dus la gură sondele de cristal, sorbind mecanic, iar cianura aceea a obrazului parcă s-a accentuat, ca şi când nu aveau pentru fantasticul fenomen natural de afară decât dispreţ şi o visceralã urã neputincioasă.

Ne-am tăvălit prin zăpada incandescentă, am sorbit aerul portocaliu ca pe o limonadă preţioasă, ne-am spălat pe faţă îndelung cu aurul lichid ce se revărsa peste pământ de la marginea universului. Domnea un întuneric luminos, multicolor, ne simţeam captivi în pânza unui maestru modern, a lui Rouault, de pildă, sau a lui Chagall, şi nici nu mai exclamam, nu ne mai puteam exprima entuziasmul, digeram miracolul ceresc într-o muţenie apăsătoare, uitând şi de timp, şi de carnea noastră înfiorată în frigul polar. Am plecat spre vila unde urma să dormim, lăsându-i pe specialiştii în ţinută de seară să-şi termine priveghiul la căpătâiul propriei vieţi opulente dar îngheţate, ducând în spatele nostru o enormă povară de frumuseţe, singurătate, revelaţie a misterului cosmic şi tristeţe pentru efemeritatea naturii umane.

Cealaltă călătorie, făcută în nordul finlandez, a fost mai terestră şi fără fast boreal, fără orgia însângerată a nopţii invadate de nepământeanul crepuscul, consumându-se într-o tundră frustă, printre oameni dintr-o seminţie străină, şi printre falnicii ierbivori capturaţi şi îmblânziţi de cowboyii nordului. Eram în alt anotimp, cu zăpadă puţină, cu temperatură mai blândă, cu o goliciune dezolantă a spaţiului, cu un cer fără culoare şi un aer vâscos, murdar, deşi nu exista nici o sursă de poluare pe mii de kilometri în jur. Aici m-a iritat viclenia neloială a bărbaţilor scunzi, îndesaţi, cu mersul crăcănat de călăreţi (nici urmă de cai pe acolo) şi cu chipuri zbârcite prematur, pergamentoase (specifice tuturor celor care suferă de nanism), a eschimoşilor profesionalizaţi în prinderea renilor. Uzau de mijloace meschine – vânători lipsiţi de fairplay – pentru a deruta şi înşela renii sălbatici, aducându-i în raza de acţiune a lasourilor şi apoi îngrămădindu-i în

ţarcuri, de unde răsunau, dramatice, răgetele nobilelor animale cu coarnele jupuite în încercarea disperată de a dărâma gardurile şi a se elibera. M-am lăsat fotografiat, fără chef, lângă aceste mici bestii pe care le vedeam mai urâte decât în realitate, din cauza meseriei ignobile. Cu toate că justificată prin propria luptă pentru existenţă, într-un sol inospitalier, sărac, unde noaptea polară avea să facă imposibilă orice activitate umană, şi unde natura nu le oferea altă hrană decât carnea de ren.

Inventivitatea yankee

Fascinaţia exercitată asupra mea de imperiul îngheţat al nordului m-a făcut să plec în Japonia pe ruta cea mai inconfortabilă, via Alaska, în perspectiva de a călca pe solul acestui cel mai mare stat al SUA, aproape pustiu, şi de a survola Polul Nord. Peste Islanda mai trecusem, ba şi participasem la o vizită oficială la Reykjavik, precum şi peste Groenlanda – ambele un fel de preludiu al Simfoniei nordului, originale, impresionante, dar nu încă expresia misterului inabordabil al continentului arctic. Acum aveam să adaug un nou segment de cerc la asaltul punctului prin care trece axa pământului. Următorul şi ultimul pentru încheierea încercuirii, urma să fie Siberia, atinsă mai târziu, din păcate nu la Cercul Polar, ci pe linia Bratsk, Irkuţk, Novosibirsk, ce taie la mijloc nesfârşitul ţinut asiatic al Rusiei.

Aeroportul de la Anchorage este o înjghebare modestă în mijlocul câmpiei vaste, unde se pierde ca un accident minor. Nu ştiu ce raţiuni au prezidat construcţia, dar nu se putea ceva mai nimerit. Un mamut – cum ambiţionează toate statele să-şi facă în punctele de intersectare a liniilor aeriene – ar fi stricat ambianţa, şi în principal ar fi împiedicat percepţia naturii specifice peninsulei nordice. Aşa, ieşi din clădire şi te găseşti în plin şes sălbatic, neatins de mâna omului, deasupra căruia se bolteşte cea mai vastă cupolă cerească (exceptând-o pe aceea din pustiul Gobi, lipsită însă de profunzime ziua, fiind foarte decolorată) şi împrejmuită de un orizont trasat cu o peniţă rondă înmuiată în tuş. Mă întrebam când vor reuşi americanii să facă din acest pământ nelocuit un stat animat şi civilizat, în care viaţa să pulseze ca pe orice meridian. Ne place să punem pe seama locuitorilor de la ecuator sau de la poli stagnarea economică şi culturală, explicând-o printr-

o presupusă vocaţie a primitivităţii, prin temperament leneş şi recalcitranţă la intervenţia misionară a progresului. Ar trebui să tragem o concluzie numai după ce statele avansate vor reuşi să redea progresului enclavele pustii de pe propriile teritorii.

Aeroportul e, totuşi, prea sărac pentru a oferi un cât de mic indiciu elocvent despre natura Alascăi, ori despre viaţa ce se reproduce în acest colţ al pământului. Până la urmă, a trebuit să mă declar mulţumit cu vitrinele în care se expun obiecte de vestimentaţie ale eschimoşilor şi cu ursul polar împăiat care, ridicat în două labe, domină autoritar sala de aşteptare. Este într-adevăr un exemplar rar, depăşind cu mult statura celui mai înalt pământean în trecere prin ţara lui, exprimând o cruzime de mult îmblânzită, şi afişând o albeaţă a blănii întreţinută probabil cu cel mai bun detergent. Copiii îşi petrec tot timpul contemplându-l, cu ochi nedecişi dacă să exprime teamă, admiraţie sau tandreţe.

Mai există acolo un mod de a face propagandă ţinutului, tipic american, rămas în mintea călătorilor veniţi de pe alte continente, ca o efigie a inventivităţii (la graniţa dintre originalitate şi şarlatanie) omului de afaceri yankeu. Magazinul *Duty free* vinde, cu scutire de taxă vamală, cutii de conserve cu aer de Alaska. Mulţi, năuciţi de zborurile lungi, neînţelegând prea bine despre ce e vorba, cumpără câteva cutii şi le îndeasă în geanta de mână, ca pe o rară achiziţie. Alţii, mai isteţi, cu umor, le achiziţionează pentru a le desface în văzul lumii. Trag de inel, asemănător celui de la berea pasteurizată, şi obţin un lung şuierat, ca al pneurilor de cauciuc sparte. Unii râd, alţii scot cutiile din sacii de voiaj şi le aruncă la pubelă.

Peste Polul Nord, am zburat noaptea. Îl vedeam sub noi, tainic dar descifrabil, într-un clarobscur plin de ascunzişuri şi sugestii. Am stat ore în şir cu ochii lipiţi de hubloul avionului, privind dar şi ascultând toarcerea silenţioasă a motoarelor, cu sentimentul unei confortabile protecţii exercitate de marea

tehnică acolo, la marginea pământului, pe buza infinitei prăpastii cu terminaţia în tenebrele Hadesului de gheaţă.

Contrazicerea ascetică a budismului

La Tokio am descins într-un hotel cu şaizeci de etaje. Balcoane şi terase europene, mobilier de serie mondială, gresie cafenie şi prosoape de aceeaşi culoare. Gazdele ne îmbiau să dormim până la prânz, dar văzând, de sus, piscina cu apă limpede în care înotau câteva trupuri de femei tinere, am optat pentru bazin. Ghizela Vass s-a culcat, au mers cu mine primul secretar de Vrancea şi un referent de la secţia internaţională, dar nu ştiau să înoate şi se ţineau cu mâinile de bara metalică a piscinei. Deşi soarele ardea, apa era rece şi nu ştiu cum, igrasioasă, astfel că am terminat programul sportiv prin duşuri fierbinţi. Când am ieşit din hotel ca să ne aclimatizăm cu strada – ne aflam în plin centru –, am fost luaţi în primire de grataragiii care frigeau creveţi, toţi de aceeaşi lungime, formă şi culoare. N-am rezistat tentaţiei şi masa din restaurantul hotelului, pusă pentru noi, a rămas neatinsă. Creveţii nu erau cine ştie ce, mai mult muştarul de ei, ca pe vremea când se vindeau la noi pe stradă crenvurşti calzi la carton. Vitrine comerciale ca la Paris sau Roma, trafic de maşini neîntrerupt, şuvoaie de pietoni cărora nu le observi faţa, îmbrăcaţi în uniformele secolului. „Unde e aici Japonia?” l-am întrebat pe însoţitorul autohton, un tânăr vesel, plăcut, absolvent al facultăţii de limbi străine din Bucureşti, fost corespondent de presă al agenţiei japoneze la noi şi, în momentul respectiv, funcţionar superior al Comitetului Central al partidului comunist. Râdea de orice. Nu mi-a răspuns. În programul pentru a doua zi au apărut însă câteva elemente noi: prânz tradiţional japonez, vizitarea bazarului şi întâlnirea cu un scriitor la locuinţa sa.

Într-adevăr, în ziua următoare am luat masa la un restaurant cu gheişe. Sau poate era pensiune, fiindcă de dincolo de paravanele glisante, unde probabil se aflau clienţii, nu răzbătea nici un zgomot. Şi noi am fost conduşi după un asemenea paravan şi invitaţi să ne aşezăm pe perne în jurul unei măsuţe ornate cu grijă. Gheişele aveau peruci negre, stufoase, cu coc mare, chimonouri de mătase în culori pastelate şi degete subţiri, de pianiste, cu care manevrau abil, ca într-un număr de prestidigitaţie, beţişoarele. Una din fete servea la masă şi altele aduceau preparatele. În încăpere, în afara mesei, nici un mobilier, doar câteva covoare înguste, de rafie, pe jos, iar pe pereţi mici lucrări de grafică neînrămate, probabil suluri desfăcute. Gheişa ne punea în farfurii şi ne tot îndemna să sorbim *sake*-ul din ceştile delicate. Stăteam chinuit, după cinci minute mi-au amorţit picioarele, aş fi vrut să-mi schimb poziţia şi nu ştiam cum e regulamentar. La un moment dat, am simulat că-mi iau ceva de pe masă şi m-am ridicat în genunchi, apoi am rămas în această poziţie, şi ea incomodă, dar mai uşor de suportat. Mâncarea era banală, alcătuită mai mult din fierturi insuficient condimentate, iar *sake*-ul nu-mi spunea nimic. Gheişa a încercat să întreţină conversaţia, dar timid, cu o voce aproape imperceptibilă, cu privirile plecate şi un exagerat aer de supunere. Am fost fericit când însoţitorul a dat semnalul de plecare. Nu ştiu dacă se epuizase ceremonialul, sau japonezului i s-a făcut milă şi ne-a cruţat.

N-am înţeles această celebră tradiţie. Îmi închipuiam că ritualul se desfăşoară în încăperi elegante, că bucătăria e savuroasă şi meniul copios, că aceste femei (uitându-mă mai atent, am observat că nu sunt chiar tinerele, doar machiate abundent pentru a obţine o netezime mată, de porţelan a feţei), că gheişele, aşadar, au ceva insinuant, şi dacă nu produc fiori erotici comesenilor, cel puţin emană pregnant tulburătorul mister al eternului feminin. Nimic din toate acestea. Ne retrăgeam ca nişte şcolari ţinuţi un timp la colţ, pe coji de nucă, de un

dascăl îndatoritor dar sever. Gheişele ne-au condus la ieşire cu temenele şi, la lumina zilei nefiltrată prin paravane, am văzut că au chipurile obosite, obrazul slab, îngust, şi statura domnişoarelor de pension anorexice; mi-am zis că semnificaţia medievală a profesiei s-a pierdut, faimoasa vestală a masculinităţii transformându-se într-o funcţionară comercială plătită cu un procent din consumaţia turiştilor străini.

Bazarul era o stradă cu marfa la vedere – suveniruri, lampioane de hârtie gofrată, chimonouri etc. – dar fără magia pieţelor arabe sau turceşti. Lipseau varietatea, inventivitatea şi falsa strălucire a lucrului, dată de bunii artizani, ca să nu mai vorbesc de talentul negustoresc, inspiraţia dialogului, tonul amical şi căldura indusă de acei mari actori ai Orientului Mijlociu, ce-i conving pe clienţi că le fac o favoare, că se despart cu greu de măruntele lor obiecte şi că tranzacţia încheiată îi leagă de cumpărători pentru totdeauna.

Am intrat şi în locuinţa unui intelectual, pe jumătate profesor, pe jumătate scriitor, cu catedră universitară şi volume tipărite, şi care trebuia să ne ofere, din alt unghi, imaginea tradiţionalismului. Nu corespundea acestui postulat decât locuinţa, o mică vilă cu etaj, între două blocuri, pe o arteră centrală din Tokio. Trăia în odăi neobişnuit de mici şi aproape nemobilate, prevăzute cu perne, saltele şi mese pitice, exceptând camera de lucru în care proprietarul nu se putuse dispensa de birou, de scaun şi de bibliotecă. Pereţi de cărămidă, uşi doar în exterior şi nici un paravan. Am întrebat care e raţiunea dimensiunii liliputane a încăperilor, dacă e vorba de economie sau de o concepţie filosofică. Gazda a făcut o mică expunere întortocheată din care nu am înţeles nimic. Am discutat despre cărţile lui. Omul era un taciturn, făcea eforturi să pară politicos. Avea o faţă buhăită, parcă de nesomn şi sedentarism, obrazul rigid, neînvăţat să zâmbească şi să râdă, şi degaja o blazare amară lipsită de stoicism.

În aceste călătorii socotite de cunoaştere, de schimb de experienţă, important este să se bifeze acţiuni, puncte programatice, investigaţia are ceva formal, de suprafaţă. Pe nimeni nu interesează dacă te-ai ales cu ceva, e datoria ta să forezi, dar când terenul e arid şi steril renunţi.

În afara convorbirilor purtate la sediul partidului comunist, la început cu secretarul general adjunct, un bărbat tânăr, inteligent, de viitor, apoi cu preşedintele Miamoto, foarte interesat de tema coexistenţei comunismului cu religia, aveam de văzut Kioto, Hiroshima şi Yokohama. Am plecat spre vechea capitală a imperiului cu trenul fulger. Curat, confortabil şi silenţios, cu opriri scurte, aproape insesizabile, te îmbia să citeşti şi să meditezi. Kioto e plin de relicve, în zidurile lui e îngropată măreţia feudală, dimpreună cu multă cruzime, sete de putere şi fanatism militar. Japonia reprezintă un capitol grav al istoriei omenirii, în care desluşim evoluţia fetişului forţei până la nemaipomenita agresivitate, nevoie de dominaţie şi voinţe de luptă de dinaintea şi din timpul celui de-al Doilea Război Mondial. În disciplina care sintetizează experienţa popoarelor, bună şi rea, mi se pare că lecţiei japoneze i se acordă un loc minor, rămânând neînţeleasă, bagatelizată. Îndepărtata ţară insulară, izolată geografic, dar şi moral până după ultimul război, a fost sute de ani un fel de planetă pe planetă, trăind drama militarismului (ascunsă privirilor străine), a unui univers filosofic aparte şi a unui mod de viaţă lipsit de interşanjabilitate cu restul lumii. Astăzi cu greu se mai pot citi urmele trecutului atât în vestigiile istorice, cât şi în metabolismul societăţii. Dar întotdeauna şi oriunde, ceea ce a existat mai poate reînvia, conjuncturile favorabile putând produce, la cotituri istorice, mari surprize.

Mi s-a spus că la Kioto există un templu vechi şi puternic, sub auspiciile căruia îşi continuă existenţa milenară o mănăstire de călugări budişti cu tradiţie în şcoala luptelor şi a războiului. Am ţinut să-l vizităm, firește atât cât se poate într-un spaţiu pecetluit de

mari secrete. Ni s-a făcut onoarea de a fi primiţi de însuşi preotul principal, şeful instituţiei, şi al cultului, se părea, care a avut bunăvoinţa de a se întreţine cu noi, pe perne, în jurul nelipsitei măsuţe pitice. Clericul avea o vârstă înaintată, împlinise o sută şaptesprezece ani, era slăbit, nu putea rezista unei discuţii îndelungate. Ni s-a recomandat să ne concentrăm asupra unei singure teme, el arătându-se dispus să ne dea satisfacţie. L-am rugat să spună cum crede că a putut atinge acea respectabilă vârstă, rămânând în acelaşi timp sănătos, valid, în stare să îndeplinească răspunderile de conducător religios.

Avea un obraz mic, de copil, nedevastat de timp, o privire îngăduitoare şi un mic zâmbet maliţios ascuns în colţul gurii. Puţin la trup sub faldurile mantiei sale, nu părea un luptător, deşi călugării erau maeştri în nu ştiu ce vechi genuri de jocuri războinice. Răspunsul a fost simplu, aproape elementar: „Am mâncat toată viaţa alimente fără gust.” M-am interesat dacă le gătea special ca să fie neplăcute. Aşa le alegea, a specificat el. Şi de ce, am insistat, îi plăcea ca mâncarea să nu-i producă plăcere? N-a mai zâmbit. Subiectul devenise serios. Pe de o parte, nu prea a avut timp pentru mâncare, pe de alta, ştia că mâncarea bună subjugă, devenind scop în sine al vieţii. Mâncarea simplă e ceva neglijabil. Voia să spună că de mesele gustoase devii dependent spiritual şi fizic. Călugării îi urmează pilda? l-am întrebat. A negat, puţin supărat. „Nu, nu mă urmează. Sunt lacomi.” A mai spus câteva cuvinte despre misiunea lui, ceva privitor la pendularea între asprime şi toleranţă, după care s-a ridicat, s-a înclinat şi, susţinut respectuos, probabil convenţional, de călugării lui, s-a făcut nevăzut.

Nu l-am contrazis, desigur, pe marele preot, dar aşa-zisul lui secret de longevitate, raportat la experienţa de viaţă trăită, la natura profesiei, puterea exercitată şi luciditatea vârstei, mi s-a părut simplist, aproape infantil. Probabil că a suferit întotdeauna de stomac, fără să ştie, şi preferinţele culinare au fost determinate de condiţia biologică. Instinctul l-a

călăuzit corect, şi natura plăpândă l-a favorizat. Dar trăgea o concluzie teoretică ce-l contrazicea pe Buddha însuşi, un rubicond (ca să mă exprim eufemistic) cu fizionomie eminamente epicuriană, pe care e întipărită nu Nirvana spiritului ascetic, ci expresia plăcerii rafinate a pântecului, leneş şi candid revărsat. Gustul mâncării e şi el gustul vieţii, ca şi cel al amorului, al vitalităţii trupeşti, ambientalului şi atâtor altor daruri ale firii. Iar din punct de vedere fiziologic nu este nici pe departe indiferent dacă materia făpturii noastre pământeşti se regenerează şi îşi asigură echilibrul fizic şi psihosomatic din fierturi insipide sau din savori gastronomice înmiresmate. Budistul, „mai catolic decât Papa", îşi plătise scump cei o sută şaptesprezece ani – viaţa lungă devenise redempţiunea unei penitenţe autoimpuse.

Surâde Hiroshima?

La Hiroshima nu prea aveam ce vedea, dar până la urmă tocmai aceasta mi s-a părut demn de văzut. Un loc viran calcinat, scheletul de fier al unei clădiri rămas prin minune în picioare în pârjolul de câteva mii de grade al exploziei nucleare, şi un muzeu modest, sărac, bizuindu-se pe fotografiile unor victime târzii şi pe declaraţiile supravieţuitorilor, şi ei decedaţi între timp de bolile atomice. Mă gândeam că poate câteva milioane de locuitori ai planetei văzuseră Hiroshima şi îmi puneam întrebarea dacă ei făcuseră drumul în Japonia ca pelerinaj la locul sacru al genocidului, sau din pură curiozitate. Veniseră, probabil, cu alt scop, sau în turismul general, şi japonezii îi împinseseră într-acolo cu politeţe discretă, abţinându-se să motiveze excursia. N-ar fi îndrăznit ei, după război, decenii în şir în postura de învinşi, un timp subordonaţi Americii din punct de vedere militar, apoi economic, să declanşeze o mişcare propagandistică pro-Hiroshima, cu vădită tentă antiamericană. La Auschwitz te duci pentru a vedea crimele nazismului şi aranjamentul expoziţional vădeşte o clară tentă antigermană, cu puternic impact politic asupra conştiinţelor. Ce vezi? Camerele de gazare, cuptoarele, barăcile, pe de o parte, şi mormane de păr omenesc, în majoritate blond, de proteze dentare, de geamantane scâlciate şi pantofi vechi desperecheaţi, pe de altă parte. Primele, surprinse de Armata Roşie învingătoare, dar celelalte – dovezi indubitabile ale genocidului – cum Dumnezeu fuseseră depozitate şi uitate de nemţi, la îndemâna duşmanului, ca să servească drept probatoriu juridic împotriva lor înşile? De fapt, nici nu are importanţă dacă resturile omeneşti au aparţinut chiar deportaţilor la Auschwitz, ele au acolo o funcţie profund simbolică într-un spaţiu al groazei,

şi orice element sugestiv e binevenit pentru a sublinia atmosfera de oroare în care au trăit şi au murit oamenii.

La Hiroshima, s-a abătut asupra populaţiei o altă teroare, nu ştiu dacă asemănătoare sau comparabilă cu cea din lagărele de concentrare naziste, dar, în sine, cutremurătoare. Un avion militar american, botezat de pilot cu optimism juvenil *Enola Gay,* a ucis dintr-o lovitură (împreună cu altul, la Nagasaki) o sută cincizeci de mii de civili treziţi din somn de o bubuitură asurzitoare, într-o căldură de iad. Cei ce n-au apucat să piară în noaptea apocaliptică au murit cu încetul în anii următori, condamnaţi ireversibil, văzând cu ochii cum cade carnea de pe ei şi cum se desfigurează. În timp ce echipele militare care au săvârşit crima de la Auschwitz au fost urmărite, după război, până în pânzele albe, şi pe bună dreptate, pilotul lui *Enola Gay* şi colegul lui de la Nagasaki şi-au dus viaţa în SUA, bucurându-se de toate onorurile publice, cele o sută cincizeci de mii de victime fiind trecute la activul unei „datorii" împlinite cu înalt patriotism (sau, cum se spune mai nou în SUA, la „pierderi colaterale"). Japonezii n-au îndrăznit să emită public asemenea raţionamente; nici măcar să expună la locul crimei elemente suficient de sugestive pentru evocarea cataclismului, sau suficient de clare pentru a indica vinovatul şi a-l acuza. Hiroshima pare să fi fost un accident natural, o nefericită fatalitate, o nenorocire neintenţionată, lipsită de scop şi de autori.

Nu era prea mare afluenţa de vizitatori, să fi fost douăzeci de turişti străini şi tot pe atâţia japonezi, cei din urmă reuşind, cu abilitatea caracteristică rasei, să se disimuleze, trecând aproape neobservaţi. Străinii, probabil nenăscuţi încă pe când ardea Hiroşima cu locuitori cu tot, răscoleau ţărâna cu bombeul pantofului, ascultând distraţi explicaţiile lapidare ale ghidului. Doi japonezi discutau retraşi şi pe chipul unuia am văzut la un moment dat furie. Când m-am apropiat s-au calmat şi s-au urnit alene, ieşind din raza mea vizuală. Îmi pare rău că am uitat conţinutul

poemului lui Eugen Jebeleanu, *Surâsul Hiroshimei*. A făcut impresie bună la publicare, dar ce fel de surâs o fi descoperit el pe locul unde s-a topit într-o noapte vechiul oraş japonez? Vehiculăm uneori metafore de efect, cuceriţi de o estetică în sine. Dacă fantoma Hiroshimei ar putea face astăzi o grimasă, aceasta ar fi de furie, ca a japonezului văzut de mine, nu de candidă şi surâzătoare nepăsare. Mai ales că repetarea sceleratului act de la sfârşitul celui de al Doilea Război Mondial, care nici măcar nu cântărea în balanţa victoriei, nu este exclusă.

Efecte atomice la distanţă

La Yokohama am văzut „progeniturile” bombei americane de la Hiroshima din august 1945. Chiar mă întrebam ce semnificaţie o avea includerea în programul voiajului a respectivului oraş, al cărui nume îl reţinusem dintr-un film american (*Yokohama – San Francisco*, sugerând un fel de înfrăţire între cele două porturi aflate faţă în faţă, pe malurile Pacificului). Ei bine, acesta era sensul. Yokohama era cel mai mare şantier naval japonez, cu o poziţie internaţională importantă în construirea tancurilor petroliere, dar tocmai intrat atunci, viguros, în concurenţă mondială cu nave atomice de apartenenţă civilă. Am fost urcaţi pe un impresionant pachebot de linie, ultramodern, propulsat cu combustibil atomic. Căpitanul ne-a făcut o doctă expunere despre performanţele atinse la Yokohama în construcţia cargoboturilor nucleare. Exista deja o flotă pusă la punct până în cele mai mici amănunte, gata să brăzdeze mările şi oceanele. „Şi ce vă împiedică să porniţi în cursă, l-am întrebat. Vă izbiţi de rezerve din partea clienţilor tributari tradiţiei?” Nu, nu de rutină era vorba. Cu atât mai mult cu cât preţul transportului maritim, şi de marfă, şi de călători, avea să scadă. Nu primeau aviz internaţional de „siguranţă” (fiabilitate). Chestiunea era încâlcită. Existau în lume organisme anume create pentru avizarea fiabilităţii noilor tipuri de nave, dar după spusele căpitanului, în spatele lor se aflau americanii, şi între Japonia şi SUA se născuse o aprigă concurenţă în acest domeniu. Nu prea înţelegeam. Făcuseră mari investiţii, realizaseră bijuterii ale tehnicii navale, şi nu se asiguraseră că vor putea naviga? A râs sarcastic. Nu fuseseră siguri, mi-a spus, că o să-i surclaseze atât de categoric pe americani. Nu, de fapt, a lăsat el gluma la o parte, era

invers de cât credeam. Când le dăduseră garanţii, americanii fuseseră convinşi că navele atomice japoneze nu se vor ridica la un nivel prea înalt. Yokohama se afla acum într-un impas serios. Făceau demersuri, mai sperau, dar…

Prin urmare, mă gândeam, nu numai Hiroshima fusese făcută una cu pământul de energia atomică americană. O ipotetică nouă *Enola Gay* acţiona acum asupra Yokohamei, devenit între timp „fratele de cruce” al lui San Francisco. Energia nucleară a SUA evoluase pe toate planurile, şi al capacităţii de distrugere, şi al tehnicii industriale. Japonia, consacrată numai tehnicilor paşnice, depăşise însă SUA într-un sector. Şi nu întâmplător. Ca revanşă. Iată însă că nu mergea aşa. Japonia nu era de capul ei. Flota atomică îi încăpuse într-o mare moartă. Căpitanii de la Yokohama stăteau pe puntea vaselor, cu ochii la orizont, aşteptând vânt bun. I-am urat căpitanului noroc, deşi nu de aşa ceva avea nevoie, şi am plecat întristaţi că în lume, unde te duci şi unde te întorci, dai numai de nedreptate.

Desculţi, în neant

Japonezii au o structură psihică de luptători. Aşa s-au modelat de-a lungul istoriei. Sunt dârji, curajoşi, se bat până la ultima suflare. Nu mă îndoiam că vor găsi o ieşire pentru navele lor atomice. Nu ştiu cum a evoluat acel conflict, mă tem că-i supraestimam pe ei şi-i subapreciam pe americani. Sub raportul tenacităţii. Şi al durităţii. Între timp s-au întâmplat multe, evidenţiind cât de riscant este „să te pui" cu americanii, chiar când n-ai să-ţi reproşezi mai mult decât ei. Dar am mai descoperit, chiar în acea călătorie, călcâiul lui Ahile al japonezilor. Într-un anumit punct al confruntării cu viaţa, ei cedează total. Într-o zi, am plecat în excursie la muntele vulcanic Fuji Yama, un fel de simbol grafic al ţării, aflat şi pe ilustratele turistice şi pe cutiile de bomboane. Vârful se ridică spre patru mii de metri, o înălţime redutabilă, dar probabil că a captat atenţia prin erupţii, fiind preluat în vechime de mitologie. E un punct turistic frecventat în cea mai mare măsură de japonezi. Între aceştia şi vulcan există un misterios raport afectiv, zgomotele, bolboroselile din adânc sunt interpretate, iar acolo bărbaţii şi femeile se reculeg, într-o profundă interiorizare. Cel mai impresionant aspect este însă altul: japonezii deprimaţi, care şi-au consumat rezervele de elan şi rezistenţă, se duc la crater pentru a dispărea. La propriu. Urcă şi nu se mai întorc. Turismul se opreşte practic la o anumită altitudine. Mai departe, escaladează iniţiaţii. Nu alpinişti. Iniţiaţi, în sens moral. Cei care au ceva radical de lămurit cu ei înşişi, şi de încheiat cu lumea.

Nimeni nu-i suspectează pe solitarii ce pornesc pe povârnişuri în sus. Concluziile se trag dimineaţa. Singurul semn lăsat de cei plecaţi sunt pantofii – uneori şi actul de identitate, dar de regulă sinucigaşii

intră în nefiinţă anonimi – frumos aşezaţi, perechi-perechi, în cerc, pe buza craterului. Sunt strânse relicvele dispăruţilor, şi atâta tot. S-au dus în lumea umbrelor. E cea mai curată, spirituală, misterioasă curmare a vieţii. Se azvârle în craterul vulcanului cu pioşenia musulmanilor care pătrund în moschee. Desculţi. Tălpile pantofilor sunt pline de necurăţeniile pământului şi ale vieţii celor care au peregrinat prin lume. Omul se desparte de ţărâna trecătoare a trupului şi a planetei. Păşeşte uşor, în vârful picioarelor, neauzit, de parcă n-ar vrea să deranjeze nici umbrele. Cu grija de a nu macula şi tulbura, prin zgomotul morţii sale, tărâmul unde caută liman pentru sufletul zbuciumat, înfrânt. Cât de delicat poate fi cruntul războinic, locuitorul ţării neîmblânziţilor samurai! Harachiri avea ceva eroic dar vulgar, năclăia sfârşitul în sânge, oferind privirilor un trup sfârtecat, mutilat, care şi-a pierdut armonia integralităţii. Primirea îmbrăţişării vulcanului Fuji Yama are romantism şi elevaţie metafizică, echivalează cu intrarea pământeanului, dintr-o dată, în magia veşniciei, ca o dâră de fum în misterul văzduhului gol.

Clădirile muncitoreşti ale nazismului

Ceea ce speram să văd în Berlinul occidental – a treia entitate germană de atunci, rezultată din ocuparea teritoriului marelui stat în al Doilea Război Mondial –, şi nu văzusem nici în partea răsăriteană, nici în Republica Federală, erau urmele imperiului prusac, milităros, arogant şi temerar, şi mai ales proaspetele vestigii ale celui de al Treilea Reich, ce-şi propusese să instaureze pe planetă o nouă ordine, concepută şi condusă în întregime de la Berlin. Berlinul răsăritean se nivelase în efortul conştient al comunismului de a şterge aceste urme, aliniindu-se parametrilor micului stat proletar, modest, harnic, menit să se situeze la antipodul mentalităţii prusace şi naziste, iar puternicele centre federale încercau să se americanizeze, înfăţişând, cel puţin la suprafaţă, trăsăturile unui capitalism apolitic, dezinteresându-se de lupta pentru supremaţie mondială a fostelor puteri rivale bucuroase că puseseră Germania la pământ. Mă gândeam că aici, în această enclavă a germanismului autentic, nesubordonată administrativ (doar militar) unei tabere sau alteia, şi fără caracter statal, se refugiase probabil ceva din grandomania imperială, ca şi din exclusivismul rasial cultivat de *führer*. Întrucât eram musafirul partidului comunist, nu vedeam nici un impediment în a fi lăsat să surprind esenţa realităţii, închipuindu-mi că măcar acesta este sincer detaşat de trecutul păgubos, şi interesat într-un examen lucid al evoluţiei naţiunii germane înfrânte. Discuţiile m-au convins însă că-mi făcusem iluzii. În Germania de răsărit, patronată de sovietici, auzisem teoria standard a trecerii naţiunii, cu arme şi bagaje, adică implicată militant, la polul opus al tradiţiei. În Republica Federală, nici o teorie,

doar exclamaţii apatice, exprimând un dezinteres politic prea ostentativ ca să fie în întregime real. Aici mă izbeam de o privire de sus, ambiguă, asupra epocii şi a destinului german, ca şi când lucrurile nu fuseseră decise şi nu era încă momentul opţiunii categorice şi definitive.

Despre trecut mai nimic, un fel de mutism autist, ca şi când memoria s-ar fi blocat, filmul s-ar fi rupt şi mintea n-ar mai fi captat nici un mesaj din aparatul de transmisie al istoriei. Această impresie de percepere a zilei de ieri ca un câmp pustiu, ca la copiii deveniţi prematur orfani, condamnaţi să nu se raporteze decât la prezent, şi acela neasimilat organic, înţeles ca fatalitate, o întâlnisem şi în cele două state germane ciuntite, înstrăinate artificial, opuse cu anasâna unul altuia într-o inutilă şi exterioară duşmănie ideologică.

M-am resemnat să încerc a desluşi câte ceva singur, prin efortul instrumentului neîndestulător al privirii. M-am interesat dacă mai există ceva din moştenirea materială a Berlinului vechi. Dincolo, în partea răsăriteană a fostei capitale, nimic relevant, în afară de poarta brandenburgheză ce separa zonele de dominaţie militară străină. Aici rămăseseră în picioare o bună parte a spaţiului edilitar construit în timpul imperiului, precum şi unele mari clădiri de tip nazist. Citisem undeva despre cazărmile locative naziste, dar nu văzusem nici o imagine. În iureşul dezvoltării intensive a industriei şi al militarizării, Hitler avusese nevoie să organizeze, poate şi să deplaseze populaţia muncitorească, în orice caz să-i asigure un spaţiu de existenţă cât de cât confortabil.

Prin această etapă trecuseră de altfel toate ţările industriale. Înainte de Primul Război Mondial, în Occident problema fusese rezolvată prin jocul liber al pieţei, nu în mod centralist, şi aşa apăruseră faimoasele case de raport, în care se înghesuiau lumea muncitoare, lumpenul, scăpătaţii clasei de mijloc. La noi, în România, concentrarea muncitorească s-a produs, în perioada interbelică, în condiţii specifice, adoptându-se altă cale pentru

adăpostirea forţei de muncă. La nivelul scăzut al salariilor practicate aici, chiar şi casele de raport constituiau un lux inaccesibil proletariatului. Au înflorit de aceea mahalalele, îngrămădirile sordide de căsuţe ieftine la curte, chiar de cocioabe, alcătuind periferiile desfundate, înecate în noroi, în promiscuitate şi infracţionalism. În mod centralizat a construit locuinţe URSS, dar, în afara clădirilor înalte din Moscova ridicate sub îndrumarea directă a lui Stalin, nu prea am văzut cartiere cu vechime antebelică. Dacă au fost, multe trebuie să fi pierit în război, astfel că predominau blocurile construite după 1945 şi în principal după moartea lui Stalin. În anii postbelici, ceva similar a apărut şi în metropolele Europei occidentale, ca să nu mai vorbesc de ţările comuniste răsăritene, unde multe oraşe, în frunte cu înseşi capitalele, şi-au dublat şi triplat capacitatea printr-o uriaşă acţiune edilitară.

Cazărmi muncitoreşti interbelice supravieţuiau, iată, în capitala vechiului Reich, şi încă după trecerea pe acolo a iadului războiului. Cum se explică faptul că dincolo de zidul despărţitor, în răsărit, frontul măturase totul, iar aici nu? Prin teoria că în est nemţii s-au opus cu îndârjire, riscând şi sacrificând totul, iar în vest s-au dat la o parte din calea inamicului, comportându-se în raport de preferinţele lor faţă de sistemele împotriva cărora luptau? Cererea mea de a merge la cazărmile muncitoreşti naziste coincidea cu dorinţa gazdelor de a-mi arăta o realitate socială ce ridica mari probleme, impunând şi intervenţia partidului comunist. Am dat ocol clădirilor. Sumbre, într-adevăr, datorită atât aspectului întunecat, stratului de fum de cărbune lipit pe ziduri într-o jumătate de secol, cât şi simplităţii geometrice, formei elementare de paralelipiped neîmbogăţit şi neanimat de nici un detaliu decorativ, nici măcar de balcoane.

Era spre seară şi oraşul începuse să se ilumineze, dar aici ferestrele rămâneau oarbe. Abia atunci mi-am adus aminte că n-am întrebat cine le locuieşte. Mi-am impus răbdare, aveam să văd. Blocurile se

întindeau pe o stradă întreagă, dar numai pe o parte, şi erau absolut identice, dacă-mi amintesc bine cu nişte ganguri la intrare. Înăuntru, la fiecare etaj, culoare lungi şi largi, unde doar ici-colo răzbătea de afară, prin câte un intrând, lumina greu filtrată a înserării. De o parte şi de alta, apartamente. Vizitatorii aveau un consemn, băteau pe la uşi, şi încet-încet s-a adunat un grup de oameni; apoi au început să apară alţii, pe scări şi de afară. Tineri toţi, bărbaţi şi femei cu copii de mână sau în braţe, îmbrăcaţi pestriţ şi ţipător, cam ca negrii în SUA, şi la faţă oacheşi, cu ochii şi părul negru şi cu o fizionomie vizibil negermană. „Sunt turci", mi-a şoptit secretarul general al partidului, care mă însoţea.

La început mai discrete, mai timide, discuţiile s-au încins. Locatarii cazărmilor vorbeau greu, poticnit, eliptic, amestecând printre puţinele cuvinte nemţeşti folosite, expresii din propria limbă. Fireşte, nu m-am băgat în vorbă. La început, am crezut că turcii îi luaseră pe însoţitorii mei drept trimişi ai autorităţilor, dar mi-am dat seama că ştiau cu cine vorbesc. De aceea se şi manifestau mai lejer, fără prea multă reverenţă. Secretarul general s-a desprins, lăsându-i pe tovarăşii săi să continue convorbirea, şi m-a tras într-o parte pentru a-mi da lămuriri. Turcii nu aveau cetăţenia germană, se angajau pe contract pentru perioade determinate, dar mai important ca orice, nu aveau autorizaţie să locuiască în acele clădiri. „Dar ce e cu ele, sunt goale, nelocuite?" m-am mirat. Da, aceasta era situaţia, fuseseră evacuate, proprietarii le părăsiseră, nu mai prezentau securitate, un cutremur sau alt accident, bunăoară o explozie, le puteau dărâma. „Şi care e soarta lor? De ce nu sunt demolate?" am întrebat. Adevărul e că municipalitatea hotărâse mai demult demolarea, dar muncitorii turci le descoperiseră şi le ocupaseră. De câţiva ani se tot amâna momentul, iar oraşul oscila între nevoia îndepărtării riscului, şi tolerarea *status quo*-ului avantajos pentru toată lumea. Unde să locuiască aceşti oameni? Pentru hotel nu aveau bani,

la hoteluri lucrau ca îngrijitori. Berlinezii nici nu se gândeau să le închirieze turcilor case. Ar fi trebuit să doarmă pe străzi sau să plece. „De ce nu-i lăsaţi să plece?” m-am interesat. Interlocutorul se codea. Ei, turcii nu voiau asta, şi nici berlinezii. Oraşul avea nevoie de serviciile lor. Îl măturau, îl debarasau, îl ţineau curat. Îi folosea salubritatea, reţeaua de servicii. Erau servitorii Berlinului occidental.

Problema era că nici autorităţile nu puteau sta cu mâna în sân. Trimiteau din când în când emisari şi-i ameninţau pe turci, le dădeau termene pentru părăsirea clădirilor, ştiind bine că aceştia nu le vor respecta. Turcii însă trăiau într-o adevărată teroare, nu aveau siguranţa zilei de mâine, deveneau colerici, agresivi, exercitând presiune în atmosfera urbei. Se crease un cerc vicios. Locuitorii îi foloseau, dar nu-i agreau, se acumulau resentimente de ambele părţi, chiar ură, ceea ce tensiona viaţa oraşului.

Turcii apelaseră la partidul comunist, cerându-i sprijinul, partidul încerca să aplaneze cât de cât conflictul, fiind însă conştient că şansele sunt minime. După cum reieşea, problema avea amploare. În Germania Federală lucrau circa şase milioane de turci, şi nu era vorba numai că nu aveau unde locui. Din cauza religiei şi a rasei erau suportaţi greu de populaţie, ceea ce genera un nou val de rasism. Omul s-a apucat cu mâinile de cap. „Sunt efectele bunăstării. Avem nevoie de servitori, dar nu-i putem tolera. Îi folosim şi îi urâm. Iar noi nu mai vrem să punem mâna pe mătură. Nu ştiu ce-o să facem.”

Să fi ştiut regimul nazist ce destinaţie vor căpăta cândva locuinţele clasei muncitoare germane, făuritoarea celei mai puternice maşini de război cunoscută în istorie! Nemţii mi-au spus că nu numai religia şi rasa turcilor sunt indezirabile în Berlin, ci şi nivelul de civilizaţie al acestora. N-am intrat în apartamente, dar spuneau că domnesc murdăria şi dezordinea şi un mod de viaţă înapoiat, care contrastează izbitor cu manierele şi cultura germană. Se simţeau ca în Roma invadată de barbari.

Spectrul celor două imperii

Am urmărit atent strada, care oferă oriunde un indiciu concludent despre natura locuitorilor. Populaţia Berlinului părea îmbătrânită, pe punctul de a intra, sau deja aparţinând vârstei a treia, fără aerul frust şi energic văzut în partea răsăriteană a ţării, proletarizată, sau aspectul de bunăstare, consumatorism ieftin şi nepăsare civică, al germanilor federali. Păreau vestigiile unei onorabile lumi intelectuale supuse, decenii întregi, la regimul devitalizării morale. Pe arterele principale, destul de puţin circulate de vehicule, întâlneam perechi ajunse la senectute, unele cu un câine în lesă, elegante, purtându-şi părul alb cu distincţie, dând mediului o anumită nobleţe, dar şi un şocant aer de tristeţe şi inadecvare. Erau silenţioşi, amabili, bine crescuţi şi evident în elementul lor, adică produs al acelui spaţiu, dar priveau cu reţinere resemnată, atenţi să nu se amestece, să nu se murdărească, să nu se contamineze. Strada le era vital necesară ca să respire şi să se mişte – lor şi câinilor de apartament – dar în acelaşi timp ar fi preferat să se ţină departe de ea, iar în mijlocul ei fiind, semnalizau că rămân corp străin. Nu mi-am explicat ce semnifica această atitudine şi ce determina neputinţa de a se adapta. Indiscutabil, dispuneau de mijloace materiale îndestulătoare – reprezentau clasa de mijloc a societăţii berlineze –, nu cunoşteau privaţiunile de aiurea, dar nu ascundeau că trăiesc o dramă. În ce consta aceasta? În neputinţa de a face priză cu vulgara democraţie politică şi economică a timpului, cu statutul de paşalâc sub armatele învingătoare, cu invazia străinilor de extracţie culturală inferioară, cu o lume în care gloria prusacă era la tot pasul călcată în picioare, cu umilinţa rezervată adevăratului spirit german în care ei tot mai credeau? Ceva din fiecare,

probabil, şi toate la un loc. Fără să-şi dea seama însă, reprezentau o parte din elementele decorative a ceea ce se numea pe atunci „vitrina prosperităţii şi subtilităţii Vestului”. Căci, dacă ne aducem aminte, această menire îi fusese rezervată Berlinului Occidental. Se asigurau fonduri speciale pentru cosmetica oraşului, efectuarea „lifting”-urilor şi altor operaţii de înfrumuseţare, conservarea imaginii de abundenţă consumatoristă, inclusiv pentru clasa de mijloc pasivă social, cu aspect intelectual, evocând vechiul aer aristocratic al imperiului prusac.

Dar aceşti oameni nu veneau direct din imperiu, poate se născuseră în el, cu siguranţă că da, dar la maturitate traversaseră experienţa nazismului, căreia îi consacraseră partea cea mai activă, mai valoroasă a vieţii. Erau intelectuali? Bineînţeles, unii fuseseră dascăli, profesori universitari, medici, ingineri, dar bănuiam că o parte serviseră regimul direct, în calitate de ofiţeri ai Wermacht-ului şi SS-ului, şi făcuseră parte din armata de ocupaţie ce împânzea Europa şi ataca în adâncime pământul rusesc. Şi aceştia avuseseră cultură – este binecunoscut clişeul literar al călăilor germani melomani, cu virtuozităţi pianistice –, dar chiar dacă or mai fi fost printre ei şi ignari, masca intelectuală s-a generalizat, transformându-se, după capitulare, în marca personalităţii celor ce pierduseră tot.

Societatea germană vestică nu a fost împărţită în două, în răi şi buni, în responsabili ai vechiului şi promotori ai noului, în exilaţi reveniţi din lumea liberă şi locuitori ce mâncaseră margarină şi băuseră surogat de cafea sub Hitler. Aşa cum s-a întâmplat în tot răsăritul european divizat după război în progresişti şi reacţionari, cu binecunoscutul cortegiu de consecinţe politice. Ca şi după 1989, când, de asemenea, s-a făcut sciziunea între aşa-zişii disidenţi (fugiţi sau rămaşi pe loc) şi aşa-zişii oportunişti, colaboraţionişti, responsabili cu răul. E drept, în Germania, coaliţia antifascistă a frânt ţara, o parte geografică a poporului devenind automat bună (depindea din ce unghi era privită), cealaltă rea.

Poate a fost însă mai bine aşa, cultivându-se principiul solidarităţii şi într-o parte şi în alta, ceea ce a permis poporului să facă faţă consecinţelor înfrângerii şi apoi denazificării, să-şi adune puterile pentru a reintra în competiţia economică modernă pe o treaptă mai înaltă decât în trecut.

Ştim prea puţin despre reîmbucarea părţilor cu semn politic opus, după reunificarea ţării. Cum convieţuiesc germanii din Est şi din Vest în aceleaşi instituţii şi fabrici, pe aceeaşi stradă, în aceeaşi casă sau familie? Ei dau o mare pildă de unitate contemporanilor, aşa cum au dat şi continuă să dea în calitate de naţiune damnată, de moştenitoare a culpabilităţii naziste. Pe terenul atitudinii faţă de învinşi, puterile democrate ale coaliţiei s-au dovedit superioare URSS, prin aceea că nu i-au obligat pe germani să se împartă în vinovaţi şi nevinovaţi, permiţându-le tuturor să participe pe picior de egalitate la reconstrucţie, şi să-şi asume răspunderea resurecţiei naţionale. Aceasta le-a permis marilor puteri vestice să câştige partida şi mai târziu, când resursele dominatoare ale URSS s-au epuizat.

În schimb, în răsăritul continentului, au lăsat câmp liber strigoiului şi în 1945, şi după 1989, acceptând ideea lustraţiei. Divizată încă o dată, societatea est-europeană a intrat şubredă în noua epocă.

Vitrina vest-berlineză la propriu

Dar atunci Berlinul era linia de demarcaţie a celor două Germanii, ca şi a celor două lagăre politice europene, jucând rolul de vitrină propagandistică a Vestului. Oraş curat, îngrijit, cu o acurateţe prusacă şi o toaletă stradală împrumutată recent de la oraşele sudice ale continentului. Atrăgeau atenţia micile cafenele şi braserii cu măsuţe în stradă, copertinele viu colorate, reclamele în stil american, clădirile de locuit cu faţade renovate, proaspăt văruite şi vopsite, magazinele luxoase, fără sobrietatea rece teutonică, dar şi fără stridenţele comerciale ale supermarketurilor de peste ocean. Cu toate acestea, nu mă convingea, şi i-am comunicat însoţitorului observaţia că titulatura de vitrină pare cam exagerată pentru înfăţişarea de burg prosper, mediocru însă, a Berlinului Occidental. Omul mi-a spus că edilii au înţeles poate noţiunea „la propriu", nu ca o caracteristică generală, cu sensuri multiple, şi s-a oferit să mă conducă la o vitrină concretă, de la care oraşul îşi preleva noua emblemă. Ideea mi s-a părut cam sucită, dar l-am urmat.

Am intrat într-un local masiv, greoi, aparţinând arhitecturii începutului de secol, cu scări monumentale între etaje şi cu lifturi încăpătoare, ca la muzee. La fiecare etaj exista un fel de hală dispusă de jur-împrejur cu galantare, tarabe, tejghele, unde se etalau mărfuri exclusiv alimentare. Cinci sau şase etaje, cred, fiecare cam cât o piaţă respectabilă. O asemenea concentrare, fantezie, diversitate şi originalitate a bunurilor destinate burţii omeneşti, satisfacerii celor mai rafinate şi neobişnuite gusturi culinare, n-am mai văzut şi cred că nici nu exista altundeva pe glob. Hotărât să treci în fugă, te opreau exponatele, ţintuindu-te locului.

Există o descriere minuţioasă, colorată şi inepuizabilă a halei alimentare din Paris în literatura lui Zola. Adus la Berlin, marele scriitor, probabil el însuşi gurmand, nu s-ar fi putut descurca în cele câteva zeci de pagini câte a consacrat hranei parizienilor în *Pântecul Parisului*. I-ar fi trebuit un volum întreg şi cel puţin o lună ca să inventarieze fantastica abundenţă berlineză. Cărnuri proaspete şi preparate de carne, peşti şi alte vietăţi de apă din mările şi fluviile pământului, brânzeturi produse în ţările cu tradiţie în lactate, păsări sălbatice şi de curte, toate legumele imaginabile, proaspete sau conservate, fructe de pe cele mai diferite meridiane, crescute la poli şi la ecuator, de asemenea proaspete, uscate sau însiropate (acolo am văzut pentru prima dată nucile braziliene, deşi fusesem în Brazilia), sâmburi, ciocolate, preparate de patiserie şi cofetărie, bomboane, vinuri, băuturi fine de care nu mai auzisem, toate soiurile de cafea şi cacao, mirodenii africane şi asiatice, ceaiuri, rădăcini, sucuri naturale. Numai ca sugestie, căci enumerativ e imposibil de cuprins într-o notă, ar fi trebuit puse cap la cap listele de la fiecare raion. Culori şi forme ispititoare, arome şi miresme violente sau discrete, pregnante sau subtile, decor luxuriant, imagini răpitoare, de luat ochii, denumiri exotice… Mişcarea produselor manipulată cu stil, împachetarea elegantă, curiozitatea şi bucuria de pe chipurile cumpărătorilor, verva negustorilor… Nu ştiu dacă erau mulţi clienţi. Vânzătorii aveau tot timpul de lucru, dar în halele imense orice aglomeraţie se pierdea, împrăştiată şi absorbită de nenumăratele puncte de desfacere. Opulenţă dar şi artă, bogăţie dar şi bun gust, comerţ desfăşurat pe mari întinderi, dar inspirat de talent şi o psihologie adecvată, urmărind captarea interesului, înfrângerea nepăsării spectatorilor blazaţi, stimularea poftei, dorinţei, ambiţiei, voinţei. Am pierdut o groază de timp privind, ca într-un muzeu. Până la urmă, am şi cumpărat ceva – un pachet de somon afumat, câteva ciocolate, o pungă cu nuci de Brazilia

– deşi nu avusesem intenţia, dar ieşirea de acolo cu mâinile goale mi se părea penibilă.

După cum mi s-a spus şi mi-am dat singur seama, cumpărătorii erau în majoritate turişti, germani de dincolo, în trecere, călători din ţările răsăritene. Probabil berlinezii considerau mărfurile scumpe sau le găseau, pe cele mai importante, şi la alte magazine. Ori ştiau că acolo e nada pentru trăitorii din sistemul opus, vitrina propriului sistem, pe care nu aveau nevoie să o privească.

O dramă de onoare

Am fost de mai multe ori în Franţa şi, când şi când, am publicat despre această ţară note sub forma jurnalului de călătorie sau a memoriilor. Dacă aş fi locuit timp îndelungat acolo, probabil că n-aş fi simţit nevoia să pun impresiile pe hârtie, mediul în care trăieşti devenind parte integrantă din tine şi nemaiputându-l descrie ca pe un accident senzaţional. În timpul voiajurilor, însă, curiozitatea devine programatică şi forţa aperceptivă se deschide ca blenda unui aparat fotografic, înghiţind nesăţioasă imaginile şi transformându-le în cadre, pe care simţi apoi nevoia să le developezi, transcriind obsesia vizuală în cuvinte. În ce mă priveşte, oricât ar fi de interesant spaţiul străin în care mă mişc, nu rămân cu prea multe impresii care să-şi ceară dreptul la fixare pe hârtie. Dar când, după ani şi ani, mă aplec asupra agoniselii dintr-un loc sau altul, găsesc tablourile sortate şi aşezate în ordinea importanţei. Câteva dintre ele se pretează, cum spuneam, la decupare literară, restul se constituie într-o masă valabilă în ansamblu, ca amplă fişă biografică alcătuită din viziuni fulgurante, culori, sunete şi sensuri generale. Se mai întâmplă şi altfel, ca în cazul de faţă: să-mi rămână în minte mici puncte luminoase, pe deasupra cărora tot trec, încredinţat că sunt bune să alimenteze fondul, decorul spaţiului respectiv, pe care-l voi reconstitui odată, dar într-o zi una începe să se dilate, devenind tablou, antrenându-le şi pe altele în dinamica ei.

Aşa s-a întâmplat cu Biarritz-ul. Treceam pe acolo întâmplător, cu maşina, în drum spre nu ştiu ce localitate, şi ghidul francez a propus să descindem pentru a arunca o privire. Cred că am băut o limonadă sau o bere pe terasa unei cafenele, apoi am privit oraşul în tăcere. Momentul mi-a rămas în

memorie ca un cerculeţ pe o hartă electrică, şi acum, gândindu-mă la ultimele două călătorii în Franţa din anii şaptezeci, cerculeţul s-a transformat subit într-un cadru. Revăd Biarritz-ul în acea toamnă leneşă, în uşoară răcire, şi am revelaţia ravagiilor făcute de capriciile modei, de legea măririi şi decadenţei lucrurilor şi omului însuşi. Oraşul avea o severitate obosită, de aristocrat căzut în dizgraţie, trăind dintr-o mică rentă nesigură, ignorând cu o privire oarbă epoca prezentă ingrată, înmormântând în sufletul îngheţat trecutul, la care refuză să se mai gândească, şi viitorul pe care ştie că nu-l mai poate trăi. La începutul secolului al douăzecilea, acolo venea toată lumea bună a Europei. Probabil se dusese vestea că aerul e sănătos, reconfortant, că plaja de la ocean, nu prea fierbinte cu siguranţă, nici prea senzuală pentru trupurile de doamne şi domni înfăşurate în harnaşamentul stupid al timpului, că acea plajă deci, cu nisipul tare şi umed, incomod, măreşte şi perpetuează vigoarea fizică.

Dar unde Dumnezeu îşi petreceau după-amiezile, serile şi nopţile conţii, lorzii, baronii, bancherii şi ofiţerii superiori, cu consoartele lor avide de plăceri, de efervescenţă mondenă, de fast opulent? Cele câteva hoteluri ale fostei staţiuni n-ar fi satisfăcut acum nici turiştii clasei de mijloc. În rest, clădiri dacă nu modeste, în înţelesul umil al cuvântului, fără nici o aparenţă princiară, şi mai ales neîncăpătoare. Unde se înghesuiau sălile de dans, bufetele, mesele de joc, sufrageriile comune, budoarele doamnelor însoţite de cameriste, odăile copiilor, fumoarele domnilor obişnuiţi să-şi aprindă trabucul la fiecare ceas? Pe plajă nu m-am dus, dar cel puţin acolo aveau spaţiu, dacă nu pe sol, deasupra lui, unde cerul se curba ca un enorm val de eter întins peste apele vineţii ale oceanului. In celebra staţiune de vară a aristocraţiei şi burgheziei europene de la începutul secolului al douăzecilea, gravii, simandicoşii, superexigenţii clienţi făceau concesii de ighemonicon şi confort, se mulţumeau cu mai puţin, mai mic, mai modest. Simţeau că dau ei înşişi

grandoare locului prin simpla prezenţă, şi asta îi mulţumea. Trăiau o iluzie optică, ridicând vechiul orăşel la rang de capitală a protipendadei cosmopolite. Poate chiar minidimensiunile erau considerate semn de nobleţe şi putere, privilegiu rezervat celor foarte bogaţi. Am citit în literatura mare a continentului referiri la vacanţele petrecute în Biaritz. În Proust, Thomas Mann, poate şi în Galsworthy. Dar nu-mi amintesc să fi întâlnit remarci despre toleranţa cu care marile familii venite la cură acceptau să se îngrămădească unele în altele. Cei de modă veche, obişnuiţi cu spaţiile vaste ale palatelor şi castelelor, cei de modă nouă, cu ambientalul de *belle époque*, deschis efuziunii, dezlănţuirii, cufundării în braţele pasiunilor şi uitării, trăiau o amploare „în spirit". Cum reiese din documentele literare, acolo plutea o atmosferă de elevaţie socială, intelectuală şi artistică, *high-life*-ul se deda plăcerii cunoaşterii reciproce, a conversaţiilor, flirturilor, constituindu-se într-o comunitate conştientă de întinderea, forţa şi graţia sa, de o măgulitoare frumuseţe nu doar individuală, ci de categorie, de clasă.

Oraşul nu alunecase acum în decrepitudine, îşi păstra oarecum ţinuta. Deşi straiele i se uzau, le îmbrăca întotdeauna curate şi apretate, încât, în recluziunea lui dezolată, rămânea ireproşabil. Nu-şi putea ascunde însă orgoliul rănit. Nu se plângea, nu da ocazie să fie compătimit, îşi purta cu mândrie decăderea. O mândrie amară, tristă, sfâşietoare. Biaritz-ul ştia că rangul i-a fost luat pentru totdeauna, că gloria i s-a îngropat definitiv în trecut, că nu mai are ce să aştepte. Ca atare, vegeta fără amintiri şi fără speranţe, ferindu-se să-şi îndrepte gândul până şi spre oraşele uzurpatoare de la Mediterană. Ştia că acelea sunt frivole, pe placul generaţiilor deromantizate, le dispreţuia că-şi obţinuseră celebritatea concesionând distincţia. Se înfăşura mai strâns în răceala oceanică, resimţind cu plăcere fiorul acelui început de secol când oamenii de onoare încă ştiau să-şi stăpânească natura instinctuală, cel puţin în public, şi visa. Visa

că ideea „revoluţiei sexuale” ar fi provocat revolta generală a ambelor sexe din marea rezervaţie a bunului gust – ultima pe acest pământ.

Trăind din gloria istorică

Despre La Rochelle citisem prin cărţi de istorie, ca loc al bătăliilor regilor Franţei pentru suveranitate, fortăreaţă în calea agresiunilor navale, inclusiv, dacă nu mă înşel, escală a piraţilor. Eram oaspetele radicalilor de stânga, un fel de socialişti mai rigizi, intransigenţi în conflictele sociale, cu toate că liderii, mai ales cei locali, se dovedeau camarazi agreabili, ospitalieri şi amuzanţi. La Rochelle era fieful partidului, şi nu ştiu dacă din această cauză, acolo izbucneau frecvent animozităţi între patronat şi forţa de muncă, sau invers. Port la Oceanul Atlantic, fără cine ştie ce pondere în circulaţia mărfurilor, oraşul rămânea un punct tare al industriei pescăreşti. Cred că funcţiona şi un sistem cooperatist, iar navele flotilei intrau şi ieşeau din rada veche străjuită de turnuri de apărare şi de foişorul suplu al farului. În rest, ca la ocean, aer sărat şi umed, crestele albe ale valurilor, pescăruşi cu ţipetele şi picajele lor elegante, şi „hai-hui” cu mâinile în buzunare, scuipând de pe dig. Ne-am îmbarcat într-o şalupă şi am pornit spre insula unde locuitorii înstăriţi îşi petreceau week-end-ul. Pe măsură ce ne îndepărtam, panorama oraşului se strângea, încadrându-se cuminte în rama retinei, şi transformându-se într-o carte poştală alb-negru, cu ceva vetust, de trecut redundant. Ne întovărăşeau o somitate politică radicală, de fel de prin partea locului, pictorul Chauray cu soţia, şi ea artistă plastică, şi cineva de la municipalitate. Oameni volubili, veseli, amicali, transformau relaţia politică într-o cozerie lejeră, agrementată cu glume, stropi de apă sărată, cuvinte de laudă la adresa micii lumi portuare şi, din când în când, ironii privind automatismul şi îngustimea demonetizatei provincii.

Plasticienii nu locuiau în La Rochelle, ci în interiorul ţinutului, dar veneau adesea, având acolo cercul intim. În ce priveşte arta, domnul Chauray făcuse grafică portuară şi marină, dar plictisindu-se, nu-şi mai întindea şevaletul decât în colţuri tăinuite ale etern generosului, mereu noului şi inepuizabilului sol câmpenesc. Am şi eu un desen în tuş, executat cu peniţa de pictor, şi acesta confirmă profesiunea lui de credinţă. Un fragment de câmpie de o banalitate fermecătoare, în care natura lineară impresionează printr-o fragilitate adolescentină şi printr-o inexplicabilă senzaţie de apropiere a punctului locuit, a ţărânei şi vegetaţiei umanizate.

Restaurantul avea pereţii aproape în întregime din sticlă, pentru a capta soarele debil şi zgârcit, şi oferea clienţilor numai produse de ocean, asezonate cu vinuri potrivite. Este o mare imprudenţă să mănânci la masă numai stridii şi crustacee, oricât de apetisante ar fi platourile şi oricât de rece şi adecvat vinul. Ambianţa naturală era însă încântătoare, societatea animată, cârciumarul onctuos şi convingător şi masa a durat câteva ore în aerul când strălucitor, când enigmatic şi viclean, în timp ce insula părea să capete un tangaj uşor de transatlantic. Eroarea am constatat-o abia spre seară, când am plecat la recepţia oficială dată de municipalitate, unde se strânsese floarea politică şi culturală a La Rochelle-ului. Făcusem indigestie. Recepţia a fost şi ea la înălţime: toasturi, concordie româno-franceză, vervă intelectuală, anecdote. Mie nu îmi era propriu-zis rău, dar n-aş mai fi putut vârî în gură nici măcar un dumicat, deşi prin faţa ochilor treceau în galop cele mai rafinate produse ale gastronomiei franţuzeşti. Pictorul fusese amabil şi lansase zvonul că am indispoziţie, astfel că portuarii nu se mirau de reţinerea mea. Mai mult, primarul oraşului, inventiv, a decretat la un moment dat pauză, o tradiţie a locului, pretindea el, ce impunea ca musai între feluri să se bea coniac. Aceasta ca să nu comande digestivul numai pentru mine. Convivii s-au prefăcut că-l iau în serios, au ciocnit baloanele şi şi-au

continuat masa. Coniacul îmi făcea bine şi chelnerii mi-au mai adus un balon. Până la sfârşitul mesei, pe la douăsprezece noaptea, antidotul şi-a făcut efectul complet, astfel că atunci când ne-am ridicat de la masă şi ne-am luat rămas bun, pe mine m-a trăsnit o foame de zile mari.

Oraşul era închis, iar la pensiunea unde trăsesem, patroana nu mai avea nici măcar o coajă de pâine. Pictorul s-a sfătuit cu soaţa şi colega sa şi a propus să mergem la ei acasă. Făcând socoteala, a reieşit că drumul până acolo, unde exista perspectiva de a obţine un sandviş, ar fi durat două ceasuri. Aş fi fost înapoi după răsăritul soarelui, tocmai bine ca să iau micul dejun la pensiune. Fireşte, m-au înţeles, n-au pus la inimă refuzul, ca pe o ofensă adusă cordialităţii lor fraternale. Iar eu am făcut ca ţiganul din anecdota românească (m-am culcat nemâncat).

După un an sau doi, domnul Chauray a deschis la Bucureşti, la parterul Sălii Dalles, o expoziţie de grafică în peniţă bine primită de critică şi de public. În calitate de membru al Comitetului director al partidului radicalilor de stânga, s-a întâlnit şi cu N. Ceauşescu, contribuind la cauza prieteniei româno-franceze.

La Rochelle dăinuie în mintea mea ca o ciudată combinaţie între severitatea istoriei şi seducţia prezentului dezeroizat, între o faimă consacrată cronicăresc şi literar-artistic (a fost preluat de literatura cavalerească şi de cinematografia de epocă) şi lipsa de relief istoric a poziţiei contemporane, între gravii bărbaţi de stat de altădată ai Franţei, dedicaţi ideii de patrie, şi generaţia politică neimortalizată în armuri, dar umană, afectivă, mai aptă să înţeleagă omul, convins că pământul nu este al lui, ci el este al pământului.

O artistă mare în declin

Cum a sucit Nisa capul oamenilor bogaţi din Europa, dând lovitura de graţie acelui templu al simplităţii distinse, severităţii aristocrate şi solidarităţii de castă de la Atlantic? Cu siguranţă, are multă lumină, şi una de miazăzi veselă, clară, mai prielnică omului decât cea din Apus. Beneficiază de spaţiu nemărginit, îmbrăţişând marea ca labele unui enorm homar, oferind aer, apă şi cer într-o revărsare infinită. În sfârşit, serviciile au altă cotă a confortului, oraşul punând la dispoziţie vilegiaturiştilor nu numai o reţea de stabilimente ultraperfecţionate, la dimensiunile secolului al douăzecilea, ci şi posibilitatea ca protipendada să-şi clădească propriile palate, transformându-l astfel din staţiune de sezon într-un cartier rezidenţial.

Nisa nu are misterul împrumutat Biaritz-ului de oceanul nebulos. Plaja nu conţine răceala aceea fals nordică, ce le înfiora pe doamne şi le dădea domnilor statură de cavaleri medievali. Este şcolărească, precum marile bazine de înot, iar când cineva în costum de baie este strigat dintr-o maşină rulând pe cornişe, plăcerea „naturistă” s-a dus pe apa sâmbetei. Clienţii au acceptat aceste concesii în schimbul suprafeţei (până când ar mai fi putut să se înghesuie în vechiul orăşel?), comodităţii şi luminii convenţional-optimiste. Presa ne-a informat că primii miliardari apăruţi în Rusia după căderea comunismului au stabilit ca prioritate investiţională numărul unu pentru sufletul lor cumpărarea unor vile la Nisa. Acest amănunt indică faima staţiunii, extensiunea reprezentativităţii sale, dar şi decadenţa elitei, ale cărei blazoane sunt acum etalate alături de lumea imundă trăind din bani spălaţi.

Într-o dimineaţă, în timpul promenadei, am fost dus să văd un han de tip meridional, situat pe

mamelonul staţiunii. *Colombe d'or* avea o curte întinsă, câteva mese sub un pâlc de copaci şi multe frunze moarte răvăşite de vântul trist al începutului de toamnă. „Hai să bem o limonadă", a propus cineva şi, fără să răspundem, ne-am apropiat de mesele pustii. „Uite-l pe Yves Montand", a exclamat acelaşi; întorcând capul, l-am văzut pe actor în picioare, conversând cu o doamnă aşezată pe scaun în faţa unei sticle cu vin. Era ca şi când ne-am fi dus la brutărie să luăm pâine şi ne-am fi trezit la tejghea alături de Charles de Gaulle. Dându-ne seama că frizăm indiscreţia, ne-am aşezat la întâmplare, lângă prima masă. Doamna stătea cu spatele la noi şi cu mâna dreaptă învârtea paharul pe jumătate plin cu vin roşu. Marele şansonetist, vedetă cinematografică de talie internaţională, sprijinit în pumn de tăblia mesei, puţin înclinat ca să intre mai bine în raza vizuală a partenerei de dialog, vorbea. La un moment dat, ca şi când ar fi auzit un zgomot, au întors amândoi capul spre noi. „E Simone Signoret, a mormăit bine informatul, soţia lui."

Simone Signoret? Tocmai o văzusem în *Martha*, parcă aşa se numea ultimul ei film mare, în care făcea rolul mamei unui tânăr certat cu legea. Acolo era ea însăşi hangiţă. Mă surprinsese schimbarea totală a înfăţişării marii artiste, îngroşarea taliei, mărirea gabaritului. De la Thérèse Raquin la Martha – un drum ca de la cer la pământ. I-am împărtăşit aceste gânduri bine informatului (pe bună dreptate, fiindcă de câţiva ani locuia în Franţa, îndeplinind nu ştiu ce funcţie la ambasada noastră din Paris) şi el mi-a şoptit: „S-a îngrăşat, s-a buhăit. E alcoolică". „Doamne Dumnezeule!" m-am mirat. Şi primul impuls a fost să întreb: „Şi el?" „Nu, el nu", mi s-a răspuns, şi pe de o parte am răsuflat uşurat, iar pe de alta m-am întristat şi mai mult. Fireşte, pentru el era bine, dar pentru ea? Umilinţa era mai mare în inegalitate, în solitudinea viciului. Într-adevăr, nu era nici unsprezece dimineaţa şi ea bea acolo, de una singură la masa goală, abia acoperită cu un şervet, vin roşu, aspru, bărbătesc, de camionagiu. Yves

Montand a fost strigat de o pereche ce tocmai ieşea din han şi, scuzându-se, a făcut câţiva paşi în întâmpinarea noilor veniţi. Artista a dus paharul la gură şi s-a răsucit în scaun, parcă întorcându-le spatele.

Veniseră la han ca să-şi ia ea doza de dimineaţă? Probabil că-i plăcea să bea în aer liber, în grădini de vară; aici găsise curtea goală şi nu avusese ce face, se aşezase. Yves Montand îi trăgea pe cei doi spre masa ei, deşi poate citise în întoarcerea cu spatele a artistei refuzul de a-i primi. El prefera să nu ascundă micul tablou cu sticla băută pe jumătate şi un singur pahar, ca să-i anuleze semnificaţia anormală. Îmi părea rău că nu-i vedeam faţa actriţei. În rolul acela puternic, de maturitate, în care interpreta femeia tare, dârză, îşi compusese o mască împietrită. Nu râdea, nu zâmbea, abia pronunţa cuvintele fără să mişte un muşchi al feţei. Masca se potrivea perfect personajului însingurat, absorbit de treburi bărbăteşti, înfruntând adversităţi intime, dar acum mă întrebam dacă nu era oglinda noii ei personalităţi atacate de viciu, cu dezagreabilul cortegiu al consecinţelor imediate şi de perspectivă, particulare şi publice. Aş fi vrut s-o pot privi din faţă, dar o manevră în acest scop ar fi fost de-a dreptul penibilă, în afară de faptul că mi-ar fi pus probleme de onoare.

În cele din urmă, soţul i-a deviat pe cei doi, acompaniindu-i spre altă masă, unde a mai venit cineva, probabil chelnerul. Artista era îmbrăcată, cum se întâmplă frecvent cu femeile grase, în ceva larg, şi cu toate acestea se putea distinge spatele masiv, ghebos, şi capul fără gât îngropat între umeri. Vinul roşu îngraşă, face şi poftă de mâncare. Pe vremuri, la Biaritz, ar fi fost nevoită să ţină dietă printre aristocratele silfide, ori să bea alcooluri tari, seci. Simone Signoret a fost o frumuseţe atipică pentru galeria monştrilor sacri francezi. Nici zeiţă blondă, nici mondenă frivolă, nici fatală extravagantă. O inteligenţă interiorizată, cu ochi puţin orbi, puţin oblici, tulburători, cu o viaţă sufletească ascunsă, stăpânindu-şi greu pasiuni

devoratoare. Una din acestea a răpus-o, până la urmă. Drama din ultimul film era fleac faţă de drama proprie a actriţei; de altfel, pe aceasta cred că o şi jucase.

Asistam acum, poate, la încheierea carierei ei glorioase, dar şi în ruină rămânea originală, deosebindu-se de stelele Hollywood-ului înfăşurate, la final, în haloul morbid al scandalurilor de presă, al luptei pentru partaj, al sărăciei şi sinuciderii. Îşi purta povara alături de un bărbat care nu ştiu dacă o mai iubea, dar o respecta – pentru marele ei talent, pentru ceea ce dăruise artei universale.

Pânzele biblice şi şovăielile întâmplării

În ghidul manifestărilor artistice de la Nisa am găsit o adevărată bombă: expoziţia picturii biblice a lui Chagall, pe care nu o văzusem nici în muzee, nici în albumele marelui colorist. Deschisă sub auspiciile autorului însuşi, a cărui prezenţă în sală nu fusese anunţată sau marcată prin nici un semn propagandistic, celebrul artist trecând neobservat pentru mulţi, expoziţia avea şansa, după câte auzeam, să capete caracter permanent. Poate municipalitatea Nisei urmărea să-l lege astfel pe pictor de oraş, ca un ornament de mare preţ, ca perlă a coroanei, fireşte, în cazul când clienţii marii pensiuni ar fi binevoit să ia act de valoarea lui. Nu-mi mai amintesc figura pictorului, doar silueta mişcându-se alene prin sala expoziţiei, iar dintre marile pânze ale ciclului, nu multe la număr, însă marcante, revăd clar făptura nu prea impozantă a lui Moise, lângă un tufiş, în munte, prins de fascicolul galben ca şofranul al luminii divine. Are chipul mirat, ca al unui copilandru prostănac şi cam obraznic, şi nu trădează derută în miracol, ci o nefirească stăpânire de sine, ca omul convins că întâmplarea îi va da bătaie de cap în viaţa practică ulterioară. În rest, capete de patriarhi şi regi cu plete negre, şi acestea cu expresii de oameni apăsaţi de griji, miraţi, vicleni, gata să se descurce, ca nişte ţărani pragmatici ce reuşesc să-şi depăşească în cele din urmă condiţia. Deşi mult mai închegate, compoziţiile biblice cuprind şi ele simboluri amintind de ciudaţii miri şi mirese, lăutari, capete de măgari melancolici şi sfeşnice cu şapte braţe din pictura Vitebskului. Eroii lui Chagall plutesc prin văzduh, ies prin ferestre şi se instalează pe acoperişul clădirilor, ca şi personajele lui Bulgakov, între cei doi

vizionari ieşiţi din fundul Rusiei existând afinitatea artiştilor care au înfrânt legile gravitaţiei, fizice şi istorice, şi au trecut chiar graniţa dintre regnuri.

La Cannes am intrat în Cazino şi nu numai că am căscat gura la jucători, dar, adunându-mi de prin buzunare întreaga valută (o sumă modică, fireşte), am pontat la ruletă. Am dat banii ca să descopăr ce relaţie misterioasă se stabileşte între jucător şi bila de fildeş. Ei bine, în timp ce viteza turului pe partea înclinată a mesei scădea, ochii mei luau în primire mingea tare şi neastâmpărată şi începeau să o pregătească pentru numărul şi culoarea alese. Îmi economiseam, desigur, forţa, ca să impun voinţa privirii mele la ultimele mici salturi, cele căznite şi capricioase, determinate de impulsuri aleatorii, absurde şi încăpăţânate. Nu, nu exista nici o relaţie între laserul privirii şi sfera pornită la plimbare pe tamburul ruletei, ca o demimondenă fără program şi fără preferinţe. Executa un balet lent, obosit, cu ultimele resturi ale energiei mereu resuscitate. A ţopăit pe câteva numere, cu aerul că se va opri, dar ezitând. Deodată, părând că s-a decis, şi-a lansat toată greutatea pe o cifră. Când să-mi ridic privirea, a pornit-o însă mai departe. S-a clătinat, ameţită (băută, confuză?) şi s-a rostogolit spre pătrăţelul următor. Credeam că se va prăbuşi. A găsit însă forţa să se mai răstoarne o dată, şi apoi încă o dată. În sfârşit, s-a năruit pe un număr. Dar, opintindu-se, a ieşit din micul careu, s-a balansat pe o dungă a benzii circulare, s-a uitat în dreapta, în stânga, şi închizând ochii a ales la întâmplare punctul final. S-a prelins spre el lent, alunecos, aproape inobservabil.

Cine dirija aceste uluitoare spasme ale bilei? Ce forţă magnetică o smulgea inerţiei, o împingea înainte, o făcea să se clatine, să şovăie, să-şi ia inima în dinţi, să străbată, ca beată, drumul spre locul predestinat? Vreun neştiut zeu al hazardului? Unul din norocurile vagabonde ale celor cu ochii holbaţi pe amfiteatrul colorat şi incifrat al mesei de joc? Cine să se lupte cu această nălucă pornită viforos spre un ţel parcă dinainte fixat, rămasă apoi la voia

întâmplării, împleticindu-se pe picioarele înmuiate, bâjbâind oarbă, cu minţile pierdute, pipăind, agăţându-se de ce întâlneşte în cale, gata să-şi dea duhul, în sfârşit dezvăluind că în această neştiinţă şi nehotărâre ţelul şi impulsul iniţial se conservă? Sub masca întâmplării supravieţuieşte predestinarea?

La ieşire, Cannes-ul de seară, luminat, îşi desfăşura eleganţa impasibilă pe o arteră principală circulată moderat şi, afişând, rece, alt mister al şanselor.

Pe uşa din dos

N.C. începuse şi el să aibă „mâncărimi organizatorice” – cum se spusese despre Hruşciov ca să i se justifice debarcarea. Modifica mereu structurile aparatului statal, reţeaua instituţională şi, mai ales, aşezarea cadrelor pe întreaga întindere a claviaturii naţionale. O mare inspiratoare se dovedea în acest sens Elena Ceauşescu, instalată de acum temeinic în jilţul cadristului nr. unu al partidului, după cum mi-am dat seama în virtutea unei presupuse specializări în domeniu dobândită cândva, în tinereţe, în calitate de mică instructoare voluntară la nu ştiu ce comitet raional. La ea, mobilul neastâmpărului de a manipula forme organizatorice şi oameni îmi era clar: nu provenea din vreo necesitate practică reală, ci din nebulozitatea gândirii, din neputinţa de a-şi clarifica, preciza şi definitiva propriile opţiuni, dintr-un fel de goană după himere, de fiecare dată părându-i-se că a căpătat revelaţia perfecţiunii, dar răzgândindu-se mereu, pradă unei nesfârşite confuzii şi labilităţi mentale. În ce-l priveşte pe el, despre care nu se poate spune că nu ştia ce vrea, sau că bâjbâia în căutări mioape, uşurinţa de a se lăsa manipulat de nevastă în vânzoleli organizatorice avea, totuşi, unele motivaţii intrinsece: îi plăcea să-şi manifeste atotputernicia.

Probabil că şi „mâncărimile organizatorice” ale lui Hruşciov proveneau din aceeaşi sursă, având aceeaşi motivaţie: voluntarul fost *aparatcik* ajuns dictator, îşi descoperea esenţa puterii în libertatea neîngrădită de a schimba ordinea înconjurătoare, pentru alţii sacrosanctă şi strivitoare, de a supune realul, cu oarecare aparenţă de stabilitate, capriciului personal, propriei nestatornicii infantile. Orice putere discreţionară degenerează inevitabil în acte aberante,

un ţel al ei ascuns fiind şi acela de a concura raţionalul (intuind că acesta i se opune), de a-l supune voinţei personale şi înlocui cu substitutul subiectivităţii. Şi mai e ceva: firile dinamice, cum au fost Hruşciov şi Ceauşescu (şi cum nu erau un Dej sau un Brejnev), simt că se compromit dacă tărăgănează la nesfârşit *statu quo*-ul, oricât de echilibrat şi trainic s-ar dovedi, şi că nu-şi mai probează raţiunea de a fi dacă nu demonstrează clipă de clipă capacitatea de reaşezare a jocurilor şi luare de la cap a partidei (de fapt, mereu aceeaşi).

În suita neîntreruptelor rocade şi „rotiri" a intrat la un moment dat şi secţia de propagandă a Comitetului Central. Aducerea lui Burtică în fruntea ei, cu cinci-şase ani înainte, păruse o găselniţă inspirată, o soluţie inteligentă de perspectivă, una din loviturile bine ţintite ale strategului apt să scoată mereu din mâneca vestonului un as. Acum, dintr-odată, revelaţia cadristică a cuplului împrumuta problemei o direcţie inversă: treburile aveau să meargă în sfârşit strălucit dacă Burtică se întorcea la vechiul loc de muncă – dirijarea comerţului exterior – cu un plus de autoritate, aceea de vicepreşedinte al guvernului. Ce prevala aici? Interesul propagandei de partid sau al comerţului? Dar în ambele sectoare nu se făcea altceva decât să se pună „la loc" vechii titulari, mişcaţi cu ceva timp în urmă pentru a produce eclatante senzaţii inovatoare.

Prin urmare, la propagandă revenea străvechiul „joker" al CC, Ilie Rădulescu, mutat periodic de la *Lupta de clasă* la secţie, şi de la secţie nu ştiu unde (la Radioteleviziune, la Ministerul de Externe, la Hunedoara), şi acum prezentat ca ultim tratament salutar pentru revigorarea domeniului ideologic.

Treaba la secţie a decurs un timp normal – nu mă suprapuneam în nici un fel noului secretar şi nici nu mă interesa prestaţia lui – până când, într-o zi, N.C. mă cheamă, cu obrazul întunecat. M-a invitat, cu o uşor distrată curtoazie, pe scaun, s-a aşezat şi el, şi ca un unchiaş sfătos adresându-se fără reţinere altui unchiaş la fel de înţelept, mi s-a destăinuit. „Merge

greu cu Ilie ăsta, el nu are încă destulă experienţă.” Pe dinăuntru, am pufnit în râs. Era bună! I.R. nu avea încă destulă experienţă, după ce condusese ani buni secţia sub toate dinastiile secretariale! Ce să mai zic? M-am prefăcut că-l iau în serios. „Ne-am gândit, a adăugat după o pauză solemnă, să-l coordonezi tu. Cel puţin o bucată de timp, până se mai dedă cu… De altfel, nici nu este membru al Comitetului Politic Executiv. În noua situaţie o să faci parte şi din Biroul Permanent.” Ce de noutăţi îmi livra N.C., cu aerul că înşiră verzi şi uscate.

Rezulta că nu e nimic ieşit din comun aici; doar nişte chestii interne, de rutină, ce ne priveau pe noi doi (evident, şi pe Ilie), fără ecou exterior, fără implicaţii deosebite în aranjamentul nomenclatural. Un fel de spălare a rufelor în familie. Singura obiecţie pe care mi-o puteam permite, şi pe care am şi făcut-o, era să nu fiu atras în nenumăratele şi măruntele treburi zilnice ale secţiei, să nu mi se paseze mie răspunderea activităţii curente a vastului domeniu de partid. N.C. mi-a venit în întâmpinare. Fireşte, de treburile obişnuite va răspunde Ilie şi va da socoteală în faţa lui, a secretarului general. Eu trebuia să supervizez doar demersurile mai delicate ale secţiei, în special cele din domeniul culturii, dar şi unele întreprinderi ideologice cu caracter special, teoretic, extern ş.a.m.d.

Nu era greu de înţeles. Intervenţia lui N.C. nu constituia un recurs disperat, de ultimă oră, pentru salvarea treburilor importantei secţii, neacoperite din cauza aşa-zisei lipse de experienţă a „proaspătului” şef. Aşa concepuse el de la început lucrurile, dar nu voise să le dea caracter organizatoric oficial. Cum se vedea, nu răspundeam pentru noile sarcini în faţa partidului sau a secretariatului, ci în faţa lui personal, iar intrarea în Biroul Permanent se făcea prin uşa din dos, nu cu rang „de drept”. El îşi permitea viclenia respectivă, cu toată lejeritatea, ştiind că nu mă interesează măruntele aspecte de „reprezentativitate”, în ochii multora, fundamentale.

Am acceptat cu o mină plictisită, sugerând că-i fac un hatâr, dar pe el nu-l interesa mina mea nici cât negru sub unghie, satisfăcut că pasienţa i-a ieşit fără nici o defecţiune. Mai greu s-a descurcat probabil cu Ilie, de felul lui năzuros, susceptibil, stăpânit de un ascuns orgoliu activistic.

După dramatice deliberări cu el însuşi, Ilie Rădulescu s-a prezentat până la urmă subsemnatului sub două ipostaze: aceea de cătană veche, învăţată să înghită nedreptăţi de tot felul de la superiori, dispus la colaborare dar retractil la ordin, gata să uzeze de sfaturi competente cu condiţia să fie furnizate dezinteresat şi colegial, fără să-i aducă atingere susceptibilităţii. Pretenţia mea de a fi solicitat cât mai puţin, şi numai pentru chestiuni realmente excepţionale, o îmbrăţişa cu entuziasm şi recunoştinţă; îi dădeam de înţeles că nu-i pun la îndoială capacitatea şi că eu însumi nu mă prea iau în serios în postura de coordonator al domeniului încredinţat lui public.

Dar aveam să mă conving, totuşi, că la un activist autentic, aşa cum era el, nu orgoliul prevalează în strategia muncii (el poate fi invocat pentru strălucirea exterioară a pozei, iar atunci când există cu adevărat, poate fi sacrificat fără mari suferinţe), ci securitatea postului, blindarea răspunderii personale până la condiţia de invulnerabilitate. Căci în perioada care a urmat, nu eu am făcut uz de prerogativele coordonatorului, ci el de pretenţiile coordonatului. Contrar înţelegerii convenite, parafate în ultimă instanţă de N.C. însuşi, Ilie a început să mă solicite pentru tot felul de fleacuri. Fireşte, nu toată ziua apar la orizontul secţiei chestiuni realmente excepţionale şi dificile, şi apoi chiar optica asupra problemelor diferă. Pentru mine, un afiş politic în schiţă, lista lozincilor înaintate spre aprobare pentru uzul organelor de partid la nu ştiu ce sărbătoare, schema tribunei oficiale la o manifestare publică, şi altele asemănătoare, intrau fără nici un dubiu în categoria corvoadei zilnice, a treburilor de rutină unde doar în virtutea unei tembele inerţii mai era implicat centrul,

apelându-se chiar la secretariat. Pentru I.R., ca şi pentru orice propagandist ce se respecta, nu! Dimpotrivă, ele constituiau chestiuni de mare răspundere, şi aceasta putea să ţi se dovedească printr-un şir de argumente atent cântărite: lozincile exprimă priorităţile de strictă actualitate ale partidului, pavoazarea indică preferinţe doctrinare, un afiş concentrează ca o lupă raza gândirii ideologice, şi aşa mai departe.

Nu mă lăsam introdus în mecanismul acestor raţionamente „de specialitate". Pur şi simplu, îl refuzam, făcând mereu apel la experienţa şi competenţa lui, ştiind că aceste atribute nu şi le va recuza, şi nesfiindu-mă să pun pe tapet ineficienţa tehnică a consultării mele. I.R. se prevala de o neîntrecută artă a tăcerii elocvente – în dialoguri, aceste tăceri erau cele mai semnificative –, avertizându-mă însă că în final va trebui să-mi pun semnătura pe adresa lui către Secretariat. Ceea ce, fără nici o plăcere, trebuia să fac.

Până la urmă, I.R. a adus la ordinea zilei şi chestiuni de la care nu mă mai puteam abstrage pe motiv că le găsesc minore, sau că datorită propriilor lacune de ordin tehnic nu-i pot fi de folos. Găsindu-mi punctul slab, a început să mă care pe la tot felul de expoziţii ocazionale cu tentă politică sau istorică (inclusiv pentru străinătate), la vizionări de filme româneşti artistice şi documentar-propagandistice, la repetiţii generale pentru premiere, la întâlniri cu grupuri de regizori, scenografi, graficieni, permiţându-mi astfel să mă conving, şi să mă sperii efectiv, din ce noian de aiureli indispensabile e compusă activitatea propagandistică a unui partid aflat la guvernământ.

Teritoriul cel mai delicat, unde mă întrebam de ce I.R. ezită încă să mă antreneze, era cel al relaţiilor cu uniunile de creaţie. Am dedus că el însuşi amână cât poate contactele cu acestea, nu atât pentru că n-ar şti cu ce să înceapă, cât datorită faptului că îi ajunseseră la ureche tot felul de frământări, ivite înlăuntrul lor, şi la care nu se întrevedeau soluţii imediate, eficace.

La I.R., secretarul cu propaganda şi cultura, ajungeau asemenea ecouri, ba chiar demersuri exprese, însă considera că tactic e bine să se mai abţină şi simula că nu le aude şi nu le înţelege. Printre artişti nu se ştia că eu am primit însărcinări în coordonarea sectorului şi eram lăsat în pace. În disperare de cauză însă, atât reclamanţii cât şi reclamaţii de la uniuni – cei mai neliniştiţi erau plasticienii şi scriitorii – l-au rugat pe preşedintele ţării să intervină ca să se dea curs intervenţiilor. Astfel, artiştii au putut afla chiar de la Cabinetul unu că se pot adresa în mod oficial subsemnatului, iar N.C. m-a însărcinat expres să mă aplec asupra problemelor stringente ale celor două uniuni.

Înfruntare neverosimilă

Mă aflam în posesia unei scrisori trimise în câteva exemplare la CC de pictorul Mihai Bandac. Numele nu-mi spusese mare lucru la început, dar interesându-mă am aflat că e vorba de un artist tânăr cu oarecari perspective profesionale, ţâşnit deodată din anonimat în calitate de justiţiar al lumii plasticienilor. Exponentul unei noi generaţii de „lupi tineri”? Scrisoarea avea un caracter mai radical chiar decât anonimele. Omul se răscula pur şi simplu împotriva întregului establishment profesional şi cerea concursul partidului pentru a-l face tabula rasa. O discuţie între patru ochi cu el, chiar asistată de Ilie Rădulescu şi preşedintele Uniunii, mi se părea superfluă. Ar fi repetat aceleaşi acuze, aş fi ascultat replici formale, s-ar fi impus o anchetă greoaie, de durată şi neconcludentă. Am convocat întreaga conducere a Uniunii Artiştilor Plastici, punând-o faţă în faţă cu tânărul răzvrătit.

Eram curios să-l văd, întrebându-mă dacă este tipul ascetic şi intransigent al anarhistului, aşa cum a fost el imaginat de literatura şi cinematografia ruse, slab, osos, cu ochi arzători şi părul rebel, sau al revoluţionarului mistuit de idealuri, ignorându-şi propria făptură pământeană, acesta acreditat de scriitorii francezi ai secolului al nouăsprezecelea, sau e vorba de un veleitar încăpăţânat şi obraznic, baricadat în incultura şi impertinenţa lui ca într-un fort inexpugnabil.

În sfârşit, i-am avut pe toţi în jurul lungii mese de şedinţă, la care au mai trebuit aşezate câteva scaune, pe temerarul contestatar trebuind să-l plasez lângă mine, în dreapta, pentru a-l separa de puternicul şi numerosul for diriguitor, aflat în poziţia cam ridicolă şi puţin neserioasă de inculpat. I-am dat cuvântul „tribunului” venind dintr-o presupusă grupare a

nemulţumiţilor, din cea mai nouă generaţie de iconoclaşti antiinstituţionalişti. Temerarul nu corespundea arhetipurilor literare după care încercasem să mă ghidez. Departe de fizionomiile clasice ale nihilistului şi idealistului, nu corespundea nici prototipului grobian şi impertinent. Era un tânăr plăcut la vedere, cu certă tentă intelectuală în înfăţişare, contrazicând însă specificul mânuitorului de penel izolat în atelier, afişând o condiţie materială oarecum prosperă, un gust vestimentar comun şi un chip destins, nefrământat de chinuitoarele capricii ale muzelor. Se exprima cursiv, îngrijit, urban, fără nici un fel de acute, traducând rechizitoriul din scrisoare, de la care nu abdica, în formule glisante, amabile, de critică profundă dar cultă, străină bălăcărelii mahalageşti. Se descurca nesperat de lejer, ca un procuror de curte de casaţie ce nu-şi caută cuvintele, obişnuit nu numai cu limbajul profesional, ci şi cu nuanţele speţei, atent pritocite. Încet-încet, capetele de acuzare ale vorbitorului s-au conturat ferm: Uniunea era condusă de o gaşcă de profitori, rangurile de preşedinte, vicepreşedinţi, secretari, membri ai Biroului şi Comitetului erau folosite ca trambuline pentru îmbuibarea proprie – înfruptare din fondurile de achiziţie, monopolizarea sălilor de expoziţii, expunerea în străinătate, acapararea atelierelor, folosirea fabricii Uniunii şi câte altele. M-au frapat amploarea rechizitoriului, „documentaţia” cu pretenţie de epuizare exhaustivă a temei, concluzia anulatorie.

Cel mai mult mi-a dat de gândit nonşalanţa imperturbabilă a tânărului pictor în înfruntarea deschisă a marelui sobor de arhierei consacraţi în arta pe care o slujea. Se aflau acolo cei mai proeminenţi sculptori, pictori, graficieni şi decoratori, afirmaţi în cultura română nu prin şi ca urmare a poziţiilor deţinute în Uniune, ci invers, chemaţi în aceasta ca urmare a valorii lor intrinseci, a prestigiului profesional unanim recunoscut. E drept, acuzatorul nu punea în cauză în mod direct altitudinea lor profesională, dar cel puţin făcea abstracţie de ea,

lăsând să se înţeleagă faptul că ei acoperă o suprafaţă mare în branşă şi pentru că manipulează puterea. Mă întrebam, de unde îşi trage acest pictor, poate talentat dar încă nedefinit concludent în ierarhia valorilor, atâta aroganţă, şi mai ales liniştea de a-şi nega şi blama maeştrii, ca şi colegii mai în vârstă pe deplin afirmaţi, spunându-le în faţă, fără nici un complex, timiditate, bâlbâială sau tremur al vocii, că nu le recunoaşte dreptul de a conduce Uniunea, că sunt acaparatori şi venali. Nici o clipă nu-i trecea prin minte, sau nu părea dispus să accepte, că aceşti oameni deschideau mai multe expoziţii fiindcă aveau ce expune, opera lor fiind solicitată şi apreciată ca parte componentă a patrimoniului naţional, că societatea se grăbea să le cumpere lucrările fiindcă ştia că sunt investiţii sigure, iar în faţa străinătăţii ne reprezentau cu brio prin talent şi înaltă profesionalitate. E drept, nu le căuta privirile, nu-i înfrunta „piept la piept", ca să zic aşa, adresându-li-se personal, nominal, împroşcându-i în faţă, pe rând, cu vorbele sale; se uita mai mult în jos, spre sticla mesei de şedinţe, sau în lături, prin ungherele încăperii, dar se ştia singur în faţa unui grup larg, a unei adevărate „mulţimi", şi nu numai că nu clipea, dar nu făcea o cât de vagă concesie, menţinând diapazonul invinovăţirii la cota cea mai înaltă a intransigenţei.

De unde găsea atâta putere, atâta curaj, atâta nepăsare? Mi se părea fenomenală partitura lui, şi fără precedent, cel puţin în aria cunoaşterii mele. De altfel, de la început mă uluise faptul că a intrat în aventură prin scrisoarea aceea trimisă la câteva cabinete ale CC, fără nici un sprijin din partea colegilor. Orice contestatar ţine să se înconjoare de câţiva susţinători, măcar pentru a dovedi că nu constituie un caz singular, o voce unică uşor de pus sub semn dubitativ. El nu se sfia să se afirme ca solitar, ca justiţiar singuratic ce nu se bizuie decât pe „Coltul" propriu. Îşi asuma un risc incomensurabil, nu numai sub raportul consecinţelor sociale decurgând dintr-un blam antiinstituţional, ci şi al

adversităţii declarat deschise între el şi cea mai proeminentă grupare a artei pe care începuse să o slujească.

Ce era? Un maniac, un sinucigaş, un mare înfumurat ce nu-şi mai încăpea în piele, sau un Don Quijote ieşit în arenă să răpună propriile-i himere?

Fără să se grăbească, să-şi piardă şirul, a terminat rechizitoriul–pledoarie nepărând impresionat de ce va urma, puţin păsându-i parcă de posibilitatea ca învinuiţii să riposteze de o manieră distrugătoare la care, cel puţin în parte, cazul lui se preta perfect. Şi parcă în această poză funcţiona o intuiţie infailibilă a tânărului, căci tabăra adversă – ce nu venea cu siguranţă pentru prima dată în contact cu partitura ofensivă a respectivului debater – nu părea însufleţită de cine ştie ce teribile impulsuri vindicative, parcă nici măcar de graba de a răspunde, cu atât mai puţin de a se disculpa, lovită cumva de blazare. Într-adevăr, nu e uşor să te aperi când ţi se atribuie din senin culpa cea mai infamantă, cu atât mai mult cu cât ea înglobează o colectivitate, şi aceasta cu un caracter eterogen ca vârstă, specificitate a talentului, personalitate intelectuală, biografie şi aşa mai departe. Cât timp fuseseră sub bombardamentul gravelor acuze, liderii Uniunii se cufundaseră într-o ascultare grea, adâncă, precum un somn lucid, o interiorizare imobilă, neclintită. Acum se treziseră la viaţă, îşi schimbau poziţiile în scaun, încă anevoios, cu încetinitorul, nu de tot înviorați, şi cei mai bătrâni se uitau la mine nedecişi, cu o interogaţie mută în priviri, ca nişte somităţi medicale puse în faţa unui caz clinic foarte complicat, întrebându-se îngândurate şi întristate dacă mai e cazul de operaţie, sau trebuie să-şi decline competenţa, lăsând legile naturale să acţioneze de la sine. Cei mai tineri păreau să creadă în nevoia medicinei de a-şi face datoria terapeutică până la capăt, şi se vedea că se pregătesc să pună mâna pe bisturiu, încercând să corecteze ce se mai putea corecta.

Aceasta era impresia pe care mi-o făcea Comitetul de conducere al Uniunii Artiştilor Plastici. Nu de

instanţă iritată, dornică să strivească un agresor şi să împrăştie vehement o ploaie de învinuiri pentru a restabili rapid echilibrul logic şi a alunga vedeniile stârnite dintr-o sursă malefică. Ci de grupare pe de o parte obligată de legile onoarei să respingă învinuiri, pe de alta grav preocupată de o alienare survenită în propriile rânduri, pentru ameliorarea căreia nu ştiau cum se cuvine să intervină. Fireşte, până la urmă au început să vorbească, dar în expunerea fiecăruia apărea pregnantă respectiva oscilaţie şi parcă grija de a nu agrava şi mai mult anomalia prin pronunţări categorice, rezolute, ofensive, prin replici radicale la obiect.

Mai avuseseră, neîndoios, de-a face, prin adunările breslei, cu voci protestatare, în special ale celor ce se considerau nedreptăţiţi şi insuficient preţuiţi de colegi şi foruri profesionale. Dar cu asemenea sentinţă lichidatoristă, cu o atare intoleranţă categorică şi definitivă, nu. Îi înţelegeam că le era greu să găsească tonul potrivit, unul care, pe de o parte, să nu-i compromită printr-o dezvinovăţire prea apăsată, stridentă, pe de alta, fără accente exagerate de condamnare a colegului, ce ar fi lăsat impresia că-l iau totuşi în serios. Vorbitorii nu vedeau necesar să se autodisculpe, atacul nu vehiculase nici un fel de nominalizări, luau oarecum apărarea colegilor, obştei restrânse de faţă, şi aceasta la modul principial general. Ce reieşea? Comitetul trecuse prin controale financiare, contabiliceşti, de stat, gestiunea profesională a breslei fusese omologată de adunările generale, persoanele în carne şi oase erau deasupra oricăror bănuieli de necinste şi incorectitudine, fiind apărate de propria prestanţă artistică, de titlurile de artişti ai poporului şi artişti emeriţi, de marea consideraţie a publicului. Nu se nega nici că vreodată ei putuseră comite anumite erori în administrarea treburilor, chiar faţă de colegi, dovedind poate şi subiectivitate în promovarea intereselor particulare, de aceea criticile constructive le considerau binevenite, ele chiar funcţionând în forurile Uniunii.

Dar negarea totală – ceva de factură necunoscută până acum – era greu de înţeles.

Am cerut scuze vorbitorului că-l întrerup, cred că era sculptorul Ion Irimescu, deja preşedinte al Uniunii, şi l-am rugat să spună dacă atacul lui Bandac exprima vreun curent de negare a Uniunii înseşi, ca formă de organizare socială a plasticienilor şi de gestionare a intereselor lor materiale şi profesionale. Marele sculptor a negat. După ştiinţa lui şi a celorlalţi, şi s-a adresat colegilor printr-un gest sugestiv de solicitare a opiniei, plasticienii nu numai că nu manifestau antipatie faţă de Uniune, dar o considerau reazem indispensabil în exercitarea profesiei şi în relaţiile cu societatea. Ce s-ar fi făcut ei fără sprijinul Uniunii în manifestările publice, în desfacerea pe piaţă a lucrărilor, în soluţionarea complicatelor probleme tehnice asumate de Fondul Plastic şi de combinatul subordonat acestuia. L-am întrebat apoi pe atacator dacă personal are în vedere demolarea întregii uniuni sau numai „tăierea capului". Nu, nu, se desolidariza de ipoteza globalistă, el contesta conducerea, transformată, cum arătase, în castă, sacralizându-se mitologic, instituţionalizându-se. Aspira, am insistat, la un schimb radical de generaţii, la înlocuirea maeştrilor cu începătorii? Nu ţinea nici la acest criteriu, ar putea fi atraşi şi bătrâni, în special dintre cei marginalizaţi, esenţial era să se termine în Uniune cu senatorii de drept, să se democratizeze eligibilitatea, renunţându-se la criteriile preconcepute.

„Bonzii" l-au tratat fireşte cu răceală, dar fără ostilitate intolerantă, fie ca pe o anomalie ce necesita obiectivitate ştiinţifică, fie ca pe o intruziune periculoasă, faţă de care se impunea un calm ferm. Obştea avea să fie pusă la curent cu fenomenul, urmând să se pronunţe şi să acţioneze în spiritul răspunderii faţă de propria soartă şi faţă de normele unanim acceptate.

În final, am explicat de ce găsisem cu cale să-i pun faţă în faţă pe tânărul şi temerarul iconoclast cu pleiada consacrată, în ciuda impresiei de zădărnicie,

trăită probabil de primul, şi a convingerii de neverosimil şi absurditate încercată de ceilalţi. Cu toate, aşadar, că cei mulţi şi mari, prezenţi acolo, găseau că e inimaginabil să stea liniştiţi şi să asculte cum un ucenic lipsit de faimă îi aneantizează, împrejurarea le putea sugera până unde se poate merge în planul criticii, prin prisma fanteziei înfierbântate a nemulţumiţilor aflaţi pe tuşă, încredinţaţi că nefericirea lor se datorează dregătorilor obştei care nu ştiu sau nu vor să-i slujească. E bine ca atunci când sunt mandataţi să reprezinte şi să slujească o mulţime, aceştia să fie avizaţi asupra tuturor genurilor de culpă ce li se pot imputa. E o experienţă utilă şi, credeam, îi pot mulţumi tânărului confrate pentru că le-a furnizat-o. La adresa atacatorului n-am emis decât rezerva că i-a scăpat din vedere nevoia esenţială de a-şi fundamenta acuzele, de a aduce probe materiale indubitabile în sprijinul poziţiei sale. Îl invitam să treacă la a doua etapă a operaţiei, sistematizarea dovezilor, dacă le deţinea, pentru fiecare persoană şi vinovăţie în parte, şi înaintarea lor forurilor în drept. În lipsa acelora, demersul va apărea gratuit, hazardat, rezervându-i dispreţul şi blamul colegilor şi, de ce nu, sancţiunea instanţei disciplinare a obştei.

Când i-am adus la cunoştinţă lui N. Ceauşescu întâmplarea, am constatat că e pe deplin informat, nemaiacordând nici o importanţă şi nici o semnificaţie momentului.

După câţiva ani, cu ocazia nu ştiu cărei zile festive, am primit într-o seară telefon de la cineva care se dădea drept Mihai Bandac. Mi s-a părut că omul, băut după toate aparenţele, scotea în evidenţă o latură pe care nu i-o presupusesem în întâlnirea evocată mai sus, şi anume grobianismul şi impertinenţa. I-am închis telefonul. M-am interesat de evoluţia lui profesională; se spunea că se afirmă ca un colorist inspirat şi abil şi după un timp m-am convins personal că aşa e. În epoca postdecembristă am luat act ici-colo de afirmarea lui publică în perimetrul politic, sau măcar social. M-a impresionat

însă faptul că obştea artistică trecuse cu mărinimie peste teribilismele sale de tinereţe şi îi dăduse credit să urce golgota profesională pe care atunci o minimaliza.

Expunere asupra „stării Uniunii”

După o vreme, am primit vizita lui George Macovescu, fost până nu de mult (ani buni) ministru de externe al României, instalat, încă de pe când conducea diplomaţia, în locul lui Virgil Teodorescu, trecut în nefiinţă, şi acum preşedinte ales al marii bresle literare. Mărunt, parcă sub media taliei bărbăteşti, îndesat, arborând eleganţa sobră a costumelor bleumarin, aducând cu sine oriunde apărea o sugestie de gravitate reflexivă şi de exigenţă dogmatică (în sensul că prestabilită, deasupra conjuncturilor) şi, în acelaşi timp, uşor tolerantă, a intrat pe uşă încărcat de o vervă abia ţinută în frâu (deşi vedeam că „încărcarea” se făcuse în ultimul moment, în anticameră). Mi-a strâns afabil ambele mâini, exprimându-şi satisfacţia că m-am întors la „uneltele” mele (?!) – o exprimare forţată, nelalocul ei, dar contând în imaginaţia lui ca includere sub aripa protectoare a Uniunii. (De altfel, G. Macovescu avea să mă asalteze constant cu propunerea de a deveni „şi formal” membru al breslei, un gest de punere în ordine, după opinia sa, a statutului meu profesional şi, totodată, de recunoaştere a paternalităţii Uniunii.)

Pe când ocupa portofoliul externelor (deşi eram amândoi membri ai guvernului), nu prea avuseserăm relaţii. Ne-am cunoscut mai binişor prin călătorii, însoţindu-l pe Nicolae Ceauşescu – de regulă, nu ştiu cum s-a întâmplat, prin America Latină, şi în mod deosebit în Mexic unde, la iniţiativa lui şi a diplomaţilor subordonaţi, am luat câteva cine prelungite împreună. Îi urmase la Externe lui Corneliu Mănescu (trecut „în refacere” pe înalt post onorific la Frontul Democraţiei Socialiste), care beneficiase de împrejurări favorabile (Declaraţia din 1964, Congresul al IX-lea, conflictul politic dramatic

din 1968, ofensiva diplomatică a lui N.C. în Vest) pentru acumularea unui prestigiu personal – încununat de gestul recompensatoriu făcut României de ţările occidentale prin cedarea, pentru un mandat, a fotoliului preşedinţiei ONU. George Macovescu onorase postul cu remarcabilă corectitudine, necoborând ştacheta competenţei profesionale, dar nestrălucind prin nimic deosebit, poate şi datorită naturii sale de om moderat, tradiţionalist şi refractar spectaculozităţii moderniste pe care putea să o îngăduie la alţii, dar nu să o practice. Considerând probabil că a obosit în slujba de la externe, deloc uşoară în condiţiile rolului jucat de România în lume pe vremea aceea, şi dorindu-şi un şef al diplomaţiei mai dinamic, suplu şi spontan, în măsură să dea un supliment de anvergură instituţiei (găsit în persoana lui Ştefan Andrei), Nicolae Ceauşescu l-a orientat până la urmă pe G.M. spre Uniunea Scriitorilor, înscriindu-l în descendenţa intelectualilor de stânga ce ocupaseră fotoliul prezidenţial (Zaharia Stancu, pamfletar interbelic antiburghez, Virgil Teodorescu, poet suprarealist posedând carnetul de membru al Partidului Comunist din ilegalitate).

Mac, aşa îi spuneau prietenii vechi de la Uniune (îi am în vedere pe Bogza şi Jebeleanu, nu mai ştiu care alţii trăiau în intimitatea lui), s-a aşezat în scaun ca un veritabil lord danubian, cunoscând dintr-o îndelungă practică, intrată în sânge, toate detaliile distincţiei de mare cancelarie. Exprima siguranţa de sine – jucată cu rezervă şi modestie – a omului care-şi băuse cafeaua tacticos, făcând glume inteligente punctate de un râs scurt, reţinut, prin cabinetele diplomaţiei occidentale, şi primise el însuşi în săli de protocol ministeriale celebri conducători ai „treburilor din afară” de pretutindeni. Îmi plăcea să am de-a face cu acest personaj, nu atât prin ce reprezenta în sine – deşi poseda o solidă şcoală a vieţii şi învăţase să ia în calcul infinit mai multe faţete ale lucrurilor decât m-aş fi obosit eu să descopăr – cât pentru trena de mister birocratic foarte condensat târâtă după sine. Reuşea de minune să

insinueze că despre „asta” sau „ailaltă”, la care tocmai ne refeream în treacăt sau în mod expres, cunoaşte nenumărate şi senzaţionale precedente, posedă o vastă documentaţie plină de picanterie, dar timpul nu ne permite să zăbovim, poate altădată, când vom fi mai puţin încorsetaţi de program. Îşi ştergea de pe faţă un decent surâs nostalgic, precum bătrânii mareşali care au avut prestaţii de seamă pe câmpurile de bătaie napoleoniene, dar acaparaţi de prezent au renunţat să mai exploateze mina de aur a amintirilor. Corneliu Mănescu, mai îmbâcsit de clişeele clipelor istorice, nu avea acest talent, el făcuse imprudenţa de a-şi spăla chipul, acest ecran al trecutului, de patina intemperiilor politice şi a secretelor diplomatice, mizând doar pe înfăţişarea-i falnică de vestigiu al epocii „marilor cuceriri”. Doar câteodată mişca mâna prin aer, ca un scamator plictisit, mai mult voind să astâmpere decât să aţâţe vedeniile, pronunţând plat şi neinspirat stereotipa frază: „Ei, câte de-astea n-am văzut eu!” Nu sugera nimic, decât sărăcia şi neputinţa artistului părăsit de muze.

L-am întrebat odată pe George Macovescu de ce nu-şi scrie memoriile de diplomat şi mi-a spus că e reclamat de proiecte literare mai imediate şi acute. Nu ştiu la ce se referea, poate la scenariul unui film sentimental-patriotic despre Primul Război Mondial (binevenit într-o cinematografie aplecată mai mult asupra istoriei îndepărtate) şi a cărui modestie nu era lipsită de graţie şi sensibilitate. Dar cred că a publicat până la urmă şi ceva memorialistică, preferând să se oprească însă la activitatea gazetărească antebelică, din care reieşea şi poziţia sa de militant al stângii antifasciste ce-i dădea acum ascendentul necesar pentru poziţia de patron al literelor.

A vrut să dea întrevederii coloratura inaugurării relaţiilor în noile ipostaze (când plecasem de la Consiliul Culturii, preşedinte era încă Virgil Teodorescu), punându-mă în temă cu „starea generală a Uniunii”, după expresia americană, dar până la urmă a recunoscut că, deţinând informaţii

despre neobişnuita mea întâlnire cu plasticienii, doreşte să-mi aducă la cunoştinţă unele similitudini apărute şi în viaţa obştei încredinţate lui. Despre ce era vorba? George Macovescu ştia să prezinte problemele într-o înlănţuire logică impecabilă, nu-l bruiau inspiraţiile de moment, nu-l presau excesele, disproporţionalităţile, diformităţile fanteziei, astfel că epuiza subiectul succint şi rotund. Linia lui de conduită, la Uniune, spunea, inspirată de „conducere" şi corespunzătoare propriei formaţii intelectuale, era echilibrul, armonia, unitatea, promovarea intereselor generale şi, în acest spirit, respingerea oricărui extremism, a anarhiei şi contestaţiei în sine. Pe cât putea, insufla colegilor convingerea că scriitorii beneficiază infinit mai mult de pe urma stabilităţii şi responsabilităţii – în ordinea avantajelor sociale – decât din starea de convulsie şi dezagregare, din diseminarea în facţiuni opuse, din interminabile confruntări pentru poziţii, posturi şi orientări profesionale. În mare, politica aceasta câştiga teren, mulţi dintre scriitorii de prestigiu îl secondau, dar se menţinea şi o obstinată aripă autointitulată „de stânga", după el, de dreapta sadea. Oho, stânga, dreapta!, mă gândeam, prin urmare iar apărea la orizont primejdia pe care o alungasem cândva, de comun acord cu Nicolae Ceauşescu, şi el oripilat de compartimentarea consacrată în convenţia revoluţionară franceză de după 1789.

Da, rezulta că din păcate au apărut în Uniune ambiţia unora de a se numi de stânga, pentru a se diferenţia de o aşa-zisă masă îmburghezită şi occidentalizată, profitoare a avantajelor de stat, şi, în replică, îndârjirea celorlalţi de a-i stigmatiza pe aceştia cu infamantul epitet (pentru acele vremi) de dreapta, sugerând în substrat afinităţi şi filiaţiuni cu neofascismul condamnat şi în Occident. G. Macovescu nu vedea deocamdată grave pericole iminente, dar credea că e bine să mă avertizeze asupra numitelor tendinţe. Cele petrecute la plasticieni îi alertase pe unii colegi, el refuzând însă să-i aducă la această primă întâlnire pentru a se putea

consacra, în calmul necesar, turului de orizont, ceea ce nu înseamnă că-i va putea împiedica în viitor să-şi prezinte singuri opiniile.

Aceste probleme nu fuseseră prezentate încă, în forma respectivă, tovarăşului preşedinte (se referea la N.C.) şi „tovarăşei Lenuţa" (?!), nici chiar lui Ilie Rădulescu; ţinuse să se consulte întâi cu mine. Am dedus că există un grup de apropiaţi care îi împărtăşesc preocupările şi temerile şi am vrut să ştiu dacă şeful Uniunii se află în raporturi de comunicare deschisă şi cu ceilalţi, incluşi global în facţiunea de „stânga-dreapta". Rezulta că da şi nu, facţiunea preferând să se exhibe în plenul adunărilor, totodată încercând să facă presiuni şi „din afară". L-am conseiat să intre în dialog personal deschis cu aceştia şi să negocieze eventualele deziderate, chiar variantele lor de program. Mi-a dat de înţeles că nu-i este uşor, că punţile s-au cam rupt, şi ne-am despărţit cu perspectiva revederii pentru evaluarea mai amănunţită a situaţiei.

Scriitorii „carbonari” şi proclamaţia lor

Până a apucat să se reîntoarcă George Macovescu însoţit de ai săi, s-a impus cu insistenţă atenţiei un important grup de scriitori aparţinând generaţiei de mijloc. În ciuda efortului de memorie, nu mi-i mai amintesc pe toţi, ţâşnind din amintire doar cei ce executaseră o partitură deosebită în timpul întrevederii, şi anume criticul Mihai Ungheanu, poetul Adrian Păunescu, prozatorii Fănuş Neagu şi Paul Anghel. Mai presupun, după anumite vagi indicii, că la convorbiri au participat şi Ion Lăncrănjan, Nicolae Dragoş, Nicolae Dan Fruntelată, dar nu sunt sigur. Restul grupului nu mai reuşesc să-l reconstitui. Iuţeala concretizării întâlnirii, pe baza autoinvitaţiei, se explică prin aceea că Adrian Păunescu avea la mine uşa larg deschisă şi ştia să uzeze de toate facilităţile cabinetului. Nu-mi propusesem, şi nu-mi surâdea să intru din nou, afund, în viaţa artistică şi literară, şi asta cu atât mai mult cu cât dispuneam de împuterniciri pasagere, îndeplinind rolul de sfătuitor tainic al secretarului titularizat pentru sectorul respectiv. În plus, componenţa grupului îmi permitea să presupun că nu e vorba de un conciliabul în jurul principiilor abstracte, şi că se vor ridica acute probleme de fond ale existenţei scriitorimii.

Nu mai eram la curent cu subiectele ce animau obştea literară, iar turul de orizont făcut de G. Macovescu fusese departe de a mă edifica. Întotdeauna acţionase la Uniune o opoziţie, tacită sau expresă, şi acesta era un fenomen natural, întreţinând atmosfera democratică şi constituind, până la urmă, şarmul marii confrerii a ficţionarilor. Care erau însă temele confruntărilor, ce-i agita, din ce-şi

confecţionau taberele praful de puşcă, cât de reale şi vitale erau mobilurile ciocnirilor şi ce procent de fantezie, melodramă sau teatru tragic se insinua aici? Vârsta medie a grupului pe care-l primeam pleda pentru intoleranţe de generaţie în jurul temei numărul unu a tuturor timpurilor: cine deţine pârghia de comandă. Respectivii scriitori nu mai erau de mult „tineri", în accepţiunea uşor persiflantă folosită la Uniune nu numai pentru a-i indica pe începători, ci şi pentru a-i desemna pe cei ce nu pot reclama încă dreptul de a ţine sceptrul în mâini. Pe de altă parte, educaţia şi formaţia lor intelectuală, ca şi accentele exprimate prin opere, probau o orientare naţională, opusă umilului (şi în acelaşi timp ostentativului) spirit provincial de imitaţie şi subordonare faţă de Occident. Evident, şi între ei existau deosebiri de nuanţe, unele sensibile, nu se calchiau sută la sută pe acelaşi model ideologic şi estetic, nu împărtăşeau aceleaşi consideraţii de metodă, nu mergeau până la acelaşi punct în simpatia sau antipatia faţă de tradiţia naţională şi modernismul occidental. Toate aceste aspecte aveau să se evidenţieze în expozeele făcute de oaspeţii mei.

Esenţa protestului era gravă, revendicările depăşeau orice previziune, frizând proporţiile unui adevărat program revoluţionar. Interpretul cel mai radical al acestuia s-a învederat criticul Mihai Ungheanu, cunoscut mie din cronicile literare publicate în *Luceafărul*, şi care-l recomandau ca unul dintre cele mai avizate, sagace şi îndrăzneţe individualităţi din perimetrul literelor româneşti. Îi citeam cu plăcere judecăţile flexibile şi, în acelaşi timp, perfect inteligibile, profunde dar deschise, la adresa operelor, atrăgându-mi atenţia şi tendinţa de integrare a creaţiei într-o ordine a ideologiilor şi într-o clasificare a şcolilor sociale. El îmi făcea acum impresia că îndeplineşte cumva funcţia de purtător de cuvânt al grupului, achitându-se de ea într-o formă de zile mari sub raportul vervei persuasive, a cursivităţii glisante, a inspiraţiei sistematizatoare. Chiar dacă ceilalţi or fi avut ici-colo obiecţii, îl lăsau să se

desfăşoare nestingherit, încântaţi de documentaţia şi coerenţa expozeului. Când le venea rândul, susţineau în maniera proprie fondul, punând pe plan secundar eventualele delimitări, mai mult implicit decât expres. Toţi erau vorbitori de marcă, în frunte cu Adrian Păunescu – voce oratorică îndelung exersată public. Îi vedeam însă conştienţi că nu-l pot concura pe critic în stilul didactic, ultraraţionalist, în ştiinţa articulării matematice a argumentelor, într-o cascadă unitară, irepresibilă.

Aveam impresia certă că nu se aleseseră la întâmplare, alcătuind un florilegiu reprezentativ pe toate planurile. Luaseră în vedere nu doar criteriul potenţialului expozitiv, pledant, în slujba cauzei, pentru a nu se rata nici una din motivaţiile demersului – poate acesta fusese chiar un considerent secundar –, ci şi reprezentativitatea forţei creatoare, a valorii operei, a renumelui câştigat pe merit. Exprimau, de asemenea, o omogenitate de generaţie, reuşind să demonstreze cu toţii, perfect, că sunt la vârsta marilor răspunderi citadine, că pe umerii lor se poate foarte bine sprijini literatura română, inclusiv în plan obştesc, în orice caz nemaifiind în situaţia de a se lăsa dădăciţi sau trimişi de înţelepţii prin senectute să-şi şteargă nasul înainte de a emite vreo pretenţie.

Care era demersul acestui nucleu exponenţial al corpului productiv, vital din scriitorimea română? Că a venit timpul unor reforme de substanţă în organizarea şi autogestionarea slujitorilor literelor. Reclamau necesitatea îndepărtării imediate a unei conduceri decrepite a breslei, compusă dintr-un preşedinte impostor, fără operă literară, şi din câţiva scriitori preţuiţi dar epuizaţi, incapabili să mai reprezinte nervul creator al producţiei literare contemporane. Încriminau acapararea diferitelor funcţii nevralgice din Uniune fie de către deşeuri birocratice, fie de către mediocrităţi patente sau presupuşi elitişti neputincioşi să reziste la prima scuturătură serioasă de specialitate. Iar în al doilea rând, şi aceasta nu mai era reformă, ci revoluţie

autentică, cereau renunţarea la un model de organizare dogmatic şi revolut, integral de sorginte sovietică, abolirea instituţiei mamut ce manipula într-o manieră partizană, subiectivistă, de grup, drepturile sociale ale scriitorilor şi facilităţile acordate de statul paternalist – pe scurt, desfiinţarea Uniunii.

Asistam la un spectacol de toată splendoarea. Chiar nu mai avusesem ocazia să fiu martor la o răbufnire atât de spectaculoasă a spiritului critic, intrinsec adevăraţilor oameni de artă, dar uzat prea adesea în întreprinderi minore, în dueluri meschine şi interesate, fără perspectivă. Dacă prin absurd aş fi fost un cap încoronat, aş fi subscris imediat, cu o semnătură apăsată, la proclamaţia-decret. Însă nu eram decât un demnitar într-un angrenaj statal complicat, în care fiecare măsură trebuia întoarsă pe toate feţele, supusă tirurilor de argumente pro şi contra, într-un regim plin de determinări şi tabuuri (inclusiv de ordin doctrinar) şi în care ultimul cuvânt îl avea forul politic (în speţă, deţinătorul puterii, neajuns încă la gradul maxim al autoimpunerii dictatoriale, dar într-un proces de evoluţie de-acum sesizabil). Niciodată n-am fost poate mai conştient de limitele mele ca „factor de decizie", de dramatismul condiţiei în care trebuie să te disjungi constant în „privat" şi „public", şi să-ţi ignori sau chiar înăbuşi preferinţele, strivindu-le sub carul greu al datoriei, mai mult sau mai puţin judicioase şi benefice.

M-am scuturat de sub valul euforiei intime şi am trecut la puricarea proclamaţiei-proiect de lege. Şi câţi colegi de-ai voştri, membri ai Uniunii, vor subscrie la acest act fulminant, de demolare, dragii mei? Cum îi veţi convinge pe cei ce vin la Uniune să obţină împrumuturi şi ajutoare că o vor duce mai bine fără ea? Şi pe cei ce primesc acum burse, delegaţii de documentare şi călătorii de studiu în străinătate? Şi pe cei ce sunt sprijiniţi să publice cărţi nu numai la editura Uniunii? Şi ce v-aţi gândit să puneţi în locul Uniunii? Cine propuneţi să gestioneze fondurile obşteşti, să se ocupe de timbrul literar, de pildă? Cine îşi va asuma datoria de a plăti pensii unor

oameni care nu au avut niciodată carte de muncă? Cine va administra casele voastre de odihnă şi de creaţie?

Vehiculam întrebările cu lejeritatea celui ce ştie dinainte că nu există răspunsuri. Personal devenisem conştient că Uniunea e o instituţie anacronică, corespunzând poate unei scurte perioade de început a regimului, dar transformându-se cu timpul în germinator de anomalii şi inechităţi, într-o adevărată feudă de ale cărei privilegii beneficiau mereu o grupare şi clientela ei, în detrimentul majorităţii. În plus, ştiam că Uniunea stârnea animozităţi, îi îmbrâncea pe scriitori – şi aşa bolnavi de orgoliul lor profesional, de invidie, vanitate şi ardoarea toxică a gloriei – într-o neostoită luptă fratricidă pentru avantaje şi trambuline. (Când am afirmat odată, mai târziu, într-un cadru public scriitoricesc, spunând lucrurilor pe nume, că la Uniune sunt şi nişte „grajduri ale lui Augias" ce ar trebui curăţate, mi-am atras replici vehemente, pline realmente de ură. Toată lumea nega ferm că ar avea cunoştinţă de aşa ceva, iar unii m-au acuzat de calomnie. Ascultasem cândva imprecaţiile importanţilor scriitori la adresa Uniunii, ştiusem despre ce vorbesc, dar mi-am dat seama că mă adresam, ca şi aceia, pereţilor.)

Da, aveam conştiinţa clară că nu există răspunsuri la întrebările pe care le puneam asaltatorilor bătrânei redute. Mă gândisem adesea la un mod de distribuire a funcţiilor Uniunii către instituţiile de stat existente. Modelul interbelic nu mai era valabil, trăiam într-un stat paternalist, într-un mecenat etatist al artelor, aveam nevoie de alte pârghii instituţionale de susţinere a scriitorilor (chestiunea avea valabilitate pentru toate branşele artistice, pentru toţi producătorii de valori spirituale). De câteva ori, l-am tatonat cu prudenţă şi pe Nicolae Ceauşescu, în momentele sale de bunăvoinţă şi generozitate maximă. Nu înţelegea această problemă şi nici nu suporta să-i fie ridicată. Din punct de vedere politic, uniunile erau un tampon între oamenii de artă şi stat, un absorbant al frământărilor lor sociale, un mod

subtil de ţinere în lesă. Puteau fi comparate cu nişte plase mari pline de peşte, păstrate în apă, unde înotătoarele îşi primesc hrana şi se mişcă în voie având iluzia că se asociază şi organizează singure, foarte rar simţind că se izbesc, în avânturile migratoare, de ceva tare. Regimul cerea în schimbul dărniciei sale muncă ordonată (şi inspirată) şi opere care să-i dea grandoare şi să-i eleveze moral pe cetăţeni.

Principalul pledant al cauzei importanţilor scriitori s-a întunecat la faţă. A spus ceva din care reieşea că e contrariat. Aşa îi primeam sincerul şi solid fundamentatul apel? Adrian Păunescu l-a tras de mânecă şi i-a explicat râzând că eu îndeplinesc în clipa aceea rolul unui „Mister No”. Am dedus că îi recomandase într-un mod optimist receptivitatea şi francheţea mea. A adăugat că şi după opinia lui întrebările sunt necesare, pentru că de ele oricum nu se poate scăpa. Nu le puneam eu, acum? Le vor pune o mie de alţii, şi mult mai brutal, mai drastic, nu cu scopul de a verifica logica imbatabilă a ideii şi fezabilitatea ei practică, ci pentru a o respinge şi anula. Îi vedeam cum încearcă să intre în presupusul joc. Se străduiau să găsească replici explicative şi soluţii organizatorice de fond, pe loc, ceea ce înseamnă că nu se prea gândiseră la aspectele concrete ale marii schimbări istorice, fascinaţi şi acaparaţi de frumuseţea ideii în sine, de ineditul şi simplitatea tăierii nodului gordian. Iluzionaţi de intervenţia lui Adrian Păunescu, aşteptau însă mai mult, pe acest plan, din partea mea. Un „Mister No” veritabil nu se mulţumeşte, în accepţiunea yankee de management, să conteste ipoteze; după ce atrage atenţia asupra carenţelor lor, pune umărul să le completeze şi consolideze, să le facă fezabile, redutabile, adevărate „lovituri” financiare şi de comerţ, sau militare dacă e vorba de strategia unui război. Vedeau însă că departe de a excela pe planul inventivităţii constructive, eu îngrămădeam în continuare în faţa ideii tot felul de impedimente insurmontabile. Ce fel de receptivitate revoluţionară

manifestam eu? Unii îşi plecau capetele, luptând din greu cu dezamăgirea ce îi năpădea, alţii filtrau spre mine, printre pleoapele aproape închise, priviri suspicioase, pe punctul de a se transforma în ostile. Nici Adrian Păunescu nu mai intervenea să-mi ia apărarea şi să menţină tonusul optimist al discuţiei, intrând încet-încet în depresiunea generală.

Am vrut să ştiu dacă „programul" fusese popularizat printre colegi şi dacă acest comitet de iniţiativă cuprindea şi alţi „carbonari" absenţi de la întâlnire dintr-un motiv sau altul. Nu am primit explicaţii lămuritoare şi i-am sfătuit ca dacă au fost discreţi să rămână aşa şi de acum încolo, iar dacă nu, cel puţin să nu facă publică intervenţia oficială, rămânând mai departe în faza proiectului nefinalizat practic. Doar nu-şi închipuie, le-am spus, că dacă intră în posesia unei informaţii despre această discuţie, cei vizaţi vor sta cu mâinile în sân. Şi nu sunt nici puţini, nici slabi. În plus, vor găsi audienţă şi printre colegi, şi la autorităţi. Personal voi căuta modalitatea cea mai potrivită de a-l aborda pe şeful statului şi partidului, punându-l în temă cu demersul lor, cu esenţa lui, şi îi voi ţine la curent.

Întâlnirea s-a încheiat într-o atmosferă apăsătoare, funerară aş spune. Grupul nu s-a ridicat in corpore şi n-a plecat deodată, ostentativ sau cazon, ci s-a destrămat încetul cu încetul, unii luându-şi adio rece, băţoşi, alţii cam descleiaţi, câţiva mai rămânând, parcă neconvinşi că totul s-a terminat, că nu mai există o posibilitate de resuscitare a marii încrederi eliberatoare cu care intraseră în cabinet cu câteva ore în urmă.

A mai zăbovit un timp, aşteptând cumva să-i dau lămuriri suplimentare, Mihai Ungheanu. Simţeam că ar fi dorit să-i spun măcar ce mult regret că i-am stins elanul de protagonist al schimbării totale. Îmi plăcuse execuţia însufleţită şi elevată a partiturii sale în acel concert, şi vedeam în el mai mult ca oricând un pion inovator al literelor, dar nu-i puteam cânta în strună; îmi dădeam seama că nu făcea parte din cei ce se aprind şi se sting la comandă sau după cum bate

vântul. Orice încurajare prezenta riscul de a menţine în el vie flacăra unei aspiraţii fără sorţi de împlinire. S-a retras rigidizat, distant, neconvins cred că acţionam exclusiv în virtutea raţionalismului politic, bănuindu-mi poate şi vreun partizanat faţă de adversari, sau cel puţin un obiectivism neutru, indiferent.

Aveam să-i regăsesc contrarietatea nediminuată, şi o doză bună de antipatie faţă de persoana mea, în scris, în cronica publicată în *Luceafărul* despre primul volum al romanului *Pumnul şi Palma*, precum şi în articolele despre literatura „obsedantului deceniu" în care mă încadra. Când a scris cronica lui de întâmpinare la primul meu roman, adjunctul secţiei de presă mi-a arătat şpaltul cu o zi înainte de apariţia revistei. Încercuise cu roşu câteva fragmente din analiza lui Ungheanu şi propunea să ceară redacţiei scoaterea sau modificarea lor. L-am pus la punct pe zelator, scandalizat de sugestia traficului de autoritate în interes propriu. Cronica exprima rezerve de specialitate, de natură politică şi estetică, nu avea nici pe departe caracter calomnios, şi chiar dacă ar fi avut, nu acesta era modul meu de a reacţiona, elementar, brutal, mitocănesc. Am regretat, firește, că mi-am făcut un neprieten din valorosul intelectual, dar mi-am zis că acestea sunt riscurile meseriei şi n-am întreprins nimic pentru a „drege lucrurile".

Cu Mihai Ungheanu m-am mai întâlnit târziu, după ieşirea mea din închisoare, în mediul ambiant al intelectualităţii cultivate de directorul ziarului *Vremea* şi al revistei *Totuşi iubirea*, Adrian Păunescu, unde colaboram. N-am mai găsit nici urmă din rugozitatea inculcată de pomenitul episod antedecembrist. M-a întâmpinat, dimpotrivă, cu o disproporţionată afectivitate amicală în raport cu puţinătatea prieteniei noastre (dacă o controversă poate fi metamorfozată astfel), şi chiar cu tandreţea spirituală datorată unui coleg mai bătrân oropsit pe nedrept nu numai de inamici comuni, ci şi de el însuşi, dintr-o gravă neînţelegere.

Şi-a luat rămas bun şi Paul Anghel, mai realist şi mai versat, semnalizându-mi în final, prin toate mijloacele tacite, înţelegerea amarei fatalităţi. Ne cunoşteam de vreo cincisprezece ani, colaborasem în domeniul dramaturgiei (el ca autor, eu ca manager de stat), depăşind amiabil dificultăţi serioase, şi fuseserăm colegi la *Scînteia*, unde talentul său de reporter contribuise din plin la aura unei epoci de curaj şi înalt profesionalism gazetăresc.

Mai întârziau Adrian Păunescu, ocupat să dea telefoane, şi Fănuş Neagu, cu care nu mai mă întreţinusem direct şi îndeaproape de două decenii. Am folosit prilejul pentru a-i comunica părerea mea că proza lui frapează extraordinar prin lirism, iar cursivele publicate în *România literară*, ca metaforă şi particularitate a lexicului, se încadrează mai degrabă genului poematic. Date fiind respectivele elemente, întrebarea era: de ce nu scrie şi poezie? În stilul lui mucalit a replicat, pe jumătate în glumă, pe jumătate serios, că nu are abilitatea rimelor. Nici nu mă gândisem la rimă, avusesem în vedere versul alb. A declarat că acesta nu-l satisface, fiind partizanul poeziei integrale, de factură clasică. M-a mirat că un scriitor cu asemenea univers fantastic, în care datorită limbajului lumea se transfigurează total, eterizându-se în culoare, mireasmă şi gust, manifestă reţinere faţă de poezie. Nu trăda nici un regret. Mă bucuram că nu-l văd încordat de pe urma rezultatului nesatisfăcător al discuţiei. Cu atât mai mare a fost surprinderea când, după câţiva ani, trecând unul pe lângă altul într-un parc, am remarcat că întoarce capul prefăcându-se că nu mă vede. Puneam greşit, atunci, târzia lui ostilitate pe seama nearmonizării opiniilor în respectiva şedinţă, şi aveam să înţeleg brusc, după ’89, că „altceva fusese în sufletul lui”, vorba lui Caragiale.

L-am pus la curent pe preşedintele ţării cu ideile nutrite de scriitorii importanţi de vârstă mijlocie privitor la destinele celei mai mari uniuni de creatori din ţară. Nu părea nici prea surprins, nici prea afectat, nici dornic să se aplece atent şi amănunţit

asupra revoluţionarei versiuni înaintate oficial de grupul cu care mă întâlnisem. „Copilării! a ricanat. Aşa e când ţi se urăşte cu binele. Să se înţeleagă acolo între ei. Să vedem şi noi ca să fie bine reprezentate toate categoriile şi vârstele în conducere.” I-am reţinut atenţia asupra opiniei lor referitoare la această conducere. „Dar ce au cu Macovescu? El a scris la ziare de stânga în vechiul regim.” Am menţionat că aceea e activitate gazetărească, nu literară, dar nu l-a impresionat specificaţia. Ştia că în prezent publică şi ceva literatură. Pentru a face mai perceptibilă ideea, l-am comparat pe planul creaţiei cu Stancu. „Ei bine, Stancu… a dat să motiveze ceva, dar a renunţat. Şi unde scrie că preşedintele trebuie să fie cel mai mare scriitor? Şi cel mai productiv? Macovescu a avut şi altele de făcut…”

Mai importantă decât ideea, neavenită din capul locului, a desfiinţării Uniunii, i se părea atitudinea scriitorilor faţă de preşedinte şi colaboratorii lui. „Le-ai spus să-şi vadă de treabă?” a conchis. Eu le-am spus tot ce-am crezut că trebuie să ştie, am ridicat din umeri. Ce vor face mai departe, rămâne de văzut.

Vicleim degenerat

La câteva zile, s-a prezentat, după un telefon uşor tensionat al lui G. Macovescu, învăluit într-o pseudolinişte rău prevestitoare (mai periculoasă decât agitaţia zornăitoare de suprafaţă), „conducerea”. Le-am făcut cunoscută preşedintelui, şi apoi grupului, încredinţarea mea că vizita se înscrie în înţelegerea convenită, având caracter preponderent protocolar, de luare de contact, şi că va fi o convorbire armonioasă, menită să deschidă cele mai frumoase perspective colaborării noastre. N-au dat curs sugestiilor, luând act de ele cu rezervă, exceptându-l pe G. Macovescu, diplomat abil care ştia că bunăvoinţa nu-l costă, cu atât mai mult cu cât o exprima onctuos-rigid, cu o voce în falset prea sonoră ca să fie sinceră. După formulele mele introductive, de normalitate şi bun augur, s-a produs, fără nici o trecere şi nici un avertisment, „izbucnirea”. Din păcate, şi componenţa acestui grup am uitat-o, fireşte, minus matadorii – Geo Bogza, Eugen Jebeleanu, Laurenţiu Fulga. Şi aici, ca prin vis, parcă îi mai văd în jurul mesei pe Crohmălniceanu, Doinaş, Ivaşcu, dar nu bag mâna în foc, putând fi şi o simplă iluzie.

Prin urmare, ostilităţile s-au declanşat. Parcă aveam de-a face cu o comisie inchizitorială venită să-mi cerceteze sacrilegiile şi să-mi pregătească excomunicarea. Mobilul descinderii era clar şi univoc: primirea la Comitetul Central a „grupării subversive”, punerea, fără ca măcar să fie consultată conducerea Uniunii, a unor tribune de exprimare oficială la dispoziţia „teroriştilor” hotărâţi să taie gâtul scriitorilor aleşi de obşte pentru a-i reprezenta interesele. Al oamenilor care şi-au consacrat viaţa literelor româneşti, cu opere remarcabile în spate, cunoscuţi şi stimaţi în ţară şi peste hotare.

Atacul l-a pornit, ca şi cu ani în urmă, cu nervozitatea lui mobilă, lipsită de rigoare, cu vocea sticloasă, întretăiată, fără patos şi solemnitate, cum stă bine unui liric intempestiv, nerăbdător, dominat de voluntarismul inspiraţiei, poetul Eugen Jebeleanu – parcă mai ascuţit acum la faţă, cu perciunii şi mustaţa mai zbârlite (apropiindu-se cumva de portretul lui Dali) şi de pe chipul căruia dispăruse orice urmă de îngăduinţă sau milă. Aşadar, era limpede, ştiau tot, aveau în cap întregul film şi în urechi gama tuturor punctelor de foc ale „proclamaţiei". Ar fi fost inutil să atenuez, să minimalizez, cu atât mai puţin să escamotez întâmplarea. Trebuia luat taurul de coarne!

Deocamdată era nevoie să-mi impun răbdare pentru a asista până la capăt la vicleimul de tristă celebritate, inaugurat prin geniul dramaturgic al lui Zaharia Stancu, marele meu conjudeţean. M-am înfipt mai bine în scaun şi mi-am adunat forţele pentru a face faţă supliciului şi a-i supravieţui. Dar piesa n-a mai avut subtilitate, surpriză, şi forţa obsesivă de odinioară. Mă gândeam că interludiul prezidenţial al dispărutului Virgil Teodorescu distrusese fascinanta tradiţie. Exclamaţiile lui placide, cuvintele chisnovate de mare umorist flegmatic, degradaseră şcoala machiavelică potenţată de suprarealism. Acum rolurile, înţesate desigur de acuze, imprecaţii, invocări sumbre, sunau sec, având o stridenţă vulgară, şi nu mai impresionau, doar plictiseau şi iritau. Huliganism, terorism, anarhism – acute lexicale banale. Atentat la cetatea literelor, sabotaj profesional, subminare a drepturilor şi intereselor – formule uzate, venind dintr-o istorie politică demonetizată. Audienţă şi toleranţă la forurile datoare să imprime o linie aşa şi pe dincolo, complicitate, încurajarea cuţitarilor etc. – încercări penibile de intimidare, stupide procese de intenţie. Într-un cuvânt, grotesc, lamentabil, nivel intelectual sub limita de jos.

Tonul incoerent-mahalagesc l-a dat şi l-a susţinut un timp „Jeby" – cum i se spunea poetului la Uniune,

printre amici. Cred că următorul a fost Fulga, sau cineva cu maniera lui teatralist-desuetă, melodramatic-morbidă, patologică, de isterie psihică ieşită din ritmul logicii literare.

După care s-a ridicat, noduros, primitiv, parcă descins din caverne, toroipanul bogzian. „Aceşti indivizi lombrozieni, descinzând din brutele legionare… Aceşti antropofagi dornici să ne devoreze ficaţii cruzi, să ne bea sângele din propriile tigve scobite cu degetele… Aceşti servanţi de morgă, gropari, dezgropători de cadavre satanici, sceleraţi…” Vocabularul devenit faimos al marelui reporter anticapitalist de odinioară se folosea aiurea, într-o disproporţie flagrantă cu realitatea, pe care numai el, reporterul, nu o vedea. „Nu zâmbiţi, tovarăşe Dumitru Popescu (nu zâmbeam deloc, dar el preîntâmpina o posibilă persiflare a limbajului gongoric), nu zâmbiţi pentru că dumneavoastră nu cunoaşteţi istoria vie a acestei ţări, cea veche, pe care noi am trăit-o. Noi ne-am bătut cu fascismul, ne-am riscat viaţa (ce legătură avea cu subiectul nostru?). Nici tovarăşul Nicolae Ceauşescu să nu privească lucrurile cu uşurinţă. Noi am avut încredere deplină în domnia sa. Domnia sa a înfruntat o mare putere şi un tratat militar colosal, şi nu poate înfrunta o bandă de tâlhari? Da, asta sunt, tovarăşe Dumitru Popescu, tâlhari şi nimic mai mult. Daţi-le pe mână Uniunea şi o vor tâlhări fără milă, lăsând-o săracă, oloagă.” A vorbit mult Geo Bogza, cu aparenţă de cursivitate şi siguranţă, dar trecând mereu de la una la alta, neducând nici o idee la capăt şi întorcându-se la cele părăsite într-un zigzag ameţitor.

Făcea eforturi să pronunţe răspicat, dârz, cu voce spartă. Privea drept înainte spre cealaltă parte a mesei, unde se găsea G. Macovescu, peste capul lui, oferindu-mi profilul de pasăre de pradă – cu uliul îmi venea să-l compar în clipa aceea. Avea capul mic în raport cu trupul, ca majoritatea oamenilor înalţi, ochii scăpărători, parcă puţin miopi, adânciţi în orbite, nasul mare sub formă de plisc sau trompă, gura puţin răsfrântă în afară, producând în timpul

logoreii pasionale un fir de salivă alb, întins mereu între buze, ce mă făcea să-mi mut privirile, deşi aş fi vrut să-i urmăresc mimica. Mă întrebam de ce este omul acesta atât de înverşunat în toate, şi mai ales împotriva unor colegi, scriitori ca şi el, înzestraţi cu talent. Îi ura cu adevărat pentru motive de el ştiute, ori nu făcea decât să-şi redacteze oral vehementele reportaje pentru care nu mai găsea acum, profesional vorbind, subiecte reale, inventându-şi-le. Rămăsese robul talentului investigator, sentenţios, acum fără obiect, făcându-şi meseria într-un mod deviat, lucru de care probabil nu era conştient?

După ce i-a zugrăvit pe protestatari în culorile cele mai triviale, m-a luat la refec pe mine. Mă făcea direct răspunzător de consecinţele agresiunii căreia îi dădusem girul, mă avertiza asupra reacţiei necruţătoare a scriitorilor faţă de acei mercenari (rezulta că sunt puşi în slujba unei malefice forţe oculte) şi susţinătorul lor. Aproape prin fiecare cuvânt mă asocia, aluziv sau direct, spiritului primar ce guverna complotul mult timp clocit în umbră, şi acum pus în mişcare cu un curaj la prima vedere nebunesc, dar explicabil prin siguranţa conferită de o înaltă protecţie. Reieşea că va fi un război şi că prin gestul meu necugetat m-am implicat integral, urmând să-i suport vicisitudinile.

George Macovescu a încercat în final – mereu întrerupt de neconcesivi, pentru a-i strica jocul diplomatic la care nu subscriau – să netezească unghiurile prea ascuţite ale rechizitoriului marilor procurori. „Sigur, spunea el, Geo a sărit peste cal, şi Jeby într-o anumită măsură, dar ăştia suntem noi scriitorii, trebuie să ne luaţi cum ne-a făcut Dumnezeu. Oamenii obişnuiţi vorbesc obişnuit, cei ce umblă însă toată ziua cu mâinile prin metafore nu se mai pot lipsi de ele nici în vorbirea curentă. Totodată, trebuie să ne înţelegeţi, suntem foarte frământaţi şi îngrijoraţi, niciodată, poate, în ultimele decenii de activitate creatoare şi mari realizări artistice, n-am fost puşi în faţa unei atât de bulversante primejdii, ameninţând liniştea, siguranţa

şi operele noastre, în ultimă instanţă progresul spiritualităţii româneşti.” După care a urmat creionarea unui tablou dens al efectelor tulburenţei – stârnite de grupul „aventurist” (un calificativ mai echivoc şi implicit mai blând) – întocmit cu arta sugerării catastrofelor, uneori mai percutantă decât denudarea ostentativă, până la urmă monotonă şi obositoare.

În sfârşit, se descărcaseră, realizând, fireşte, că mai mult nu pot face. Atinseseră toate coardele, lansaseră toate avertismentele, profeţiseră toate nenorocirile. Datoria mea era acum să restabilesc proporţiile reale ale „catastrofei”, să situez evenimentul în parametrii săi fireşti, să anulez diapazonul aberant în care se cântase, să trezesc aceşti oameni din delirul coşmaresc şi să le impun respect faţă de regulile vieţii sociale, un minimum de democraţie comunitară. Cum nu înţeleg ei, cei prezenţi, m-am mirat, că toată lumea are dreptul să se adreseze forurilor de decizie, iar acestea au obligaţia să asculte diferitele puncte de vedere, fără grija că aceia care nu agreează o idee sau alta se vor scandaliza când acestea au fost audiate? Tovarăşul Geo Bogza îmi cere să nu primesc decât oameni cu mandat de reprezentanţi aleşi. Şi cu cei care i-au ales pe respectivii, ce facem? Îi dăm în grija exclusivă, intangibilă, a delegaţilor? Tovarăşul Geo Bogza e gelos pe toate celelalte instanţe, le cere să se recuze ori de câte ori sunt solicitate, declinându-şi răspunderea şi conferind-o în întregime domniei sale şi comitetului unde are rol de pair – fără nici o ironie la adresa înaltului titlu nobiliar consacrat de parlamentarismul medieval occidental. Pe de altă parte, de unde fetişul că orice se audiază se şi consacră? Chiar şi în arta spectacolului se ştie că unele opere muzicale sau dramatice cad la prima audiţie, ori la premieră. Altele, invers, îşi încep atunci cariera ascensională spre nemurire. Cu atât mai mult în raporturile sociale, rar o teză inedită ajunge să fie îmbrăţişată de la prima expunere. Receptivitatea nu implică nici pe departe

asentimentul. Cariera unei idei noi nu e simplă, ea se conturează după trecerea multor obstacole şi strecurarea prin nenumărate furci caudine. Şi nu în ultimul rând, după examenul dat în faţa onorabililor şi geloşilor „delegaţi aleşi" din fiecare domeniu. Ca atare, de unde frisonul de panică, atât de contagios în profesiunile spirituale şi atât de dăunător climatului de reculegere creatoare? Şi de unde intoleranţa, chiar ura, faţă de colegii cărora societatea le garantează dreptul de a gândi şi a-şi exprima judecăţile de utilitate obştească? Mă străduiam să fiu calm, destins, reflexiv, să dau temei o coloratură abstractă, ca într-un colocviu universitar, dacă nu total desprins de vacarmul cetăţii, plutind asupra lui cu un zâmbet uşor dispreţuitor. Îndeletnicirile acestea, de demnitar cu răspunderi în sfere delicate, obligă la teatralitate (ce premoniţie mă îndemnase cândva să studiez arta dramatică?) şi scot la iveală nebănuite înclinaţii ale personalităţii.

Scuza mea e că puneam mai mult sau mai puţinul histrionism în slujba bunului simţ, în timp ce oaspeţii nu se împiedicau în asemenea minore prejudecăţi, jucând rolul instinctual impus de natura lor genuină.

Cultul păgân

Nu ştiu ce-o fi făcut „conducerea" acasă la ea, recte în saloanele încărcate de marmură, oglinzi şi stucaturi aurite ale Uniunii Scriitorilor, după fioroasa exhibiţie de la Comitetul Central, dar n-am primit veşti despre vreo încăierare nici dintr-o parte, nici din alta, şi nici prin intermediul observatorilor neutri. Pentru moment, în palatul din Calea Victoriei s-a aşternut tăcerea, sub spuza căreia nu-mi făceam iluzii că nu continuă să mocnească focul patimilor neostoite, generate de mirajul puterii şi de îndârjirea deţinătorilor de a o feri de alte mâini hulpave.

De altfel, atenţia scriitorilor, ca şi a cititorilor presei literare în general, a fost deodată atrasă de strigătul – şi ecoul acestuia – scos de o publicaţie provincială (*Ramurile* lui Marin Sorescu, odinioară reputat parodist), cum că scriitorul Eugen Barbu ar fi plagiat. Era vorba de ultima carte a prozatorului, romanul fluviu *Incognito*, aflat la al nu ştiu câtelea volum, din care se reproduceau câteva pagini, faţă în faţă cu sursele de „inspiraţie", respectiv fragmente din scriitorul francez André Malraux (*Speranţa*) şi din rusul K. Paustovski (cunoscut evocator al Kievului ante şi postrevoluţionar). Urmăream şi eu evenimentul aflat, deocamdată, în faza furnizării dovezilor, dezvăluitorii ţinând să acrediteze veridicitatea faptului, să elimine orice dubiu şi să facă imposibilă contestarea, lăsând impresia că tratează tema mai mult sub raport tehnic, decât etic profesional. Nici unul din investigatori nu părea interesat de aspectul deontologic, sau nu îndrăznea încă să-l invoce.

Cei de la Consiliul Culturii mi-au prezentat concluziile la care ajunseseră ei înşişi: într-adevăr, nu se putea tăgădui similitudinea (în ciuda uşoarei coafări a textelor în romanul lui E. Barbu) cu

volumele citate, traduse la noi; nu era vorba de fragmente neglijabile ca întindere şi pondere literară, ci de cel puţin o sută de pagini; după unele izvoare, nu semnatarul romanului le introdusese, ci „negrii" folosiţi la munca de documentare, şi dezvăluirea o iniţiaseră, discret, chiar acei „negri" nemulţumiţi de câştigul material obţinut. Revistele Uniunii Scriitorilor întorceau chestiunea pe toate feţele, menţinând-o în atenţie şi adâncindu-i implicaţiile de ordin metodologic. Pentru cineva avizat era clar că acumulările probatorii se epuizaseră şi că se pregătea trecerea la altă etapă: ridicarea problemei pe planul interpretării, atitudinii, concluziei şi măsurilor.

Tocmai în acest punct, conducerea Uniunii şi-a exprimat din nou dorinţa de a mă vedea. S-a prezentat o formaţie mai restrânsă, alcătuită din G. Macovescu, Geo Bogza, Eugen Jebeleanu şi, cred, George Ivaşcu. Bineînţeles, mobilul întâlnirii îl constituia „accidentul" Eugen Barbu. Mi-au înmânat un dosar voluminos, conţinând dovezile materiale irefutabile, ei urmând să se concentreze exclusiv asupra semnificaţiilor de ordin superior, cu caracter etic, civic şi politic. Făceau impresia unor oameni temeinic pregătiţi, se vedea că nu sunt la prima disecţie, în nenumăratele expertize anterioare evidenţiaseră toate conotaţiile posibile, nu le scăpase nimic, acum executau sinteza exhaustivă şi definitivă. Puseseră în munca lor o uimitoare acribie de avocaţi conştiincioşi şi exacţi, dovedeau o prezenţă de spirit, o memorie şi o sistemă a gândirii demne de toată lauda. Eugen Jebeleanu se strunea cu severitate, pufnea din când în când pe nări şi tuşea uşor, sec, din gât (ticurile lui de totdeauna), urmând în expunere un plan riguros, renunţând la spontaneităţi, izbucniri intempestive şi stilul inspirat, şocant, dezordonat. La rândul său, Geo Bogza nu mai trecea de la una la alta, în goană după argumente în orice ordine i-ar fi venit în minte, ci urmărea firul conducător autoimpus, derulat într-un crescendo tensional, programat să devină paroxistic. G. Ivaşcu extrăgea din comentariul său lejer, uşor amalgamat la

prima vedere, dar bine închegat, susţinut cu voce înaltă, însufleţită, poante ideatice de dascăl abil, înzestrat cu umor, marcate de un râs degajat, binevoitor, dar în esenţă sarcastic, acid. G. Macovescu, linear, monoton, cu sonorităţi amabile, politicoase, de umanist nedezminţit nici în expozeuri de curte marţială, ne ducea la constatarea că oricât de înţelegători am fi, peste anumite limite nu putem trece.

Care era miezul? Că Eugen Barbu a compromis tagma, făcându-se nemaipomenit de vinovat în primul rând faţă de colegii lui. În ce lumină îi vor privi de-acum cititorii pe autorii cărţilor expuse în vitrinele librăriilor dacă unul dintre cei mai populari romancieri fură sute de pagini din opere de talie universală, cu alte cuvinte, din sudoarea marilor truditori ai condeiului, şi le dă drept ale lui, pretinzând pentru ele bani şi glorie? Menţionau că ancheta de fapt nu s-a sfârşit, planând bănuiala că şi alte cărţi ale numitului sunt rodul însuşirii necinstite a talentului, inspiraţiei şi muncii creatoare a altora, putându-se presupune astfel că întreaga-i operă e lovită de nulitate. În funcţie de măsurile imediate pe care le va lua Uniunea, investigaţiile de specialitate vor continua, ducând la elucidarea până la capăt a gravelor infracţiuni, fără precedent în istoria culturii naţionale. Bineînţeles, nu era nici o bucurie în faptul că trebuiau să procedeze astfel, dar aveau o datorie de onoare atât faţă de contemporani, cât şi faţă de înaintaşi, de a curăţa marea pată de pe blazonul literelor. O asemenea atitudine credeau că este impusă şi de răspunderea faţă de confraţii din alte ţări, faţă de comunitatea mondială a scriitorilor. Să nu ne închipuim, mi se sugera, că ce s-a întâmplat nu a transpirat peste graniţă, nu a atras atenţia străinătăţii, n-a avut cea mai deplorabilă rezonanţă în conştiinţa colegilor de aiurea, unii celebrităţi, adevărate monumente vii ale artei cuvântului. Ce imagine îşi fac aceştia despre români, cum ne taxează aflând că le jefuim operele şi ne împăunăm cu ele fără ruşine? Cum ne vom reabilita în faţa

societăţii? Cum ne vom mai susţine drepturile şi interesele în faţa partidului şi statului? Cum vom scăpa de acest stigmat? Şi aşa mai departe… Toate pledoariile duceau ineluctabil, apăsat şi ferm, la concluzia necesităţii unor măsuri neîndurătoare, de o radicalitate exemplară, ele fiind unicul mod de a ne mântui, de a ridica din nou capul şi a redobândi onoarea.

Într-un târziu, i-am întrebat ce măsuri au în vedere. Era vorba, nici mai mult nici mai puţin decât de excluderea lui E. Barbu din Uniune, de anularea calităţii lui de scriitor, de retragerea dreptului de a mai publica, de pierderea paternităţii asupra cărţii incriminate şi, în perspectiva finalizării anchetei (ei ştiau de pe acum rezultatul), asupra tuturor lucrărilor publicate. Am propus o pauză şi am rugat şeful de cabinet să mai ofere musafirilor cafea şi limonadă. N-au fost prea încântaţi de întrerupere, vedeam că se tem de răcirea atmosferei pe care o încinseseră la extrem, dar s-au conformat. La mine nu se fuma pentru că nu suportam fumul de tutun, iar E. Jebeleanu, care începuse să se joace cu pipa, a ieşit să şi-o aprindă. G. Ivaşcu a cerut permisiunea să dea telefoane, iar preşedintele şi G. Bogza s-au îndepărtat împreună ca să schimbe păreri.

La reluare, cu voce moale, aproape îndurerată, cât de insinuant am putut, i-am întrebat: „Vă daţi seama ce vreţi să faceţi? A mai fost supus vreodată un scriitor unei asemenea execuţii? Mai uşor ar fi să-l condamnaţi la moarte decât să-l jupuiţi aşa, de tot ce are mai de preţ ca om şi artist. Cum o să-şi mai ducă zilele după molestarea la care vreţi să-l supuneţi?” A urmat un vacarm înfricoşător. N-am apucat să-mi termin gândul, să-mi duc la capăt interogaţia. N-au mai avut răbdare şi n-au mai acceptat să mă asculte, orice cuvânt în plus urmând să agraveze blasfemia în care mă angajasem. Au început să vorbească toţi deodată, scandalizaţi peste măsură, şi întrucât nu-şi permiteau să se năpustească asupra mea şi să mă zgâlţâie din toţi rărunchii, lăsau impresia că se răstesc unul la altul, învinovăţindu-se reciproc,

trăgându-se la răspundere şi interzicându-şi să mai arunce cu noroi într-o cauză sfântă. Fiecare se străduia să-i acopere pe ceilalţi atât prin penetranţa acustică, prin acuitatea interpelării, cât şi prin expresivitatea concentrată a blamului. S-a impus până la urmă vehemenţa stării de indignare şi a arguţiei lui Geo Bogza. Rămas singur în faţa pupitrului, voce unică, autorizată şi omnipotentă a acuzării, G.B. şi-a compus o pledoarie – reprezentând atât chintesenţa îndelungilor sale frământări, cât şi expresia inspiraţiei de moment, declanşată într-o încordare psihică cu totul ieşită din comun – care mi-a dat fiori.

Pronunţând cuvintele sacadat şi răspicat, de parcă le cioplea atunci dintr-un masiv de bazalt, şi-a exprimat îngrijorarea că nu înţeleg exact despre ce e vorba. Nu ne aflam în faţa unei greşeli oarecare, sancţionabilă în scopuri pedagogice, pentru îndreptarea şi recuperarea făptuitorului. Nu eram în situaţia de a face apel la un fond uman sănătos în mare, din punct de vedere moral ameliorabil, necesar şi util până la urmă societăţii. Aveam de-a face cu un caz rar de pervertire totală şi ireversibilă, de rău absolut, încarnat, de satanism pernicios, îndârjit, de care se putea scăpa numai prin exterminare. Nu a mai revenit asupra termenului, nu l-a atenuat prin restrângere la sfera spirituală, prin specificaţia că are o funcţie metaforică. Nu-i păsa dacă expresia era înţeleasă şi acreditată la propriu. Speriat, am exclamat aproape pierit: Exterminare? Şi atunci, cu un gest al mâinii de profet dezlănţuit, de Ieremia pornit el însuşi să declanşeze nimicirea pe care o proorocea, a strigat: „Da, da, exterminare! Cancerul trebuie extirpat de la rădăcină, putreziciunea trebuie arsă cu fierul roşu, membrul bolnav trebuie tăiat şi lepădat ca să nu împută tot organismul. Chiar ochiul, dacă te supără şi te înjoseşte (făcea apel la Biblie), se cuvine să-l arunci”. A continuat să explice că e vorba de un act de ecarisaj social imperios, de curăţire stringentă şi inevitabilă a lumii – infectată într-un punct nevralgic, poate vital. Marile molime se

eradichează prin incinerare, recurgându-se la puterea tămăduitoare şi purificatoare a focului mistuitor. Dacă se lasă să se verse sângele negru, murdar şi puturos, e o binefacere pentru viaţă, pentru sănătatea umanităţii. Vorbea, vorbea, exploatând o transă fertilă imagistic, începea să obosească, dar nu se îndura să piardă starea de graţie, să lase viziunile apocaliptice, născute în mintea lui, nerostite.

Când a ajuns să gâfâie, intercalând pauze între cuvinte, încercând să-şi stăpânească buzele epuizate, uşor tremurătoare, am intervenit din nou. Eram realmente înspăimântat de ce se petrecea înlăuntrul acestui om înzestrat cu un talent robust, extrem de original, în sufletul lui sensibil şi atât de inflamabil, supus torturilor propriului limbaj bombastic de predicator exaltat. „Îl urâţi aşa de mult?" am întrebat. Răsufla greu, dar şi-a recăpătat ritmul şi, privindumă sfredelitor, a confirmat: „Da, îl urăsc. Urăsc acest diavol." „Dumnezeule, am exclamat, aţi fi în stare să-l mâncaţi de viu?" „Aşa e! a confirmat încă o dată. De viu l-aş mânca." „I-aţi roade oasele?" nu m-am putut stăpâni să nu apăs mai departe pe această pedală a lugubrului, vrând să văd până unde merge, dacă nu are totuşi un punct limită, un liman al încrâncenării obsesive. Dar a marşat la viziunea funambulescă, la macabrul antropofagic. „Da, da! I-aş roade oasele!"

Ceilalţi amuţiseră, ca şi mine, şi când i-am privit, îngrozit, nemaiîndrăznind să pronunţ nici un cuvânt, şi-au plecat privirile, cu ceva spectral pe feţe, ca nişte neofiţi intraţi în noviciatul unui cult păgân.

Zbuciumul unui scriitor strâns în cleşte

După câteva zile, cine intră pe uşa cabinetului, lent, greoi şi masiv, puţin gheboşat, cu gâtul scurtat şi îngroşat şi obrazul mare imobil, aproape împietrit, după ce ani şi ani nu-l mai văzusem decât prin fotografii de presă literară, ilustrând cronici la cărţile sale vechi şi noi? Chiar cel al cărui sânge era cerut cu patimă spre vărsare, pentru a potoli setea „aiatolahului" (nu mai ştiu cine îl botezase aşa pe marele reporter şi eseist) şi a statului său major fundamentalist (dar pe versantul celălalt, elitist, al dogmei sacre). I-am ieşit în întâmpinare tentat să emit exclamaţia aceea de surprindere plăcută, încărcată de oarecare reproş, folosită la vederea cuiva care te-a dat uitării şi te-a ocolit mult timp şi acum îşi aduce aminte de tine şi te reintroduce în orizontul interesului său imediat. Mina întunecată, obosită şi împietrită a musafirului mi-a tăiat însă elanul; m-am mulţumit să-i strâng mâna şi să-l invit pe scaun. Abia trecuseră câteva zile de la memorabila dezlănţuire „canibalică" al cărei erou fusese, şi iată-l înaintea mea, în chiar spaţiul unde se consumase atrocea scenetă interpretată de liderii Uniunii. Aflase? Funcţionase faimosul telefon fără fir? Sau cel cu fir? Nu-mi venea să cred că e o simplă coincidenţă, sau că între noi acţiona miraculoasa undă a telepatiei. Căci şi eu mă gândisem să-l invit pe scriitor la o întrevedere în legătură cu scandalul în plină desfăşurare.

Făcusem unele cercetări cu privire la cauza urii răzbunătoare, devenită aproape patologică, pe care G. Bogza nu se sfiise să şi-o etaleze fără minimă cosmetizare, măcar de ochii lumii, pentru a o încadra cât de cât în baremurile civilizaţiei, şi intrasem în

posesia unei oarecari explicaţii. Barbu îl înfăţişase pe „aiatolah”, într-unul din crudele sale pamflete, cu un prezervativ legat de gât, în ipostaza priapicului furibund ce dă iama printr-un presupus harem al Uniunii. Mărturisesc, prima reacţie fusese a amuzamentului. Portretul nu corespundea înfăţişării marţiale, de bătrân aristocrat vizionar, propagator al filosofiei scrisului, luată de G.B. de-a lungul timpului, dar cu un minim umor sugestia putea fi gustată de cineva mai puţin intolerant. Oricum, efectul fusese total disproporţionat, determinând un cavaler al spiritului să regreseze până la treapta mâncătorului de carne vie omenească, a ronţăitorului oaselor semenului. Avusesem o discuţie cu Nicolae Ceauşescu pe marginea celor întâmplate, şi în general a „incidentului Barbu”. Primise informări şi avea un punct de vedere deja format. În bună tradiţie doctrinară comunistă, nu vedea altă ieşire din neplăcutul conflict decât o autocritică publică a lui Barbu, urmată de iertarea tacită, prelungită în timp, transformată în reabilitare.

E. Barbu, avertizat, nu mai avusese răbdare să aştepte eventuala convocare la CC şi ceruse imperativ să fie primit. Dintru început, considera util să se situeze pe poziţia reclamantului ofensat şi revoltat de un complot calomnios. Avea o variantă a pledoariei cu motivaţie ideologică: Uniunea încăpuse pe mâna unei facţiuni antipatriotice, un fel de agentură mascată a Occidentului reacţionar, lucrând în cârdăşie cu „Europa Liberă” însărcinată să compromită marii scriitori naţionali ataşaţi intereselor mulţimii şi politicii de independenţă. Acuzaţiile grangurilor erau de suprafaţă, false, perfide, dacă n-ar fi recurs la acestea ar fi găsit altele, orice era bun pentru răpunerea adversarilor.

Dar ei au depistat în *Incognito* mari fragmente din cărţi străine, preluate „tale quale”, am intervenit. Ce e cu acestea, cum au ajuns ele în corpul romanului? Apelam la sinceritatea deplină a musafirului, fără de care nu puteam şti ce avem de făcut. E. Barbu n-a pomenit, firește, de festa pe care i-o jucaseră

„negrii", şi-a asumat în întregime răspunderea includerii în volumele sale a textelor altor scriitori.

A expus, ca atare, varianta de fond în legătură cu atât de trâmbiţata infracţiune a plagiatului. Nu era vorba decât de practicarea unei tehnici literare moderne, larg răspândite în creaţia artistică universală a secolului al douăzecilea, numită colaj. Colajul a fost afirmat în plastică de către maeştri necontestaţi – i-a citat în treacăt pe Picasso şi Dali –, constând din lipirea în tablouri a unor file de cărţi sau coloane de ziar (ca să nu ia în considerare şi „pop-art"-ul, ce nu se dădea în lături să includă chiar obiecte materiale în interiorul ramelor). În literatură,, a exemplificat maniera prin Dos Passos şi a lui trilogie (*SUA*), plină de extrase din presa epocii, pomenind ceva apoi şi de compoziţia muzicală. I-am mărturisit că motivaţia mi se pare şubredă. Una sunt ştirile de presă incluse în naraţiuni, filele de carte şi coloanele de ziar, neinteligibile, lipite pe pânze, şi alta textele literare preluate din mari opere cu autori cunoscuţi, purtând amprenta geniului creator individual, în fond prelucrări ale realităţii în viziuni strict particulare. Nu se dădea bătut, nu vedea o prea mare diferenţă între pomenitele categorii. Cărţile din care preluase îi folosiseră ca material documentar. De la Paustovski extrăsese pasaje în care era descris Kievul, invocat şi în romanul său. Păi, de unde să ştie el cum arătase pe vremuri Kievul? Nu trebuia să se bazeze pe mărturiile unuia care-l cunoscuse din interior? De la Malraux folosise pasajele ce-i înfăţişau pe anarhiştii participanţi la războiul civil din Spania, unde la un moment dat se află şi eroii cărţii sale. I-a putut el observa direct şi nemijlocit pe anarhiştii spanioli ai anilor '30? Nu trebuia să se bazeze pe depoziţiile unui martor ocular – cu atât mai valoros cu cât fusese el însuşi scriitor? (Se ştie că francezul a luptat în Spania.) Dar toate acestea sunt ficţiuni literare, nu documente impersonale, obiectam eu, reprezintă rodul fanteziei creatoare a altor artişti, fiind prin definiţie proprietate inalienabilă! Susţinea că nu realizează deosebirea.

Eu nu-i făceam proces de intenţie, plecam de la premisa că fusese de bună credinţă în abordarea noii metode de creaţie, dar îl rugam să aibă bunăvoinţa de a judeca lucrurile şi prin prisma efectelor, a interpretării cititorului tributar altei optici asupra dreptului de autor, aflat în posesia unei teorii, de mult consacrată, a plagiatului. Aici începea să şovăie, să se clatine, acceptând că pentru neavizaţi pot apărea într-adevăr dubii privitoare la intenţionalitate. Aducea însă în sprijinul său o anumită menţiune strecurată în pagina de gardă, potrivit căreia autorul se folosise de un bogat material documentar extras din surse diverse, şi revenind de fapt prin aceasta la punctul de plecare.

A dezvăluit că i s-a făcut sugestia de a publica o *mea culpa* în care, fără a pomeni de intenţii, să admită că obiectiv se poate vorbi de plagiat. Respinsese îndemnul cu indignare. O asemenea afirmaţie nu va face niciodată, indiferent de consecinţe. Eu am avansat altă ipoteză: dacă ar pleca de la constatarea (ulterioară scrierii cărţii) că metoda de creaţie la care a apelat prezintă un risc neanticipat de el? Riscul pomenit în discuţia noastră – că cititorii neavizaţi se pot încăpăţâna să respingă dreptul de cetate al „colajului literar” practicat la elaborarea romanului *Incognito*. E. Barbu însuşi avusese această revelaţie, e drept neplăcută dar revelaţie, descoperind posibilitatea neînţelegerii conceptului său. N-ar face decât să prezinte respectiva descoperire şi să reflecteze cu voce tare: oare dacă ar fi prevăzut dezagreabila reacţie, nu ar fi şovăit să aleagă această metodă avangardistă (într-un fel, experimentală) de creare a atmosferei romaneşti? Scriitorul şovăia să se pronunţe, dar la rugămintea mea repetată a mărturisit că da, ar fi ezitat, şi poate chiar ar fi renunţat la ceva de natură să-i aducă atâtea necazuri. Ei bine, acest raţionament, firesc şi judicios, n-ar putea să-l exprime într-o intervenţie în nu ştiu ce publicaţie literară, eventual în revista centrală a Uniunii? S-a gândit mult, într-o tăcere accentuată de tenta puţin saturniană a chipului său mare, ce exprima profundă

nemulţumire, însingurare şi opoziţie faţă de o lume ostilă. Întrucât meditaţia se prelungea, i-am propus să nu se decidă pe loc, eventual să se mai consulte şi cu alţii şi să ne vedem în ziua următoare cu o poziţie aprofundată, definitivă. A fost de acord.

A revenit a doua zi, dar mi s-a părut că încă nedecis, oscilând în privinţa exprimării publice a concluziei că metoda prezintă riscuri, şi că dacă le-ar fi cunoscut poate ar fi evitat-o sau ar fi adaptat-o altfel. La rugămintea mea de a-şi motiva reţinerea, a afirmat că, în fond, ce vină are el dacă anumiţi oameni obtuzi nu înţeleg procesul modernizării literelor? De ce trebuia să-şi impună el reţineri metodologice, de teamă că unul sau altul nu e în stare să iasă din mentalităţi conservatoare (pe care, de altfel, le şi mimează, cum credea că se făcea atunci la Uniune). Am convenit că e dreptul lui să judece astfel, dar de pe această platformă îşi asumă şi riscul. Poate spune: am optat pentru o manieră, n-am ştiut că risc, dar şi dacă aş fi ştiut, tot aşa aş fi procedat, fiindcă nu-mi pot limita libertatea de creaţie în funcţie de natura reacţiei cititorilor, mai exact de prejudecăţile unor obtuzi sau de pseudoindignarea rivalilor personali. În această ipoteză, există două posibilităţi: să facă public acest punct de vedere, şi cu asta să se spele pe mâini, sau să se abţină în continuare de la orice explicaţie. „Dar ăştia vor să mă distrugă”, s-a alarmat puţin. Am confirmat că impresia mea e aceeaşi. „Dar cum îşi pot permite? s-a scandalizat. Doar ţara aceasta nu e sat fără câini. E lăsat un scriitor cinstit, din prima linie, pradă haitei de exterminatori?” L-am privit excedat. Lua în calcul posibilitatea băgării pumnului în gură procurorilor literari? Dar ce facem cu suta aceea de pagini, controversabilă, pe care el refuza să o lămurească într-un fel? Dacă ar fi fost inventată, am fi avut ac de cojocul calomniatorilor, dar ea era o prezenţă materială indiscutabilă, generatoare de reale primejdii.

Zbuciumul interior al scriitorului era departe de a se fi încheiat. Se vedea strâns în menghine, încorsetat

sub platoşele a două fatalităţi, cu senzaţia că libertatea sa fundamentală de om şi scriitor e bruscată, violentată, supusă unui dictat abuziv. Îi înţelegeam frământarea, îmi părea rău că trebuie să îndeplinesc funcţia voinţei coercitive din afară şi aş fi renunţat bucuros la rolul meu. În ciuda conjuncturii penibile, niciodată poate nu m-am simţit mai apropiat de acest scriitor căzut în ghearele hazardului nefast. Îi citisem cărţile şi le socotisem valoroase, iar despre *Principele* aveam efectiv părerea că e o capodoperă a literaturii române. (*Groapa* îmi plăcuse, dar ca resuscitare a unei tematici şi a unui stil tradiţional, nu ca inovaţie sau escaladare dramatică a temei, iar *Incognito* găseam că e o investiţie colosală de muncă şi inventivitate cu efecte minore la distanţă.) Mai târziu, la acelaşi nivel cu *Principele* – ceea ce se întâmplă rar în viaţa unui scriitor –, avea să se adauge victoriilor sale majore *Săptămâna nebunilor*, o nouă capodoperă după părerea mea umilă, dovedind că geniul literar românesc se poate valorifica excepţional în romantismul istoric impresionist, impregnat de nostalgia tristă a deşertăciunii fastului uman şi social.

L-am întrebat dacă ar mai avea nevoie de timp ca să se gândească, să se decidă. Nu, n-avea de ce să mai mediteze, dacă nu exista altă soluţie, amânarea nu-l ajuta cu nimic.

Rămânea de văzut ce formă să capete intervenţia lui publică. Am căzut împreună de acord că cea mai potrivită, mai concisă şi mai directă ar fi scrisoarea către cititori, în care să-şi expună profesiunea de credinţă artistică, regretul că tehnica folosită s-a dovedit vulnerabilă şi intenţia de a reflecta asupra utilizării ei pe viitor, ţinând seama de experienţa nu prea fericită prilejuită de *Incognito*. Scriitorul nu-şi întocmise nici un bruion şi mi-a mărturisit că nu din lene, ci pentru că îi venea greu să pună pe hârtie acele gânduri. Credeam că e bine să se retragă undeva pentru a redacta, sau să aducă scrisoarea altă dată, dar el prefera s-o scrie pe loc, beneficiind de posibilitatea de a se verifica în compunere cu mine.

Nu juca teatru, nu exagera, efectiv nu dispunea de liniştea interioară necesară conceperii textului, astfel încât acesta să nu conţină nici mai mult, nici mai puţin decât era necesar. Mi s-a părut stranie cererea lui de a colabora la o explicaţie publică ce trebuia să izvorască în întregime din intimitatea judecăţilor şi simţirii sale, dar i-am venit în întâmpinare. Mă gândeam că dacă o idee nu se naşte embrionar în laboratorul minţii proprii, n-o poţi formula cu siguranţa că te exprimă integral. Pe măsură ce textul era aşternut pe hârtie, chemam secretara să ia materialul şi să-l bată la maşină.

Abia când l-a citit în forma dactilografiată, E. Barbu s-a mai înseninat la faţă. Pe chip i-a reapărut surâsul fin, persiflant, iar căutătura i s-a luminat, tăind uşor cu ascuţişul ironiei ceea ce-i stătea în faţă. L-a semnat, l-a introdus în plic şi, la cererea lui, l-am rugat pe şeful de cabinet să-l preia pentru a-l înmâna conducerii Uniunii Scriitorilor. Îl vedeam pe E. Barbu, în sfârşit, mai destins, eliberat de o parte a poverii ce-i apăsa şi-i gheboşa umerii, dându-i înfăţişarea aceea de om adunat în sine, baricadat în propria-i făptură biologică precum într-un bunker.

Nici el, nici eu n-am mai simţit nevoia să stăm la taifas şi ne-am luat rămas bun. Nu rămâneam cu un gust rău după acea lungă tranzacţie, nu mă încerca intuiţia că este ceva în neregulă între mine şi scriitor, sau între actul lui şi societate. Ce era strict intim în conştiinţa lui Barbu îl privea în mod exclusiv, ce ţinea de raporturile lui cu lumea mi se părea că dobândise o expresie decentă şi cât de cât satisfăcătoare pentru toate părţile.

Apariţia în *România literară* a scrisorii lui E. Barbu a pus capăt scandalului ce ameninţa să capete o turnură fratricidă monstruoasă. Nucleul vindicativ al Uniunii s-a resemnat, sau a convenit să amâne pentru altă dată încheierea răfuielii, iar scriitorul şi-a redobândit, cel puţin aparent, liniştea necesară continuării muncii obşteşti şi creaţiei literare. Nu ne-am mai reîntâlnit; părăsind centrala partidului, am

pus capăt oricăror raporturi oficiale cu uniunile de creaţie.

Am publicat de-a lungul anilor cărţi, dar revista *Săptămâna* condusă de E. Barbu nici măcar nu le-a consemnat, iar cineva din presa literară mi-a strecurat la un moment dat că la respectivul periodic nu sunt bine văzut. Aproape n-am dat atenţie faptului, şi pentru prima dată am realizat că scriitorul îmi poartă pică după răsturnarea din decembrie ’89. În închisoare fiind, am aflat că E. Barbu susţine o brutală campanie denigratoare împotriva mea. Nu mi-au căzut în mână publicaţiile cu pricina, pentru că mult timp mi-a fost interzisă citirea presei, dar de-afară răzbătea câte o veste despre alte şi alte batjocuri cu care mă învrednicea causticul, nemilosul pamfletar.

Mi-am zis că omul trăise o refulare, usturimile ulceraţiilor suferite sub grindina acuzatoare a confraţilor le tămăduia canalizându-şi reproşul nu spre sine însuşi, şi nici spre rivalii „obiectivi”, ci spre persoana mea, în care văzuse probabil vinovatul principal al imaginii oarecum ambigue rezultate din scandalul acela de presă. Aceasta mai puteam să înţeleg, deşi nu aveam ce să-mi imput, ba chiar eram convins (aşa cum fuseseră şi mulţi alţii) că atât cât stătuse în puterile mele îi făcusem bine acestui om. Ceea ce mi se părea lamentabil era că se năpustise asupra mea în timp ce eram la pământ, îngenuncheat de forţe străine, antiromâneşti, aproape pus la zid (ca fostul şef al statului) de duşmanii de afară şi de trădătorii de ţară din interior.

E. Barbu se coordona, sau numai se armoniza instinctiv (nu cred că şi programatic sub raportul ţelurilor politice) cu prozatorul căruia îi sugerasem să-şi pună talentul subtil şi în slujba poeziei, şi care nu ştiu nici până în ziua de azi ce avea în realitate de împărţit cu mine, în afară de simpatia sau antipatia străinilor ce ne dirijau destinul din umbră.

Sfredel într-o conştiinţă de gheaţă

În 1979, cred, s-a ţinut Congresul al XII-lea al partidului. Aş putea să caut într-o instituţie de documentare presa vremii pentru a verifica exact data, a reconstitui tematica adunării, ca şi prestaţia proprie, descoperind în amintire amănunte semnificative ale momentului. Dar nu mi-ar fi prea uşor să găsesc acea documentare şi sunt convins că nici nu merită osteneala. Nu interesează pe nimeni, nici pe mine însumi, coloratura evenimentului (am participat la şapte–opt asemenea manifestări şi, în afară de al nouălea şi al zecelea, toate se îneacă într-un unic şi banal clişeu).

Personal, m-am produs atât în plen, cât şi în secţiunea culturală cu câte un discurs, veştejind de o manieră persiflantă dogma pe care URSS nu doar continua să o conserve, ci o impunea neconcesiv tuturor celor ce se revendicau de la doctrina şi practica „socialismului victorios”. Ca şi comuniştilor din Occident, îmi venea greu să înţeleg obstinaţia absurdă de a cultiva sârguincios nu numai tezele necesare promovării hegemonismului de putere tutelară şi de centru politic diriguitor, dar şi unele fără nici o utilitate imediată sau interes strategic de perspectivă, doar din comoditate intelectuală, obtuzitate teoretică, şi convingerea că orice idee neverificată în laboratorul sovietic este dubioasă şi dăunătoare.

Probabil că acest Congres nu mi-ar mai fi solicitat niciodată efortul rememorării – ca şi al unsprezecelea sau al treisprezecelea, de pildă – dacă la ieşirea din închisoare nu m-aş fi întâlnit cu un concetăţean, coleg de liceu, şi el gazetar (dus de destin cândva chiar în catedrala presei comuniste, pe care eu am laicizat-o ulterior) şi care mi-a oferit, din culisele acelei adunări, mărturii relevante pentru fatalitatea ce

făcuse din mine, timp de aproape trei ani, locatar al fortului Jilava. Ion Bunea, acesta este numele ziaristului, a lucrat la *Scînteia* pe vremea lui Sorin Toma şi a fost scos ca nedemn de încredere (omul n-a suportat prea mult genunchiul pe grumaz şi s-a răzvrătit), apoi la *Munca* sub Ecaterina Borilă şi alţii, apoi la nu ştiu ce publicaţie departamentală, în final preferând plictiseala, cel puţin mai confortabilă, a unui birou de minister. Pe listele comitetului de partid al Capitalei, probabil şi al secţiei de presă a CC, figura ca un condei experimentat, folositor, şi la importantele reuniuni politice naţionale era convocat în colectivul pentru ajutorarea radacţională a vorbitorilor. Aşa se face că mi-a putut dezvălui un fapt, relevat şi lui întâmplător la congres, ce mi-a deschis ochii asupra felului cum eram perceput pe vremea aceea (poate chiar mai de demult), în anumite cercuri politice de la noi.

Din când în când, în încăperea unde lucra în calitate de membru al colectivului redacţional de „întrajutorare", intra Ion Iliescu, după presupunerile lui ales în componenţa secretariatului Congresului. Îi întreba de una de alta şi comenta cu ei degajat, cum îi era obiceiul, aspecte şi scene din Congres, cu deosebire calitatea luărilor de cuvânt. Membrii organelor de conducere ale partidului nu aveau, fireşte, obligaţia să solicite avizul sau sprijinul lui Bunea şi alor săi, ca atare şi Iliescu asculta expunerile respective în plen sau la secţiunea unde participa, cu titlul de inedite. Aceasta era şi situaţia mea, şi după ce-şi făcuse o idee clară despre apele în care mă scăldam (şi în plen, şi în secţiune cred că ne aflaserăm la masa aceloraşi prezidii), I. Iliescu nu s-a putut reţine să-mi califice şi să-mi interpreteze poziţia. Ion Bunea îmi spunea, în timp ce păşeam unul lângă altul pe o străduţă dosnică unde ne întâlnisem, descoperind că locuim în acelaşi cartier mărginaş, că mai târziu, când am fost arestat şi închis, apoi condamnat la ani grei de puşcărie în baza unor acuzaţii ticluite, parşive şi absurde, sub auspiciile prezidenţiale ale lui I. Iliescu, brusc i-a

apărut în minte scena de la Congresul al XII-lea şi a înţeles că de pe atunci soarta mea fusese pecetluită.

Iliescu le-a făcut o neobişnuit de argumentată prezentare a erorilor gândirii mele, blamându-mi mai ales tonul inadmisibil de băşcălios la adresa textelor sfinte ale doctrinei leniniste, numite de el „socialism ştiinţific". Mi-au atras atenţia, spunea Bunea, judecăţile tăioase, inflexibile, categorice, ca o sentinţă de tribunal. „Îşi permite să ia în derâdere, se indigna, teoria revoluţionară, pe care se vede că nici nu a aprofundat-o ca lumea. El nici nu este un ideolog, n-a studiat metodic socialismul ştiinţific la origini. Ca ziarist, are uşurinţa jonglării cu ideile, dar fără rigoare ştiinţifică. Ce spune este greşit, în esenţă, frondă de factură burgheză tendenţioasă, dar cel mai grav e că nu manifestă o elementară decenţă faţă de ideologia proletariatului, pe care pretinde că o promovează într-o variantă raţionalistă. Este intolerabil că un asemenea om are acces la tribunele congresului, că îşi poate face mendrele în suprema noastră reuniune de partid."

Fireşte, nimeni nu i-a cântat în strună, atât fiindcă ziariştii prezenţi acolo nu îmbrăţişau poziţia ortodoxă (adică închistată, intolerantă) a lui I.I., cât şi fiindcă eu aveam în partid un rang mai înalt decât al criticului, şi nu le era la îndemână să subscrie în vreun fel la acea terfelire. Nici să-l contrazică nu se vedeau tentaţi, fiindcă Iliescu făcea şi el parte din organul conducător al partidului şi îl ştiau nedispus să cedeze, susţinându-şi opiniile până în pânzele albe. Aşa că au ascultat şi, după plecarea vorbitorului, au discutat între ei consternaţi de cele auzite, reflectând asupra marilor divergenţe şi opoziţii ideologice existente chiar în sânul generaţiei tinere a conducerii partidului.

Pe moment, pe Bunea nu l-a pus pe gânduri neta şi neascunsa duşmănie a primului secretar de Iaşi faţă de „concetăţean", privind-o prin prisma invidiei unui intelectual cu practică în sectorul ideologic, îndepărtat din centrală. „Totuşi, atunci mi s-a relevat adevăratul motiv al scoaterii lui Iliescu din sfera

suprastructurii Comitetului Central, înţelegând că rămăsese pe vechile poziţii ale dogmatismului stalinist fundamentalist, iar receptivitatea sa faţă de înnoirea marxismului era numai de suprafaţă. Stăpânit de patimă, se trădase."

De ce se trădase? m-am gândit, meditând la raţionamentele lui Ion Bunea. Patima aceasta, care-l făcuse să-şi ridice garda, era de natură strict doctrinară? Îmi venea greu să cred, oricât de încarnat aş fi convenit că e dogmatismul ideologic în mentalitatea unui om cu studii făcute în URSS în plină autoritate stalinistă. Atunci, în minte mi s-a aprins un bec, scăldând în lumină accidentul cufundat în bezna uitării şi petrecut, cred, cu puţin timp înaintea acelui Congres.

Secretariatul CC îmi încredinţase sarcina de a conduce o brigadă împuternicită să examineze pe toate liniile activitatea organizaţiei judeţene conduse de Ion Iliescu. Investigaţiile brigăzii, alcătuită din specialişti în economie, probleme sociale, învăţământ, cultură etc., au durat două-trei săptămâni, timp în care m-am deplasat de câteva ori la Iaşi pentru a supraveghea acţiunea. Înaintea definitivării raportului, concluziile au fost expuse activului judeţean de partid, cerându-se opinia lucrătorilor locali. Ca de obicei, câţiva au contrazis anumite aprecieri, reclamând rectificarea unor calificative critice.

Ion Iliescu i-a întrerupt şi, abia stăpânindu-şi propria nemulţumire, mimând o suverană indiferenţă faţă de exigenţele brigăzii, a declarat: „Lăsaţi… n-are nici o importanţă, brigada vine şi pleacă, problemele noi le rezolvăm, nu brigada". Era o invitaţie deplasată la ignorarea controlului, la bagatelizarea concluziilor critice ale brigăzii, exhibarea unei vanităţi locale de prost gust. Specialiştii veniţi de la Bucureşti s-au simţit vexaţi, câţiva au protestat ca faţă de o insolenţă. Ei nu erau ghidaţi de interese personale, acţionaseră cu bună credinţă şi discernământ, sesizând atât realizări, cât şi

neglijenţe, greşeli, defecte deloc minore în orientarea şi practica organizaţiei judeţene.

În final, le-am luat apărarea, exprimându-mi nedumerirea că primul secretar priveşte cu atâta lipsă de consideraţie preocuparea Comitetului Central de a ajuta activul. Când faci ceva, indiferent ce, am spus, un ochi proaspăt, din afară, vede mai clar decât tine dacă treaba merge bine sau pe undeva greşeşti. Dacă-l asculţi cu atenţie, n-ai decât de câştigat, în nici un caz nu poţi să pierzi. Îţi dăunezi ţie însuţi când îţi astupi urechile şi-i întorci spatele, sau îl priveşti de sus. Ion Iliescu n-a mai dat nici o replică, dar seara, când luam împreună cina de despărţire la casa de oaspeţi, m-a admonestat: „Ce rost avea să spui lucrurile acelea în final? Ca să aibă oamenii ce comenta?" „Păi la asta trebuia să te fi gândit înainte de a-i lua la vale pe cei trimişi aici să te ajute", i-am răspuns, şi am pus capăt controversei.

Se înnegurase la faţă, vocea îi căpătase o rezonanţă metalică, ochii lui mă fixau cu răceală. Nu a mai adăugat nimic, fiindcă nu avea dreptate, dar presupusul afront a sfredelit în conştiinţa sa de gheaţă, prin straturile adânci ale duşmăniei şi urii, scoţând, iată, la suprafaţă, nu după mult timp, primul zăcământ toxic. Un mic aconto faţă de ceea ce avea să urmeze, în epoca sinistră a plăţii poliţelor, a celei mai bezmetice şi scelerate răzbunări.

Nu e pentru cine se pregăteşte…

Prin ferestrele deschise, auzeam vocile grădinarilor robotind la rondurile cu flori din faţa sediului şi răsfoiam distrat ziarele şi revistele puse maldăr pe birou. Maşinăria birocratică a Comitetului Central nu începuse încă să duduie, tovarăşii îşi beau cafelele, cercetau presa şi, în absenţa secretarului general, se bucurau de decrisparea atmosferei, intrând în noianul de treburi ale zilei cu sentimentul că timpul mai aşteaptă.

Neanunţaţi, cu un pas uşor, degajat, şi cu o mină de oameni dezinteresaţi, ca şi când tocmai şi-ar fi pierdut ultimii bani la ruletă şi acum, lefteri, gustau frumuseţea vieţii scăpaţi din chingile oricăror dependenţe şi temeri, au intrat Titus Popovici şi Ion Brad. Veneau direct de la Conferinţa pe ţară a Uniunii Scriitorilor, unde îşi pierduseră noaptea în vacarmul tensionat al alegerii „organelor conducătoare”, după două-trei zile de dezbateri furtunoase ce îi opusese iarăşi pe mânuitorii condeiului. S-au aşezat osteniţi, cu obrajii cam palizi de nesomn, cafele, fum de ţigară şi agitaţia organizatorică a taberelor. Le-am propus câte o limonadă, i-am lăsat să-şi revină şi apoi să povestească agale, ca pe o întâmplare la care fuseseră martori involuntar, ceea ce li se părea lor esenţial în rezultatul scrutinului.

Într-un cuvânt – lupta fusese neconcludentă, în sensul că nu învinsese nici una din tabere, iar partida fusese întreruptă, acum, dimineaţa, în faţa unei perspective de remiză, combatanţii retrăgându-se în armistiţiu pentru deliberări. Printre primii, căzuseră la numărătoarea voturilor preşedintele ilegalist – candidatul grupării bonzilor, susţinut şi de Nicolae Ceauşescu prin Ilie Rădulescu prezent la Conferinţă – şi alţi câţiva „grei”, pe de o parte, şi reprezentanţi

ai taberei „experimentaliste”, ca să zic aşa, opusă curentului naţional, pe de altă parte. Întruniseră sufragiile alegătorilor, în schimb, un fel de neutri, faţă de care ambele tabere manifestau dezinteres, ceea ce le şi determinase să convină asupra pauzei pentru consultări. Relatarea făcută de cei doi scriitori cu calm şi umor, avea suculenţă şi haz şi îmi permitea să-mi imaginez ce patimi se dezlănţuiseră acolo pentru miza locurilor în comitet şi birou şi mai ales pentru scaunul prezidenţial. Emiteau amândoi consideraţiuni de „experţi electorali” şi analişti sociologici cu privire la cauzele eşecului unora şi altora, dezvăluiau mişculaţii la care recurseseră agenţii taberelor, precum şi erorile de calcul manifestate în timpul desfăşurării scrutinului.

Tot atât de inopinat a apărut pe uşa cabinetului şi Ilie Rădulescu, având o înfăţişare mai şifonată decât a scriitorilor şi oricum mult mai agitat, purtând după sine trena zbuciumului ce-l consumase în timpul nopţii, ca şi în decursul interminabilei conferinţe. Avea în mâini un dosar pe care îl strângea cu nervozitate. Presupunea că am fost pus în temă cu evoluţia confruntării şi mai ales cu pierderile de poziţie ale candidaţilor de bază, în speţă cu anularea formulei pe care mizase şi voia să se fixeze asupra a două probleme: estimarea gravităţii situaţiei şi găsirea unei soluţii „în disperare de cauză”. La aceste puncte, s-a iscat o controversă, provocată de acuza directă aruncată de Titus Popovici, deodată iritat, privind greşelile de tact personale ale secretarului de resort. (Redutabilul scenarist aspirase la rangul de preşedinte şi se simţea frustrat, plăcându-i să dea vina pentru eşecul său pe inabilităţile şefului de campanie.) I.R., excedat, a început să tremure, gata parcă să izbucnească în plâns.

Am aplanat conflictul lipsit de noimă. L-am întrebat pe I.R. ce are în dosar. Mi-a întins lista candidaţilor căzuţi şi ieşiţi. Ne pierdeam vremea în controverse sterile şi el avea acolo cheia. I.R. era convins că din acel dosar nu se mai poate scoate nimic, punându-şi speranţa, după cum se vedea, doar

într-o inspiraţie divină, în intervenţia unui „deus ex machina”. Se cam pierduse, şi cel mai mult îl măcina gândul la raportul aşteptat de Nicolae Ceauşescu, aflat la mare. Am cercetat lista cu cei ce nu întruniseră numărul de voturi necesar şi cu cei aleşi. Evident, dintre ultimii avea să se alcătuiască biroul şi să se aleagă preşedintele, vicepreşedinţii, secretarii.

În această categorie se afla şi D.R. Popescu, ale cărui romane (în special *F* şi *Vânătoare regală*) le consideram originale, aplicate analize literare ale fenomenelor incipiente generate de implantarea socialismului în România. M-am consultat cu Ion Brad şi Titus Popovici asupra ideii de a-l propune pe D.R. Popescu în poziţia de preşedinte, potrivit atât sub raportul criteriilor de partid, cât şi al popularităţii în masa scriitoricească. Credeau că răspunde ambelor. Ilie Rădulescu se vedea luat prea repede şi întârzia să se pronunţe. Ba chiar aducea obiecţii de ordin tehnic, referitoare la nu ştiu ce înţelegere iniţială privitoare la numărul de voturi necesar preşedintelui. N-am reuşit să mă edific pe deplin asupra caracterului respectivei înţelegeri, însă i-am recomandat să se gândească şi la înţelegerea pe care trebuie să o încheie cu Nicolae Ceauşescu, ceea ce l-a aruncat din nou în braţele disperării. L-am întrebat dacă nu vrea să-l sune el pe N.C., pentru a-i face o informare globală şi a-i prezenta propuneri. Nu, I.R. credea că este de datoria mea să fac acest lucru.

Am sunat. N.C. se afla la biroul lui de pe plajă şi a răspuns imediat. I-am spus că trebuie să luăm o hotărâre în privinţa conducerii Uniunii Scriitorilor. Întreba cum au decurs alegerile. „Socoteala de-acasă nu se potriveşte cu cea din târg” – i-am amintit, şi el a râs pătruns de marea înţelepciune a zicalei. I-am adus la cunoştinţă că ilegalistul a căzut şi n-a arătat cine ştie ce regret pentru această pierdere. Probabil se convinsese între timp că omul nu se bucura de autoritatea literară necesară. I-am spus că în situaţia dată se poate miza pe D.R. Popescu, scriitor încă tânăr, dar cu operă reprezentativă, apreciat profesional, cu activ obştesc bogat, serios, având o

orientare socială judicioasă şi bună poziţie morală. Cunoştea vag, din auzite, personajul, dar n-a stat pe gânduri, a subscris fără obiecţii.

Ilie Rădulescu s-a detensionat, trecând parcă în cealaltă extremă, a stării de dezagregare psihică, un fel de lichefiere a personalităţii invadate de bine. Şi-a luat în primire dosarul şi a plecat să pună capăt dilemei ce i se păruse fără ieşire. Au mai rămas un timp Brad şi Popovici, convinşi că s-a găsit soluţia avantajoasă pentru toată lumea, şi că D.R. Popescu va reuşi, cu ajutorul oamenilor ponderaţi din Uniune, să atenueze conflictele – în orice caz să nu le adâncească, aşa cum se făcuse recent – şi să mai armonizeze interesele taberelor.

D.R. Popescu s-a dovedit pentru etapa aceea, ca şi pentru următoarea, lungă de aproape un deceniu, varianta optimă, deşi se evidenţiase în mod cu totul întâmplător în clipa respectivă doar ca „un rău mai mic”. El ilustra cealaltă zicală subtilă a românilor, potrivit căreia „Nu e pentru cine se pregăteşte, ci pentru cine se nimereşte”. Dar el s-a „nimerit” nu numai în sensul că s-a aflat „la locul potrivit în momentul potrivit”, ci şi în acela că a corespuns nevoilor timpului. Ce calităţi i s-au validat ca virtuţi corespunzătoare pilotării navei pe ocean?

În primul rând, nu era un fanatic al puterii, nu ţinea să-şi impună voinţa nici în faţa unora, nici a altora, nu băga nimănui pe gât punctul său de vedere. Unii chiar obiectau că nu se impune destul, or, tocmai acesta era atuul său major. Pe de o parte, lăsa fiecăruia iluzia că e manevrabil (fără să fie), pe de alta, nu frâna avânturile – ce atât aşteaptă, un cât de mic impediment, ca să se exacerbeze. Nu, el îl lăsa pe fiecare să se reverse până când se epuiza sau se plictisea singur de atâta diseminare vană.

Datorită unei doze substanţiale de umor intrinsec, nu se speria, nu se alarma, nu dramatiza inevitabilele scenete tensionate interpretate de scriitori. Se amuza, dând însă impresia că e pătruns. De câteva ori, am avut ocazia să-l ascult reproducând scene picante de la Uniune, cu talentul dramaturgului de meserie.

Reţinea tot felul de expresii şi efecte de scenă, transformându-le în poante memorabile.

În al doilea rând, aborda diferenţiat marile categorii. Generaţiile tinere le trata cu o camaraderie deschisă, spărgând bosumflarea încăpăţânată, sedimentată în timp faţă de o conducere fatalmente gerontocratică (Botez, Stancu, Teodorescu, Macovescu). Fiind primul preşedinte june, se bătea pe burtă, fără nici un complex, cu noii veniţi (unii destul de vechi, dar ţinuţi dinadins la uşa „maturităţii" literare şi civice), dându-le impresia că odată cu el au acces la o nouă treaptă. Faţă de „venerabili" arbora respect admirativ, sugerându-le că e timpul să nu se mai consume în hamalâcul obştesc diurn, ci să troneze din sanctuar, bucurându-se doar de glorie şi grandoare, de preţuirea tineretului ce, paralel, îşi exercită şi propriul drept la libertate.

Poate nu obţinea atâtea noi avantaje materiale de la partid şi stat ca Z. Stancu (să nu uităm că Stancu exploatase conjunctura cea mai generoasă a regimului), dar nici nu pierdea ceva din zestre şi, mai ales, diminua intervenţiile oficiale în treburile Uniunii. Nu se ducea la CC cu jalba în proţap, nu se plângea, inclusiv atunci când, Dumnezeu ştie cum, reuşea să se descurce, ocrotind atmosfera de intimitate a Uniunii, de spălare a rufelor în familie. În plin deceniu al nouălea, când nelipsiţii contestatari începeau să devină stridenţi, acţiona ca tampon, împiedicând coliziunea oficialităţii cu gălăgioşii. Prefera să fie el victima intransigenţei manifestate şi dintr-o parte şi din alta şi să înăbuşe tulburenţele într-un echivoc provizoriu, devenit prin repetare permanent. Dădea fiecăruia iluzia că e cu el, şi nu era decât cu o cauză comună – aceea a supravieţuirii normale în împrejurări istorice tot mai dificile.

Nebănuita concurenţă

Nu i-am cerut lui Nicolae Ceauşescu permisiunea de a publica *Pumnul şi Palma*. Nu a fost necesar deşi, exceptând versurile, pronunţase la adresa mea interdicţia categorică de a semna cărţi sau texte de presă şi timp de cinci ani n-a revenit asupra sancţiunii. Introdusese însă, între timp, obligaţia aprobării la Secretariat a planurilor editoriale, cu o anexă a titlurilor aparţinând membrilor conducerii partidului. (Unii susţineau că pentru a putea urmări ieşirile mele scriptice în public iniţiase N.C. această hotărâre, căci producţiile scriitorilor, ziariştilor şi oamenilor de ştiinţă membri ai Comitetului Central nu-l interesau, iar din Comitetul Politic Executiv nu mai publica nimeni. Aşa cum tot pe mine mă viza legea promulgată în anul următor, potrivit căreia dreptul de autor al demnitarului, oricâte cărţi ar fi publicat, se reducea la cuantumul a trei salarii pe an. Unul sau doi autori cu acest rang, ce au intrat sub incidenţa aberantei legi, m-au înjurat de mama focului, fără să am nici o vină.)

Putuse constata, astfel, că în 1980 eram prevăzut cu un volum de proză literară şi dăduse aviz tipăririi. După apariţia volumului al treilea, când am făcut obiectul violentului atac de presă din partea URSS, a pretins că am abuzat de poziţia mea politică pentru a face să se editeze o carte „cu probleme”, controversabilă, de natură să aducă daune partidului. Dar acesta era N.C., pe moment, pentru orice neajuns trebuia să găsească ţap ispăşitor, nu suporta ca un lucru inconvenabil să nu poarte responsabilitate directă, cu nume propriu. Până la urmă, a convenit însă că eu sunt obiectul abuzului şi a fost de acord să luăm atitudine faţă de impertinenţii şi aroganţii procurori ideologici sovietici.

Făcusem ultima corectură la *O dimineaţă înşelătoare* şi urma ca în două–trei săptămâni cartea să fie pe piaţă. Deodată, mă pomenesc pe uşă, valvârtej, cu scriitorul Marin Preda. Se mai îngrăşase, obrazul, altă dată supt, osos, îşi netezise concavităţile, se împlinise. Era îmbrăcat îngrijit, corect, pedant, dar nu elegant, aducând mai degrabă cu un pedagog dornic să pună accentul în înfăţişare pe exigenţă, însă organic refractar extravaganţelor. Putea fi luat şi drept rentier, unul mulţumit de condiţia sa, cu o viziune distinctă asupra ţinutei masculine de bun simţ, organic incapabil să se lase târât de modele vestimentare, bunăoară să înoate în sacouri largi, deşelate, şi în cămăşi cu gulere mari, apretate, tăiate în tot felul de unghiuri fistichii. Mă bucuram să-l văd şi să stau de vorbă cu el. Preşedinte era pe atunci încă George Macovescu (în anul următor avea să fie înlocuit de D.R. Popescu), însă înţelegeam că nu-l cultivă cu osârdie, precum ceilalţi „pairi" ai Uniunii, pe care, de asemenea, din câte îmi dădeam seama, nu-i agrea din cale-afară de mult. Indiferent de relaţiile lui convenţionale, Marin Preda rămânea, evident, un singular, o persoană cu reprezentări strict particulare despre toate valorile sociale şi umane, dispus să dialogheze, să-şi facă auzite punctele de vedere, chiar să asculte, în anumite limite, opinii, cu un aer uşor ermetic, distant, dar nu să se omogenizeze cu interlocutorii.

A intrat repede în subiect. Lucrase un şir de ani la ceea ce numea opera sa capitală de până atunci – o trilogie epică aflată sub tipar –, convins că ea o să-i impună individualitatea literară la alte dimensiuni decât *Moromeţii*, carte preţuită, nu e aşa, dar reprezentând expertiza romanescă a unei categorii socio-umane depăşite istoriceşte, reprezentând trecutul României, ca şi al umanităţii în general. Noul roman, de mari întinderi, cuprinzând trei volume, surprindea schimbările sociale, cu gravele dificultăţi de adaptare presupuse de acestea, în special în existenţa intelectualilor, cei mai dramatic izbiţi de cotiturile istorice. Cartea, spunea, încearcă

să identifice şi unele ancore ce permit individului să nu se lase doborât de torente, să supravieţuiască furtunilor în care e prins pe oceanul istoriei – printre care, poate chiar în prim-plan, situându-se armonia cuplului, necesara completare intimă a indivizilor de sex opus, supuşi legilor atracţiei biologice şi spirituale, sau ceea ce se numeşte, îndeobşte, dragoste. Nu eram la curent cu acest mare proiect dus la capăt, după cum spunea, şi aflat în ajunul lansării pe piaţă, ascultam animat de cel mai mare interes. S-a oprit însă aici, mărturisindu-mi că se resimte după lungul travaliu impus de respectiva întreprindere literară, şi chiar încerca să-mi sugereze o anumită pecete pusă pe faciesul său de epuizarea concentrării şi rigorile efortului intelectual.

Credeam că aceasta este o introducere şi aşteptam să dea la iveală motivul onoarei pe care mi-o făcea, vizitându-mă. Probabil că a intuit „aşteptarea", fiindcă, surâzând discret, m-a încunoştiinţat că de fapt acesta este şi mobilul întrevederii. Nu venise la mine în calitate „oficială", ca până atunci (înţelegeam că nu la mine ca oficial), ci în postura de coleg. Eram departe de a presimţi sinuozitatea gândirii scriitorului şi el realiza lipsa fondului meu aperceptiv în materie. S-a explicat. Aflase de mai mult timp că scriu şi eu un roman. Găsise lucrul firesc, fiindcă după el, noi, teleormănenii, avem o înclinaţie predestinată spre epică. I se spusese de curând că şi cartea mea e sub tipar, şi tot în trei volume. Era adevărat?

Am început să mă edific. Crezuse că, aproximativ concomitent, vor apărea pe piaţă două trilogii epice scrise de teleormăneni. Am râs amuzat şi în acelaşi timp liniştit. Am obiectat. Ce concurenţă puteam să-i fac eu marelui romancier consacrat Marin Preda, cu o primă încercare romanescă? Faptul că eram teleormănean nu-mi împrumuta nimic din gloria lui literară. Şi chiar în timp ce vorbeam începeam să mă mir de-adevăratelea. Ar fi putut să-mi pună această întrebare în treacăt, într-o întâlnire ocazională, întâmplătoare, din simplă curiozitate, fără nici o

conotaţie specială, dar să vină până la Comitetul Central, unde mă aflam, ca să mă chestioneze metodic şi serios? Cu ce rima un asemenea complicat şi grav demers? Ce importanţă dăduse el măruntei coincidenţe că în timp ce apărea principala sa operă literară, cum o socotea, la care lucrase ani de zile, se tipărea şi cea dintâi proză epică a mea, indiferent de dimensiunea acesteia? A înţeles începutul meu de consternare şi a încercat să se motiveze. După el, scrisul e un fel de loterie. Când înnegreşti acolo, la masa de lucru, paginile şi apoi le trimiţi la tipar, parcă ai completa un buletin „de tragere", cu numerele care-ţi vin în cap. Poţi spera că ai dat lovitura şi să nu câştigi nimic, precum poţi să-ţi depui buletinul fără nici o iluzie şi să câştigi. Când compune, scriitorul nu ştie dacă a pus destul noroc în opera lui, dacă a prins filonul fast şi l-a însufleţit într-atâta încât „să prindă", să producă ecou printre cititori. Ştia că mulţi scriitori s-au înşelat mizând pe o carte sau alta (dintre cele proprii) sau subapreciindu-şi colegii, creându-şi convingerea că x sau y nu-i pot egala, cu atât mai mult „întrece" pe ei în competiţia literară. Fireşte, nu există nici o competiţie, dar uneori, mai ales când apar deodată, cărţile se pot eclipsa reciproc, cel puţin pentru o perioadă.

Nu-mi venea să cred că e chiar pătruns de ce spune, nu făcea impresia omului „împiedicat" în teoria hazardului muncii literare. Dimpotrivă, credea cu certitudine în talentul său, fiind convins că cel puţin operele de bază vor mobila de-a pururi istoria literaturii române. Cel mult, puteam accepta că se teme de vreo concurenţă comercială, fiind mai demult avizat de el însuşi că deverul, încasările îl preocupă în mare măsură, cel puţin din unghiul interesului, cum afirmase, al ţăranului tată de copii. L-am liniştit spunându-i că n-am scris decât un volum şi îl public din dorinţa de a mă confrunta cu publicul şi critica înainte de a merge mai departe. Aşa cum le-am conceput, volumele pot fi citite şi

separat, fiecare fiind delimitat într-o epocă istorică anume.

N-a încercat să atenueze sensul dat iniţial întâlnirii, doar nu venise până acolo ca să se joace cu înţelesurile, era un om profund, poate personal găseam chestiunea puţin ridicolă, dar el o trata cu toată seriozitatea. Atunci, mi-a venit în minte să-l întreb ce-ar fi văzut posibil de făcut în cazul când temerile sale se adevereau şi într-adevăr publicam şi eu o trilogie completă, concomitent cu a lui. De data aceasta s-a destins şi a râs mulţumit, înţelegător, puţin fals. „Ei, cine ştie, a insinuat, poate negociam şi ajungeam la o concluzie de interes comun.” Apoi a adăugat că soarta cărţilor nu trebuie hotărâtă cu uşurinţă, în ele ne investim viaţa, mintea şi sufletul, ţinem la ele ca şi la copiii noştri. E drept, ele pot să ne trădeze nouă speranţele, dar noi, după ce le aducem pe lume, trebuie să le dorim o soartă cât mai bună.

S-a ridicat şi şi-a luat rămas bun cu o afabilitate amicală pe care nu mi-o arătase niciodată până atunci, făcându-mă mereu să mă întreb dacă în fiinţa acestui om sălăşluieşte căldură şi tandreţe pentru aproapele său, ori talentul scriitoricesc i-a impus rigori peste care nu mai poate trece. Şocul morţii lui atât de absurde s-a exercitat asupra mea cu atât mai puternic şi stăruitor, cu cât îl aveam proaspăt în minte – cu toată masivitatea personalităţii lui de genial observator al vieţii şi mare muncitor la masa de scris, animat de înaltă răspundere faţă de produsul talentului său, în ultimă instanţă sobră şi valoroasă instituţie culturală ce, iată, se aplecase şi asupra persoanei mele, acordându-mi girul seriozităţii de a mă lua în seamă în calitate de coleg în mânuirea condeiului.

După un timp, profesorul şi criticul Eugen Simion, angajat în întocmirea unui volum omagial, mi-a cerut o mărturie evocatoare despre scriitor. Nu mai ştiu ce impedimente mi-au zădărnicit dorinţa de a-i veni în întâmpinare şi am încercat, pe cât mi-a stat în putinţă, ca în aceste memorii să marchez cele câteva

ocazii când am venit în contact cu scriitorul, despre impresionanta sa operă lăsându-i să depună mărturie pe exegeţii de meserie.

Stânjenitoarea logică străină

Începutul deceniului al nouălea anunţa sfârşitul unui mod de conducere inteligibil – în ciuda nu puţinelor capricii ale lui Ceauşescu, imposibil de motivat raţional –, dinamic şi cu ţintă clară, benefică pentru ţară, valorificând fără idei preconcepute inteligenţa, competenţa şi experienţa românilor hotărâţi să pună umărul la scoaterea societăţii din marasm economic şi politic şi bazat pe spirit de echipă în nucleul diriguitor, cu antenele deschise, spre lume, pentru asimilarea ideilor de progres ale epocii. Începea să se învedereze acum o retrogradă autarhie, determinată de neîncredere şi reticenţă nu numai în raport cu URSS, rău intenţionată faţă de noi, ci şi vizavi de Vest, şi am în vedere nu linia fundamentalistă a anticomunismului ideologic, ce nu puteam crede că se va atenua vreodată, ci cultura şi civilizaţia materială a acelei societăţi, pe care nu aveam cum să o ignorăm fără riscul compromiterii aspiraţiei de emancipare a României. Dinamismul economic însuşi îşi pierdea din suportul pragmatic şi managerial de tip modern, transformându-se într-un scop în sine, într-o rutină îmbâcsită de reflexele şi temerile avarului bătrân, atât de zgârcit şi obtuz, încât îşi fură propria căciulă. Se insinuau din nou criteriile rigide, fixe, lamentabil de neproductive, ce ne ţinuseră mult timp pe loc, ale selecţiei şi promovării factorilor de decizie de pe vastul eşichier social, de parcă foştii cadrişti ai deceniului al şaselea fuseseră scoşi din hrubele istoriei şi puşi să strivească într-un crunt „pat al lui Procust” spiritul românesc evoluat şi redimensionat. Echipa conducătoare a partidului îşi schimba radical şi deplorabil compoziţia; nu mai rămăsese aproape nimic din „garda Congresului al IX-lea”, din următoarea, formată în împrejurările grele ale „războiului” cu

puterea hegemonă şi cu „Tratatul”, din intelectualii aduşi la începutul deceniului al optulea. Eu eram „ultimul mohican”, supravieţuind ca prin minune succesivelor „curăţări” tacite ale Secretariatului şi reproletarizării organelor conducătoare. La partid nu mai lucrau de mult nici Mănescu, Verdeţ, Mizil şi Trofin, nici Iliescu, Andrei şi Burtică, nici Miron Constantinescu şi Emilian Dobrescu; apăruseră figuri noi, venite din aliniamentul judeţean, racolate de Nicolae şi Elena Ceauşescu în timpul turneelor propagandistic-electorale prin ţară, sau al lungilor partide de vânătoare, şi promovate în virtutea măruntelor abilităţi organizatorice de şambelani ocazionali ai cuplului. În sfârşit, raţionamentele ce fundamentau deciziile lui N.C. (tot mai ermetic zidit în monumentul său mineral de omniştient şi omnipotent, de instanţă supremă unică şi discreţionară) se obscurizau de aşa manieră – ca o şaradă cu cheia pierdută –, încât transformau înalţii demnitari ai regimului în simple marionete executând orb mişcările degetelor păpuşarului.

Elena Ceauşescu, ocupând un post de vicepremier şi altul de şef al administraţiei ştiinţelor şi tehnicilor, patrona şi la CC secţia de cadre, dându-şi avizul pentru toate angajările de nivel înalt, inclusiv pentru mişcările personalului mediu, şi începând să atragă în exercitarea politicii de cadre a României – una dintre cele mai abominabile contribuţii ale acestui personaj la regresul nostru – serviciile Securităţii. Tot mai des o găseam în cabinetul lui N.C. atunci când treburile îmi impuneau să-l consult, fiind nevoit ori să-i suport ingerinţele, ori să-mi amân intrarea. Îl rugam pe şeful de cabinet să mă anunţe dacă secretarul general „s-a eliberat”, dar „eliberarea” nu era niciodată sigură, fiindcă la câteva minute după ce mă instalam în scaunul „de serviciu”, revenea neauzită ca o pisică, atentă să nu scape un cuvânt.

Nu practica numai faţă de mine această „supraveghere”, dar pe mine mă urmărea cu deosebire. Constituiam pentru ea o problemă nerezolvată. În primii ani după Congresul al IX-lea

mă plăcuse. Puţin timid, serios, harnic, găsea că sunt o garanţie a afirmării intelectuale publice a soţului ei, manifesând grijă ca în timpul lucrului la documente – mai ales la Snagov – să nu fim conturbaţi şi să nu ne lipsească nimic. Prin ’66, cred, întrebuinţându-se prea mult în escapadele sale de tribun frenetic, luând cuvântul în aer liber, indiferent de intemperii, N.C. a suferit o gravă afecţiune a coardelor vocale. Circa o lună de zile n-a ieşit din casă şi n-a vorbit, comunicând cu mine în activitatea redacţională mai mult prin semne. Îmi aduc aminte că o cam băgase pe mânecă, se suspecta de un cancer ca acela care îl răpusese pe Dej, detectat tot ca urmare a unui incident laringian. Îl încurajam, spunându-i că o păţisem şi eu o dată din cauza abuzului de indicaţii date subalternilor, şi asta îl înveselea. Dar Elena Ceauşescu purta lungi discuţii cu mine, în particular, despre ciudata răguşeală a soţului ei ce, în pofida tratamentelor, nu se atenua. Nutreau amândoi, separat, aceleaşi bănuieli şi găsiseră în mine un confident, el exprimându-se prin mimică, ea locvace. Până prin ’70, E.C. mi-a arătat simpatie şi, odată, chiar în ’68, m-a întrebat, la Snagov, dacă nu exageram noi în răzmeriţa antisovietică şi dacă n-ar fi mai bine să cedăm întrucâtva, măcar în aparenţă, cam în genul cum procedase Dej. Mi-am exprimat opinia că dacă am arăta cea mai mică slăbiciune şi şovăială, sovieticii ne-ar înfige mâna în gât, singura noastră armă de apărare în faţa colosului fiind această răţoială ce atrage atenţia lumii şi îi mai înfrânează apetitul agresiv. „O fi şi-aşa”, părea să spună, dând impresia că se resemnează cu mania căposului ăla de soţ al ei, şi cu nu mai puţin încăpăţânaţii locotenenţi.

De prin ’70 a început să mă suspecteze de aroganţă dispreţuitoare faţă de persoana sa şi de o influenţă intelectualistă nefastă asupra operei scrise a „tovarăşului”. Din ’71 mi-am dat seama că toată simpatia i s-a îndreptat asupra colegului meu, Cornel Burtică, implantat de asemenea în suprastructură, şi căruia a militat să i se încredinţeze mass-media,

părându-i-se că sub auspiciile mele nu mai este sigură. Pentru ca după şase ani să ajungă la concluzia că de fapt cultura suferă cel mai rău sub influenţa subsemnatului, şi printr-o nouă rocadă să i-o cedeze colegului.

De-a lungul acestor ultimi ani avuseserăm frecvente controverse legate de sectoarele respective, e drept, nedegenerate în conflicte deschise, dar de natură să sape tot mai mult încrederea reciprocă. În ce priveşte documentele de partid, ori de câte ori ne surprindea lucrând împreună, pe N.C. şi pe mine, se învăluia într-un aer ambiguu, parcă de suspiciune şi nesiguranţă acum, de dubiu perpetuu că ceea ce se face e bine şi de convingere că aici dăinuie în suspensie o problemă serioasă pe care ar fi timpul s-o rezolve. Pe ici, pe colo se pronunţa asupra luărilor libere de cuvânt ale lui N.C., catalogându-le ca mult mai clare şi mai pregnante decât cele elaborate pe hârtie. Paralel, încerca să-l consacre pe Mitea ca titular (pe care şi N.C. îl aprecia şi îl folosea cu plăcere până la un punct), dovedind prin propriile ei texte publice întocmite de acesta (într-un adevărat halou abracadabrant ce îi măcinau bietului om nervii şi zilele) că rezervele soţului ei nu sunt întemeiate şi că e momentul ca acesta să fie avansat.

De când îl coordonam pe Ilie Rădulescu (nu fusese cu siguranţă ideea ei), se preta la tot felul de stratageme penibile ca să semene vrajbă. Lui mă bârfea pe mine, mie mi-l bârfea pe el, şi nu numai în ocazii speciale, când ne aborda separat, ci chiar prin şedinţe şi reuniuni; şi dacă I.R. şi cu mine ne aflam doar la un metru distanţă, îşi făcea „treaba” întorcându-se succesiv cu spatele când spre unul, când spre celălalt, nepăsându-i că o puteam surprinde în „exerciţiul funcţiunii” şi auzi. De altfel, bârfa constituia marea ei delectare de femeie rea, invidioasă şi perfidă, dovedindu-se maestră în arta de a-i lua ca martori, în marile dezvăluiri mahalageşti, chiar pe cei ce cu puţin timp înainte fuseseră obiectul dezvăluirilor în faţa subiecţilor asupra cărora se concentra acum. Probabil că plăcerea de a bârfi era

întrecută doar de jubilaţia de a arunca oamenilor în faţă grosolănii şi ignominii, de a terfeli persoane onorabile, cu siguranţă superioare ei pe planul competenţelor şi al caracterului, ca pe nişte mototoale de şters pe jos. Din când în când, Andrei îmi şoptea la ureche că „tovarăşa" nu mă agreează deloc, ba chiar îmi poartă sâmbetele şi rămâne de văzut cât va mai putea N.C. să-i ţină piept, păstrându-mă lângă el.

Nu mă afecta aversiunea Elenei Ceauşescu, îi urmăream evoluţia chiar cu reală curiozitate şi, mărturisită sau nu, cu speranţa că aceasta poate fi până la urmă sprijinul meu în năzuinţa de a pleca de la CC. În toamna lui '81 se împlineau treisprezece ani de când ocupam un birou de secretar al partidului, şi mă plictisisem până peste cap. Probabil că „mi-ar fi ajuns" cu prisosinţă şi dacă lucrurile ar fi decurs normal în această instituţie. Cu atât mai mult, într-un proces de alterare a reperelor muncii şi degenerare pe panta autocraţiei, cu perspective profund îngrijorătoare. Nemaivorbind de faptul că mă angajasem într-o treabă literară acaparantă, ce-mi cerea nu numai timp material, ci şi concentrare, o cât mai mare detaşare de tumultul vieţii politice. Deschisesem de câteva ori discuţia – e drept, ca un fel de expresie a nemulţumirii la afronturile lui N.C. – despre eventuala mea plecare în presă, dar fusesem respins din capul locului. Deocamdată nu întrevedeam nimic favorabil şi mă străduiam să împac rigorile funcţiei cu imperativele muncii scriitoriceşti. Volumul al doilea al trilogiei apăruse şi el de curând şi mă consacram ultimei părţi a cărţii.

În aceste condiţii, N.C. mă cheamă într-o zi şi-mi aminteşte, în calitate de coordonator al lui Ilie Rădulescu – însărcinat cu propaganda şi cultura –, că postul de rector al Academiei Ştefan Gheorghiu e vacant din vară, când fusese eliberat din muncă şi îndepărtat din CPEx Leonte Răutu. Nu presupusese urgenţă, pentru că Academia se aflase în vacanţă, dar începuseră cursurile şi chestiunea trebuia rezolvată imediat. Nu crezusem că e de datoria mea să mă

ocup de acest aspect administrativ al atribuţiilor secţiei care îşi avea titular. Dar N.C. a cerut să mă pronunţ pe loc. Depindea, după mine, în ce viziune concepea el rectorul în perspectivă. Dacă acesta va fi doar membru al CC, ca înainte de numirea lui Răutu, se putea alege dintr-o listă destul de lungă, dacă ţine să aibă în continuare acolo un membru al Comitetului Politic Executiv, numai el, N.C., putea hotărî. Va fi, inevitabil, unul dintre noi, am zis. „Care noi?", a preluat el din zbor expresia, presându-mă să fac o nominalizare imediată. „Chiar şi eu", am replicat, sub impulsul unei inspiraţii de moment, pentru că la orice m-aş fi putut gândi, numai la ocupaţia de şef al universităţii politice, nu. „A, nici vorbă, a replicat, prea spontan ca răspunsul să nu fi fost pregătit dinainte, nici prin minte nu mi-a trecut aşa ceva." Am simţit imediat că situaţia e falsă şi deodată m-am trezit insistând. „Poate vă mai gândiţi, am adăugat, şi vă schimbaţi părerea." „Nu, nu, a alungat din nou ideea. De altfel, s-a oferit Ilie Rădulescu. E cam bolnav şi obosit, şi acolo ar face faţă mai uşor." Am clătinat din cap confirmând că raţionamentul e valabil, dar el a revenit: „Însă Rădulescu nu e membru al CPEx Or… Dar o să ne mai gândim". Şi de unde chestiunea părea stringentă, a lăsat-o în suspensie. Nu-mi plăcea să mă ambalez în tot felul de presupuneri, dar ghiceam că N.C. cloceşte ceva şi că nu mă chemase de florile mărului, fiindcă realmente consultarea mea putea fi foarte bine evitată, iar în mod normal aşa ar fi procedat.

După vreo lună m-a chemat din nou, ca să-mi spună, cu o mină iluminată, de om care a tot orbecăit şi abia acum a găsit ieşirea: „Ne-am gândit. Am întors-o pe toate feţele. Tot ideea ta e mai bună. Suntem de acord să te duci tu la Academie". „Ideea ta", „suntem de acord" – îmi venea să râd de expresiile lui bune pentru discuţia cu un copil, sau mă rog, cu cineva ce ar fi avut pentru prima dată de-a face cu el. Ce Dumnezeu, mă gândeam, nu-şi mai diversifică şi el manierele, stilul, aplică tuturor acelaşi standard teatral minor.

Am ridicat din umeri, firește fără nici un entuziasm, dar şi fără regret. Noul meu loc de muncă era ales aiurea, mi se potrivea ca nuca în perete, dar nu mai conta. Orice era bun pentru a scăpa din aerul ce se îmbâcsea şi se altera pe zi ce trecea, acolo, cu un şef imposibil, autoritar, grosolan, nestatornic, ghidat de mărunte considerente subiective şi de raţionamente închistate, cu un demon feminin retrograd, pătimaş, ignorant şi întortocheat, şi cu o nouă echipă de buldozere rudimentare, slugarnice şi aproape oarbe.

Dar „mâncărimea organizatorică" avea efecte mai ample. Urma să plece şi Ilie Rădulescu, aşa cum spusese, bolnav şi obosit, şi în locul nostru, al amândurora, venea Petre Enache, fost prim-secretar UTC, prim-secretar judeţean, nu de mult adus în centrală ca şef al secţiei de cadre. Stătuse un timp, aşadar, sub mâna Elenei Ceauşescu, îl verificase ea personal şi ajunsese la concluzia că e cea mai bună soluţie pentru domeniul acesta ideologic ce-i dăduse atâta de furcă (sub raportul criteriilor cadristice). „Ce zici, e bun? m-a întrebat de formă N.C. sau ca să se cheme că mi-a cerut şi mie părerea. El a fost şi la UTC", a adăugat, ca şi când aceasta ar fi fost o recomandare superlativă, la UTC forjându-se marile spirite dintotdeauna ale partidului. „Nu e mai rău ca alţii", mi-am dat cu părerea şi deşi nu i s-a părut aceasta reacţia cea mai nimerită, n-a insistat. Se arăta însă foarte grăbit, propunea să operăm schimbarea chiar în ziua aceea, ba chiar în cursul dimineţii, peste o oră să zicem, şi a transmis pe loc cancelariei ordinul să convoace CPEx-ul. Ce era cu această precipitare, după ce aşteptase o vară întreagă şi apoi încă o lună se tot codise? Se temea să nu se răzgândească vreunul din noi şi să fie nevoit să dea altă turnură schimbării – lucru absolut neindicat şi neconvenabil? Era conştient că forţase nota cu toţi, că ne vânzolea într-o aberantă pritoceală cadristică concepută de mintea săracă dar voluntară şi plină de ambiţii confuze a soţiei lui?

După două–trei zile m-a căutat – îmi strângeam încă hârtiile adunate la cabinetul unde muncisem treisprezece ani de zile – şi m-a chemat jos, simulând că e ceva urgent. „Ce faci? m-a luat în primire. Îţi strângi lucrurile? Tu chiar vrei să pleci de tot de-aici?” Am zâmbit amuzat: „Păi, bate la uşă noul locatar, cel de drept, nu e după cum vreau eu.” „Uite ce e, dragă, s-a ridicat deodată în picioare, gata parcă să se repeadă la mine şi să lămurească lucrurile cu propriile lui mâini, fiindcă vedea că iese ceva de sub control, ţie să-ţi fie clar, munca principală va fi şi în viitor aici, la Comitetul Central. Doar n-o să te înfunzi acolo, în şcoala aia. Şi oriunde te-ai duce.” Nu apucasem să mă aşez, iar el rămânea în picioare, neliniştit, gata parcă să alerge în orice clipă pentru a pune chestiunea la punct. Nu m-am grăbit să intru în vreun dialog, am aşteptat să văd dacă are ceva special să-mi spună. „Ştii foarte bine, avem o mulţime de treburi aici. Nu zic, şi şcoala e importantă, dar…” Îşi adusese probabil aminte că în mica reuniune cu activul secţiilor de presă şi propagandă, pe care ţinuse să o organizeze după tipic, spusesem că, deşi trecerea la Academie poate părea, şi chiar pare unora, un fel de ieşire la pensie, de retragere în „Cimitirul elefanţilor”, eu îmi luam misiunea în serios. Ştiam în mare ce schimbări reclama instituţia, menţinută încă într-un pernicios con de umbră ideologic (nici pe departe nu bănuiam cât de gravă era situaţia în realitate) şi declarasem că am de gând să mă înham la treabă, nu să patronez o letargie devenită cronică. Aşadar, era de acord să… dar nu necesitatea primenirii Academiei îl ardea acum, făcându-l să se ridice atât de speriat şi parcă rapace, ca să oprească un curs ce vedea că se produce contra intereselor lui, pe care se părea că nu le avusese în întregime în vedere. A reluat ideea: „Organizatoric o să găsim o soluţie, nu asta e problema… Chiar mâine voiam să te chem ca să… (A numit un material important şi urgent.) Nu putem lucra tot chemându-te de la Academie. Făcând naveta…”

A continuat să vorbească, şi aveam senzaţia că retrăieşte unul din rarele momente în care uita că toate aceste „încurcături” sunt dirijate, că nu mai are totală libertate de mişcare, că în câteva minute va intra pe uşă „patroana” şi-l va readuce pe drumul trasat, oricât de stânjenitor şi absurd, tutelat de o logică pe care el n-o asimila integral, dar o slujea.

Olteni — Teleorman — 2004

În Senegal, cu preşedintele-poet Senghor.

Pe aeroportul oraşului Brasilia.

Recepţie în grădina palatului prezidenţial din Ciudad de Mexico.

Convorbiri cu preşedintele Mexicului, Eccevena, la „masă rotundă”.

Protocol brazilian.

Cei doi reprezentanţi de frunte ai „bandei celor 4” din Beijing: Cian Ciu, soţia lui Mao Tze Dun, şi mareşalul Ien Cen Ien (după puţin timp devenit preşedinte al Chinei). Din partea română, autorul şi Mihnea Gheorghiu.

Bucureşti — o primire a lui Carillo. Printre gazde: Gheorghe Pană, în prim plan şi Ştefan Andrei, în fundal.

Suedia — ambasadorul Eduard Mezincescu, în stânga.

Kadar: „blânde” omagii budapestene.

La Beijing, strângând mâna lui Hua Kuo Fen, preşedintele postmaoist al Chinei, lichidatorul „bandei celor 4”.

Undeva, în sudul Chinei, printre lotuşi.

Luigi Longo: „Bun venit la Roma”.

În pauza unui Congres, în compania lui Verdeţ şi Burtică.

În tribuna lui Fidel Castro, în Havana.

Cu Betino Craxi, la Bucureşti, pe când preşedintele Partidului Socialist Italian cultivă prietenia lui Ceauşescu (în dreapta, Ghizela Vass).

Mama autorului — Elena Aurica Popescu.

Cuprins

Aria priorităţilor în cultură
Privilegiul calităţii colaboratorilor
Sub presiunea educaţionalismului
Ipotetici dar imposibili creatori de „opere model”
Ţinând piept unui pericol: supremaţia „folclorului nou”
Prietenul de taină
Confidenţe
Un secret paralizant
Similitudini în tratamentul aplicat unor uteciști
Idiosincrazie artistică încărcată de substraturi
Vibrând de energie și ardoare
Cozerii culturale cu „Doamna de fier”
Revizorul lui Gogol bulversează și establishmentul român
Depresiunea regizorilor
În Rusia familială
„Nebunii” de la securitate în ateliere
Delirul şi moştenirea ţărănească
Lucrături colegiale
Misterul pustiilor geometrii naturale
Jocurile gratuite ale mamutului asiatic
Mimarea luptei cu natura
Primitivismul artistic educaţional
Fascinanta Chină subterană
Un prieten inspirat, lucid și capricios
Primul miliardar român în dolari
Mesagerul fiorului tragic al melosului românesc
O „nouă” reeditare
Principialitate și arbitrar
Particularul în memoria globalismului
Menestrandia
Revoluţionarii sunt subiectivi
A fost sacrificată ficţiunea artistică
Muzică, afabilitate și ipocrizie în sudul sicilian
În aurul vesperal al Caraibelor
Frumusețea ușor cosmetizată a planetei
Discretul atelier al „Renașterii” românești

Teatrul de manifestare a marilor combatanţi ministeriali
Invazia omizilor
„Muzica e bună şi ea la distracţie!”
Plusuri şi minusuri pe micul ecran
Câţiva teleaşti vechi
Cum e condus audiovizualul?
Tărâmul magic
Un oraş nedreptăţit
Modelul autocratismului mult visat
În numele lui Marx, criminali şi „fluieră vânt”
Lunga şi necruţătoarea mână nevăzută
Onestitate?
Alergie la critică
Modelele primului meu roman
Muţenia spectrală a Scandinaviei
Inventivitatea yankee
Contrazicerea ascetică a budismului
Surâde Hiroshima?
Efecte atomice la distanţă
Desculţi, în neant
Clădirile muncitoreşti ale nazismului
Spectrul celor două imperii
Vitrina vest-berlineză la propriu
O dramă de onoare
Trăind din gloria istorică
O artistă mare în declin
Pânzele biblice şi şovăielile întâmplării
Pe uşa din dos
Înfruntare neverosimilă
Expunere asupra „stării Uniunii”
Scriitorii „carbonari” şi proclamaţia lor
Vicleim degenerat
Cultul păgân
Zbuciumul unui scriitor strâns în cleşte
Sfredel într-o conştiinţă de gheaţă
Nu e pentru cine se pregăteşte…
Nebănuita concurenţă
Stânjenitoarea logică străină

Table of Contents

Aria priorităţilor în cultură 7
Privilegiul calităţii colaboratorilor 14
Sub presiunea educaţionalismului 19
Ipotetici dar imposibili creatori de „opere model” 22
Ţinând piept unui pericol: supremaţia „folclorului nou” 29
Prietenul de taină 34
Confidenţe 37
Un secret paralizant 40
Similitudini în tratamentul aplicat unor utecişti 42
Idiosincrazie artistică încărcată de substraturi 45
Vibrând de energie şi ardoare 49
Cozerii culturale cu „Doamna de fier” 57
Revizorul lui Gogol bulversează şi establishmentul român 60
Depresiunea regizorilor 64
În Rusia familială 68
„Nebunii” de la securitate în ateliere 70
Delirul şi moştenirea ţărănească 73
Lucrături colegiale 77
Misterul pustiilor geometrii naturale 80
Jocurile gratuite ale mamutului asiatic 85
Mimarea luptei cu natura 92
Primitivismul artistic educaţional 95
Fascinanta Chină subterană 99
Un prieten inspirat, lucid şi capricios 105
Primul miliardar român în dolari 110
Mesagerul fiorului tragic al melosului românesc 114

O „nouă” reeditare 117
Principialitate şi arbitrar 120
Particularul în memoria globalismului 127
Menestrandia 134
Revoluţionarii sunt subiectivi 138
A fost sacrificată ficţiunea artistică 140
Muzică, afabilitate şi ipocrizie în sudul sicilian 144
În aurul vesperal al Caraibelor 153
Frumuseţea uşor cosmetizată a planetei 159
Discretul atelier al „Renaşterii” româneşti 165
Teatrul de manifestare a marilor combatanţi ministeriali 171
Invazia omizilor 182
„Muzica e bună şi ea la distracţie!” 186
Plusuri şi minusuri pe micul ecran 190
Câţiva teleaşti vechi 198
Cum e condus audiovizualul? 207
Tărâmul magic 210
Un oraş nedreptăţit 220
Modelul autocratismului mult visat 224
În numele lui Marx, criminali şi „fluieră vânt” 228
Lunga şi necruţătoarea mână nevăzută 232
Onestitate? 237
Alergie la critică 240
Modelele primului meu roman 243
Muţenia spectrală a Scandinaviei 248
Inventivitatea yankee 255
Contrazicerea ascetică a budismului 258
Surâde Hiroshima? 264
Efecte atomice la distanţă 267
Desculţi, în neant 269

Clădirile muncitoreşti ale nazismului 271
Spectrul celor două imperii 276
Vitrina vest-berlineză la propriu 279
O dramă de onoare 282
Trăind din gloria istorică 286
O artistă mare în declin 289
Pânzele biblice şi şovăielile întâmplării 293
Pe uşa din dos 296
Înfruntare neverosimilă 302
Expunere asupra „stării Uniunii” 310
Scriitorii „carbonari” şi proclamaţia lor 315
Vicleim degenerat 325
Cultul păgân 331
Zbuciumul unui scriitor strâns în cleşte 337
Sfredel într-o conştiinţă de gheaţă 345
Nu e pentru cine se pregăteşte… 350
Nebănuita concurenţă 355
Stânjenitoarea logică străină 361